

PETRE ȚURLEA

NICOLAE IORGA

ÎNTRE

DICTATURA REGALĂ

ȘI

DICTATURA LEGIONARĂ

EDITURA ENCICLOPEDICĂ

Petre Țurlea

NICOLAE IORGA
ÎN TRE DICTATURA REGALĂ
ȘI DICTATURA LEGIONARĂ

Petre Țurlea

NICOLAE IORGA

ÎNTRE DICTATURA REGALĂ
ȘI DICTATURA LEGIONARĂ

EDITURA ENCICLOPEDICĂ

București, 2001

<https://biblioteca-digitala.ro>

CARTE APĂRUTĂ CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR

I.S.B.N. 973-45-0363-4

<https://biblioteca-digitala.ro>

*Am luptat contra dictaturei și n-am făcut
cârdășie cu ea [...] Sunt ferm convins că viitorul
statului românesc nu este nici dictatura, nici
comunismul. Sunt alte forme specifice adecvate
statului românesc. Le poate imprima cine cu-
noaște profund istoria acestui neam.*

octombrie 1940

NICOLAE IORGA

(Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 307)

MOTIVAȚIE

În 1988 predam Editurii Enciclopedice, manuscrisul volumului *Nicolae Iorga în viața politică a României*, cartea apărând trei ani mai târziu. Era alcătuită pe baza informației accesibilă la acea dată. Deschiderea, ulterioară, a unor arhive sau accesul la fonduri noi — de la arhivele SRI, MApN, ANIC, MAE — face posibilă o îmbunătățire a documentării, o nuanțare a unor fapte și modificarea interpretării altora, privind ultimii ani din viața lui Nicolae Iorga. Perioada corespunde Dictaturii Regale.

Având în vedere cunoscuta poziție partizană a marelui istoric față de regimul carlist, apare ca un fenomen foarte curios faptul că el a fost obiectul unei permanente supravegheri din partea Poliției și Siguranței — cu rapoarte și note informative aproape zilnice; materialul acesta documentar, scos acum la lumină, este și foarte bogat și foarte interesant. Literatura istorică privind perioada 1938–1940 având deja multe lucrări de referință, în volumul de față nu se va insista decât asupra acelor probleme pentru care noile surse arhivistice aduc lumini diferite față de cele de până acum.

Valoarea unor documente informative de urmărire a unor personalități, emise de serviciile secrete ale Statului, depinde de gradul de

apropiere a informatorului față de cel urmărit, de posibilitatea lui de a participa la acțiuni nedestinate publicului larg sau chiar secrete; depinde de existența sau nu a unei suspiciuni la adresa sa din partea celui urmărit; depinde, însă, și de gradul de inteligență a informatorului, de capacitatea sa de a discerne între o acțiune banală și una cu adevărat importantă pentru cei ce l-au angajat.

Siguranța avea oameni în apropierea lui Nicolae Iorga, iar aceștia erau atât de bine informați, încât puteau menționa nu numai conținutul conferințelor și al convorbirilor particulare, dar chiar și ce va spune istoricul în viitoarele conferințe sau ce va scrie în viitoarele articole din „Neamul Românesc“. Astfel, autoritățile fiind atenționate din timp, își puteau pregăti reacția (de exemplu de confiscare de la distribuitori a întregului tiraj al „Neamului Românesc“, preîntâmpinând vânzarea lui).

Se pune problema dacă Nicolae Iorga știa de existența acestor informatori, de această permanentă supraveghere a cărei obiect era. Răspunsul este afirmativ. Dar cu precizarea că istoricul credea că această supraveghere avea în primul rând rolul de a-l proteja, în condițiile când amenințările la adresa sa, chiar cu asasinatul, erau tot mai multe (venite în special dinspre Mișcarea Legionară); era o supraveghere normală, o protecție normală acordată tuturor înalților demnitari ai Statului, Nicolae Iorga fiind consilier regal și fost prim ministru. Doar în al doilea rând credea că este supravegheat pentru atitudinea sa față de Carol al II-lea. În practică, însă, raportul dintre cele două scopuri avute în vedere de Siguranță era invers, în principal urmărirea fiind îndreptată în direcția cunoașterii, pentru a fi anihilate, a oricăror acțiuni împotriva regimului Dictaturii Regale. Deși știa că este urmărit de Siguranță, Nicolae Iorga și-a arătat rareori nemulțumirea. Cel mai spectaculos gest, în acest sens, datează din februarie 1939, când și-a suspendat seminarul de la Facultatea de Litere din București pentru două săptămâni. Scandalul izbucnit fiind prea mare, a fost efectuată o anchetă. Raportul Corpului Detectivilor, din 17 martie 1939, consemna: „A doua parte a informației prin care

se arată că dl. Iorga ar fi afișat, în dimineața zilei de 21 februarie a.c., un anunț prin care aducea la cunoștința studenților că «un camarad de al lor a denunțat ceea ce se discută la seminar» și că din această cauză cursul și seminarul său au fost suspendate și că prin același anunț ar fi recomandat studenților să-l găsească pe denunțător și să-l scoată afară din cercul lor, am onoare a raporta că informațiunea corespunde în totul adevărului, anunțul fiind afișat în avizierul de pe sala Facultății de Litere, Secția Istorie și că a rămas acolo câteva ore, după care a fost luat de studenți¹. Nicolae Iorga s-a mai înșelat într-o privință: intensitatea supravegherii la care era supus. Credea că agenții informatori sunt doar la marile întruniri, la cursuri și seminarii. În realitate, Siguranța reușise să-și implanteze oamenii în cercurile cele mai apropiate ale istoricului; unele note ale agenților prezentau întâlniri în grupuri foarte restrânse, doar de câțiva apropiați. Faptul este dovedit de repetatele mențiuni în notele și rapoartele Siguranței: „Sursa — intimii lui Nicolae Iorga“; „din cercurile intime ale d-lui Nicolae Iorga“; „fiind întrebat de prietenii săi“ etc. Erau, evident, mai mulți informatori, fără a ști unii de alții (cel mai probabil); cel puțin unul dintre ei era bun cunoscător al Istoriei, s-ar putea chiar unul dintre tinerii folosiți de Nicolae Iorga pentru a-l ajuta la trierea corespondenței, selectarea unor materiale din biblioteci ș.a. — și care, după 1945 se vor prezenta peste tot, cu mândrie, sub titlul de „secretar al lui Iorga“, cu toate că treaba lor fusese mult inferioară postului respectiv și erau prea mulți cei care-și arogau acest titlu. Unii dintre tinerii „secretari“, fie că au fost sau nu în slujba Siguranței, au sfârșit prin a deveni „iorghiști“, o parte din oportunism, dar majoritatea sinceri; vor contribui la republicarea unor opere ale istoricului, vor publica o parte a corespondenței acestuia sau chiar vor alcătui diverse monografii.

Informațiilor transmise de către agenții Siguranței infiltrați în preajma istoricului li se adăugau cele cerute de către organele de

¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 80.

poliție; priveau mai ales deplasările în țară, conținând cele mai mici amănunte. Din această categorie — documente ale Poliției și Jandarmeriei — majoritatea menționau doar datele și orele deplasărilor. Unele, însă, prezintă un interes mai larg, consemnând întreaga activitate din timpul unei deplasări și chiar atmosfera generală. Chestura de Poliție Oradea, cu nota telefonică nr. 44551 din 1 decembrie 1938, ora 17,25, raporta „primirea grandioasă” făcută lui Nicolae Iorga în gara Oradea; participarea acestuia la Te-Deumul de la Catedrala Ortodoxă, cuvântarea ținută la Teatru (între orele 13–14,20), în legătură cu dreptul nostru istoric asupra teritoriilor pe care le stăpânim; „A fost în repetate rânduri aplaudat de publicul foarte numeros, după care a plecat la P.S.S. Episcopul Nicolae, unde s-a dat un banchet în onoarea domniei sale”; plecarea din Oradea, în aceeași zi, cu trenul de 16,53². Și alte rapoarte ale Poliției sau jandarmeriei erau la fel de amănunțite.

Așadar, în ceea ce privește informatorii de pe lângă Nicolae Iorga se poate răspunde ușor la cele trei elemente de condiționare a valorii notelor și rapoartelor lor: erau mai mulți, unii plasați foarte aproape de istoric; acesta avea încredere deplină în loialitatea celor

² Idem, f. 24. Categoria cea mai numeroasă de note ale Poliției sau Jandarmeriei o formau cele care priveau strict deplasarea lui N. Iorga. La 22 august 1938, orele 14, agentul Solomonescu transmitea: „Astăzi, la orele 13,25, cu mașina nr. 362 B, a trecut prin Ploiești, venind de la Vălenii de Munte spre București, dl. consilier regal Nicolae Iorga, în bune condiții”. Imediat comisarul de serviciu, C. Sterian, prelua nota și anunța pe inspectorul regional Papisotir, care, la rândul lui, transmitea știrea la București, cu nota telefonică nr. 24621; în final, ca toate notele de acest fel, a ajuns în Arhiva Siguranței, în dosarul care-l privea pe Nicolae Iorga — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 12. Supravegherea se făcea de către mai mulți agenți, care nu știau unii de alții, de aceea, pentru aceeași călătorie mai există o notă, de la orele 13,10, prezentând plecarea lui Nicolae Iorga din Vălenii de Munte la 12.25 și având mențiunea: „Comunicat Secției a IV-a, comisarului Bârzescu. Biroul de Siguranță din Gara de Nord.” — Idem, f. 13. Se păstrează foarte multe astfel de note privind deplasările lui Nicolae Iorga — vezi Idem, f. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 66, 67, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 95, 98, 108, 139–140, 141; Idem, vol. II, f. 195, 224–226, 236, 334–337.

care-l înconjurau direct, suspiciunile intervenind cu privire la cei mai îndepărtați; erau inteligenți, cel mai probabil cu pregătire superioară umanistă. Pentru Istorie și pentru istorici aceste lucruri au o consecință majoră: valoarea informațiilor redate în documentele respective este mare, iar veridicitatea majorității informațiilor este certă.

Desigur că este de condamnat acțiunea unor organisme ale Statului, cum era Siguranța, de urmărire permanentă a unor cetățeni; cu atât mai de condamnat, cu cât cei urmăriți erau oameni ca Nicolae Iorga. Dar, pentru Istorie, fapta aceasta de condamnat a Siguranței oferă o sursă arhivistică majoră, de neegalat. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât perioada la care ne referim (1938–1940) a fost de dictatură, cenzura deformând prezentarea atitudinilor politice, pentru a le pune în acord cu regimul. De aceea, atunci când prezintă situația generală a țării sau poziția particulară a unor lideri politici ori partide politice față de statul totalitar carlist, istoricul nu poate ajunge la concluzii conforme pe deplin cu adevărul parcurgând doar documentele oficiale, publice, ale perioadei sau presa vremii. În aceste condiții, notele și rapoartele serviciilor de Siguranță — care, nefiind destinate publicării, reflectau obiectiv atitudinile și acțiunile, — oferă materialul necesar pentru aflarea adevărului.

NICOLAE IORGA ȘI DICTATURA REGALĂ

Încă din perioada interbelică circula ideea conform căreia amestecul lui Nicolae Iorga în viața politică a avut rezultate dezastruoase atât pentru țară, cât și pentru marele istoric personal, distrăgându-l de la activitatea științifică și întunecându-i imaginea în rândul populației. Ideea aceasta poate fi susținută prin date concrete: *unele* dintre măsurile adoptate de forul legislativ și *unele* dintre măsurile adoptate de forul executiv, la inițiativa lui Nicolae Iorga, au avut consecințe negative asupra societății românești; *unele* dintre atitudinile sale politice, privite de la distanța deceniilor care au trecut, pot fi considerate nereușite sau chiar negative. Dar, aceleași concluzii se pot trage și despre *unele* activități politice ale lui Ion I. C. Brătianu, Iuliu Maniu și ale absolut tuturor celorlalți lideri politici interbelici. Cu toate acestea, nici despre Ion I.C. Brătianu, nici despre Iuliu Maniu, nici despre ceilalți, nu s-a susținut și nici nu se susține că n-ar fi trebuit să se amestece în viața politică. Se poate explica de ce există această teză pentru Nicolae Iorga și nu pentru alții. Prima cauză — și cea mai importantă, celelalte nemaivând importanță — este urmarea faptului că Nicolae Iorga era atât de mare ca savant, ca profesor, ca luptător pentru unitatea națională, ca formator al sentimen-

telor patriotice ale poporului român, ca educator al neamului său, încât în orice domeniu s-ar fi amestecat, opinia publică aștepta de la el rezultate excepționale, mult mai bune decât putea da oricare din ceilalți oameni politici ai perioadei. Ca urmare, atunci când nu a putut face mai mult ca ceilalți, când a condus un guvern înfrânt de ravagiile crizei economice și de ravagiile politicianismului, când a fost constrâns să aleagă între două rele — Carol al II-lea și Mișcarea Legionară — sau să se izoleze, și a continuat să participe la viața politică în speranța că va putea îndrepta măcar unele lucruri, a dezamăgit pe admiratorii săi, pe unii i-a îndurerat iar opinia publică a fost făcută să creadă că era mai bine ca savantul să nu se amestece în viața politică. Mai trebuie adăugat aici și faptul, de necontestat, că adversarii săi politici, mai ales Iuliu Maniu, au fost foarte interesați să accentueze imaginea „dezastrului“ guvernării Iorga și pentru a-și atenua imaginea dezastrului propriilor guvernări și, de asemenea (așa cum remarcă profesorul Andrei Pippidi) faptul că pentru relațiile dintre N. Iorga și politicienii profesioniști, trebuie semnalat complexul de inferioritate culturală al acestora, ceea ce-i una contra lui, de la Argetoianu la Duca. Având în vedere condițiile interne și internaționale în care Nicolae Iorga a fost prim ministru se poate spune că nu a avut rezultate mai slabe decât ale altor prim miniștri.

Bineînțeles, momentul de vârf al carierei politice a marelui istoric a fost perioada cât a condus Guvernul, aprilie 1931–iunie 1932. Nereușita îl va face să demisioneze și-l va marca profund.

Numit în perioada de vârf a crizei economice din 1929–1933, atunci când toți liderii marilor partide politice au refuzat — conștienți de faptul că acela care va ajunge în acele condiții prim ministru își va diminua radical popularitatea și-și va risca viitorul politic — Nicolae Iorga a acceptat conducerea Guvernului, știind greutățile și riscurile, dar fiind încrezător că le va putea depăși. După doar un an și două luni de guvernare s-a dovedit că nu a reușit să ocolească efectele crizei economice. Cele mai multe categorii de populație erau nemulțumite și, în mod normal, legau această nemulțumire de numele

istoricului. Chiar categorii sociale care i-au fost mereu aproape — precum învățătorii și profesorii — s-au ridicat contra lui, pentru că nu li s-au plătit salariile timp de câteva luni. Mai mult, în fruntea învățătorilor protestatari, dirijând acțiunea lor, erau chiar foști iorghişti de marcă, precum D.V. Ţoni. (Numit de Nicolae Iorga prefect de Covurlui în 1920; ajuns deputat pe listele Partidului Național Democrat, în 1922; președinte al Asociației Generale a Învățătorilor din 1929; trecut deplin în tabăra lui Carol al II-lea, care l-a numit subsecretar de Stat la Ministerul Educației Naționale, martie 1938—septembrie 1940). S-a adăugat goana după putere a partidelor mari și a liderilor acestora. Un anumit ecou a avut și presiunea internațională.

La 31 mai 1932, Nicolae Iorga și-a prezentat demisia. Ziarul italian „Corriere della sera“¹ includea o analiză foarte exactă a motivelor demisiei Guvernului Iorga, menționând și o cauză externă aparent curioasă: Guvernul era învinuit că „nu a fost suficient francofil“. Având în vedere simpatiile declarate și constante față de Franța ale istoricului, învinuirea pare neverosimilă. Ea are, însă, o anumită bază: ministrul Franței la București, Puaux, făcuse, în zilele premergătoare căderii Cabinetului, un demers contra aplicării Legii Conversiei datoriilor agricole, pe motivul că aceasta ar compromite obligațiile luate de România față de aceia (mulți francezi) care-i acordaseră împrumuturi; aceeași nemulțumire, pe lângă altele, răzbdătea și din primele concluzii asupra situației economice a țării făcute de economistul francez Charles Rist, după prima sa etapă de activitate în România finalizată în mai 1932². Același ziar italian publicase deja, înaintea căderii Guvernului³, un articol insistând pe interesul Occidentului într-o schimbare guvernamentală la București: *Acțiunea Puterilor la București în domeniul politicii financiare române*. Pe lângă Franța, își exprimau (prin reprezentanții lor la București) îngrijorarea și Marea Britanie, Olanda, Elveția, Suedia și Statele

¹ Nr. 130 din 1 iunie 1932.

² Vezi și Nathan Lupu, *Planul de la Geneva* București 1973.

³ Nr. 128 din 28 mai 1932.

Unite ale Americii. Concluzia ziarului italian: „Guvernul Iorga nu va putea rămâne mai departe la putere“. „Le Temps“ aprecia că pentru grava criză prin care trece România nu era vinovat doar Guvernul Iorga, ci „toate guvernele, de la război încoace“, pentru „aplicarea greșită a legilor financiare și economice“⁴. Iar ziarul ateniian „Proia“⁵, mergea mai departe subliniind și vinovăția lui Carol al II-lea, care își formase în 1931 un guvern personal, și-l considera datorită acestui fapt, un dictator⁶.

Mulți au sperat că insuccesul guvernării îl va face pe Nicolae Iorga să părăsească definitiv viața politică, lăsând astfel un spațiu gol, bun de ocupat imediat de alții. Nu a fost, însă, nici un moment în care istoricul să-și fi pus problema renunțării la lupta politică. Un anumit rol în această nerenunțare l-au avut și dovezile de simpatie ce i s-au arătat, mai ales din partea unor oameni simpli, imediat după demisia Cabinetului. Unele veneau din rândul țărănimii, categorie socială mulțumită de Legea Conversiunii datoriilor agricole. Corespondența N. Iorga păstrează scrisori pe această temă, trimise din lumea satelor în vara lui 1932. În campania electorală din iunie-iulie 1932, un învățător îi scria istoricului că grupuri de țărani, participanți la adunările electorale din județul Timiș, strigau: „Trăiască moș Iorga [...] care ne-a scăpat de sechestre și ne-a scăzut datoriile“⁷.

⁴ Nr. din 4 iunie 1932.

⁵ „Proia“ din 5 iunie 1932.

⁶ De altfel, presa greacă, dar și o parte a celei franceze, afirmase încă din 1931 că Regele Carol al II-lea se definește ca un dictator. Răspunzând, Carol declarase: „Nu voi conțeni a spune mereu că nu poate fi cu nici un chip vorba să se înfăptuiască dictatura în România“. Foarte interesantă, pentru ce va urma în perioada 1938–1940, este încheierea declarației menționate: „Cât voi avea zile cel puțin, aceest regim va continua a fi constituțional și parlamentar“. — ANIC, fond Casa Regală, Carol al II-lea, dosar 92/1931, f. 2. Pentru căderea Guvernului Iorga vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 330–334.

⁷ Biblioteca Academiei Române, Corespondența N. Iorga, vol. 389; N. Iorga, *Memorii*, VII, p. 14 — prezentate de Petre Țurlea în vol. *Nicolae Iorga în...*, op. cit., p. 335–336.

Aceeași simpatie o constata, tot în vara lui 1932, în drumul său spre Mangalia⁸. Pentru a-și asigura posibilitatea de a-și spune cuvântul și în plan politic în continuare, imediat după demisie istoricul cerea Înaltei Curți de Casație să fie declarat senator de drept, conform Legii, având astfel un loc permanent în forul legislativ, indiferent de oscilațiile lumii politice sau de puterea partidului pe care-l conducea — Partidul Naționalist Democrat. Pe 3 iunie 1932, Înalta Curte de Casație condusă de prim președintele Volansky, a acceptat cererea⁹.

Departate de a renunța la viața politică, Nicolae Iorga a început o campanie de demonstrare a cauzelor reale ale insuccesului Guvernului său, campanie care-i va leza atât pe liderii unor partide politice (mai ales ai PNT), cât și pe Rege. Acesta din urmă fiind vizat direct sau indirect, organele de siguranță vor fi puse să-l urmărească îndeaproape pe Nicolae Iorga, în special în ceea ce scria. O notă a SSI din 27 iulie 1932 menționa: „Prima ediție a broșurii profesorului Nicolae Iorga, intitulată *Doi ani de restaurație*, fiind epuizată, autorul a dispus retipărirea ei din nou în 5 000 exemplare”¹⁰. De asemenea, articolele din „Neamul Românesc” erau consemnate cu îngrijorare de aceeași instituție, care menționa convingerea cercurilor politice că „aceste articole fostul prim ministru le scrie fiind supărat că M.S. Regele l-a concediat în felul știut”. De asemenea, se remarcă supărarea unora dintre liderii PNT, hotărâți „să ducă o campanie serioasă, în presa partidului, contra d-lui Iorga”¹¹. Serviciul de Informații al Poliției de siguranță înregistra, la 30 august 1932, apariția

⁸ N. Iorga, *Memorii*, VII, p. 21, notă din 15 august 1932.

⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 2098, f. 199.

¹⁰ Idem, f. 224. În *Memorii*, VII, p. 13, N. Iorga nota, pe 20 iulie 1932: „În sfârșit am și eu o carte care se cetește. Cei *Doi ani de Restaurare* se cer telegrafic”. Volumul va avea patru ediții până la război. Excelent îngrijit de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Editura Pro va publica în 1999 volumul *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, cuprinzând, pe lângă lucrarea de bază *Supt trei regi*, și *Doi ani de restaurație și Isprava*.

¹¹ Arh. SRI, fond D, dosar 2098, f. 227.

broșurii *Isprava*, de Nicolae Iorga, prezentând faptele politice de la plecarea sa din fruntea Cabinetului; la 2 septembrie 1932, inspectorul atenționat nota că și-a procurat lucrarea¹². În toamna aceluiași an, toată lumea politică aștepta anunțata apariție a volumului lui Nicolae Iorga, *Supt trei regi*, cercurile Palatului Regal fiind îngrijorate de imaginea pe care acest volum o va face Regelui Carol al II-lea. O notă a Serviciului de Informații, din 29 octombrie 1932, consemna: „Se afirmă în cercurile d-lui Iorga, că M.S. Regele Carol al II-lea, prin această lucrare va fi pus într-o situație cu mult inferioară predecesorilor săi“. Pe document, la 31 octombrie, se punea indicația: „Dl. inspector Ștefu este rugat a face o cercetare discretă și a ne comunica rezultatul“¹³. Cercetarea „discretă“ nu a putut împiedica apariția volumului, care a trezit o foarte vie curiozitate, fiind una dintre cele mai citite lucrări ale istoricului. La 30 octombrie același an, o altă notă a Serviciului de Informații menționa apariția volumului *Supt trei regi*, în care autorul, „ar critica pe dl. prim ministru Iuliu Maniu, ocupându-se de sprijinul pe care M.S. Regele îl acordă d-lui Maniu“. Pe document, aceluiași inspector Ștefu i se cerea „personal“: „Dacă se poate să se obțină ceva date“¹⁴. De menționat că relațiile istoricului cu Iuliu Maniu — considerat printre autorii și beneficiarii căderii Cabinetului Iorga — vor fi permanent încordate începând cu 1932, fapt care reiese și din documentele Siguranței. În 1934 Nicolae Iorga va publica și o broșură foarte acidă la adresa liderului țărănist — *Istoria unei legende: Iuliu Maniu*; expresiile folosite, excesiv de aspre, explică imposibilitate oricărei apropieri în

¹² Idem, f. 230.

¹³ Idem, f. 228. La 9 noiembrie 1932, Direcția Poliției de Siguranță (Serviciul de Informațiuni) înainta Inspectoratului Regional de Poliție București — inspector Ștefu — o notă privind volumul *Supt trei regi*, pentru a lua cunoștință de conținutul acestuia — Idem, f. 229. Inspectoratul Regiunii de Poliție București, Serviciul de Siguranță, răspundea, la 23 noiembrie 1932, că „relațiuni asupra broșurei [...] s-au comunicat d-lui director Eugen Cristescu, care a primit — înainte de apariția lucrării în comerț — și două fascicule“. — Idem, f. 236.

¹⁴ Idem, f. 234.

anii ce au urmat: „Acest rece produs al educației calvine, care se chiamă Iuliu Maniu!“¹⁵; „Aparența e de perfectă ipocrizie, mașinile infernale se ascund în dosul fațadei. Mâncat de ură, de setea răzbu-nării, omul se cere a fi recunoscut ca un Arhanghel. Cu ce merite, am căutat să arăt în această carte: ele ajung abia modestei situații a unui politician de meserie și de duzină“¹⁶. Chiar la începutul broșurii, au-torul decreta: „Liber este oricine să încerce a dovedi că n-am dreptate, dar îl asigur că va fi greu“¹⁷.

Astfel, pe lângă mai vechea adversitate față de mișcarea de extremă dreaptă (care va îmbrăca forma Gărzii de Fier, a Partidului Total Pentru Țară, a Mișcării Legionare)¹⁸, din 1932 s-au conturat două noi forțe cu care Nicolae Iorga a avut relații de confruntare: Carol al II-lea și PNȚ. Adversitatea față de istoric a celor trei forțe nu a îmbrăcat forme asemănătoare de manifestare. Carol al II-lea a încercat să-și mascheze adevăratele sentimente, pentru a nu și-l transforma pe fostul prim ministru în adversar declarat; în *Însemnările zilnice*, însă, cel mai adesea îl prezenta foarte critic pe Nicolae Iorga, uneori peiorativ. Cu Iuliu Maniu confruntarea a fost deschisă, întreținută din ambele părți și ajungându-se chiar la procese de calomnie.

Toate aceste trei forțe politice erau interesate să cunoască activitatea lui Nicolae Iorga, pentru a o putea contracara sau pentru a o putea influența într-o anumită direcție; cel care avea la îndemână și mijloacele necesare, oferite de instituțiile Statului (Poliție și Sigu-

¹⁵ N. Iorga, *Istoria unei legende: Iuliu Maniu*, Tiparul „Datina Românească“, Vălenii de Munte, 1934, p. 11.

¹⁶ Idem, p. 45.

¹⁷ Idem, p. 4.

¹⁸ În 1923, N. Iorga nota: „Un nou fascism prinde. Toți faliții se îmbulzesc“. — *Memorii*, IV, p. 93. În februarie 1923, în semn de protest față de injuriile la care era supus de studenții de extremă dreaptă, N. Iorga își înainta demisia din învățământ. În 1924, îl condamna pe Corneliu Codreanu pentru asasinarea prefectului de Poliție din Iași — „Neamul Românesc“ din 31 octombrie 1924. Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în...*, op. cit., p. 253–254.

ranță), ca să organizeze supravegherea istoricului, era Carol al II-lea. După abdicarea lui, aceleași instituții vor lucra în continuare, acum pentru Mișcarea Legionară. Numai țărăniștii lui Iuliu Maniu nu au beneficiat de asemenea mijloace. De aceea, în practică, în perioada 1938–1940, Nicolae Iorga s-a aflat între două forțe politice — camera regală și legionari. Amândouă și-au creat regimul propriu de dictatură. Dorind să nu stea pe margine în expectativă, dorind să influențeze în bine evoluția României, mai ales că aceasta trecea prin momente de mare primejdie în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial, și fiind convins că poate avea un asemenea rol pozitiv, istoricul a fost constrâns să aleagă, deși ambele regimuri de dictatură erau în contradicție cu principiile democratice pe care el le considera ca singurele normale într-o societate civilizată. Nici Dictatura Regală, nici Dictatura Legionară nu se potriveau cu concepția de o viață a lui Nicolae Iorga.

*

Alegerile parlamentare din 1937 l-au situat pe Nicolae Iorga, împreună cu partidul său — Partidul Național Democrat — în alianța guvernamentală, alături de Gheorghe Tătărescu. Însă, pentru prima dată în istoria României moderne, cei de la Guvern au ieșit înfrânți. A fost o surpriză pentru întreaga societate românească, bineînțeles cu excepția celui care montase „surpriza” — Carol al II-lea. Românii erau deprinși cu ideea că cine are puterea câștigă și alegerile, forța represivă a Statului determinând totdeauna rezultatul final; de aceea, pentru un partid mai importantă era simpatia Regelui decât aceea a electoratului: dacă Regele numea un Guvern al unui anumit partid, acel partid își putea crea, fără probleme, și majoritatea parlamentară. Cauza surprizei: alegerile din 1937 au fost singurele libere de până atunci; în spate se afla Carol al II-lea, doritor să demonstreze societății românești că marile rivalități dintre partidele politice, goana lor după putere, fac imposibilă conducerea României după vechiul sistem, cu concluzia ce se dorea că Suveranul ar trebui să preia întreaga

putere în Stat și să schimbe sistemul. Un anume rol în crearea unei situații fără ieșire la sfârșitul lui 1937 l-a avut Iuliu Maniu — președinte al celui mai mare partid din acel moment, Partidul Național Țărănesc — care a încheiat cu liderul Mișcării Legionare, Corneliu Zelea Codreanu („Căpitanul“), cunoscutul „Pact de neagresiune“ (li s-au alăturat Gheorghe Brătianu, Constantin Argetoianu, Partidul Social Democrat). Strângerea de mână Maniu-Codreanu a derutat profund electoratul român, care a perceput-o ca fiind girul acordat de PNT Mișcării Legionare, recunoscută a fi o forță îndreptățită a guvernului Țara. Cu toată interpretarea ulterioară dată de național-țărăniști Pactului, reducându-i importanța și influența, ceea ce era în vădită contradicție cu realitatea, acesta a contribuit la succesul neașteptat al legionarilor în alegeri; mai mult, Pactul a făcut ca o parte din voturile național-țărăniștilor să se ducă la legionari. Carol al II-lea a obținut astfel prima victorie: legal, nici un partid nu putea pretinde să formeze Guvernul ca rezultat al alegerilor. Regele, tot legal, putea încredința puterea cui vroia; și, l-a ales pe cel mai slab și mai incapabil de a governa: Partidul Național Creștin. Lăsat să ființeze 44 de zile, Guvernul Goga-Cuza a fost demis după ce și-a îndeplinit rolul: a demonstrat, odată în plus, teza regală, conform căreia partidele sunt incapabile. Astfel, Carol al II-lea, politician versat, a lăsat să se creadă că nu el a vrut să ia puterea; i s-a cerut acest lucru; a fost obligat de incapacitatea dovedită a partidelor politice; doar așa putea fi salvată Țara.

Nicolae Iorga, vechi adversar al politicianismului, al luptei partidelor numai pentru interesele de grup ale liderilor lor, se arăta mulțumit de insuccesul tuturor în alegerile din decembrie 1937. În articolul *După ce ne-am bătut*, scria: „În ideea de partid [...] este, după mine, o greșeală, care nu se poate sublinia destul de adânc, fiindcă ea este producătoare a urmărilor celor mai nenorocite: anume ideea aceea că bunul traiu pe care-l urmăresc cu toții nu se poate face decât de un număr de oameni strânși în jurul unei idei și cari ascultă de un șef, dincolo de care ideile și în afară de acel șef neputând să fie

nici o posibilitate de a folosi obștii din care cu toții facem parte. [...] Neîngăduit este ca mii și mii de oameni, supunându-se unui singur șef netăgăduit și ascultând orbește de poruncile lui, să renunțe cu desăvârșire la orice putință de a judeca, să se dea sufletește întregi unei ființe care, ca orice ființă omenească, poate greși¹⁹. Comentând *Cuvântul Regelui* la instalarea Guvernului Goga-Cuza, Nicolae Iorga indica o îndreptățire pentru statuarea în viața politică a unui regim de autoritate a lui Carol al II-lea: „În vremuri ca ale noastre, un suveran nu numai că are dreptul de a ști tot ce se face în numele său și de a da Guvernului îndreptări de care acesta trebuie să ție seamă, căci *nu partidul guvernează*, cum pretinde o ideologie falsă și insolentă, ci el, Guvernul, ca expresie a Suveranului, luând răspunderea dacă a consimțit să execute, dar Suveranul trebuie să controleze însăși ideologia vremii. Fiindcă el e permanentul²⁰. Prezentarea acestei teorii era dublată cu zilnice atacuri, în „Neamul Românesc“, la adresa principalelor partide politice — PNT și PNL — tocmai acelea care se puteau considera în primul rând lezate.

În relație strânsă cu aceste manifestări ale lui Nicolae Iorga, care-l serveau direct, Carol și l-a apropiat tot mai mult, prin gesturi mărunte, dar bine pregătite, care erau mult apreciate de istoric. Astfel, la anuala recepție de la Palat, 24 ianuarie 1938, dată de Ziua Unirii în cinstea membrilor Ordinului Ferdinand, Nicolae Iorga a fost obiectul atenției deosebite din partea Regelui; chiar în fotografia oficială, faptul este evident: în dreapta familiei regale este plasat Patriarhul; în stânga Nicolae Iorga; abia după el este așezat Octavian Goga, deși acesta era prim-ministru²¹.

Un ultim ajutor, înaintea loviturii de Stat din 10 februarie 1938, îl dă istoricul lui Carol al II-lea prin articolul *Numai „democrație“ și dictatură?* „Acum — scria — când se văd, în două țări deocamdată,

¹⁹ „Timpul“ din 25 decembrie 1937; reluat în „Neamul Românesc“ din 1 ianuarie 1938.

²⁰ „Neamul Românesc“ din 2 aprilie 1938.

²¹ *Idem*, din 28 ianuarie 1938.

neajunsul supunerii către un singur om care nu se deosebește prin nimic, decât prin încrederea în sine, de oricare altul, când împușcările sună la Moscova și când râpa tarpeiană se mută la Berlinul prăbușirilor ministeriale și militare, din tabăra democrației se ridică un strigăt de triumf. Deci, să se întoarcă toată lumea la regimul cluburilor și formulelor, minciunilor electorale și certelor parlamentare, al guvernelor de azi până mâine după hazardul biruințelor de partid. Ba nu. Nu e numai dictatură și democrație, ci și altceva decât aceste forme inferioare, *neorganice*, ale guvernării societăților. Acel altceva e făcut din: Revenirea la tradițiile încet elaborate, care trăiesc încă în sufletul mulțimilor. Sprijinirea pe o viață locală liberă, învârtindu-se în cercul oamenilor bine cunoscuți. Restabilirea meritului singur ca mijloc de înălțare în folosul societății înseși. Iar, în ce privește partidele, supunerea lor la aceeași reglementare ca orice asociație: închiderea în marginile legilor, arătarea statutelor și declararea persoanelor care fac partide din ele²². Evident această „a treia cale“ era utopică, nerealistă; dar conținea ideea necesității unui nou sistem politic, deci a înlăturării vechiului sistem parlamentar. Carol al II-lea nu era alertat de afirmația că nici dictatura nu era bună; propaganda putea impune alt termen, chiar dacă, în practică tot o dictatură ar fi fost. Așa s-a și întâmplat: documentele oficiale nu vor folosi termenul; nu se va da voie nici ziarelor să-l folosească; mai mult, nu se va da voie să se folosească nici formula „lovitură de Stat“ pentru actul preluării întregii puteri de către Rege. Încercarea de a ocoli singurul termen normal de definire a perioadei 1938–1940, „Dictatură Regală“, se face și în istoriografia română, unde mulți istorici folosesc formula „regim de autoritate regală“.

După lovitură de Stat de la 10 februarie 1938, Nicolae Iorga exclamă: „Vechea și marea dorință a Regelui s-a împlinit“. Dar credea că s-a creat doar o situație temporară, care va dura doar până la înlăturarea greutăților care au impus-o; de aceea, „Nimeni nu va

²² Idem din 9 februarie 1938.

ținea de rău pe oamenii de la 10 februar că au îndrăznit să strecoare, *între două perioade constituționale* [subl. n.], momentul, imperios cerut de asprimea vremii, în care este o singură îndatorire pentru oricine: *a asculta*. „Ascultarea“ nu putea fi dată unui om politic și nici „unui imitator al unor regimuri care n-au ce căuta la noi“; trebuia dată Regelui, „ca simbol la Patriei“²³. (Învingându-și scrupulele, N. Iorga vedea, totuși riscurile loviturii de Stat: întors acasă, noaptea târziu, de la Palat, i-a spus ginerelui său Alessandro Valota: „Au să ni puie pielea pe băț“ — informație de la Andrei Pippidi). Mergând mai departe, va susține noua Constituție, pe care o va analiza în cel mai întins articol scris vreodată de el, în 14 numere succesive ale „Neamului Românesc“²⁴: „Oricine — scria — are să aleagă între o instabilitate politică împiedecând orice muncă și orice înaintare și o nouă alcătuire [...] prin care să se redea Țărei liniștea, gustul de lucru, plăcerea de a trăi și să se taie drumul conspiratorilor și aventurierilor [...] Trebuie să se puie problema însăși a Constituției de azi, dincolo de care e altceva decât stafia unui despotism desigur intolerabil“. În ultima parte a articolului (numărul din 8 martie 1938), sintetiza liniile esențiale pe care le credea a defini noua Lege fundamentală: „Datoria muncii disciplinate și ascultării. Glorificarea ostanelilor pentru folosul nației și al Țărei. Sprijinirea vieții politice întregi nu pe omul din grămadă, confuz alegător, gata să se vândă ori obișnuit să se sperie, ci pe categoria sa economică, pe felul său de muncă. Întărirea autorității regale, *fără atingerea libertăților*, și acum consacrate, și fără înlăturarea continuei sfătuirii cu adevărații reprezentanți ai nației“.

Nicolae Iorga a fost așa de încântat de noua Constituție — în momentul adoptării ei — încât a publicat-o în întregime în „Neamul Românesc“ (însoțind textul cu fotografia Regelui și a miniștrilor) și, pentru a-i face loc, și-a mutat obișnuitul său articol cotidian de pe

²³ Idem, din 12 februarie 1938.

²⁴ Idem, din 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27 februarie: 1, 2, 3, 4, 5, 5, 8 martie 1938. Seria de articole a fost foarte lăudată de Pamfil Șeicaru în „Curentul“.

pagina 1 pe pagina 4, fapt nemaîntâlnit în toată perioada existenței ziarului²⁵.

Acceptând postul de ministru de Stat în Guvernul condus de Patriarhul Miron Cristea (11 februarie — 29 martie 1938), Nicolae Iorga a înțeles să demonstreze că nu-l interesează avantajele materiale ale postului. De aceea, a renunțat la salariul convenit, gest care a avut un ecou pozitiv. „Un grup de cetățeni“ îi scria: „Gestul dumneavoastră, atât de frumos, de a renunța la salariu și alte amputamente, convenite în calitate de ministru, a impresionat adânc opinia publică. Vă rugăm respectuos a întrona peste tot respectul banului public“²⁶.

Susținând lovitura de stat a lui Carol al II-lea din februarie 1938, — cu speranța că înlăturarea vechiului sistem al democrației parlamentare este doar temporară, până ce situația generală a Țării se va îndrepta —, istoricul l-a avertizat de la început pe Rege asupra limitelor pe care le considera normale pentru noul regim. Și-a făcut iluzia că va fi un sfătuitor permanent și ascultat; că, odată preluată puterea deplină în Stat, beneficiarul loviturii va avea și inteligența de a renunța la ea, când realitățile care au impus-o se vor schimba. Dar, Carol al II-lea nu avea această intenție; din contră, treptat își va consolida puterea, va încerca să dirijeze tot mai autoritar societatea românească. Pe măsura sublinierii acestei atitudini, Iorga va deveni din ce în ce mai critic la adresa sistemului de guvernământ, a camarilei regale, a Regelui și chiar a Dinastiei însăși. Din partea cealaltă, reacția nu a întârziat: s-a întărit supravegherea; s-au redus contactele Regelui și membrilor Guvernului cu istoricul; s-a încercat chiar șantajarea lui prin presiuni asupra unora dintre membrii familiei; i s-a aplicat lovitura cea mai dureroasă — cenzurarea ziarului „Neamul Românesc“, pentru a face imposibilă răspândirea criticilor sale. Toate aceste măsuri coercitive se dorea a fi făcute fără publicitate, pentru a nu spori simpatia populară față de acesta. Astfel, în unele momente ale Dictaturii Regale, pentru a-și exprima gândurile, lui

²⁵ Idem din 22 februarie 1938.

²⁶ Biblioteca Academiei Române, Corespondența N. Iorga, vol. 428, f. 9.

Nicolae Iorga îi rămâneau mai puține modalități decât în oricare din anii anteriori; și el fusese unul din susținătorii de bază ai loviturii de Stat! Autoritățile nu au putut, însă, să-i cenzureze cărțile, conferințele publice, cursurile și seminariile. Pentru autorități rămânea o singură satisfacție: faptul că au limitat capacitatea istoricului de a influența societatea.

După succesul lui Carol al II-lea în alegerile din decembrie 1937, instaurarea Dictaturii Regale și adoptarea Constituției carliste, Regele mai avea un ultim obiectiv imediat: dizolvarea forțelor politice oponente sau posibil oponente. Decretul lege de dizolvare a tuturor asociațiilor, grupărilor și partidelor politice va fi adoptat la 31 martie 1938. Se întemeia pe ideea că aceste organisme, în virtutea noii Constituții nu mai sunt necesare: se introdusese sistemul alegerii membrilor Parlamentului prin scrutin uninominal și reprezentarea pe profesii; Guvernul nu mai avea responsabilitate politică față de Parlament, ci doar față de Rege. „În asemenea condiții — se spunea în Raportul primului ministru către Carol al II-lea privind Decretul lege — vechile organizații de partid nu mai corespund unei funcții publice; ele nu mai au o rațiune de existență și devin astfel perimate. Mai mult chiar, activitatea unor organisme incompatibile cu noua așezare, ar putea constitui o piedică în calea unei normale dezvoltări a noii vieți publice din România”²⁷.

Protestul ferm, față de acest Decret lege, al lui Iuliu Maniu — urmat de acela al lui Dinu Brătianu — a fost tratat cu indiferență de Carol al II-lea²⁸. Cei doi nu erau considerați adversari periculoși pentru noul regim. PNT și PNL s-au opus dizolvării și au continuat să existe ilegal, liderii lor manifestându-se politic în calitate de conducători de partide; asemenea manifestări reducându-se la critica regimului, au fost tolerate. Este situația pe care o vor avea partidele „istorice” și în timpul regimului antonescian. Activitatea lor era

²⁷ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 75 din 31 martie 1938.

²⁸ *Istoria Partidului Național Țărănesc, Documente 1926–1947*, Edit. Arc 2000, București, 1994, p. 176–182.

redușă la producerea de documente care să fie folosite mai târziu ca dovezi ale luptei împotriva dictaturii și să le îndreptățescă reven- dicarea Puterii. Dictaturile nu s-au simțit amenințate de producția de proteste și manifeste a „istoricilor”; de aceea, i-au lăsat să scrie în continuare și să-și închipuie că mai au un rol mare în viața politică.

În schimb, Mișcarea Legionară era considerată cu adevărat periculoasă. Ca urmare, asupra ei s-a îndreptat represiunea regimului carlist. Încredințate că legionarii nu se vor supune Regelui, organele Siguranței și Poliției înregistrau fiecare manifestare care era considerată periculoasă. Pe 7 ianuarie 1938 era raportat interviul dat de Corneliu Zelea Codreanu ziarului britanic „Daily Herald”, din care se sublinia: „În 48 de ore după venirea noastră la Putere, vom avea alianțe cu Germania și Italia. [...] Nu cred în Societatea Națiunilor, în alianța cu Franța, nici în Mica Înțelegere și nici în Înțelegerea Balcanică. Declar categoric că voi anula toate aceste alianțe. Sunt pentru alianța cu Germania și Italia, fiindcă acestea sunt statele care apără civilizația împotriva bolșevismului satanic. Sunt împotriva regimului democratic, dar în același timp sunt și împotriva dictaturii [...] Noi suntem pentru creștinism, dragoste și credință, căci sunt adevărata dictatură”²⁹. La 31 ianuarie era raportată intenția lui Corneliu Zelea Codreanu de a înființa o școală pentru viitorii prefecti și primari legionari³⁰. La 8 februarie, o notă a Siguranței prezenta o consfătuire a Mișcării Legionare din ziua precedentă, în timpul căreia fuseseră indicați principalii inamici ai legionarilor: Armand Călinescu, Istrate Micescu, Virgil Potârcă, Gabriel Marinescu³¹. Mai multe descinderi ale Poliției duc la descoperirea unor depozite legio- nare de arme și publicații; la 16 februarie 1938 se anunța descope-

²⁹ Arh. SRI, fond P, dosar 110237, vol. 7, f. 73–74 — apud *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu*, vol. II, Edit. Majadahonda, București, 2000; la data încheierii cărții de față, vol. II menționat era în tipografie: prin bunăvoința editorului, Radu-Dan Vlad, am putut consulta șpaltul și prelua unele documente.

³⁰ *Idem*, vol. 12, f. 258 — apud *Idem*.

³¹ *Idem*, vol. 14, f. 227 — apud *Idem*.

rirea unui depozit de acest fel chiar în incinta Mănăstirii Neamț³². Pe lângă manifestele și celelalte publicații clandestine (fără avizul Cenzurii), Mișcarea Legionară intenționa să-și lărgească, în iarna lui 1938, activitatea propagandistică și prin publicații legale. Fiind ministru de Stat, lui Nicolae Iorga i se cere aprobarea pentru o astfel de apariție, la 16 februarie, de către legionarii Nicolae Roșu și Anton Balotă (doreau să reapară publicația „Decembrie“, suprimată de Cenzură). La 18 februarie, istoricul le răspunde: „Domnilor, Având răspundere de suflet și răspundere de Stat, nu pot admite glorificarea crimei și îndemnul la violență, ascultare oarbă de chemări din umbră, cărora le lipsește și inteligența și cultura și experiența și iubirea și mila de oameni. E hotărârea mea nezguduită și deplâng că minți așa de frumoase alunecă pe povârnișul noroiului frământat cu sânge“³³. Era, bineînțeles, pe lângă exprimarea unei poziții morale, de principiu, și o nouă expresie a situației de partea cealaltă, a Regelui.

În contextul tot mai neprielnic activității legionare, la 21 februarie 1938, Corneliu Zelea Codreanu proclamă autodizolvarea Partidului „Totul pentru Țară“. A doua zi, pe 22, „Căpitanul“ îi trimite ministrului de Interne, Armand Călinescu, o scrisoare de condamnare a loviturii de Stat din 10 februarie, înfăptuită de „reprezentanții vechii generații“, lovitură care este „o mare ofensă adusă nației noastre și o provocare la război adresată fiecărui român“. Înfăptuitorii erau acuzați de dispreț pentru poporul român; încălcarea legilor Țării; încălcarea jurământului de respectare a legilor. De aceea, întreaga operă legislativă inițiată după 10 februarie era considerată ca lovită de nulitate. Noua Constituție „deposedează pe români de drepturile lor istorice și consacră stăpânirea iudaică asupra României“³⁴.

³² Idem. fond D, dosar 1005, f. 103.

³³ Scrisoare publicată de Andrei Pippidi în *Ultimele scrisori ale lui Nicolae Iorga*, în RITL, XXXVII, 1–2/1989, p. 278. De remarcat faptul că în aceeași lună februarie 1938, N. Iorga a permis susținerea în sala Teatrului Ligii Culturale a conferinței poetului legionar Radu Gyr, cu titlul *Balade și eroisme*, urmată de un spectacol artistic — anunțată în „Neamul Românesc“ din 6 februarie 1938.

³⁴ Arh. SRI, fond P, dosar 110237, vol. 18, f. 87–92.

În martie 1938, descinderile la sedii legionare și arestările au continuat. La 26 martie principala lovitură a Guvernului a fost închiderea restaurantelor legionare care, pe lângă veniturile aduse Mișcării, ofereau și locuri de întâlniri, de pregătire a acțiunilor. Nicolae Iorga s-a pronunțat în favoarea măsurilor luate de autorități și chiar le-a pregătit prin articole în „Neamul Românesc”. Corneliu Zelea Codreanu îi va trimite o scrisoare, în aceeași zi de 26 martie, cu conținut ofensator. Se plângea de arbitrarul acțiunilor Poliției, care a refuzat să arate ordinul scris de închidere. Emitentul menționa: „Acum 15 ani, când tineretul manifesta zgomotos împotriva cuceririi iudaice, domnii de azi le spuneau că nu vor rezolva problema evreiască decât apucându-se de comerț”; ori, acum s-au apucat și, totuși, începutul comerțului românesc este înăbușit, „socotind o crimă din ceea ce însăși ei îi îndemnau să facă”. În sfârșit, Corneliu Zelea Codreanu îl ataca direct pe Nicolae Iorga care, cu patru luni în urmă „dădea alarmă în linia comerțului român răpus de evrei și făcea apel chiar la violență” (trimiterea era la Congresul Ligii Culturale din vara lui 1937³⁵) iar acum îi condamna pe legionarii care începuseră o activitate comercială. În „Neamul Românesc” istoricul scrisese că în restaurantele lor, legionarii „între bliduri fac comploturi, pun la cale revoluții îngrozitoare și vreau să ucidă oameni. Suflete de asasinii, oameni cu revolverele în mâini și în buzunare”. Codreanu striga lui Iorga: „Ești un incorect, ești necinstit sufletește”; și revenea: „ești un necinstit sufletește, care ți-ai bătut joc pe nedrept de sufletele

³⁵ La Congresul Ligii Culturale, Iași 29–30 iunie 1937, N. Iorga acuza „aproape exclusivă luare în stăpânire a industriilor și comerțului” de către evrei și cerea ca măcar „să creăm în jurul bisericilor noastre zona românească”. — „Curentul” din 4 iulie 1937. Nu era vorba de antisemitism, cum s-au grăbit să afirme unele ziare: „N-am ură împotriva niciunei națiuni. Nu pot să am, în calitate de istoric, de cunoscător al culturii universale și de creștin, decât respect pentru partea pe care vechiul popor evreesc a dat-o civilizației lumii și religiei celei mai răspândite astăzi, celei mai vrednice de a fi păstrată” — spusese N. Iorga tot atunci. — „Adevărul” 2 iulie 1937.

noastre³⁶. Destinatarul scrisorii o va trimite înapoi emitentului, cu o formulă de respingere indignată.

Restaurantele fuseseră închise la ordinul lui Armand Călinescu. În loc să protesteze pe lângă acesta, Corneliu Zelea Codreanu și-a trimis protestul lui Nicolae Iorga. Ce a avut consecințe mai grave pentru Mișcarea Legionară: critica adusă de istoric restaurantelor sau închiderea acestora de către ministrul de Interne? O privire repede ne-ar duce la concluzia că este vorba doar de indicarea greșită a adresantului. În realitate, Codreanu dorea să facă valuri cât mai mari în jurul închiderii restaurantelor, să apară ca o victimă în fața opiniei publice, cucerind, astfel, noi simpatii și aderenți. De aceea, s-a scontat pe reacția previzibil dârză a lui Nicolae Iorga, un proces cu acesta fiind prilejul cel mai spectaculos de ieșire la rampă. Aceeași metodă a proceselor provocate cu marele istoric o va folosi și PNT, pentru a-și expune public părerile și pentru a fi văzut și luat în seamă. Dar, Nicolae Iorga, având în vedere faptul că scrisoarea nu fusese publicată, „nu se considera prea ofensat” și „n-ar fi fost dispus să deschidă un proces” — spunea un legionar bine informat. În acest moment a intervenit Armand Călinescu, care l-a convins să se plângă Justiției³⁷. După noi percheziții la sediile legionare, a urmat arestarea lui Codreanu, fapt cu totul neobișnuit într-un simplu proces de calomnie; o mulțime de legionari au fost arestați, sub diverse pretexte, în toată țara.

Totuși, Iorga a încercat să oprească procesul, chiar și în ultimul moment. La 16 aprilie 1938, ora 18,45, a trimis, de la Oficiul Poștal din Vălenii de Munte, o telegramă colonelului Hotineanu de la Parchetul Militar București: „Încredinându-mă din răspunsurile date la instrucție că avocatul Corneliu Codreanu nu-și dă seama de faptele

³⁶ Vezi Decizia nr. 3/31 octombrie 1940, a Comisiei pentru revizuirea proceselor politice și sancționarea magistraților vinovați — în „Porunca Vremii” din 20 noiembrie 1940.

³⁷ Conform relatării lui Vasile Mailat — în *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu*, vol. II, șpalt.

sale, anulez cererea de a fi judecat pentru scrisoarea trimisă copilărește mie³⁸. Retragera plângerii echivala cu anularea procesului; interesat ca acesta să continue, Armand Călinescu l-a vizitat rapid pe Nicolae Iorga și i-a arătat unele dintre documentele pe care Poliția spunea că le confiscase de la sediile Mișcării Legionare cu ocazia recentelor perecheziții; acestea erau catalogate ca dovezi ale trădării României de către legionari. În aceste condiții, istoricul a admis continuarea procesului, refuzând, însă, să apară în sala de judecată — dovadă a faptului că își dăduse seama că era folosit de autorități. (În alte procese de calomnie, în aceeași perioadă 1938–1940, va veni la proces și-și va susține cu tărie cauza.) Va face să apară în „Neamul Românesc” o scrisoare a sa către Tribunalul Militar al Corpului II Armată, unde se desfășura procesul: „[...] Invitația ca martor, întrerupe scurta mea vacanță de Paști, destinată terminării Istoriei Românilor și îngrijirii unei sănătăți de mult zdruncinate; prefer, ca urmare a declarației ce am făcut telegrafic și într-o scrisoare personală d-lui Comisar regal colonel Hotineanu înainte de a cunoaște corespondența, constituind o crimă de înaltă trădare, care s-a găsit la avocatul Corneliu Zelea Codreanu și la amicii și complicii săi, să adaug următoarele: Scrisoarea ce mi-a adresat-o pârâțul privește întregul Guvern din care făceam parte, dovadă strigătul repetat de «voi» și acest rost al ei se învederează de altfel din actele acum descoperite. Măsura închiderii restaurantelor venea de la ministrul de interne, care și după scrisoarea mea de dispreț față de un act de copilărească inconștientă, dincolo de care nu puteam avea viziunea completului și are cuvântul colegului meu de atunci, care e chemat a releva acuzația și insulta. În ceea ce privește descoperirile făcute acum, nu-mi pot reține indignarea față de o acțiune criminală pe care a o îngădui înseamnă a lăsa însăși existența Statului român pe care noi, bătrânii, neconținut insultați și amenințați, l-am ajutat să se ridice așa de sus, la discreția unei cete de agitatori ale căror sentimente față de țară sunt la același nivel scăzut ca și al inteligenței lor. Puteți face uzul pe

³⁸ „Neamul Românesc” din 1 octombrie 1940.

care-l credeți potrivit în cursul procesului din această scrisoare pe care mi-o smulge cea mai legitimă indignare³⁹. Admițând continuarea procesului, dorea, totuși, o pedeapsă simbolică pentru cel acuzat de trimiterea scrisorii calomnioase. Vasile Mailat menționa că, prin gura procurorului, istoricul „pentru calomniile ce i s-au adus“ cerea un leu despăgubiri⁴⁰.

Procesul s-a desfășurat foarte rapid, în ziua de 19 aprilie 1938. Procurorul a susținut că scrisoarea calomnioasă îi fusese trimisă ministrului Nicolae Iorga, nu ziaristului cum afirma emitentul; cerea încadrarea în articolul 253 Cod Penal — care sancționa ultrajul. Avocatul Sebastian Radovici citește pasaje din „Neamul Românesc“, în care Nicolae Iorga îi atribuie lui Corneliu Codreanu și legionarilor în ansamblu conspirații și comploturi; considera că prin aceste articole a provocat închiderea restaurantelor, „deși putea să oprească această măsură odioasă“. Avocata Lizetta Gheorghiu s-a bătut pentru teza insultării unui ziarist, nu a unui ministru. Nici un martor nu s-a prezentat, iar Instanța nu a acceptat amânarea procesului pe acest motiv. Printre martorii acuzării se propusese și Mareșalul Averescu. Acesta îi scria lui Nicolae Iorga la 14 aprilie: Într-o scrisoare anterioară (28 martie) îl felicitase pentru gestul „menit a pune capăt unei îndrăzneli intolerabile, din cauza indulgenței autorităților față de mișcarea zisă legionară“, și se propunea ca martor împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu; în a doua scrisoare repeta propunerea⁴¹. În ultimul cuvânt, Codreanu declara: Măsura de închidere a restaurantelor nu îl lovește direct; ceea ce îl lovește direct este acuzația care i se aduce de Nicolae Iorga, prin articolele publicate în „Neamul Românesc“, acuzație ce l-ar putea face pasibil de pedepse grave. La sfârșit, proclama teatral: „Aștept pedeapsa pe care mi-o veți da și o voi executa fără murmur“. Prin Sentința 150/19 aprilie 1938, Corneliu

³⁹ Idem, din 19 aprilie 1938.

⁴⁰ Apud *Procesele...*, op. cit.

⁴¹ „Neamul Românesc“ din 19 aprilie 1938.

Zelea Codreanu a fost condamnat la șase luni închisoare (maximum prevăzut de lege), 2000 lei amendă și 500 lei despăgubiri civile⁴².

Nicolae Iorga căzuse la mijloc. Corneliu Codreanu dorea să fie dat în judecată de marele istoric, pentru ca în jurul procesului său și al numelui său să se facă vâlvă; și era convins că va scăpa foarte ușor și cu prestigiul întărit, cu o aură de martir. Același Vasile Mailat relatează faptul că în boxa acuzaților, „Căpitanul“ „arăta odihnit și bine dispus“. Chiar și după ce a aflat că fuseseră arestați mulți legionari, „și-a păstrat mai departe voia bună“⁴³. În favoarea acestei teze este și faptul că Sentința 150 nu a fost atacată prin recurs și a rămas definitivă. De cealaltă parte, Armand Călinescu dorea ca procesul să fie intentat de Nicolae Iorga pentru că acesta se bucura de prestigiu mai mare decât al oricărui ministru și de credibilitate în rândul opiniei publice, ceea ce ar fi influențat Instanța pentru o condamnare mai aspră. (Și, într-adevăr s-a dat pedeapsa maximă.) Procesul de calomnie era doar un pretext creat de autorități, pentru a-l avea în mână pe Corneliu Codreanu, până se vor găsi (sau inventa) probe suficiente pentru o condamnare majoră. Fără să vrea, istoricul a făcut jocul celor doi. La sfârșit, victorios a ieșit numai unul — Armand Călinescu.

Pentru conturarea cât mai veridică a momentului procesului Iorga-Codreanu, trebuie prezentate și alte elemente în afara celor strict legate de desfășurarea acestuia. Începând cu luna martie 1938, Nicolae Iorga a fost bombardat cu o avalanșă de scrisori, majoritatea anonime, având ca autori membri ai Mișcării Legionare; se mergea de la injurii mărunte, până la amenințări cu moartea. Unora le răspundea în „Neamul Românesc“. Dintr-o normală jenă și repulsie, existența unor asemenea scrisori nu este decât menționată în literatura istorică, fără a fi prezentate, cu extrase, niciodată. De aceea,

⁴² Arh. SRI, fond D, dosar 13, f. 131–132; dosarul cuprinde lucrările procesului din 17–27 mai 1939; din greșeală, în dosar au fost legate și două file ale stenogramei procesului din 19 aprilie 1938. O prezentare a „Procesului Iorga“, făcută de Septime Gorceix, în „Courrier du Centre“ (Franța), 23 aprilie 1938.

⁴³ Apud *Procesele...*, *op. cit.*

pentru cei care nu le-au văzut, ele nu au decât o existență abstractă. O să redau câteva pasaje din aceste scrisori; nu este o împietate față de marele istoric, ci o încercare de a spulbera mitul legionarilor politicoși, respectuoși față de marile personalități ale neamului, corecți și nevinovați, asupriți de Iorga.

Pe 29 martie, doi anonimi scriau lui Nicolae Iorga: „Te vom ucide ca pe un ticălos, canalie ce ești și profitor o viață întregă”⁴⁴. La începutul lui aprilie, „o fostă elevă” exclama: „Este peste putință să rămâneți surd la blestemele ce se ridică din toate piepturile de români, sau orb la rânjetul triumfător al Iudei care, în delirul fericirii, împrășcă totul cu balele-i otrăvite”⁴⁵. Un alt legionar scria: „Te-ai schimbat, te-ai vândut jidanilor. [...] o să te pedepsim după faptele tale! Tu și Duca v-ați crezut mari oameni! Ce a făcut acela? Ce faptă eroică? A fost șef de partid! Fapta lui măreață că a adus 300 000 de jidani. Unde vezi răul că a murit? [...] Ar trebui să mergi într-un sanatoriu, că ești nebun”⁴⁶. Erau făcute și alte „descoperiri”: „Ești un aiurit în istorie și un zăpăcit în politică. Un pomanagiu, un încrezut, un vanitos, un șiret și un om care a adus mult rău acestei țări”⁴⁷. Nu lipseau formulele de-a dreptul triviale: „Nemernic bătrân, cât de străin ești și cât de hain te porți cu tineretul țării tale [...] Tristă bătrânețe ți-ai hărăzit. Vei sfârși până a-ți smulge barba de disperare și căință, în râsul celor ce dau din umeri cu dispreț și sub scuipatul întregului tineret pe care-l batjocorești. Nemernic bătrân!!!”⁴⁸ Unul dintre legionari își semna scrisoarea cu zvastica (☸): „Va să zică trăseși sabia. [...] Legionarul nu știe ce-i teama [...] Cuiburile noastre continuă să se adune. Cotizațiile se plătesc. Ordinele se transmit și se primesc regulat [...] Vai de voi ce ne stați în cale. Noaptea Sfântului Bartolomeu bate la ușă. [...] Vor cădea ca muștele toate leprele țării

⁴⁴ Biblioteca Academiei Române, Corespondența N. Iorga, vol. 428, f. 31.

⁴⁵ Idem, f. 34.

⁴⁶ Idem, f. 59.

⁴⁷ Idem, f. 67. O „analiză” a defectelor lui N. Iorga și la f. 68–74.

⁴⁸ Idem, f. 59.

și nu te vom cruța nici pe tine, nici pe Armand Călinescu, nici pe Gabriel Marinescu [...] Răzbunarea ne este necruțătoare. Ca să știți⁴⁹. La 15 mai i se scria istoricului că este răspunzător pentru tulburarea din 1938, la fel ca pentru aceea din 1907⁵⁰. Tot în mai era etichetat „Mare Iudă” și apostrofat violent: „Să știi nemernicule, să-ți amintești că Dumnezeu iartă de 70 de ori câte 7 și dacă mai poți face ceva de azi înainte, singurul lucru ar fi să nu mai torni gaz peste foc, căci pârjolul te va cuprinde și vei arde tu și ai tăi până la al nouălea neam. Amin!”⁵¹ Unul dintre emitenți își motiva anonimatul: „Fără semnătură, pentru a vă evita oboseala de a mă preda Parchetului”⁵².

Toată această avalanșă de injurii și amenințări l-au întristat profund pe Nicolae Iorga și, în loc să-l înspăimânte și să-l determine să-și părăsească poziția antilegionară, l-au întărit în ideea că aceștia duc o activitate de condamnat. Scrisorile injurioase le considera a fi dovadă a unei „adânci mizerii morale”: „Fiindcă, ministru de Stat, mi-am permis să trimit înapoi, cu o apostilă prea blândă, o scrisoare de insulte, în care, pe lângă invective către întreg Consiliul de Miniștri [...] eram calificat, într-un stil de mediocru elev de școale primare, ca necinstit, ca unul ce, ministru fără portofoliu, aș fi închis eu niște restaurante, dizolvate de însuși genialul lor creator, în care se conspira [...] pentru că m-am adresat Justiției, asupra mea se revarsă zi de zi o ploaie de injurii fără păreche, nu fără obișnuitele condamnări la moarte pentru mine, pentru părintele Patriarh, pentru toți vinovații până sus. [...] Asemănat cu cele mai puțin simpatice dintre animale — «dulău» într-o «poezie» e cel mai blând epitet — mi se pune în samă că am trimes... învățătorii să se înece, că mii de copii au murit de foame din cauza mea, că am profanat biserici, că am prigonit pioși egumeni. [...] În ce hal a ajuns această societate, în atâta mizerie morală!”⁵³ De mai multe ori, în „Neamul Românesc”

⁴⁹ Idem, f. 126.

⁵⁰ Idem, f. 194–195.

⁵¹ Idem, vol. 429, f. 182–183.

⁵² Idem, f. 186–187.

⁵³ „Neamul Românesc” din 3 aprilie 1938.

răspundea legionarilor. „Tribunalul Militar a judecat cum a vrut, iar eu am avut o parte: chiar dacă nu mi s-au arătat dosare de o perfectă autenticitate, am stăruit ca acestui om politic în admirare față de sine, să i se dea la închisoare un tratament potrivit nu cu greșelile lui, stropite cu sânge, ci clasei sociale căreia-i aparține și iresponsabilității lui. Și, cu aceasta, primesc creștineștile blăsteme de Paști, până la al nouălea neam”⁵⁴. În *Răspuns unei mame care voiește să mă suprim*, dădea cea mai cunoscută replică valului de scrisori de amenințare: „Stimată doamnă, ați binevoit să introduceți o notă nouă, distinctă dacă nu și distinsă, cum, fără îndoială, vă este și aristocratica scriere, în corespondența de amenințări, blăstămuri și injurii cu care mă onorează nația. Mi-ați comunicat, franc și energic, că dacă nu voi libera pe fiul d-voastră, trimes de nu știu ce organe administrative la nu știu ce destinație, pe care ați dori s-o cunoașteți, mă veți suprima. Nu înțeleg ce părere aveți d-voastră, ca atâția alții, despre rostul meu în țara pe care am dorit-o trăind unită, în vechea și buna ei omenie, cu bucurarea de toate libertățile cu care eram deprinși și a căror suprimare într-un ceas de supremă primejdie sunt cel dintăiu, ca bătrân ideolog ce am rămas, să o deplor. Eu, stimată doamnă, sunt un bătrân profesor de istorie, bolnav de reumatisme pe care nu vi le doresc și, cu numele consilier regal, n-am nici un amestec în niciun rost al Statului. Nu prezidez măcar un consiliu [...] Atunci, ce aveți cu mine, Stimată doamnă, și de ce voiți să faceți moarte de om în persoana cuiva care, la șaizeci și șapte de ani pe șaizeci și opt, se duce și așa în curând în lumea în care doriți să mă trimiteți? Eu care n-am îndemnat pe fiul d-voastră să facă politica revolverului, n-am îndemnat pe nimeni ca el să tragă consecințele care decurg firește din aceasta. Și fără a vă cere grație, dați-mi voie să urez fiului d-voastră minte ca să se întoarcă sănătos de la mănăstire, iar, dacă e să mor pe această cale, vă asigur de toată iertarea pe d-voastră”⁵⁵. La jumătatea lui mai a încercat să oprească avalanșa de scrisori legionare, anun-

⁵⁴ Idem din 3 mai 1938.

⁵⁵ Idem din 4 mai 1938. În același număr, în pagina I. N. Iorga răspundea legionarilor: „România nouă, domnilor băieți și eroi, se face prin ordine”.

tându-i pe aceștia că este *La capătul lămuririlor*: „Trecând peste dezgustul pe care-l pot inspira insultele și blăstemele unor isterici cari fâgăduiesc «scoaterea ochilor» și «ruperea trupului fibră de fibră» [...] am voit să rechem la realitate și pe cei din urmă ca înțelegere, cultură și moralitate dintre indignați. Se pare că n-am izbutit. Și, mai rău decât aceasta, între cei care gândesc și simt astfel, [...] nu se manifestă nici o pornire spre consolidarea unei țări atât de primejduite [...] De viitorul României nu despez [...]. În ce mă privește, eu nu mai am sfaturi de dat. Dumnezeu să vă lumineze”⁵⁶. Admiterea ideii că „Vinovăția e, desigur, și a unora și a celorlalți”, a dus la o scrisoare, pe 17 mai, de aprobare: atât Mișcarea Legionară, cât și Guvernul au avut greșeli; autorul credea că liderul legionar va fi asasinat⁵⁷. O notă din 18 mai, în „Neamul Românesc”, adresată „celor de bună credință”, anunța: „Dl. profesor Nicolae Iorga nu răspunde la necuviințele celor fără creștere și celor lași, cari cred că anonimatul poate justifica grosolăniile și injurii”.

Se păstrează, din aceeași perioadă și multe scrisori de simpatie și de încurajare adresate lui Nicolae Iorga — semnate — trimise cu intenția evidentă de a contracara valul de injurii venite de la legionari. Din Iași, pe 31 martie 1938, un colonel se arăta indignat la culme de scrisoarea pe care Corneliu Codreanu o trimisese istoricului⁵⁸. Un alt corespondent scria: „Țara aceasta — bună, rea — e, desigur, în mare parte opera dv. și înțeleg prea bine îndârjirea cu care o apărați”⁵⁹. Articolul *La capătul lămuririlor* provoca o scrisoare din partea lui Constantin Andrei, fost student al lui Iorga la Academia Comercială: „Ați primit destule scrisori cu insulte și amenințări, — primiți și altfel de scrisori, de data aceasta de la cei care vă poartă în suflet învățătura. Ei v-au înțeles totdeauna și vor face zid în jurul domniei voastre, în lupta ce o duceți neobosit, fără cruțarea sănătății și bătrâ-

⁵⁶ Idem, din 12 mai 1938.

⁵⁷ Biblioteca Academiei Române, Corespondența N. Iorga, vol. 428, f. 193.

⁵⁸ Idem, vol. 429, f. 194–195.

⁵⁹ Idem, vol. 428, f. 89–90.

neții domniei voastre, pentru salvarea din anarhia către care duce țara îndrăzneala obraznică a unui aventurier străin de neamul nostru. Nu sunteți singur, domnule profesor. Numărul celor pe cari i-a luminat cuvântul domniei voastre crește tot mai mult. În dezorientarea zilelor ce au trecut, am privit la d-voastră ca la o busolă, să ne aflăm calea cea bună. Ceea ce ați făcut în Moldova, în timpul războiului întregirii, menținând în sufletul părinților noștri tăria speranței în victorie — ați repetat în acest început de an al izbăvirii neamului. Numărul acelora care vă înțeleg e mult mai mare decât vă închipuiți, d-le profesor!“⁶⁰ N. Miclescu îi scria în același ton: „Suntem cu toții în jurul domniei-tale, în lupta pe care o duci, ca ori de câte ori a fost de înlăturat o primejdie care amenință neamul românesc“⁶¹.

Pe lângă scrisorile de amenințare venite dinspre Mișcarea Legionară și scrisorile de susținere morală venite de la simpatizanți, Nicolae Iorga avea la dispoziție și o a treia sursă de informare prin intermediul căreia să-și facă o imagine asupra evoluției relațiilor conflictuale dintre legionari și autorități, precum și a felului cum societatea le reflecta; această a treia sursă erau notele și rapoartele Siguranței, pe care le primea în calitate de ministru de stat; bineînțeles i se trimiteau acele documente pe care autoritățile le credeau necesare a fi cunoscute de istoric.

Într-o notă din 3 martie 1938 se prezenta una dintre reuniunile legionare de la Casa Verde: Corneliu Codreanu afirmase că vrea să se răzbune contra celor care-l ascultau pe Rege; „Îndeosebi a avut cuvinte grele la adresa d-lor Vaida, Iorga, Tătărescu și I.P.S.S. Patriarh Miron, pe care l-a numit porc și sperjur“. Proiecta să plece în Germania și Italia; va cere lui Hitler și Mussolini să recunoască granițele României Mari; „Am să le cer sprijin moral și material pentru a sui pe tronul României pe Marele Voevod Mihai“⁶². O altă notă

⁶⁰ Idem, f. 36 (scrisoare din 14 mai 1938)

⁶¹ „Neamul Românesc“ din 14 mai 1938

⁶² Biblioteca Academiei Române, Corespondența N. Iorga, vol. 430, f. 111-112.

a Siguranței, din aceeași zi, consemna: „Pornirile legionarilor față de domnul ministru Armand Călinescu sunt atât de grave, încât a ajuns să se discute că ar fi practică suprimarea domniei-sale”⁶³. Peste două zile, se anunța că cercurile legionarilor macedoneni căutau o formulă de pedepsire a lui Armand Călinescu⁶⁴. Pe 15 martie se menționa faptul că Mișcarea Legionară a hotărât închiderea restaurantului din str. Gutenberg; „Această măsură de lichidare a fost luată de conducerea centrală pentru a nu pune în situații neplăcute pe membrii Comitetului Asociației Generale a profesorilor secundari, proprietari ai imobilului, care au primit avertismente de la Guvern”⁶⁵. Despre agitații legionare, cu cămăși verzi, insigne, lozinci, se vorbea și într-o notă din 29 martie⁶⁶. Sunt numai câteva dintre documentele ale căror copii autoritățile le trimiteau lui Nicolae Iorga; nu toate se refereau la legionari, unele prezentând activitatea partidelor „istorice” sau a comuniștilor; majoritatea, și cele care anunțau cu adevărat fapte alarmante, îi priveau, însă, pe legionari; de aici și posibilă concluzie că autoritățile încercau să-i consolideze istoricului adversitatea față de Mișcare.

Arestarea lui Corneliu Zelea Codreanu a fost urmată de descinderi la Casa Verde și la toate sediile legionare din țară. S-a anunțat descoperirea a nenumărate materiale compromițătoare și chiar dovezi ale trădării Țării: pe lângă arme de toate felurile și în cantități mari, acte și documente sustrase din diverse ministere, planuri de organizare a unor unități paramilitare, dovezi ale legăturilor și sprijinului material primit din străinătate. Tot ce se poate ca unele din aceste descoperiri să fi fost o invenție a organelor Ministerului de Interne; altele, atent studiate, nu au nici o relevanță, și cu atât mai

⁶³ Idem, f. 113–114. În aceeași zi se anunța descoperirea unui depozit de publicații comuniste — f. 121; un manifest comunist la f. 117–119.

⁶⁴ Idem, f. 131.

⁶⁵ Idem, f. 193.

⁶⁶ Idem, f. 169. În aceeași lună se înregistrează consemnul dat de conducerea Mișcării Legionare ca legionari să intre în organizațiile profesionale și să le acapareze. — Idem, f. 139.

puțin pot fi considerate dovezi ale „trădării“ României. Cu toată această îndoială, „Neamul Românesc“, ziarul lui Nicolae Iorga, le-a publicat pe toate, așa cum au fost prezentate de autorități, fără nici o observație critică, uneori sub titluri care chemau la condamnarea Mișcării Legionare: *Noi documente în legătură cu acțiunile Gărzii de Fier; Genealogia familiei Zelea Codreanu; Gravele descoperiri ale documentelor Gărzii de Fier; Noi acte și documente descoperite în legătură cu activitatea Gărzii de Fier; Masca trădătorului a căzut, ș.a.*⁶⁷. Pagini întregi de ziar erau umplute cu astfel de relatări primite de la Poliție, fapt care a mărit indignarea Mișcării Legionare la adresa istoricului, mai ales că, din loc în loc erau implantate, în aceleași pagini, citate din Nicolae Iorga, precum: „Șefii de Stat înțeleg tot mai mult ca, departe de a sprijini aventurile, întâia lor datorie e aceia de a le zdrobi“⁶⁸.

„Procesul cel Mare“ va avea loc în perioada 17–27 mai 1938; s-a soldat cu condamnarea lui Corneliu Zelea Codreanu la 10 ani închisoare, atât sentința cât și modul de desfășurare a procesului ridicând multe semne de întrebare care, însă, nu intră în subiectul acestei cărți. În literatura legionară a momentului respectiv se acorda o atenție minoră primului proces sau chiar era ignorat. Atunci când erau consemnate, totuși, amândouă, primul era intitulat „Procesul Iorga“ iar al doilea „Marele Proces“. Cea dintâi relatare, făcută de către reprezentanți ai Mișcării Legionare (o broșură care se pare a-l avea ca autor pe istoricul legionar Vasile Cristescu), a judecării lui Corneliu Codreanu nu spune nici un cuvânt despre „Procesul Iorga“ — însuși titlul broșurii ignoră prima condamnare: *Adevărul în procesul lui Corneliu Zelea Codreanu — maiu 1938; Cuvântul înainte* era datat București, 1 august 1938⁶⁹. Având în vedere faptul că autorul lucrării

⁶⁷ „Neamul Românesc“ din 27, 29, 30 aprilie; 1, 8 mai 1938.

⁶⁸ Idem, din 1 mai 1938.

⁶⁹ În *Cuvânt înainte*, procesul lui Corneliu Zelea Codreanu era comparat cu procesele din Rusia Sovietică: „S-au călcat în picioare cele mai elementare reguli de legalitate, dreptate și omenie. Toate acestea cu scopul evident de a smulge o

respectiv era un om de știință (asistent la Facultatea de Litere) și faptul că editarea broșurii a avut loc doar la trei luni de la eveniment, ideea omisiunii din greșeală sau uitare a primului proces nu se susține; a fost omis pentru că nu-i acordau nici o importanță. Mult mai târziu, când făcuseră pași spre cucerirea puterii politice, legionarii, în căutare de cât mai mulți inamici asupritori din cauza căroră ei au suferit, au fost martirizați — iar opinia publică trebuia să fie informată despre aceste lucruri, pentru a ști unde să-și îndrepte compătimirea și unde să-și îndrepte ura — s-a redescoperit „Procesul Iorga”; pe măsură ce trecea timpul a fost impusă legenda conform căreia Nicolae Iorga a stat la baza marei prigoane. Armand Călinescu fiind deja asasinat, trebuia găsit un „vinovat”, sau niște „vinovați” în viață, care să suporte revărsarea de ură. Și; cum, cu cât prigonitorul era mai mare, cu atât victima era mai demnă de plâns și de sanctificat, atenția a fost concentrată asupra celei mai mari personalități românești din acel moment, acela care era cunoscut și de către țăranul din cel mai îndepărtat sat — Nicolae Iorga. Interesant de remarcat faptul că această concentrare a „vinovăției” asupra unei persoane sau asupra unui grup restrâns nu fusese în vederile conducerii Mișcării Legionare în momentul imediat următor proceselor din 1938; finalul broșurii lui Vasile Cristescu (august 1938) era amenințător la adresa întregii clase politice conducătoare: „Se urmărește exterminarea lui Corneliu Zelea Codreanu? În acest caz, întreaga pătură conducătoare a Țării e solidar responsabilă de actele Guvernului, atât în fața istoriei, cât și în fața Mișcării Legionare”⁷⁰.

*

Situarea cu fermitate a lui Nicolae Iorga alături de autoritățile carliste, atât în procesul de instaurare a Dictaturii Regale, cât și în

sentință monstruoasă și mai ales pentru a convinge opinia publică de vinovăția lui Corneliu Codreanu, care a acceptat mai degrabă cu seninătate și bărbăție cununa muceniciei decât să-și vadă Țara sfâșiată de lupte interne”. — cf. *Adevărul în procesul...*, *op. cit.* p. 3–4.

⁷⁰ Idem, p. 231–232.

conflictul cu Mișcarea Legionară, a dus la prezența multor miniștri la Cursurile de Vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte din 1938. Însuși omul forte al Guvernului, ministrul de Interne Armand Călinescu a participat și vorbit la deschidere, elogiind atât instituția — de la crearea căreia se împlineau 30 de ani — cât și pe întemeietorul ei: „Eu aduc aici cel mai călduros omagiu, cea mai sinceră urare de desăvârșit succes și de mulțumire sufletească a dumneavoastră, domnule profesor Iorga”⁷¹.

Tema prelegerilor susținute de Nicolae Iorga în acel an la Vălenii — *Hotare și spații naționale* — a fost aleasă pentru a se putea condamna teoria „spațiului vital”, teorie care începea să facă victime⁷². Mulți conferențieri de mare prestigiu cultural, între care și Nichifor Crainic⁷³, iar la sfârșit a fost inaugurat Teatrul în aer liber din Vălenii de Munte, cu piesa lui Nicolae Iorga *Răzbuarea pământului*⁷⁴.

Toamna lui 1938 va marca începutul dezavuării unora dintre acțiunile autorităților carliste de către Nicolae Iorga, transformarea acestuia dintr-un adept permanent încrezător în intențiile bune ale Suveranului, chiar dacă unele acțiuni ale acestuia erau de criticat — într-un susținător de principiu al Dictaturii Regale (neîntrevăzând altă soluție în acest moment), dublat de un critic din ce în ce mai dârz al greșelilor făcute de autorități.

În noaptea de 29/30 noiembrie 1938, din închisoarea de la Râmnicu Sărat au fost preluați, pentru a fi transportați la Jilava, Corneliu Zelea Codreanu împreună cu alți legionari condamnați în anii anteriori (asasinii lui I. G. Duca și ai lui M. Stelescu) — în total 14. În pădurea Tâncăbești au fost asasinați sub pretextul fugii de sub escortă. Impresia în țară a fost profundă; nimeni nu a crezut pretextul invocat de autorități. Nicolae Iorga s-a arătat indignat de acțiunea ilegală a Guvernului și i-a trimis lui Armand Călinescu o scrisoare de

⁷¹ „Neamul Românesc” din 19 iulie 1938.

⁷² N. Iorga, *Hotare și spații naționale*, Vălenii de Munte, 1938.

⁷³ „Neamul Românesc” din 16 iulie 1938.

⁷⁴ Idem, din 9 august 1938.

protest, atrăgându-i atenția asupra greșelii făcute⁷⁵. Primind scrisoarea, pe 3 decembrie 1938 Armand Călinescu s-a prezentat la locuința lui Nicolae Iorga pentru a se explica. N. Georgescu-Cocoș, directorul ziarului „Neamul Românesc“, relatează: „Domnul profesor a refuzat să-i întindă mâna și i-a spus indignat că actul comis constituie o crimă și o prostie. Armand Călinescu a plecat profund deprimat și luni de zile domnul profesor Iorga nu a mai voit să-i vorbească, cu toate insistențele repetate ale fostului prim ministru“⁷⁶.

Iar în „Timpul“ lui Grigore Gafencu, istoricul semna un articol de învinuire a asasinatului: *Desălbățire* — „Oamenii din generația mea nu pot să privească decât cu o scârbă care întrece orice sentiment de groază, bun pentru sufletele slabe, revărsarea unor manifestări de violență, total dezorientată [...] Nici un om nu are dreptul să ia, în numele său și pentru interesele sale, viața sau averea altuia“⁷⁷.

⁷⁵ La 28 octombrie 1940 se afirma că s-a păstrat o copie după această scrisoare — cf. Arh, SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 309.

⁷⁶ „Neamul Românesc“ din 1 octombrie 1940.

⁷⁷ „Timpul“ din 5 decembrie 1938.

II

FRONTUL RENAAȘTERII NAȚIONALE

Decembrie 1938 a însemnat pentru Carol al II-lea un moment foarte important în consolidarea dictaturii sale, conform modelelor oferite de Italia și Germania. Acum se înființează partidul unic — Frontul Renașterii Naționale¹ — Decretul-lege datând din 15 decembrie². Motivația invocată — ca în cazul oricărei dictaturi — era interesul național și se făcea pe larg apel la conștiința națională; cu concluzia, ce se dorea, că toți cei care se opun lezează interesele generale ale țării. Articolul II menționa: „Acest organism politic are de scop mobilizarea conștiinței naționale în vederea întreprinderii unei acțiuni solidare și unitare românești de apărare și propășire a Patriei și de consolidare a Statului“. Rolul noului organism în viața politică a României era fixat prin articolul VI — „Frontul Renașterii Naționale are, singur, dreptul de a fixa și depune candidaturile pentru

¹ Actele de constituire a Frontului Renașterii Naționale în ANIC, fond FRN, dosar 1.

² „Monitorul Oficial“, partea I-a, nr. 293 din 16 decembrie 1938 (Decret-lege nr. 4321 din 15 decembrie 1938). Al.Gh. Savu, în vol. *Dictatura Regală 1938–1940*, Edit. Politică, București, 1970, p. 192, consideră FRN ca „cel mai grotesc produs al domniei lui Carol al II-lea“.

alegerile parlamentare, administrative și profesionale“. — și VII — „Orice altă activitate politică, decât aceea a Frontului Renașterii Naționale, va fi socotită clandestină, iar autorii ei pedepsiți cu degradarea civică pe termen de 2 până la 5 ani“.

Regulamentul de funcționare a Frontului Renașterii Naționale, din 5 ianuarie 1939, aducea precizări privind organizarea și funcționarea partidului unic. Ca organe deliberative avea Directoratul și Consiliul Superior Național; iar executive Secretariatul General, secretarii de ținut, județ, plasă și comună. *Regulamentul* menționa și înființarea unui „instrument operativ de execuție“ — Garda Națională — al cărui *Regulament* special de organizare și funcționare datează din 24 aprilie 1939; rolul acestuia era de propagandă, de informare asupra stării de spirit a populației, de asigurare a ordinii la manifestații, de cooperare cu organele militare în timp de război. La 10 ianuarie 1940, Frontul Renașterii Naționale a primit o nouă organizare, mai strictă³. Decretul-lege din 21 iunie 1940 (nr. 2556), transforma Frontul Renașterii Naționale în Partidul Națiunii; acesta va fi desființat printr-un decret al lui Ion Antonescu din 10 septembrie 1940.

Înscrierile în Frontul Renașterii Naționale se făceau și individual, dar și colectiv, pe întreprinderi sau instituții, cu ideea evidentă că aceia care nu se înscriau erau considerați inamici ai regimului carlist⁴. Se adăuga faptul că înscrierile — atât în Frontul Renașterii Naționale, cât și în Garda Națională — erau însoțite de depunerea unui jurământ (pe formularul acestuia era tipărită și mențiunea

³ *Legea Frontului Renașterii Naționale*, în Biblioteca FRN, nr. 2 [1940] — cuprinde noua organizare a partidului unic, cu o expunere de motive semnată de C.C. Giurescu, datată 19 ianuarie 1940.

⁴ ANIC, fond FRN, dosar 613 — cuprinde cererile de intrare în FRN și Garda Națională a FRN și jurămintele salariaților de la Uzinele Chimice Române; dosar 618 — de la PTT; dosar 620 — de la Industria Iutei și Fabrica Bragadiru; dosar 628 — de la Tribunalul Ilfov și „Generală“ asigurări; dosar 684 — de la Academia Națională de Educație Fizică; dosar 722 — de la Atelierele Centrale CFR Material rulant ș.a.m.d.

„Instituția“): „Jur credință Regelui meu, Carol al II-lea, Jur dragoste și jertfă Țării și Neamului Românesc, Jur că voi păstra pentru totdeauna secretul organizării, dispozițiilor și actelor Gărzii Naționale, a Frontului Renașterii Naționale, Jur că voi fi pildă de disciplină și corectitudine în toate obligațiunile mele sociale. Așa să-mi ajute Dumnezeu!“ Pentru a întări și mai mult disciplina în Front, prin Decretul Regal nr. 761 din 11 februarie 1939 era numit comandant al Gărzii Naționale un general, Georgescu G. Petre⁵.

Omul forte al regimului carlist și artizanul Frontului Renașterii Naționale, Armand Călinescu, ministru de Interne, prefața broșura cu titlul *Legea pentru înființarea organizației politice a „Frontului Renașterii Naționale“*⁶, apărută la începutul lui 1939. Textul se dorea a justifica înființarea partidului unic și o demonstrare a entuziasmului cu care a fost primit, dar era și amenințător la adresa opozițiilor: „Au trecut doar două săptămâni numai de când prin lege s-a organizat crearea unui organism politic și deja peste trei milioane și jumătate de cetățeni și-au dat adeziunea lor la Frontul Renașterii Naționale. Niciodată, în trecut, un regim de partid nu a întrunit jumătate cel puțin din aceste sufragii. [...] De altă parte, adeziunile înregistrate azi constituiesc a doua mare manifestare populară, după plebiscitul din februarie trecut. În mai puțin de un an, țara și-a reînnoit așadar, în mod simplu, dar hotărât, sentimentul ei. Care este semnificația acestor manifestațiuni? Ce concluziuni se pot trage de aici? Socotesc că din aceste împrejurări se pot înțelege două lucruri. Mai întâi, repudierea definitivă a vechiului regim politic în care am trăit și, în al doilea rând, dorința de a se dezvolta o viață nouă, pe alte temeuri și cu alte idealuri decât cele din trecut“.⁷ (Aceleași formule despre Frontul Renașterii Naționale va folosi și C.C. Giurescu, ajuns,

⁵ „Monitorul Oficial“, partea I-a, nr. 36 din 13 februarie 1939.

⁶ Edit. ziarului „Universul“, 1939; cuprinde și *Regulamentul de funcționare al Frontului Renașterii Naționale*, din 5 ianuarie 1939.

⁷ *Legea pentru înființarea organizației politice a Frontului Renașterii Naționale*, p. 3.

în Guvernul Argetoianu, 28 septembrie–23 noiembrie 1939, ministru al Frontului Renașterii Naționale — „însărcinat cu organizarea“ — și când a fost pe același post în Guvernul Tătărescu, 24 noiembrie 1939–10 mai 1940. Iar primul ministru Gheorghe Tătărescu, în ianuarie 1940, lăudând noua organizare a Frontului, ca instrument de adâncire a solidarității românești, afirma: „Frontul Renașterii Naționale se va confunda cu țara însăși [...] În cadrul acestui Front se vor armoniza toate interesele și se vor concilia toate năzuințele sănătoase ce pot frământa conștiința unei țări.“⁸

Bineînțeles, lozinca FRN era „Apărarea Patriei“. Având în vedere idealurile precizate prin lege, Armand Călinescu chema la deplina unitate în jurul Regelui: „De aceea, în ceasul de față să uităm cu toții orice ne-a despărțit în trecut, să fim împăcați, să ne înșiruirem cu înflăcărare într-un front unic, muncind neconținut pentru întărirea țării, să stăm strajă în jurul hotarelor ei și să înconjurăm cu dragoste Tronul și pe cel mai înțelept și cel mai patriot Suveran, pe care destinul ni l-a hărăzit, pe Majestatea Sa Regele Carol al II-lea“.

Încununarea dorinței de înregimentare a întregii populații în slujba Regelui, dar și cea mai evidentă notă de ridicol a efortului pe această linie, a fost *Regulamentul asupra uniformei Frontului Renașterii Naționale*, care, în articolul I, consemna în amănunt „ținutele, îmbrăcămintea, încălțăminte, coifurile și podoabele“ membrilor partidului unic. Erau indicate: „Ținuta de serviciu: nr. 1 — pentru timp călduros; nr. 2 — pentru timp potrivit; nr. 3 — pentru timp friguros; nr. 4 — pentru timp ploios“. Urma ținuta de ceremonie. La însemne specifice se indicau: 4 stele albe pentru prim ministru; 3 stele albe pentru consilierii regali; 2 stele albe pentru miniștrii etc.¹⁰ Ridicolul acestor reglementări era subliniat și în Senat, pe 13 iunie 1939, de către C.D. Dimitriu: „Niște prieteni din altă țară mă întrebau: Cum se poate, ca atunci când lumea întregă este zguduită de

⁸ „Neamul Românesc“ din 24 ianuarie 1940.

⁹ *Legea pentru înființarea...*, op. cit., p. 11.

¹⁰ Idem, p. 10–18.

atâtea îngrijorări, când se pun probleme atât de importante și se ridică amenințări împotriva vechilor așezări politice, când se dărâmă și se suprimă granițele, dumneavoastră, românii, să vă ocupați de câțiva centimetri de fireturi, pe care trebuie să le aibe uniformele?”¹¹

Entuziasmul popular, menționat de Armand Călinescu, cu care ar fi fost primită noua treaptă în constituirea regimului Dictaturii Regale, înființarea Frontului Renașterii Naționale, era doar o formulă propagandistică, în condițiile unei cenzuri foarte severe, care nu lăsa să iasă în presă și alte păreri; ele existau, însă, dinspre partidele politice, care deși fuseseră dizolvate prin lege, continuau să-și spună cuvântul prin liderii lor și dinspre unele personalități ale vieții culturale precum Nicolae Iorga.

Agenții Siguranței raportau declarația făcută reprezentanților presei de către Iuliu Maniu la 18 decembrie 1938: „Declar Decretul 4321/1938, prin care se înființează un partid unic, ca neconstituțional și toate măsurile ce se întemeiază pe acest decret ilegale. [...] Decretul 4321/1938 desființează libertatea națiunii și o împiedică să participe sincer și direct la viața de stat. [...] Activitatea politică se transformă în monopol de stat. [...] De aceea, ridic cel mai categoric protest împotriva acestui decret. În ce privește înscrierea și apelul ce se face pentru acest partid unic [...] membrii PNT vor avea o atitudine de rezistență categorică. [...] Salariații Statului au fost și sunt dispensați de această îndatorire, pentru a fi feriți de rigorile Legii”¹². Și alți reprezentanți ai partidelor politice s-au pronunțat în același fel.

Reacția lui Nicolae Iorga a fost de opoziție, manifestată atât prin ziarul „Neamul Românesc” cât și în timpul cursurilor și seminariilor pe care le-a susținut.

În timpul cursului de istorie contemporană, de la Facultatea de Litere, din 16 decembrie 1938, Nicolae Iorga a afirmat: „Am căzut

¹¹ „Monitorul Oficial”, partea a III-a, nr. 3 din 8 iulie 1939, p. 39.

¹² ANIC, fond FRN, dosar 27, f. 1. În întregime, declarație publicată în vol. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, Edit. Gândirea Românească, București, 1993, p. 353–356.

unde nu voiam, într-o adevărată dictatură¹³. Ajunsă la urechile autorităților, afirmația a trezit o maximă supărare și s-a încercat o eliminare din sfera politică a istoricului. Bazându-se pe cunoscuta reacție spontană a acestuia la orice atingere ce i se aduce, a fost lansat zvonul că va fi demis din funcția de consilier regal, sperându-se ca, ofensat, cel în cauză să demisioneze chiar el. Cel puțin de data aceasta, însă, Nicolae Iorga nu s-a lăsat manevrat. Într-o notă informativă din 19 decembrie se menționa faptul că, în fața unui grup de partizani ai săi, istoricul a dezmințit și ideea că ar intenționa să demisioneze din demnitatea de consilier regal; „Le-a declarat că nu poate renunța la un loc în care a fost numit pentru calitatea sa de fost prim ministru.“ Afirma, însă, că va căuta să nu mai participe la nici una din ședințele prezidate de Suveran, atâta timp cât i se va aplica „regimul de robie“¹⁴. Lega „regimul de robie“ de însăși posibilitatea existenței în continuare a Statului român: cei care vor fi chemați să-l apere, tocmai datorită regimului dictatorial, nu o vor mai face. La 18 decembrie, în timpul unui seminar, spunea: „Ce a fost războiul nostru de întregire? Câteva sute de mii de țărani morți pe câmpurile de luptă și oamenii politici de astăzi, adică cea mai mare majoritate, s-au lăfăit la Paris, unde erau foarte voinici, sau în dosul frontului. Dar credeți că astăzi țăranul nu-și dă seama de realitate? Oare va mai lupta ca să apere pe cutare sau cutare burtă verde? Mă opresc, căci poate voi vorbi prea multe și nu vreau ca voi, copiii miei, să cunoașteți toate murdăriile în care noi ne bălăcim“¹⁵.

Încercarea de a-l face pe Nicolae Iorga să-și dea demisia din demnitatea de consilier regal se datora faptului că, potrivit articolului IV al Decretului Regal 4321 din 15 decembrie 1938, toți consilierii regali deveneau automat membrii de drept ai Frontului Renașterii Naționale; astfel, cu atitudinea sa foarte critică, istoricul putea submina, din interior, partidul unic. Foarte alarmant, pentru autorități,

¹³ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 25.

¹⁴ Idem, f. 26.

¹⁵ Idem, vol. II, f. 147.

raportul Siguranței din 23 decembrie, titrat *Atitudinea d-lui prof. N. Iorga față de FRN*: „Atât din discuțiunile ce întretine, cât și din prelegerile de la Facultatea de Litere, se poate deduce că dl. prof. N. Iorga are de făcut mari rezerve în ce privește modul de a se înființa, cât și posibilitățile de realizare ale FRN. Astfel, cu ocazia prelegerilor ținute în zilele de 17 și 18 decembrie a.c. în fața studenților de la Facultatea de Litere, dl. prof. Iorga a afirmat că «noi copiem pe italieni și pe germani, însă la noi n-o să prindă, întrucât noi am creat prin Stat *banda*, pe câtă vreme acolo *banda* a creat statul». În continuare [...] dl. prof. N. Iorga s-a arătat indignat de modul cum s-au recutat primii membri ai FRN, spunând că se cheamă la telefon oamenii și erau întrebați dacă vor să intre, iar dacă refuzau, erau solicitați din nou ș.a.m.d.”¹⁶.

Armand Călinescu a încercat și o altă cale de anihilare a discursului critic al lui Nicolae Iorga — măgulirea acestuia. Istoricul expunea apropiatilor săi tentativa ministrului de Interne de a-l atrage: prin profesorul Petrovici, i-a oferit președinția partidului unic; a fost refuzat¹⁷. Efectul refuzului, cunoscut în unele medii, a fost contracarat de Armand Călinescu prin același sistem al zvonurilor imposibil de verificat. Astfel, o notă a SSI, din 2 ianuarie 1939, menționa: „Supărarea d-lui Iorga a pornit de la faptul că nu i s-a dat conducerea inițiativei acestui Front al Renașterii Naționale”¹⁸.

Pentru autorități, alarmantă era expunerea publică a opoziției față de regimul carlist, fiind contestată astfel propaganda oficială care consemna „unitatea” în jurul Regelui Carol, uneori chiar acesta fiind criticat. Suveranul, cu ocazia depunerii jurământului la Școala Pregătitoare de Ofițeri lansase formula „o singură voință, o singură cre-

¹⁶ Idem, vol. I, f. 30.

¹⁷ Idem, f. 28–29. N. Iorga acuza „atmosfera conspirativă” creată în jurul său de Armand Călinescu, ministrul de Interne, în legătură cu înființarea FRN: „În ajunul creării FRN, dl. Călinescu l-a ocolit «tactic și conspirativ», ca să afle abia a doua zi, din ziare, formarea noului partid” — relatea informatorul Siguranței.

¹⁸ Idem, f. 32.

dință“, imediat catalogată de istoric ca având proveniența străină spațiului românesc și mentalității românilor: „M.S. Regele face o greșală când crede că se pot transplanta principii străine la noi și asta înseamnă că nu cunoaște suficient țara“. Anunța că va publica în „Neamul Românesc“ o serie de articole din care se va vedea că „experiențele nu se fac cu elemente străine, ci potrivit cu situația și elementele locale“. Încă odată, se declara împotriva regimului totalitar. La întrebarea unui apropiat, dacă se teme de represalii din partea autorităților, răspundea că nu crede că s-ar ajungea până la represalii, „însă, pentru orice eventualitate, a pus la loc sigur memoriile și documentele sale“¹⁹.

Deranja autoritățile, în contextul creat de înființarea Frontului Renașterii Naționale, încercarea lui Nicolae Iorga de a-și revitaliza Partidul Naționalist Democrat. Întâlnirile dese cu foștii partizani politici erau strict monitorizate. Informatorii înregistrau mai multe astfel de întâlniri la sfârșitul lui decembrie 1938 și începutul lui 1939; în cadrul acestora, istoricul a lămurit atitudinea sa față de FRN, anunțând chiar că se retrage din viața politică pentru totdeauna (ceea ce evident contrasta cu regrouparea unora dintre partizanii săi politici): „Prin crearea acestui Front, Suveranul a căutat să pună capăt tuturor cluburilor politice și să înființeze numai unul singur. S-a înșelat, însă, deoarece în această grupare au intrat toți flămânzii și oamenii ce n-au avut loc în alte partide, iar frunțașii partidelor politice nu se vor înscrie niciodată“²⁰. La 5 ianuarie 1939, „din cercurile apropiate prof. N. Iorga“, generalul Schina, „unul din partizanii săi politici“, declara că „profesorul rămâne intransigent în poziția sa“ și „pregătește, pentru un viitor apropiat, o dureroasă surpriză pentru acei care pierzând simțul realităților și măsura cuminenței, voesc a băga țara în aventură și farsă“²¹. Din aceleași cercuri, pe 9 ianuarie se anunța posibila părăsire a țării, de către istoric, pentru un

¹⁹ Idem, f. 28.

²⁰ Idem, vol. II, f. 151.

²¹ Idem, vol. I, f. 33.

timp mai îndelungat, ca semn de protest față de evoluția vieții politice interne, cu destinația Franța, Anglia și Statele Unite; se va cere, în acest sens, un concediu de la Universitate²².

Cea mai mare supărare i-a trezit-o lui Nicolae Iorga cenzurarea ziarului său „Neamul Românesc“, tribună de luptă în care-și expunea zilnic părerile de 30 de ani. Societatea românească se învățase cu articolul zilnic al istoricului; era urmărit și comentat în special de politicieni și de către celelalte publicații, având astfel o influență foarte mare în comparație cu tirajul modest al cotidianului în care apărea; opinia publică recepta cu plăcere critica la adresa autorităților și-i înțelegea chiar și cele mai subtile săgeți. Tocmai de aceea, acest articol zilnic era o armă de care cei vizați se temeau. Imediat după apariția Decretului-lege de constituire a Frontului Renașterii Naționale, Nicolae Iorga publica în „Neamul Românesc“ articolul având ca titlu *În fața unei inovații*: „S-a înființat prin decret «organizația politică unică», dincolo de care orice altă formațiune, «socoțită clandestină», aduce «degradarea civică pe termen de doi ani până la cinci ani». Numai acest «front al renașterii naționale» are dreptul de a candida, chiar la alegeri «profesionale». [...] El se substituie partidelor definitiv condamnate, ele însele, și nu numai metodele lor greșite. [...] E inutil să spun că generația din care fac parte și care, peste toate insuficiențele și greșelile ei, a creat România de astăzi, dând și momente de frumuseță unică în istoria acestui neam, va rămâne legată de amintirile și de idealurile ei. Ea poate fi oprită de a lucra pe căile de odinioară, dar o înnoire a credințelor ei este fără îndoială o imposibilitate. Ea privește la tot ce se petrece așa de nou în lume. Privește cu ochii clari ai minții pe care o dă experiența scump plătită, de unei vieți întregi, acum aproape de capăt. Și ochii aceștia nu se pot opri de a privi și în acel viitor pe care alți oameni cred că-l pot crea după alt tip, dar ei știu că el stă în mâna puterilor misterioase care conduc omenirea“²³.

²² Idem, F. 34.

²³ „Neamul Românesc“ din 17 decembrie 1938.

Poziția lui Nicolae Iorga față de partidul unic înființat ieșea în evidență cu atât mai mult, cu cât ziarele care-și spuneau independente, dar erau în practică subordonate Puterii, au aderat imediat, cu entuziasm. Caracteristice pentru această atitudine oportunistă a presei față de autorități sunt materialele publicate de cel mai citit dintre ziarele momentului, „Curentul“ lui Pamfil Șeicaru. Spații largi, pagini întregi erau destinate Frontului Renașterii Naționale: erau publicate actele de înființare, erau publicate numele celor care se înscriau individual și numele instituțiilor care anunțau înscrieri colective — sub titlul *Adeziune masivă a frunțașilor vieții publice*; un alt titlu înștiința că *Decretul de înființare e primit cu unanimă satisfacție de întreaga opinie publică românească*. Găsim formule mai depărtate de realitate chiar decât afirmațiile lui Armand Călinescu: „Granița de partid dispărând [...] frunțași ai tuturor fostelor grupări politice și-au dat mâna pentru a începe, cât mai neîntârziat, opera de redresare morală și materială a noii României”²⁴. La 19 decembrie 1938, intervine și directorul ziarului „Curentul“, Pamfil Șeicaru, care cere tuturor românilor „o sinceră și totală adeziune“ la FRN. Atât „Curentul“ cât și celelalte ziare independente vor reda pe larg adunările de constituire a Frontului la Cluj, Craiova, Cernăuți²⁵. Și „Timpul“ s-a înscris pe aceeași linie. Ca urmare, la 21 decembrie 1938 Nicolae Iorga îi va trimite lui Grigore Gafencu, ajuns ministru, o scrisoare anunțând «încetarea colaborării» la „Timpul“: „Îmi dau seama că astăzi, articolele unui adversar al regimului ridicul ce s-a instalat de câteva zile [...] nu se potrivesc cu caracterul ce va trebui să-l aibă ziarul d-tale”²⁶. Ziarele celor două partide istorice mari s-au

²⁴ „Curentul“ din 17 și 18 decembrie 1938.

²⁵ Idem, din 19 decembrie 1938 are prima pagină cu caricaturi ale adversarilor FRN — Nicolae Iorga și Iuliu Maniu.

²⁶ Arh. Iorga-Pippidi — în „Manuscriptum“, nr. 3 din 1971, p. 24. Grigore Gafencu a fost numit ministru de Externe, în locul lui N. Petrescu-Comnen, la 23 decembrie 1938. Colaborarea lui N. Iorga la „Timpul“ se înregistrează de la apariția ziarului în 1937, dar cu intermitențe. În decembrie 1938, N. Iorga publică în „Timpul“ articolele: *Desălbătire*, pe 5; *Osândă latină*, pe 12; *Dușmăanii*

comportat diferit. „Dreptatea“, cotidianul Partidului Național Țărănesc, nu a publicat nimic despre Frontul Renașterii Naționale, nici măcar știrea privind înființarea. De altfel, preventiv, Cenzura i-a interzis apariția, ultimul număr fiind pe 17 decembrie 1938. (Ca urmare, declarația lui Iuliu Maniu din 18 decembrie nu a mai avut cine să o publice). În schimb, „Viitorul“, Partidul Național Liberal, a început prin a prezenta Decretul-lege de constituire a FRN și motivația oficială (expunerea de motive) — ambele documente fără comentarii²⁷. În numărul următor se publică un articol de fond *Unitatea forțelor politice*, nesemnat — deci, exprimând poziția Redacției, care exprima, la rândul ei poziția partidului: Având în vedere Constituția din februarie 1938, „era normal să se evolueze de la un sistem politic de complexitate la un sistem de unitate a forțelor [...] FRN este emanația Constituției. El reprezintă formula adecvată principiului unității naționale și unirii forțelor politice. [...] Suntem la începutul unei noi ere politice“²⁸. Alături, pe un spațiu larg, erau menționați membrii fondatori ai Frontului. Lauda evenimentului era dusă la apogeu peste două zile, când editorialul, nesemnat, prezentând contextul înființării FRN, se încheia cu urarea: „Trăiască M.S. Regele Carol al II-lea! Trăiască România întregită, unită și eternă!“²⁹Cu toată această slugărmicie față de Rege, „Viitorul“ nu a avut o soartă mai bună decât „Dreptatea“; ultimul său număr va fi tocmai cel în care se striga „Trăiască M.S. Regele Carol al II-lea!“

În articolul lui Nicolae Iorga din „Neamul Românesc“ opoziția față de partidul unic nou creat era evidentă, deși exprimarea acestei

latine, pe 19. Începând cu 19 decembrie 1938, „Timpul“ publică toate documentele de înființare a FRN, adeziunile, relatări amănunțite despre manifestațiile FRN. Odată cu numirea lui Grigore Gafencu în postul de ministru, în caseta redacțională, în locul formulei „Director Grigore Gafencu“, apare „Fondator Grigore Gafencu“; aceeași schimbare și la cealaltă publicație condusă la Gafencu — „Argus“.

²⁷ „Viitorul“ din 17 decembrie 1938.

²⁸ Idem, din 18 decembrie 1938.

²⁹ Idem, din 28 decembrie 1938.

opoziiții nu era violentă. Mai mult, nu se promitea începerea unei lupte deschise contra FRN și nici nu se făcea vreo chemare la o solidarizare a opozanților; doar se anunța că există oameni care gândeau altfel decât cei aflați atunci la Putere. Pentru Carol al II-lea era, însă, de ajuns; orice părere contrară o privea ca pe un afront personal și, ca atare, trebuia lichidat sau cel puțin redus la tăcere. Așa s-a declanșat campania împotriva lui Nicolae Iorga, dirijată de către ministrul de Interne, Armand Călinescu. Prima măsură luată — numărul „Neamului Românesc“ cu articolul *În fața unei inovații* a fost confiscat de pe piață de polițiști. Ca urmare, în aceeași seară, istoricul îi scrie ministrului de Interne: „16 decembrie 1938. *Domnule Călinescu*, am trăit să văd și instalarea robiei. Așa fiind, nu mă mir că ai ordonat confiscarea foii care v-a dat, la toți, ce aveți mai bun în voi. Dar n-o voiu mai supune acestei jigniri. Încetez acțiunea mea de scriitor politic. Primește expresia profunde mele compătimiri. N. Iorga“³⁰.

Așadar, istoricul hotăra să nu mai semneze nici un articol până nu i se cer scuze. Vizat era chiar șeful statului, după cum raporta unul dintre informatorii Siguranței; „nu înțelege nici să se explice cu dl. ministru de Interne, care în chestiunea cenzurării n-a fost probabil decât un organ subaltern“. Dacă ministrul de Interne nu era consi-

³⁰ Fotocopia scrisorii publicată de Titu Georgescu în vol. *Nicolae Iorga împotriva hitlerismului*, Edit. Științifică, București, 1966 (din aceeași sursă, scrisoarea publicată și de Ecaterina Vaum, în *Nicolae Iorga. Corespondență*, Edit. Minerva, București 1984, vol. 1, p. 296). Greșeala de datare este aparentă: ziarele apăreau în după amiaza precedentă zilei cu care erau datate; „Neamul Românesc“ din 17 decembrie a apărut pe 16 decembrie după amiază, a fost confiscat imediat și, ca urmare, în aceeași zi cu confiscarea, N. Iorga protestează. N. Georgescu-Cocoș, directorul ziarului, va publica — „Neamul Românesc“ din 4 octombrie 1940 — adresa pe care o primise de la Cenzură, consemnând confiscarea ziarului: „1930 (unamienouăsutetreizeci) exemplare am ridicat din ziarul «Neamul Românesc» no. 278, anul XXXIII, cu data de sâmbătă 17 decembrie 1938 — confiscate din ordinul Ministerului de Interne. Șeful Serviciului Cenzură, procuror militar Rom. Hotineanu“.

derat decât un executant al ordinului de cenzurare a „Neamului Românesc“, în condițiile din acel moment, singurul care-i putea da ministrului un asemenea ordin era Regele, vizat ca atare de istoric. Anunța că tot ceea ce ar fi vrut să scrie în ziar va spune în cadrul unor conferințe³¹. Într-o discuție la Facultatea de Litere — cum consemna o altă notă — ocupându-se tot de confiscarea ziarului, afirma că în Țara Românească nu s-a născut omul care să-l poată cenzura³²; totodată amenința că va lichida ziarul, în semn de protest (circula chiar zvonul că dăduse deja ordin lui N. Georgescu-Cocoș, directorul publicației, să pregătească evenimentul)³³.

Neputându-se produce în coloanele „Neamului Românesc“, prima izbucnire publică a lui Nicolae Iorga împotriva Frontului Renașterii Naționale a avut loc în cadrul unui curs la Facultatea de Litere: „Am căzut unde nu voiam, într-o adevărată dictatură [subl. n.], datorită sfintei nebulii a unora și sfintei prostii a altora. Eu știu că este dictatură, pentru că cunosc greutățile pe care le întâmpin în scoaterea gazetei. Spun și eu aceste lucruri acolo unde pot, fiindcă nu pot să spun unde trebuie“³⁴. Foarte meticulos, informatorul Siguranței — de data aceasta cu certitudine era un student — cita: „Dacă, canaliile și mișeiile pe cari i-am crescut supt aripa mea, erijați astăzi în conducători ai neamului, se ridică cu putere și vehemență contra aceluia care le este părinte sufletesc și, culmea obrăzniciei, îmi răpesc mijlocul de a mă exprima în libertate, apoi să știți că cuțitul a ajuns la os. Am vrut să critic, căci critica mea este îndreptarea celor rele și nechibzuite. S-a creat un partid de către Guvern, dar unul singur, care are menirea să ne conducă în viitor. Dar oamenii, sau mai bine zis omul care l-a creiat este cu totul lipsit de rațiunea exactității și a politiceii de stat. Partid creiat la cererea unor personagii, ei spun foarte ilustre, eu spun foarte mediocre. Era de libertate trebuincioasă statului nostru acum, după epoca de autoritate poate

³¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 27.

³² Idem, f. 30.

³³ Idem, f. 31.

³⁴ Idem, vol. II, f. 144, 145.

necesară la început, n-a venit ca o expresiune a rațiunii evoluției politice în stat, ci *avem o perioadă de tiranie* [subl. n.]. Domnilor, aceasta vă spune un om bătrân și vă rog să mă credeți că acestei epoci i se apropie sfârșitul. Acei cari până acum au fost mari, vor ajunge acolo unde merită. Să știți că eu, *ca fost consilier regal* [subl. n.], în timpul acestei guvernări am sfătuit unele persoane, dar n-au avut plăcerea să mă asculte, căci poate lucrurile ar fi mers mai bine. Nu m-au ascultat, nici nu vor mai avea ocazia să mă asculte. Dea Domnul ca atunci când ne vom întâlni, peste puțin timp, să trăim într-o eră de libertate, iar tirania să dispară³⁵. Duminică dimineața, pe 18 decembrie 1938, Nicolae Iorga a ținut, la locuința sa din București (șoseaua Bonaparte 8) o lecție de seminar cu studenții de la Facultatea de Litere. Între altele, le-a spus: „În Italia și Germania bandele lui Hitler și ale lui Mussolini au creat statul. [...] La noi, aștia din Răsărit, s-a întâmplat un fenomen invers în anul de grație 1938. Statul a format banda [Frontul Renașterii Naționale], una singură, căci se poate manipula mai ușor. Dar la noi Statul ca expresiune proprie nu există. El este Guvernul. Și Guvernul există? Da, unul care este autoritar și Guvernul e Regele. Deci Regele a creat un partid, o bandă, pentru el. Domnilor, ne-am înapoiat în Evul Mediu. Trăim niște timpuri grozave. *N-aș vrea ca în țara noastră să se reediteze timpurile de pomină din 1907* [subl. n.]. Cred că le cunoașteți cu toții, atât începutul cât și sfârșitul“³⁶. În aceeași zi, 18 decembrie, în „Neamul Românesc“ apare un spațiu gol în partea din

³⁵ Idem, f. 142.

³⁶ Idem, f. 146. Tot în semn de protest față de cenzurarea ziarului său, N. Iorga a renunțat la orice acțiuni publice la care era chemat. În „Neamul Românesc“ din 19 decembrie 1938, trebuia să apară o scrisoare a lui N. Iorga către primarul din Vălenii de Munte; textul, cenzurat, s-a păstrat în Arh. SRI, — fond D, dosar 11382, vol. II, f. 148: „*Domnule Primar, Situația în care am fost pus prin supunerea mea la confiscare și cenzură nu-mi permite să mă amestec fără satisfacția cuvenită în altă participare în viața publică decât îndeplinirea datoriilor mele de profesor. Vă rog, deci să mă înlocuiți în Comisiunea la care voiam să vii cu atâta dorință de a vă ajuta. Primiți, vă rog, domnule Primar, asigurarea deosebitei mele considerațiuni. N. Iorga*“.

caseta redacțională unde se scria „Director politic N. Iorga“, iar în locul articolului cotidian al istoricului se publică o fotografie cu Rarăul. În schimb, citatul cotidian din Carol al II-lea se menține (pagina 1, dreapta sus). În zilele următoare, pe locul destinat articolului obișnuit al lui N. Iorga vor fi incluse citate din diverși gânditori occidentali, de necenzurat, neputând fi învinuiți că ar avea idei anticarliste, chiar dacă unul dintre ei consemna necesitatea încrederii individului în el însuși și a respectării, de către Stat, a libertății³⁷.

Cu toată opoziția fermă a lui Nicolae Iorga față de Frontul Renașterii Naționale și, mai ales, cu toată supărarea acestuia că i-a fost cenzurat ziarul, conținutul numerelor „Neamului Românesc“ din ultima parte a lunii decembrie 1938 ar putea crea impresia că istoricul a lăsat o portiță de împăcare, ruptura neconsiderând-o definitivă. Însă, mai plauzibilă este ideea că în raport cu fondatorul și proprietarul ziarului — care își putea permite să rupă definitiv, și public, relațiile cu un regim politic pe care nu-l mai accepta — membrii Redacției, oameni obișnuiți și, ca urmare, foarte vulnerabili la acțiunile represive ale Guvernului, au înțeles să nu boicoteze prezentarea Frontului; nu-l putem bănuși pe N. Georgescu-Cocoș, directorul publicației, că-și neglija interesele personale³⁸. Astfel se explică și contradicția între protestul categoric al lui Nicolae Iorga, materializat prin dispariția articolului său cotidian și chiar a mențiunii că este

³⁷ „Neamul Românesc“ din 20 decembrie 1938.

³⁸ De altfel, în cercurile ziaristice se știa că N. Georgescu-Cocoș se îngrijea să-și strângă o avere personală. O notă a Siguranței din 9 mai 1939 consemna credința cercurilor gazetărești din București că directorul de la „Neamul Românesc“ „s-a dovedit un abil afacerist“, reușind în câțiva ani, la adăpostul numelui lui N. Iorga, să-și creeze o situație materială excelentă. În 1932 averea sa era evaluată la 1 500 000 lei (dota soției), grevată de o datorie de 600 000 lei; iar în 1939 ajunsese să dețină trei blocuri de locuințe în cartierul Gării de Nord, în valoare de 30 000 000 lei. o vilă la Sinaia pe Furnica; era președinte al Societății „Turismul“ și membru în Consiliul de Administrație la Societatea de Radiodifuziune, la Banca de Scont și la Loteria de Stat; era reprezentantul din România al mai multor fabrici de autoturisme și proprietarul unui garaj auto în București — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 258–260.

directorul politic al ziarului, și relatările amănunțite despre crearea și organizarea FRN, relatări sobre, necritice. Numărul din 18 decembrie includea mențiunea constituirii partidului unic: se publica cererea, înaintată lui Victor Iamandi, ministrul Justiției, pe 16 decembrie, pentru acordarea autorizației de funcționare, conform articolului 3 din Legea 4321/1938, publicată în „Monitorul Oficial“ 293/16 decembrie; erau prezentați membrii fondatori, între care Petre Andrei, Constantin Angelescu (economistul), Lucian Blaga, Ion Bujoi, Mircea Cancicov, Armand Călinescu, Mitiță Constantinescu, Silviu Dragomir, Ion Flueraș, Grigore Gafencu, Constantin Garoflid, Mihai Ghelmegeanu, Eftimie Gherman, Ion Gigurtu, Gheorghe Grigorovici, Iuliu Hațieganu, Nicolae Hortolomei, Victor Iamandi, Gh. Ionescu-Sisești, Victor Jinga, Voicu Nițescu, Ion Petrovici, Ion Pelivan, Mihail Ralea, C. Rădulescu-Motru, Nicolae Rujinschi, Gheorghe Rusescu, Nicolae Samsonovici, Ion Sichitiu, Victor Slăvescu, Viorel Tillea, D.V. Ţoni, Vasilescu Karpen. În zilele următoare, paralel cu continuarea manifestării opoziției lui Nicolae Iorga, „Neamul Românesc“ includea largi relatări despre acțiunile de constituire a diverselor organizații din țară ale Frontului Renașterii Naționale, dând și citate din cuvântările procarliste ținute cu aceste ocazii, ceea ce presupunea, în ochii cititorului, o aprobare a conținutului acestora. Din timpul manifestației de la Cluj, era preluată cuvântarea lui Alexandru Vaida Voevod, cu concluzia: „Era timpul suprem ca, după haosul creat de partidele politice, vidul care s-a născut prin dizolvarea lor să fie umplut printr-un organism care să poată cuprinde integral tot ceea ce este element dinamic în sânul neamului românesc, fără deosebire de proveniență din variatele partide de odinioară. [...] O înfăptuire de valoare istorică [...]. am o mulțumire sufletească deplină“. — etc. Bineînțeles, erau menționate și aplauzele unanime și entuziaste³⁹. A doua zi, se prezentau și alți lăudători ai regimului de la adunarea din Cluj: V.V. Tillea și Iuliu Hațieganu; totul se încheiase într-o fericire generală, reflectată în telegrama trimisă lui Carol al

³⁹ „Neamul Românesc“ din 21 decembrie 1938; materialul era preluat din „Tribuna“, Cluj, 19 decembrie 1938.

II-lea: „Să trăiți Maiestate ani mulți și îndelungați [!], să vedeți cu mândrie noua țară izvorâtă din dragostea de neam a Maiestății Voastre și din munca devotată a tuturor fiilor ei cei buni“⁴⁰. Tot pe larg erau prezentate întrunirile Frontului din Craiova, Cernăuți, Constanța, Chișinău etc⁴¹. Fiecare număr al ziarului includea noile adeziuni, pe două rubrici: individuale și colective. Mai mult, va fi publicat un articol, semnat de generalul Schina, sub titlul *Unde sunt naționaliștii-democrați?*⁴², îndemnând la intrarea în FRN a membrilor fostului partid iorghist. Aceeași linie va urma ziarul și la începutul lui 1939, când se publică în întregime și *Regulamentul de funcționare al Frontului Renașterii Naționale și a Gărzii Naționale*⁴³. Încununarea se va face pe 13 ianuarie 1939, când „Neamul Românesc“ publica integral conferința ținută la Radio de Armand Călinescu, inamicul declarat al lui Nicolae Iorga, sub titlul *Rostul FRN*.

Opoziția istoricului la înființarea partidului unic, singura care a răzbătut în rândul opiniei publice largi cu toată cenzura, l-a intrigat pe Rege, care are o discuție cu Nicolae Iorga, pe 18 decembrie 1938 (nota Siguranței nu indică la inițiativa cui); Carol I-a invitat „să-și explice atitudinea față de noul partid înființat, fixată prin articolul apărut sub semnătura sa în ziarul «Neamul Românesc»“. Istoricul „și-a menținut convingerile“, astfel explicându-se faptul că, „Comandantul Corpului II armată a obligat ziarul domnului Iorga să treacă pe la Cenzură“⁴⁴. Din acest motiv, pe frontispiciul ziarului nu mai apare numele domnului Iorga ca director politic“⁴⁵.

⁴⁰ „Neamul Românesc“ din 22 decembrie 1938.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Idem*, din 30 decembrie 1938; articolul era datat de autor cu 22 decembrie 1938.

⁴³ *Idem*, din 5 ianuarie 1939.

⁴⁴ Cenzură prealabilă.

⁴⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 86. O altă notă, din 18 decembrie 1938, avea titlul *Dl. Iorga s-a retras de la „Neamul Românesc“*; menționa apariția ziarului fără numele lui N. Iorga în caseta redacțională și fără obișnuitul articol zilnic semnat de istoric — *Idem*, f. 143.

Probabil că, dacă nu i-ar fi fost cenzurat ziarul, istoricul s-ar fi împăcat mai ușor cu ideea existenței Frontului Renașterii Naționale, ar fi criticat mai puțin partidul unic. Riposta împotriva cenzurii la care era supus a rămas mai multe luni tema principală în discuțiile sale. Își afirma credința că cenzura regimului carlist, în ceea ce-l privea, nu se întindea numai asupra „Neamului Românesc“, ci și asupra lucrărilor sale științifice. La 26 februarie 1939, conferențind în sala Teatrului Ligii Culturale din București despre arta din secolul al XVII-lea — în fața studenților de la Facultatea de Litere și Filosofie — ca de obicei a trimes, în largile paranteze atât de apreciate de ascultători, săgeți contemporane. Vorbind despre volumul *Istoria Bucureștilor* al lui Ionescu Gion, opinia: „Istoria acestui Ionescu a fost mai bine primită ca a mea⁴⁶, fiindcă dumneavoastră știți că operele mele, vai de mine, nu vreau să spun că sunt interzise, dar sunt împiedecate să meargă, aceasta din cauza greșelilor mele personale sau chiar a stilului meu, care nu convine unora⁴⁷. Nu era conferință în care astfel de digresiuni să nu se producă; la fel și la cursuri și seminarii; și erau câte 2–3 din fiecare, săptămânal.

Devenise evident pentru autorități că pierdeau mai mult dacă îi cenzurau ziarul lui Nicolae Iorga, acesta putând să-și reverse întreaga supărare asupra regimului în multe feluri; și, să-l împiedice să vorbească nu se putea. De aceea, s-a luat măsura eliminării cenzurii prealabile. O notă a Siguranței, din 28 decembrie 1938, constata că datorită acestei măsuri istoricul a reluat direcția „Neamului Românesc“ și a reînceput să-și publice articolul cotidian⁴⁸. Articolul purta titlul *O explicație*⁴⁹: „Acum o săptămână, din cauza unui liniștit

⁴⁶ N. Iorga se referă la volumul său *Istoria Bucureștilor*, Impr. Națională, București 1939 (397 pagini). În introducere, autorul face și unele aprecieri asupra lucrărilor închinat Bucureștiului de Ionescu Gion, Berindei, V.A. Urechia, Frédéric Dame.

⁴⁷ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 62–63.

⁴⁸ Idem, vol. II, f. 152.

⁴⁹ „Neamul Românesc“ din 29 decembrie 1938.

articol al meu, în care declarăm că nu sunt pentru orice ar părea, într-o formă seacă și brutală sau într-o formă entuziastă și naivă, un regim de sclavie sufletească totalitară, contra căreia protestă nouăzeci și nouă la sută din ce au scris cele mai nobile spirite ale omenirii, această foaie, al cărei rol în formarea României așa cum a fost până în decembrie 1918 nu eu o să-l arăt, a fost confiscată ca un pamflet bolșevic și pusă la o cenzură supt care am refuzat de atâte ori să scriu; i s-a răpit și dreptul de a cita cele mai înalte gânduri cu privire la libertatea umană. Ministrul de Interne, pe care la începutul acestui an l-am ajutat esențial a restabili ordinea, aprobându-l numai pentru tot ce a făcut în mergenile legilor, pe care nimeni și pentru nimic și contra nimănui nu avea dreptul de a le trece, m-a asigurat verbal, — deși nu prin ordine verbale, ci scrise, s-a instaurat atâtea zile regimul de prigonire —, că este «o neînțelegere», și directorul foii a primit ieri înștiințarea scrisă că s-a ridicat definitiv cenzura. Așa fiind, ieau act. Urmez cum îmi poruncește conștiința mea, și trecutul meu, trecutul Țării înseși. Colaborator al Constituției de la februar, fiind legat strict de jurământul meu pe dânsa, ea nu mă obliga la solidarizarea cu orice Giurescu reformator și cu alți «eiusdem farinae» [de aceeași teapă], fie și pentru colaci de Crăciun“. Fiind vizat, direct, ministrul de Interne, Armand Călinescu, indignat de acest articol, a dat ordin Poliției să confiște toate exemplarele ziarului aflate pe piață, pentru a nu putea fi cumpărate⁵⁰. Faptul a aprins iar mânia istoricului, care a declarat că rupe orice relații cu Guvernul. Ziariștii străini din București constatau că „acest lucru a produs o mare senzație“ în lumea politică românească⁵¹.

⁵⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 152. Ordinul a venit prea târziu; o parte din exemplare fuseseră deja vândute; de asemenea, fuseseră expediate exemplarele pentru abonați (în colecția bibliotecii Academiei Române, numărul din 29 decembrie 1938 există).

⁵¹ Ziarul bulgar „Zora“, din 12 ianuarie 1939, includea articolul *Profesorul Iorga rupe relațiile cu Guvernul* — Idem, f. 161.

Și la începutul lui 1939, manifestările de autoritarism ale lui Armand Călinescu vor fi frecvente, imediat taxate de Nicolae Iorga. „Neamul Românesc“ din 3 ianuarie a fost confiscat^{51 bis}; ca urmare, în numărul din 4 ianuarie, din caseta redacțională dispăre din nou indicația „Director politic N. Iorga“ și lipsește articolul istoricului. În schimb se publică un citat al acestuia (reluat în mai multe numere): „Reprezentăm, contra interesului nostru, contra sănătății noastre, rezerva Țării, la care se adresează Regele când e nevoie de a se face ordine în spirite și în moravuri“. Caseta redacțională a ziarului va fi refăcută abia pe 19 februarie 1939, cu vechea indicație, modificată din 21 februarie în „Fondator și proprietar N. Iorga“; tot pe 19 februarie reapare și articolul cotidian al istoricului.

La jumătatea lui ianuarie 1939 s-a petrecut un alt episod în lupta „Neamului Românesc“ împotriva Cenzurii carliste. N. Iorga intenționa să publice o scrisoare pe care o primise de la un anume I. Maierberg: i se aduceau insulte și totodată se dădea ca sigură o viitoare împărțire a României în trei republici; titlul pe care dorea istoricul să-l dea acestei scrisori „*Români buni*“ cari se plâng de prigoana naționalismului antisemit: „Am avut în mână această scrisoare. E păcat să n-o cunoască publicul: 6 ianuarie 1939. *Domnule profesor*, Am citit că ați demisionat de la «Neamul Românesc» lucru ce trebuia să-l faceți din 1920, de când Comitetul nostru v-a dat atâția bani prin d. Aristide Blank, pentru toate capriciile dvs. de la Fontenay-aux-Roses, de la Roma, de la Vălenii de Munte etc.⁵². Ne pare rău că nu

^{51 bis} Colonelul Hotineanu, director al Cenzurii, scria lui N. Georgescu-Cocoș, pe 3 ianuarie 1939; „Am onoarea a vă face cunoscut că interzic publicarea articolului intitulat *Străvechiul nostru individualism*, semnat de d. profesor N. Iorga“ — Adresă a Cenzurii publicată de N. Georgescu-Cocoș în „Neamul Românesc“ din 3 octombrie 1940; avea și mențiunea lui N.G.–C.: „Cel puțin de o sută de ori «Neamul Românesc» a fost oprit, cenzurat și confiscat. Sute de articole au rămas pe șpalturile tipografice“.

⁵² Acuzația că N. Iorga ar fi avut profituri personale de pe urma banilor lui Aristide Blank, cunoscut bancher evreu, erau nefondate. În intervalul 1919–1925, Aristide Blank a vrut să apară în postura de Mecena al culturii românești și, din

ați simțit mirosul banilor evreești chiar de atunci. Ce mai așteptați în tăcere să vedeți ce aduce vremea? S-a împlinit ce trebuia. Acum te uiți cu groază la mâinile matală, dar și noi ne uităm cu groază la casa Comunității, cât ne-ai costat de mult. Acum să te ocupi puțin și de sfârșitul zilelor matală. Îți recomandăm o liniște perfectă, în caz contrar te vei odihni forțat și este păcat acum la bătrânețe! Să nu crezi nici o clipă că vremurile vor realiza o Ucraină creștină⁵³. Vremurile le cunoaștem noi mai bine decât oricine. Germania va fi înfrântă și ocupată și soarta lui Hitler va fi aceeași cu a mizerabilului de Codreanu. România va forma trei republici: 1) Moldova, cuprinzând Basarabia și Bucovina; 2) Transilvania; 3) România Veche. Aceste trei republici vor fi parte din Uniunea Republicilor Europene (U.R.E.). Te rog să te agiți mai puțin și să te odihnești cât mai mult. Cu prietenesci salutări, I. Maierberg“. Pentru a evita o nouă confiscare a

proprie inițiativă a susținut material o serie de proiecte culturale ale lui N. Iorga — proiecte ce vizau propaganda românească în Occident. Astfel, în 1920 a finanțat publicarea, la Paris, a cărții lui N. Iorga *Histoire des Roumains et de leurs civilisation* — pentru care Statul român nu avea bani; autorul nu a primit drepturile materiale legale, din inițiativa sa; printr-o lege inițiată de N. Iorga și V. Pârvan, în 1920, au fost create școlile românești de la Roma și Paris. Aristide Blank a donat, pentru Muzeul Școlii Române din Franța, de la Fontenay aux Roses, al cărui director era N. Iorga, suma de 5 000 franci în 1923; tot în 1923, a donat, pentru Biblioteca aceleiași Școli, câte un exemplar din fiecare carte publicată la Editura „Cultura Națională“ pe care o patrona. Pentru această colaborare cu bancherul evreu în plan cultural — în beneficiul României, nu al lui N. Iorga personal — istoricul va fi acuzat de A.C. Cuza, în Camera Deputaților, că este „omul jidanilor“, în ședința din 11 decembrie 1920 — „Monitorul Oficial“, DAD, p. 81. În aceeași ședință, G.G. Mironescu îl acuza pe N. Iorga că s-a vândut Băncii Blank, pentru a-i publica *Istoria românilor* — Idem, p. 83. Relațiile lui N. Iorga cu Aristide Blank se vor rupe în 1925, când istoricul a aflat că bancherul „la adunarea băncii lui, a făcut lista cheltuielilor, cu mine, cu cartea mea, cu școala mea“. — N. Iorga, *Memorii*, IV, p. 221. Vezi și Petre Țurlea, *Școala Română din Franța*, Edit. Academiei Române, București, 1994, p. 20, 22 și Idem, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 152.

⁵³ Aluzie la conferința ținută la Radio de N. Iorga, în ianuarie 1939, sub titlul *Despre Ucraina*. — „Neamul Românesc“ din 4 martie 1939.

ziarului, N. Iorga i-a cerut lui N. Georgescu-Cocoș să trimită șpaltul articolului cu scrisoarea, colonelului Hotineanu, șeful Cenzurii, ca acesta să-și dea personal avizul; colonelul a refuzat să-și ia răspunderea, înaintând materialul ministrului Eugen Titeanu (subsecretar de Stat pentru Presă și Informații, din 14 iulie 1938, și subsecretar de Stat al Propagandei pe lângă Ministerul de Interne, din 1 februarie 1939); acesta a opinat că nu este cazul ca articolul să fie publicat⁵⁴.

A doua zi după noua acțiune a Cenzurii împotriva „Neamului Românesc“, pe 15 ianuarie 1939, în timpul seminarului cu studenții de la Facultatea de Litere, Nicolae Iorga a afirmat că regretă din suflet că a intrat pe vremuri în rândul aceluia care au ajuns să-l umilească și să-l înjosească: „Tânjesc și astăzi după libertate, care este foarte necesară poporului acestuia, cât și mie. M-au oprit să mai scriu în gazetă, eu care am scris atâta timp. Dacă vor, pot să mă răstignească. Eu voi merge de azi înainte pe alt drum“⁵⁵.

⁵⁴ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 162. Dintr-o altă notă, pe marginea aceluiași articol, din 18 ianuarie 1939, reiese faptul că, deși nepublicată, scrisoarea lui Maierberg era cunoscută în cercurile gazetărești din București; se comenta că este de proveniență evreo-comunistă și ca urmărind să arate că, în cazul când se va pune problema rectificării frontierelor României, atunci țara noastră va risca să sufere schimbări fundamentale“. Se mai adăuga și faptul că „în ultimul timp, conducătorii mișcării comuniste din România au luat hotărârea de a întreprinde o campanie de lămurire a maselor muncitorești asupra pericolului pe care îl reprezintă pentru țara noastră eventualitatea unor discuțiuni internaționale asupra frontierelor statelor din Sud-Estul european, cât și de a sprijini, orice acțiune antirevizionistă“. — *Idem*, f. 166.

⁵⁵ *Idem*, f. 165. Cenzura sancționa chiar și cazuri minore, care puteau fi interpretate ca gesturi împotriva autorităților. Relatând ceremonia dezvelirii monumentului Regelui Ferdinand la Chișinău, „Neamul Românesc“ a omis — evident intenționat — menționarea prezenței ministrului D.V. Țoni și a rezidentului regal C.C. Giurescu, adversari declarați ai lui N. Iorga; imediat, directorul ziarului a fost atenționat de Direcția Presei Interne. — *Idem*, f. 191; episod comentat acid de N. Iorga într-o scrisoare către soția sa, Ecaterina, la 7 februarie 1939 — vezi N. Iorga, *Scrisori către Catinca 1900–1939*, ed. de Andrei Pippidi, Edit. Minerva, București, 1991, p. 240. Erau cenzurate și mesajele de solidaritate cu N. Iorga, mesaje percepute de autorități ca pe un afront la adresa

Neacceptarea regimului dictatorial din ce în ce mai represiv și a înființării Frontului Renașterii Naționale ar fi trebuit să-i apropie pe Nicolae Iorga și Iuliu Maniu, ar fi trebuit să coalizeze forțele politice opuse lui Carol al II-lea. Mulți erau încredințați de o asemenea evoluție. Chiar în cercurile diplomatice din București în ianuarie 1939, circula ideea că Nicolae Iorga ar intenționa să se alinieze într-un front al Opoziției⁵⁶. Însă amintirea rolului Partidului Național Țărănesc în căderea Guvernului Iorga și a adversității permanente al cărei obiect a fost din partea acestui partid, l-a făcut pe istoric să refuze orice apropiere de Iuliu Maniu, deși amândoi aveau poziții la fel de critice față de partidul unic. În „Neamul Românesc“ din 30 decembrie 1938, Nicolae Iorga semna articolul *Pentru a înlătura o confuzie*: „Contra situației de astăzi, pe care eu o doresc sprijinită pe legi și însuflețită de omenia care deosebește nația noastră, se duce din altă parte, o luptă ale cărei proporții și al cărei sens se înțeleg greșit din cauza abuzului înfrânării manifestațiilor publice. Astfel se pot confunda atitudini ca a mea, care ține la ordinea publică în marginile constituționale așa cum au fost fixate și cu absolutul respect al legilor, iar, în vădirea sentimentelor firești, cu păstrarea demnității personale contra spiritului de turmă totalitară sau de clientelă fanariotă, cu o altă atitudine, care, supt pretextul constituțional, urmărește slăbirea monarhiei, care se cere sfătuită și ajutată, nu denunțată, și

lor. Mențiunea „cenzurat din presă“ era pusă, la 13 februarie 1939, pe textul din „Neamul Românesc“ cu titlul *O scrisoare a d-lui Otto Folberth*: „*Prea stimată d-le profesor*, Din anul 1924, când am fost elevul dv. la Universitatea din Vălenii de Munte, am devenit și abonatul ziarului dv. «Neamul Românesc». Cu multă părere de rău am luat cunoștință din ultimele numere ale ziarului că v-ați hotărât să nu mai colaborați și că, deci, nu ne vom putea adăpa la gândurile și ideile dv. În acest moment am simțit nevoia sinceră să vă mulțumesc din toată inima pentru contribuția dv. spirituală nemăsurată, care am simțit-o împreună cu mulți alți cititori. Îmi exprim speranța că în curând darurile dv. spirituale vor putea fi întrebuintate pe alte căi și prin alte mijloace spre binele poporului nostru și, în special spre binele iubitei și frumoasei noastre patrii“. — Idem, f. 199.

⁵⁶ Idem, vol. I, f. 43.

ajută opera de schimbare a Statului român de dușmanii din afară. Această atitudine se sprijină, și în Memorandul recent de frațioasă factură, ca pe vremea când românii ardeleni doreau desființarea unui stat străin de ei și apăsător, pe un apel la o altă Constituție decât cea din februar. Contra aceleia, fabricație a Partidului Liberal, șeful național țărănist s-a declarat public, întrebându-l doar ca să ajungă la putere formula tranzacțională pe care i-am sugerat-o eu. Deci acolo, *nici o basă*. În ce recomand eu, e întoarcerea la singura, și singura, *basă a Constituției* pe care am jurat. Iată deosebirea“. În ianuarie 1939, Nicolae Iorga explica apropiaților săi că poziția sa este complet diferită de aceea a lui Maniu, care desfășoară o acțiune subversivă⁵⁷. În altă ocazie, și mai tranșant, declara că este un neadevăr sfruntat zvonul reconcilierii sale cu Iuliu Maniu: „Domnul consilier regal a subliniat că a avut curajul să-l atace pe Maniu încă pe timpul când acesta se găsea în cele mai bune raporturi cu Coroana și, deci, nu domnia sa este omul care să se împace acum“⁵⁸. În același timp, anunța că va face în „Neamul Românesc“ o campanie de lămurire a opiniei publice în privința atitudinii sale opoziționiste față de Frontul Renașterii Naționale; opoziția sa este „complectamente diferită de cea a lui Iuliu Maniu“⁵⁹. Liderul țărănist a adâncit și el prăpastia prin declarațiile ce le făcea. Într-un manifest tipărit fără aprobarea Cenzurii, la sfârșitul lui februarie 1939, se afirma că Nicolae Iorga a inaugurat guvernele personale ale Regelui; riposta a venit imediat: „Guvernul prezidat de mine a deținut puterea în virtutea consultării maselor populare. [...] cu totul altceva reprezintă actualul Guvern. Eșit din adâncă grijă de țară a M.S. Regelui, această formațiune merită toate criticile d-lui Iuliu Maniu, necorespunzând nici uneia din bunele intenții ale Suveranului“. Totodată anunța că intenționează să-l dea în judecată pe liderul PNT, dar înainte dorea

⁵⁷ Idem, f. 32

⁵⁸ Idem, f. 28.

⁵⁹ Idem, vol. II, f. 156.

să ceară Regelui autorizația pentru aceasta, ca să nu i se reproșeze apoi că a dat ocazia acestuia de a-și dezvolta tezele din manifest⁶⁰.

Criticile lui Nicolae Iorga — în timpul conferințelor și a cursurilor din decembrie 1938 și ianuarie 1939 — la adresa lui Carol al II-lea și a partidului său unic, au fost întâmpinate favorabil de tinerii din sfera de influență a Mișcării Legionare, aceștia crezând într-o schimbare a poziției istoricului față de legionari, în condițiile în care fusese dezamăgit și revoltat de acțiunile administrației carliste. Într-un cerc restrâns, i s-a spus istoricului că cei care-l aplaudaseră la cursul din ziua respectivă erau legionari și aceștia cred că și-a schimbat sentimentele față de ei: „Domnul Iorga a rămas puțin deconcertat — raporta informatorul Siguranței. A subliniat, însă, că d-sa a susținut totdeauna că Corneliu Codreanu era un agramat și impostor⁶¹. La 19 ianuarie 1939, răspunzând la aceeași întrebare — dacă și-a schimbat poziția față de Mișcarea Legionară — a spus: „Tot mai bine cu un Rege care face pe Codreanu, decât cu un Codreanu care voia să facă pe Regele⁶². Nu numai pe Carol al II-lea îl prefera lui Codreanu, dar chiar și pe Armand Călinescu. Cu tot regimul aspru de cenzură impus de ministrul de Interne, istoricul a condamnat ferm încercările de asasinare a acestuia din iarna lui 1939. Siguranța descoperise două astfel de încercări. În ianuarie era identificat un grup de legionari care vizau asasinarea tuturor membrilor Guvernului⁶³. Al doilea grup, mult mai bine organizat, proiectase asasinarea lui Armand Călinescu pe 5 februarie, cu ocazia dezvelirii monumentului Regelui Ferdinand, la Chișinău⁶⁴. În două numere succesive, pe 14 și 15 februarie 1939, în „Neamul Românesc“ va apare o notă nesemnată, sub titlul *Atentatul*, condamnându-i ferm pe atentatori: „Autoritatea chemată să asigure liniștea internă are înaintea ei o ceată de nemernici și de descreierați. Nu mai e vorba aici de

⁶⁰ Idem. vol. I, f. 68.

⁶¹ Idem, f. 27.

⁶² Idem, f. 36.

⁶³ Idem, fond D, dosar 1005, f. 20.

⁶⁴ Idem, fond D, dosar 1008, f. 13–96.

rătăcirii ideologice și de avânt tineresc. Ne găsim în fața unei organizații de teroare, care trebuie făcută inofensivă, și stăpânită în toate ramificațiile ei primejdioase⁶⁵.

Deseori izbucnea satisfacția unor legionari față de tratamentul aspru aplicat lui Nicolae Iorga de către autorități: „Profesorul Iorga cade răpus de sabia pe care el însuși a tras-o⁶⁶. Zvonul că Cenzura ar fi confiscat volumul VII din *Memoriile* istoricului — pentru că el, comentând scumpetea, ar fi făcut unele aluzii la adresa Regelui, lăsând să se înțeleagă că zahărul este scump din cauză că ar fi interesat în această industrie și Carol al II-lea — îi ducea pe unii legionari la concluzia că autorul volumului regretă atitudinea față de Corneliu Zelea Codreanu și că „se simte vinovat de faptul că, din cauza sa, țara a pierdut pe unul dintre cei mai clar văzători oameni, în ce privește politica externă a României⁶⁷.

*

Carol al II-lea face prima încercare de aplanare a conflictului cu Nicolae Iorga de Crăciun, 1938, trimițându-i acestuia o felicitare, gest cu totul ieșit din comun în relațiile dintre rege și cei din afara familiei sale. Pe 26 decembrie 1938, istoricul răspundea: „Mulțumind pentru urările de Sărbători, urez la rândul meu purtătorului Coroanei României spor la cele bune și cu oamenii buni, în alegerea sigură și a scopului constituțional și a mijloacelor omenești. Acestea sunt căile unice ale biruințelor politice⁶⁸. Mai mult, Carol l-a trimis pe Ernest Urdăreanu să-l îmbuneze pe Iorga. După întrevedere, acesta din urmă a spus apropiaților săi că datorită explicațiilor pe care le-a avut cu emisarul Regelui este „complet satisfăcut“ și este în

⁶⁵ „Neamul Românesc“ din 14 și 15 februarie 1939.

⁶⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 33. Și lui N. Iorga i se trimitau, de către legionari, scrisori de amenințare — Idem, f. 37–39.

⁶⁷ Idem, f. 53; pe nota informativă, în dreptul afirmației că ar fi fost confiscat volumul VII din *Memorii*, adresantul notei a scris cu creionul: „Nu-i adevărat!“

⁶⁸ *Ultimele scrisori ale lui N. Iorga*, în RITL, XXXVII, nr. 1–2/1989, p. 279 — grupaj publicat de Andrei Pippidi; scrisorile sunt păstrate în Arh. Iorga-Pippidi.

căutarea unei formule care să-i înlesnească, fără compromis vădit, revenirea la vechea sa atitudine față de Suveran și de regimul său⁶⁹. Însă, promisiunile s-au dovedit foarte repede a fi mincinoase.

La începutul lui 1939 apar fără probleme din partea Cenzurii primele două numere din „Neamul Românesc“, deși numărul din 1 ianuarie critică atât regimul carlist, cât și partidul unic: sistemul democratic face greșeala de a apela „la oricine pentru conducere sau măcar pentru aprobarea politică. [...] Datoria regimului care respinge această democrație [...] ar fi să deie lumii altceva: aristocrația conducerii [...]. În loc de aceasta, dictatorii și instrumentele totalitarismului nu fac decât să convoace periodic aceleași mase. [...] Nu, alcătuirea cea bună a societăților politice n-au găsit-o acești înnoitori“. Al treilea număr al ziarului a fost confiscat înainte chiar de a fi trimis abonaților (lipsește din colecții, inclusiv din aceea a bibliotecii Academiei Române). Cititorii nu putuseră afla conținutul articolului care trezise o așa ripostă a Cenzurii. Însă, din jurnalul lui G.T. Kirileanu aflăm că „Prin București se spune că Iorga ar fi scris un articol contra uniformelor impuse și civililor“⁷⁰. În fața acestei noi confiscări, istoricul i-a scris lui Ernest Urdăreanu, cu care crezuse că se înțeleșese, la 3 ianuarie 1939: „*Scumpe domnule Urdăreanu, Să vorbim ca doi oameni cari nu-și pierd capul. Fără să fi fost întrebat în calitatea mea de consilier regal, s-a dat un decret regal care introduce la noi sistemul politic din Germania. Era de așteptat să fiu contra lui. Am declarat-o într-un articol în care M.S. nu era atins, cum nu mi-o puteam îngădui, într-un nimic. Ziarul a fost confiscat și apoi supus la cenzură, cu toată calitatea, superioară miniștrilor, pe care o dețin. [...] am lămurit că acțiunea mea nu are nimic de a face cu aceea, dușmană Coroanei, a domnului Maniu. Era un serviciu care se aducea Regelui. Azi mi se comunică într-o formă brutală că dl. Călinescu, care-mi datorește atâta, nu permite nici un atac contra unei stări legale, care nu e constituțională. Voi fi deci din nou împiedicat*

⁶⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 160.

⁷⁰ Biblioteca Academiei Române, Arh. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 171.

de a scrie. Te întreb pe d-ta: *este aceasta în folosul Regelui?* Și, dacă fie și cu o direcție pe care o cred greșită, era o dorință a M.S., asupra căreia se putea discuta, *aceasta e calea*, de o totală lipsă de considerație față de ce sunt în această țară? Răspunsul d-tale m-ar face să înțeleg ceva într-o situație pe care, cu toate uniforme și înscrierile, eu singur n-o pot înțelege. [...] De altminterea, dacă se menține cenzura, ziarul nu va mai apărea⁷¹. În numărul 4 din 5 ianuarie 1939, Nicolae Iorga publică o scrisoare a sa către directorul ziarului „Neamul Românesc”: *Scumpe prietene Georgescu*, «Neamul Românesc» este al d-tale ca direcție și alcătuire. M-ai avut pe mine ca *oaspete*, care-mi exprimam credințe care sunt și ale d-tale. Prezența mea, așa cum sunt și cum voiu rămânea, ți-a împiedicat, ieri, apariția ziarului. D-ta voiești să-l scoți și mai departe și așa vor colaboratorii d-tale. Fă-o. Ca în toată viața mea de lungă răbdare, eu aștept în tăcere îndeplinirea vremurilor. Primește, te rog, asigurarea prieteniei mele⁷². În același număr al ziarului, fără articolul cotidian al lui Nicolae Iorga, se publica, evident ca o ironie la adresa autorităților, un citat din Carol al II-lea: „Numai prin strângerea rândurilor tuturor împrejurul unei Români renăscute, vom găsi puterea de a sta stâncă neclintită împotriva tuturor primejdiilor și vrășmașilor“. Tot acolo și replica istoricului la acțiunea Cenzurii.

Caseta în care se menționa „Director politic N. Iorga“ a rămas goală mai mult de o lună. Numărul 38 din 19 februarie al „Neamului Românesc“ lua ca subtitlu „Foaie culturală, economică, socială și națională“; iar în fruntea coloanei I, pe prima pagină, era înștiințarea: „Rolul acestui ziar, care a contribuit atâta la alcătuirea țării noastre, se strămută de azi pe alt teren. El va da icoana vieții noastre culturale, văzută din punctul de vedere național“. A doua zi, 20 februarie,

⁷¹ Publicată de Andrei Pippidi în RITL, *op. cit.*, p. 279.

⁷² Scrisoare publicată de Ecaterina Vaum, în *Nicolae Iorga. Corespondență*, Edit. Minerva, București, 1986, vol. 2, p. 97 (se indică greșit data scrisorii — 4 ianuarie 1937).

reapare articolul lui Nicolae Iorga și o mențiune nouă în caseta redacțională: „N. Iorga fondator și proprietar“.

În ianuarie 1939, istoricul a încercat o ameliorare a raporturilor sale cu autoritățile, respinsă de acestea. Un document al Siguranței din 20 ianuarie, cu mențiunea „cenzurat din presă“, transcria o notă din „Neamul Românesc“, prin care se propunea pentru funcția de comandant al Gărzii Naționale a Frontului Renașterii Naționale generalul Gheorghe Rasoviceanu, considerat „brav“ și putând „să aducă în organizarea acestei Gărzii Naționale sufletul său viteaz și neobosita lui putere de muncă. Având în frunte un asemenea comandant iubit și prețuit ca generalul Rasoviceanu, Gărzile Naționale vor avea o solidă și puternică organizație, model de onestă cheltuială de energie românească“⁷³. Nota fusese cenzurată deoarece Regele dorea în fruntea Gărzilor un general „șters“, dar care să-i fie pe deplin supus, iar orice recomandare venită din partea lui N. Iorga era suspectă. Va fi numit generalul Petre G. Georgescu.

În iarna lui 1939 urmărirea lui Nicolae Iorga de către Siguranță s-a intensificat, fiind folosiți și informatori noi, ostili celui pe care-l

⁷³ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 169. Generalul Gheorghe Rasoviceanu condusese, în timpul războiului mondial, Regimentul 9 Vânători, care s-a ilustrat la Mărășești în august 1917; același regiment a asigurat stabilitate în Iași în aprilie și decembrie 1917 și la București în decembrie 1918. Foarte apreciat și de Pamfil Șeicaru, în volumul *România în marele război*, Edit. Eminescu, București, 1994, p. 325: „Colonelul Rasoviceanu, comandantul Regimentului 9 Vânători, s-a dus la Socola [24 decembrie 1917] și a pătruns în sala unde Roșal [fost comandant bolșevic al cetății Kronstadt] își expunea planul de bolșevizare a României, după detronarea Regelui. Fără nici o ezitare, bolșevicii au ridicat mâinile, predându-se. Au fost dezarmați și scoși din tabără, fără ca nici un soldat rus să încerce să-i salveze. [...] La Socola erau, totuși, în acel moment, 300 000 [!] de soldați ruși; Rasoviceanu avea 850 cu totul! A fost un act temerar, fără îndoială, aproape de sublima nebunie!“ În timpul războiului, Gh. Rasoviceanu a purtat o intensă corespondență cu N. Iorga, al cărui fiu, Petru (1894—1965), era ofițer în Regimentul 9 Vânători, — *Vezi Scrisori către N. Iorga*, ed. de Petre Țurlea, vol. V (1916–1918), Edit. Minerva, București, 1996, p. 16, 20, 144, 158, 271.

supravegheau, fapt reflectat în notele pe care le întocmeau. În acest context, de la începutul lui februarie datează o scrisoare de protest către directorul Siguranței Generale din partea lui Nicolae Iorga, care aflase că cei care-l urmăreau și informau despre activitatea sa includeau în relatările lor multe neadevăruri: „Deci, din serviciile dvs. au plecat calomnii monstruoase, nepotrivite cu direcția politică urmată de mine totdeauna, cu datoria mea de profesor și cetățean și cu temperamentul meu, cu educația mea, pe care informatorul d-voastră, un miserabil fără cultură și creștere, a confundat-o cu a sa. [...] Ați fost, deci mințit de un nerușinat. Vă scriu pentru a-l izgoni din rostul în care-și permite să atingă oameni pe care de mult opinia publică și trei suverani pe rând l-au pus în rândul valorilor naționale pe care oricine e dator să le respecte. Sunt sigur că măsurile necesare se vor lua, și fără întârziere, pentru a nu se compromite un serviciu, a cărui misiune nu poate fi a unor delatțiuni infame”⁷⁴. Directorul Eugen Cristescu a însărcinat pe unul din subalterni, un comisar, să verifice toate rapoartele despre Nicolae Iorga, din perioada noiembrie 1938-ianuarie 1939. Referatul acestuia, din 10 februarie 1939, pe lângă sinteza documentelor existente, aduce și unele lămuriri suplimentare. Se menționează că „în ultimul timp — așadar, în intervalul menționat — organele Corpului Detectivilor din Direcția Generală a Poliției au depus la raportul zilnic note informative în legătură cu activitatea profesorului Nicolae Iorga“. Deci, notele despre activitatea istoricului erau zilnice, urmărirea fiind permanentă. Aflăm și numărul dosarului care le îngloba — 31940 — număr păstrat până în 1947 (având în acel moment trei volume). Din raportul comisarului mai aflăm de existența și a unor dosare privind Liga culturală, nr. 3003 A.S. și a unuia privind activitatea politică a lui Nicolae Iorga (Parti-

⁷⁴ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 85–87. Identitatea agentului menționată în vol. *N. Iorga. Scrisori către Catinca, op. cit.*, p. 269. Că era urmărit și asupra activității sale se făcuseră și relatări mincinoase, N. Iorga era convins. În acest sens pledează și articolul *Delatorii*, din „Neamul Românesc“ din 5 octombrie 1938.

dul Național Democrat). Se menționa că nu există vreo notă care „să fi raportat vreo afirmație a d-lui prof. Iorga tendențioasă față de actuala ordine în Stat sau în legătură cu persoana M.S. Regelui”⁷⁵. Așadar, istoricul aflase că are în preajmă informatori ai Siguranței, deși nu știa cât de aproape de el se aflau; mai mult, știa chiar și ce cuprindeau rapoartele acestora, deși documentele respective aveau regim secret, putând să le citească numai câțiva oameni. Explicația este de găsit doar în existența unor simpatizanți ai istoricului chiar în interiorul serviciilor secrete. Însăși concluzia liniștitoare a raportului comisarului pus de Eugen Cristescu să cerceteze cazul — aceea că nu s-a raportat nici o afirmație a lui Nicolae Iorga împotriva ordinii în Stat sau a Regelui — era, evident intenționat, greșită: în perioada decembrie 1938–februarie 1939, așa cum s-a văzut deja, nenumărate note informative indicau adversitatea istoricului față de regimul carlist; și chiar sinteza făcută consemna opoziția acestuia față de FRN.

Cea mai ridicolă dintre inițiativele lui Carol al II-lea a fost aceea de a impune purtarea uniformei Frontului Renașterii Naționale. Dintre personalitățile României de atunci, puțini au refuzat uniforma (între care liderii partidelor istorice), iar dintre demnitari nici unul. Singura mare personalitate, în același timp și demnitar, care a refuzat uniforma a fost Nicolae Iorga. Refuzul, făcut public, era cu atât mai deranjant pentru Rege, cu cât venea din partea unui consilier regal, care, prin Legea de înființare a FRN era obligat să poarte uniforma. Adversitatea sa a fost întărită și de actele de autoritate încercate de autorități pentru a-l determina să se supună. Pe 19 ianuarie, mareșalul Curtii Regale, C. Flondor, îi trimite istoricului o scrisoare care sună a ordin: „În conformitate cu înaltele dispozițiuni, am onoarea a aduce la cunoștința Excelenței Voastre că ținuta pentru domnii consilieri regali, care se vor prezenta la Palat cu prilejul audiențelor, serbărilor și recepțiilor ce vor avea loc [...] va fi uniforma Frontului

⁷⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 82–84. În 1947, când la cererea lui Petre Topa, dosarul lui N. Iorga de la Siguranță a fost trimis la Adunarea Deputaților, își păstra numărul 31.940–Idem, vol. IV, f. 280–283.

Renașterii Naționale⁷⁶. Adresantul scrisorii nu s-a supus ordinului mareșalului Curții Regale (deci al lui Carol al II-lea). Pe 24 ianuarie se va prezenta la Palat, la reuniunea membrilor Ordinului „Ferdinand“, fără uniformă. În fotografia publicată în „Neamul Românesc“, apar Carol al II-lea și Marele Voevod Mihai dând mâna cu membrii Ordinului, în sala Tronului; Nicolae Iorga este în frac⁷⁷. Deși nu i-a plăcut nesupunerea, Regele, diplomat, s-a întreținut cordial cu profesorul în frac, s-a interesat de sănătatea soției sale, Ecaterina, și chiar a cerut să fie fotografiați împreună⁷⁸.

Cea mai violentă ieșire a istoricului împotriva înregimentării forțate în Frontul Renașterii Naționale era consemnată de nota Siguranței din 3 februarie 1939. Într-o ședință a Academiei Române, când

⁷⁶ Publicată de Andrei Pippidi, în RITL, *op. cit.*, p. 280. Prima apariție a demnitarilor în uniforma FRN a fost la solemnitatea de la Palatul Regal cu prilejul Anului Nou 1939; timpul, de la înființarea partidului unic fiind foarte scurt nu putuseră să-și facă uniforme decât patru miniștri (Armand Călinescu, Victor Iamandi, Mitiță Constantinescu, Mihai Ghelmegeanu); ceilalți erau în frac, conform fotografiei publicată de „Neamul Românesc“ din 3 ianuarie 1939. Miniștrii nu s-au prea grăbit; după mai bine de o lună, la ceremonia depunerii jurământului noului Guvern, 1 februarie 1939, numai șase aveau uniformă, deși majoritatea fuseseră și în Guvernul trecut. — vezi fotografia din Idem, 4 februarie 1939.

⁷⁷ Idem, din 26 ianuarie 1939. În aceeași zi, la ora 18, N. Iorga va susține, la Teatrul Ligii Culturale, o conferință despre Unire, în fața a 500 participanți.

⁷⁸ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 39 și vol. II, f. 181–182. Pe lângă cenzură, N. Iorga era supus și altor șicane din partea autorităților. Prin Legea Serviciului Social, toate asociațiile culturale trebuiau integrate în cadrul acestuia; așadar, Liga Culturală, al cărei președinte era istoricul, trebuia subordonată organismului condus de Dimitrie Gusti. Pe de altă parte, ministrul Educației Naționale, Petre Andrei, a dat dispoziție ca învățătoarele cuprinse în Școala de Misionare Morale și Naționale „Regina Maria“ — înființată de N. Iorga la Vălenii de Munte în 1922 — să se prezinte la catedrele lor, altfel li se vor tăia salariile; deși o reglementare legală din deceniul al treilea menținea salarizarea misionarelor pe toată perioada anului de pregătire la Văleni. — Idem, vol. II, f. 193. Pe 14 februarie 1939, N. Iorga își anunța cunoscuții că i s-au suprimat subvențiile pentru toate instituțiile sale culturale și era forțat, de aceea, să le închidă; de toate aceste șicane, istoricul dorea să se plângă Regelui. — Idem, f. 200.

președintele acesteia a propus ca toți academicienii să se înscrie în bloc în Front și să poarte uniforma acestuia⁷⁹, a avut loc o scenă memorabilă: „În acel moment Nicolae Iorga s-a ridicat, spunând că «îl surprinde ca tocmai președintele să facă o atare propunere Adu-nării, ca și cum aceasta ar fi o breaslă de bărbieri, tinichigii sau o asociație de funcționari comerciali. Nu, domnule președinte — a spus în continuare — noi nu suntem o turmă de mameluci, fiecare din noi are puterea de discernământ necesară, și prin nimic nu am putea fi constrânși ori măcar ademeniți să comitem un asemenea act. Eu cel puțin, declar de la început că nu m-aș putea înscrie niciodată în asemenea condițiuni»“. Ieșirea violentă a trezit teama academicienilor, care au încercat să-l oprească. Dar, Iorga „s-a ridicat din nou și a mai spus că nu vorbește numai în calitate de academician, ci și ca istoric, și că dacă este vorba să facă istorie, apoi să mai aștepte puțin domnii colegi, că vor afla lucruri interesante“. Cu toate protestele academicienilor care-l întrerupeau des, istoricul l-a atacat direct pe Carol al II-lea, menționând originea evreiască a familiei sale, ai cărei strămoși au fost bancheri în Lübeck, înobilați de margraful Bavariei. Menționa și o boală ereditară a familiei (neburnia), care se manifesta din patru în patru generații; Carol al II-lea făcea parte din a patra generație! Nota Siguranței continua: „Suveranul, informat de propunerea ce urma a fi făcută de președintele Academiei, pentru înscrierea în bloc a academicienilor în FRN, asculta la microfon [!] dezbaterile din sala de ședințe a Academiei. Auzind cele spuse de Nicolae Iorga, a trimis la Academie pe colonelul Urdăreanu, ca să-l împiedice a vorbi mai departe. Intrând în sala de ședințe, dl. Urdăreanu s-a dus direct la Iorga pe care l-a amenințat, spunându-i că toate cele declarate acolo fuseseră auzite de Suveran“. Cel amenințat i-a răspuns: „Du-te și spune stăpânului tău, că profesorul Iorga nu se teme de nimeni, chiar dacă Regele ar porunci să fie ucis și că toate cele spuse acum la Academie se vor învăța

⁷⁹ Înscrierea în bloc era practică și în instituțiile de cultură — vezi dosarul Academiei Naționale de Educație Fizică, în ANIC, fond FRN, dosar 684.

în viitor în cărțile de școală. Chiar dacă voiu fi suprimat, cele spuse se vor cunoaște totuși în toată lumea, deoarece am avut grijă să le trimit mai dinainte la Londra, Roma, Paris și Berlin“. Informatorul menționa faptul că scena de la Academie era larg comentată mai ales în lojile masonice, „loji în care s-a și hotărât detronarea Suveranului României“⁸⁰. Scena este reală; ea a fost confirmată de către G.T. Kirileanu, în jurnalul său, la data de 28 ianuarie 1939; „Președintele Academiei Române, Rădulescu-Motru, propune ca toți membrii Academiei să se înscrie în FRN. Iorga a zis: «Nu-i destul că trebuie să-l mănânc cu de-a sila, trebuie să mai zic că-mi și place!» Și adaugă: «Hohenzollernii au fost la început, după cum le spune numele, vămuitorii cei de sus (știți ce erau vămuitorii în Evul Mediu!). Și, de aceea, din când în când ies și nebuni dintre dânșii. Eu cunosc pe unul...» Și doar Iorga era consilier regal al acelui unul!... prea iubitul său fost elev...“⁸¹. Este evident aceeași scenă: G.T. Kirileanu o redă mai succint și cu anumite îmblânzeli ale textului, el neparticipând direct așa cum era cazul informatorului Siguranței. Din procesul verbal al ședinței, la publicare Cenzura a eliminat consemnarea scenei; aceasta poate fi plasată, având în vedere cele două surse menționate, doar în ședința Academiei din 27 februarie⁸². Bineînțeles, sub regimul cenzurii, nici un ziar nu a scris despre cele întâmplate. Lipsa unei reacții pe măsură din partea lui Carol al II-lea și interesul cercurilor anticarliste de a inventa episodul ar putea trezi îndoieli, cu toate că avem două surse. Dar, interesul Regelui era de a astupa vocea critică a lui Iorga și o reacție violentă contra acestuia ar fi amplificat scandalul. În discuție mai trebuie adus un fapt: pe alte note informative, în dreptul unor afirmații greșite, cel care centraliza și verifica documentele, din interiorul Siguranței, nota „Nu-i adevărat“. Așadar, notele informative erau cercetate temeinic; dacă

⁸⁰ Arh. SRI, fond D, soar 11382, vol.

⁸¹ Biblioteca Academiei Române, Arh. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 170.

⁸² „Analele Academiei Române“, dezbaterile, tomul LIX, 1938–1939, București, 1940, p. 59–61.

scena de la Academie nu ar fi fost reală, s-ar fi pus, ca și în alte cazuri, mențiunea „Nu-i adevărat“. În acest caz, însă, mențiunea nu există⁸³. În Fondul FRN al Arhivei Naționale Istorice Centrale, unde se păstrează toate adeziunile la partidul unic, pe instituții și întreprinderi, nu se găsește și un dosar al Academiei Române; așadar, demersul lui Nicolae Iorga a avut efect⁸⁴. Unii academicieni s-au înscris, dar individual.

În ianuarie 1939, glumind pe seama uniformei Frontului, istoricul și-a expus și condiția în care ar accepta-o: „Sunt gata să îmbrac uniforma FRN, însă în cap să mi se permită să pun un coif cu țepă, în care să-l așez pe ministrul de Interne“⁸⁵. Adversitatea față de Guvern și în primul rând față de ministrul de Interne Armand Călinescu era deplină. La sfârșitul aceleiași luni îl anunța pe Rege că „măsurile luate în ultimul timp de guvern sunt lipsite cu totul de ideologia națională“⁸⁶. Regele va schimba Guvernul la 1 februarie 1939, în condițiile bolii primului ministru, Patriarhul Miron Cristea, creînd un nou post, de vicepreședinte al Consiliului, special pentru Armand Călinescu, care-și păstra și Ministerul de Interne, fiind în plus și ad-interim la Apărarea Națională. Faptul că din nou au fost nesocotite sfaturile sale, l-a supărat pe Nicolae Iorga, după cum se raporta⁸⁷. Pe acest fundal s-a petrecut scena de la Academia Română.

Se păstrează și o scrisoare a istoricului de refuz a purtării uniforme; datează din 23 februarie 1939, fiind trimisă mareșalului Pala-

⁸³ Un ultim loc în care s-ar fi putut verifica dacă scandalul de la Academie a existat, sau dacă a fost exagerat de către informatorul Siguranței, este în Arhiva Academiei Române, o eventuală stenogramă a ședinței din 27 ianuarie 1939; cu toate cererile mele repetate, însă, conducerea Academiei nu mi-a admis cercetarea — motivul: nu este, încă, organizată Arhiva (fapt, de altfel, real).

⁸⁴ Tot în acea perioadă, și la propunerea lui N. Iorga, academicienii și-au făcut o uniformă proprie (nu a FRN), asemănătoare cu aceea a academicienilor francezi; uniforma de membru al Academiei Române care a aparținut lui N. Iorga se păstrează la Casa memorială din Vălenii de Munte.

⁸⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 35.

⁸⁶ *Idem*, vol. II, f. 172.

⁸⁷ *Ibidem*, f. 175.

tului, C. Ilasievici: refuza invitația Regelui la dejunul festiv dedicat împlinirii unui an de la adoptarea Constituției carliste, invitație în care i se precizase și cum să fie îmbrăcat — „Cum îmi cereți a purta o uniformă, trebuie să vă spun că nu o am și că după boala mea de rinichi, după sciatică și cu grele dureri de mijloc neuro-artrite, nu-mi e îngăduit să port alt veșmânt decât unul civil cu întreită vestă de flanelă în tot timpul de iarnă”⁸⁸.

Corespunzând ca intensitate atacului împotriva lui Carol al II-lea de la Academie, a fost discursul lui Nicolae Iorga, tot din acele zile, în timpul unui seminar cu 12 studenți mai vechi ai săi, ținut în casa din Șoseaua Bonaparte 8. De la început i-a prevenit să fie discreți, deoarece va spune lucruri interesante privitoare la „starea României de astăzi” și la „lichelismul triumfător de astăzi”. Vorbind despre regimul carlist, spunea: „Dacă aș fi sentimental și ușuratec, m-ați vedea în uniformă. Vai ce caraghioasă imitație a maimuțoilor. Să-i vezi cu uniforme puse din ordin”. Prezintă măsurile arbitrare ale Guvernului, afirma: „Să nu creadă domnii de la Guvern că au scăpat așa ușor. Vor plăti că subjugă poporul și-l calcă în picioare”. Nu era cruțat nici Carol: „Să vedeți ieșirea *tiranului* [subl. n.] în mulțimea mută, cu ochii scăpărători și totuși a doua zi ziarele anunță că Suveranul a fost aclamat. [...] Nici o carte nu poate să apară fără să nu ajungă la tiran. Suveranul dispune de opinia publică în fiecare dimineață, cum se scoală. Nu există opinie publică, există un comitet al opiniei publice care coordonează vrerile mulțimii. Nu ridicați glasul, căci un spion vă trădează, un agent vă arestează, un jandarm sau un călău vă bate crunt, iar câteodată în beciurile poliției se sfărâmă capul ori se pune la zid. Parcă am fi sub teroarea G.P.U.-ului la Lubianka. Dacă niște profesori din școli se ridică furioși și spun tinerelor generații adevărul, sunt schingiuiți [...] Ce este Statul nostru totalitar de astăzi? Răspund: desființarea în domeniul cugețării a oricărei personalități. Vom deveni niște monștri mecanici, dacă nu vom ști în curând să scuturăm hidra care ne cuprinde. [...]

⁸⁸ Publicată de Andrei Pippidi în RITL, *op. cit.*, p. 280.

Garantarea constituțională a dispărut. Știm că nici un om nu poate fi arestat, ucis. Garanțarea individului este un fleac. N-avem reprezentanți într-un Parlament, care să ne fixeze dările și să ne spună [transmită] păsurile. O tempora o mores!“ Carol era atenționat: „Regalitatea trebuie să fie potrivită dreptului ei, dar nimic mai mult. Cum trece limita e amenințată cu prăbușirea. [...] Oamenii care au cauzat nenorocirea țării să-și dea seama ce fac. Răbdarea noastră are margini“. O noutate era atacul îndreptat împotriva Constituției din 1938: „Constituția noastră trebuie să fie emanația națiunii, bazată pe principii stricte ale sufletului și manifestărilor poporului nostru. Prima Constituție a fost făcută de un anume Alecu Constantinescu, iar cea din februarie trecut de Istrate Micescu, *un jurist idiot* [subl. n.], care nu vede decât ce scrie în manualele lui și ce i-a spus Regele“. (Apelativul aruncat lui Istrate Micescu era, evident, rodul enervării lui Nicolae Iorga. Cu un an înainte scrisese: „Vom vedea, la capăt, ce a întocmit, pentru a da Statului soliditate și Coroanei prestigiu, Carol al II-lea, cu însărcinarea unui *eminent jurist consult* [subl. n.], d. Micescu, și cu conlucrarea celor mai cu experiență dintre oamenii politici“⁸⁹). Istoricii își afirma, în fața studenților, concepția democrată despre conducerea țării: „La noi trebuie să fie așa: monarhie legitimă într-o parte, libertățile publice în altă parte. Regele se desface de națiune, de legăturile Constituției, își ia libertate, își face singur groapa“. De aceea, trebuie condamnat. „Să lipsești o națiune întregă de drepturile sale merită o pedeapsă cumplită. Acest lucru e o întreprindere a imbecilității. Jubilează spionii și lingușitorii Regelui. Dar, *violentei se răspunde prin violență* [subl. n.]. La noi acum domină omorul legal, domină teroarea. Sistemele politice nu m-au speriat, statul totalitar m-a lăsat rece. [...] Cred în inteligența mea și în inteligența fiecărei persoane conștiente de soarta țării“. Raportul care includea această expunere foarte critică la adresa regimului dă și explicația preluării atât de exacte a cuvintelor

⁸⁹ N. Iorga, *Ce a fost și ce este Constituția României*, Edit. Bucovina I.E. Torouțiu, București, 1938, p. 21.

lui Nicolae Iorga: chiar acesta a cerut celor care-l ascultau ca tot ce spune să fie stenografiat, pentru a putea publica textul undeva, fie chiar și sub alt nume⁹⁰. (Nu va apare nicăieri!)

În toate seminariile, cursurile sau conferințele susținute în februarie 1939, istoricul a găsit prilejul — în lungi paranteze — să facă trimiteri critice la regimul carlist, indiferent de subiectul anunțat. La 18 februarie, la Academia de Înalte Studii Comerciale, în fața studenților din anii I și II, ținea o prelegere din cadrul cursului de istorie a comerțului. Pornind de la Napoleon, ajungea la ideea că este neproductiv ca un rege să se amestece prea mult și să dădăcească armata, aluzie la acțiunile lui Carol al II-lea; dădea și un exemplu de acțiune pozitivă, a Regelui Ferdinand, care „nu se amesteca în socotelile generalilor comandanți de armate și nu-i dădăcea mereu”⁹¹. Pe 22 februarie, în cadrul unei conferințe la Teatrul Ligii Culturale, despre Istoria artei în secolul al XVII-lea, în fața studenților de la Facultatea de Litere, vorbind despre căderea în dizgrație a arhitectului Bernini, trăgea concluzia: „Aceasta se întâmplă totdeauna cu oamenii cari la o anumită epocă ajung să fie foarte mult simpatizați, ca în schimb, din cauza intrigilor să ajungă la cele mai teribile anti-patii”. Altă prelegere, pe aceeași temă, la 25 februarie, unde compara caracterul belgienilor, care nu admiteau în guvernul țării lor oameni pătați, cu România, unde asemenea oameni ocupă cele mai înalte posturi⁹². În aceeași zi, a ținut și o a doua prelegere, la Academia de Înalte Studii Comerciale; strecura fraze ca: „În țările serioase, printre care nu ne putem enumera și noi...” sau „Nu vreau să spun de regimul de azi, de care nu știu cum va fi...”; apoi critica ferm regimul bugetar din România⁹³. Vor urma: pe 27 februarie, un curs

⁹⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 188–190.

⁹¹ Idem, vol. II, f. 203.

⁹² Idem, vol. II, f. 207, 211. O persoană din Guvernul belgian, care trădase în favoarea Germaniei, fugind de pe front în timpul războiului mondial; aluzia era la Carol al II-lea, care fugise și el de pe front, în 1918, dar nu ca să-i sprijine pe germani, ci ca să se însoare.

⁹³ Idem, vol. II, f. 214–215.

la Teatrul Ligii Culturale, o conferință la Sala Dalles și un seminar — toate pline de aceleași paranteze contemporane, de săgeți la adresa regimului⁹⁴. În conferința de la Sala Dalles, despre Veneția în secolul al XVIII-lea, a comparat regimul dogilor cu cel carlist: în Veneția se întâmplau mii de asasinate pe tărâm politic; „Să-mi fie îngăduit să vă spun că și actualmente, prin părțile noastre, este un regim în care se petrec mii de asasinate“⁹⁵. Efectul acestui sistem de actualizare, conform informatorilor Siguranței, era considerabil și datorită faptului că, mai ales la conferințe participarea era apreciazabilă; numai la una dintre conferințe, la Fundația Carol I, în 18 martie, au fost 600 persoane⁹⁶.

Cu toate aceste atacuri publice la adresa regimului carlist și al Frontului Renașterii Naționale din prima parte a anului 1939, autoritățile au insistat permanent pe lângă Nicolae Iorga să accepte uniforma partidului unic, în calitatea pe care o avea de consilier regal. În martie, Armand Călinescu ajungând prim-ministru, după moartea Patriarhului Miron Cristea, a încercat să întărească autoritatea noului partid: autoritățile își expuneau în toate ocaziile cu mândrie uniforme, se împărțeau mulțime de decorații, fiecare prilej era binevenit pentru a mai organiza o paradă, după un sistem militarizat erau organizați chiar copiii în detașamente de „străjeri ai Patriei“ (bineînțeleș, și aceștia aveau uniforme). Plăcerea Regelui de a se expune în public în tot felul de uniforme era de un ridicol desăvârșit, culminând cu ceremoniile în care îmbrăca uniforma de străjer, cu pantaloni scurți, momente în care-l târa după el și pe Marele Voevod de Alba Iulia Mihai. În concepția lui Nicolae Iorga, maimuțărirea cu uniforme, saluturi și decorații nu putea duce la întărirea statului. Conform unei note a Siguranței, din 27 aprilie 1939, într-un grup de prieteni istoricul spusese: „Statul totalitar este statul condus de un

⁹⁴ Idem, f. 218, 219, 220.

⁹⁵ Idem, f. 237.

⁹⁶ Idem, f. 238; între acestea și personalități majore ca dr. C. Angelescu, fost prim-ministru, sau Andrei Rădulescu, prim-președinte al Înaltei Curți de Casație.

singur om și în care totul depinde de acesta. Dacă șeful statului se scoală din somn dispus, toate treburile merg bine și invers, dacă este mereu indispus, totul merge pe dos. Spre exemplu, dacă Hitler spune — la ora 7, într-un anumit loc, să se strige Heil Hitler! — atunci toată lumea, la ora și la locul arătat trebuie să aștepte și la termenul fixat să se conformeze dorinței șefului. Așa este în statul unui singur om, unde totul pleacă de la salut și uniformă, în loc să plece din interiorul sufletului⁹⁷.

Nicolae Iorga a rezistat în continuare, un timp, presiunilor la care era supus pentru a îmbrăca uniforma FRN. La începutul lui martie 1939 se raporta, din Redacția „Neamul Românesc“, faptul că refuză uniforma, deși chiar unii redactori ai ziarului îl îndemneau să renunțe la această poziție⁹⁸. Pentru Carol al II-lea purtarea uniformei FRN și de către istoric avea o importanță deosebită. Acesta fiind consilier regal (ca fost prim ministru) era membru de drept al partidului unic; așadar, orice atitudine ar fi avut, nu putea fi considerat în afara acestuia decât dacă ar fi fost demis, iar demiterea presupunea recunoașterea publică a unei opoziții față de regim. Popularizarea ideii că marele istoric, venerat de o țară întreagă, se opunea regimului era neproductivă pentru beneficiarul acestuia. Până la urmă, Carol a fost constrâns să facă un gest cu totul neobișnuit în relațiile dintre monarh și cei din afara familiei sale: la 8 mai 1939 i-a scris personal lui Nicolae Iorga, rugându-l să accepte uniforma, „ca să arate în mod vădit unitatea de gânduri și de simțiri împrejurul Coroanei“⁹⁹. Acu-

⁹⁷ Idem, f. 249.

⁹⁸ Idem, f. 235.

⁹⁹ Document păstrat în Arh. Iorga-Pippidi; menționat de Petre Țurlea în vol. *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 346; publicată de Andrei Pippidi în RITL, *op. cit.*, p. 281: „Iubite d-le Iorga, Aș fi foarte mulțămît dacă la ocaziile prevăzute în protocol ați apărea și dv. în uniforma nouă prevăzută pentru consilierii regali. În această vreme, când este mai mult nevoie decât oricând să se arate în mod vădit unitatea de gânduri și de simțiri împrejurul Coroanei, este bine ca această unitate să se manifeste și prin aceste forme exterioare. Sunt convins de înaltele dv. sentimente de dragoste și credință. Sunt tot așa de convins că veți pricepe rostul acestor cuvinte. Carol R.“

zat, de Sever Bocu, de oportunism, Iorga îi răspundea: „Am refuzat timp de trei luni să port această uniformă a FRN-ului. După trei luni am primit o scrisoare de la M.S. Regele, scrisoare pe care o posed și prin care Suveranul mă ruga să port și eu această uniformă. I-am răspuns atunci Suveranului că nu pot să port decât uniforma de consilier regal. Maiestatea Sa Regele a răspuns că aprobă, dar s-o port și la cursurile ce le țin la Școala superioară de Război. Am cerut apoi Suveranului să-mi dea voie ca să public faptul că Maiestatea Sa m-a rugat să port uniforma. Deci, mă crezi d-ta, domnule Sever Bocu, că am purtat uniforme ca să mă introduc? Dar eu port uniforma Regelui, sunt consilier regal, am fost invitat de Rege și deci, de țară. Nu am făcut-o cu nici un gând ascuns”¹⁰⁰. Și „Neamul Românesc” va consemna expres cauza acceptării uniformei: „Urmând dorinții manifestată în scris de M.S. Regele, ca sfetnicii săi să se înfățișeze într-un costum uniform, care să arate legătura cu Coroana, d. profesor Iorga — care este și cel mai vechiu profesor la Școala superioară de Război — va urma cu plăcere sugestiile regale”¹⁰¹.

Având în vedere cunoscutul atașament al lui Nicolae Iorga față de monarhie, cel mai probabil rugămintea Regelui — care evident i-a și măgulit orgoliul — a fost faptul esențial care a determinat schimbarea atitudinii sale față de Frontul Renașterii Naționale și simbolurile lui. De altfel, istoricul a și precizat acest lucru în fața studenților din Liga Culturală, la 20 iunie 1939: „Eu m-am înscris în FRN deoarece am fost invitat personal de către M.S. Regele și, deci, am făcut acest gest numai din dorința sa și nu din a altora, pe cari îi cunosc foarte bine și care se cred creatori de țară”¹⁰². Aluzia era la Armand Călinescu.

Existaseră și alte acțiuni pentru a determina schimbarea de atitudine a lui Nicolae Iorga. Ele sunt prezentate într-un document al

¹⁰⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 275.

¹⁰¹ „Neamul Românesc” din 1 ianuarie 1940 și Biblioteca Academiei Române, Arh. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 190.

¹⁰² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 164.

Siguranței, datat 19 mai 1939 (unul dintre puținele documente din Arhiva Siguranței care indică și o anumită ostilitate, a celui care l-a întocmit, față de istoric). Documentul poartă chiar titlul *Nicolae Iorga* și, din formulările folosite se vede că are la bază nu o constatare directă, ci redă zvonurile care circulau: Nicolae Iorga „Ar fi acceptat să poarte uniforma de consilier regal, fiind terorizat. Se spune anume că fiul său Mircea Iorga, directorul Școlii Electrotehnice din București, ar fi săvârșit sau ar fi permis să se săvârșească unele fraude la această școală, motiv pentru care nu numai că a fost suspendat din funcțiune, dar ar fi fost chiar arestat. De asemeni, în urma discursului său de la Academie, discurs prin care dl. Iorga căuta să insinueze că Dinastia noastră ar avea printre strămoșii săi și unii evrei, o percheziție s-ar fi făcut la domiciliul d-lui Nicolae Iorga. Dl. Iorga, supărat, ar fi voit chiar să demisioneze din demnitatea de consilier regal, dar răspunzându-i-se că nu se poate demisiona din această demnitate și că dacă va întinde coarda prea mult, s-ar putea chiar să fie arestat de M.S. Regele, dl. Iorga s-a resemnat. Nu trebuie să se conteze, însă, pe sinceritatea d-lui Iorga, a cărui inconstanță e proverbială, va fi primul care să pomească la atac. În urma pocăirii d-lui Iorga, s-ar fi oprit orice acțiune penală împotriva fiului său Mircea Iorga, fiind chiar reinstalat ca director la Școala Electrotehnică. În legătură cu aceste fapte, *se mai spune* [subl. n.] că mai înainte dl. Iorga văzând la Academie pe dl. consilier regal Gh. Gh. Mironescu în uniforma Frontului Renașterii Naționale, și întrebându-l ce l-a găsit să se deghizeze astfel, cum dl. Mironescu i-ar fi răspuns «Port această uniformă pentru că îmi place», dl. Iorga i-ar fi replicat: «Am mai văzut porci mâncând..., dar să spună că le și place, asta nu s-a mai pomenit»¹⁰³. De remarcat formule ca „ar fi acceptat“, „se mai spune“, care indică posibilitatea unei informații nesigure; marea majoritate a celorlalte documente ale Siguranței sunt „din sursă sigură“ sau „verificate“. În mod evident autorul notei menționate nu cunoștea scrisoarea Regelui către Nicolae Iorga din

¹⁰³ *Idem*, vol. II, f. 264.

8 mai 1939. Faptul nu poate, însă, infirma și existența unui șantaj din partea autorităților, în speță a lui Armand Călinescu¹⁰⁴, în context, să remarcăm și expresia unui fin analist al perioadei, Nicholas M. Nagy-Talavera: Iorga disprețuia elementele teatrale, precum uniforma FRN, de aceea s-a opus purtării ei, „dar Călinescu (fostul lui student) știa cum să-l facă să se alinieze“. Tot el redă afirmația Liliane Iorga-Pippidi, fiica savantului, conform căreia Armand Călinescu l-a anunțat pe Nicolae Iorga că-i va confisca biblioteca, de aceea acesta a cedat îmbrăcând uniforma¹⁰⁵.

Atenuarea criticilor istoricului la adresa regimului carlist începând cu sfârșitul lunii martie 1939 și, în final chiar acceptarea parti-

¹⁰⁴ Documentul confirmă, încă odată, discursul anticarlist al lui N. Iorga la Academie în ianuarie 1939. Acțiunea autorităților împotriva lui Mircea Iorga începuse în februarie, imediat după incidentul de la Academie. În acest context, N. Iorga a încercat să publice în „Neamul Românesc“ o scrisoare deschisă către fiul său, scrisoare oprită de Cenzură la 17 februarie: „*Dragă Mircea*, Ziarele anunță că, tu fiind în concediu, se verifică gestiunea ta ca director al Școlii Superioare de Arte și Meserii. Aceasta înseamnă că s-au putut găsi oameni, dintre profesorii Școlii, pe care dintr-o ruină ai făcut-o un palat și dintr-o anarhie o admirabilă disciplină, cum s-a recunoscut în Senat de ministrul de Instrucție, dr. Angelescu, care să-ți bănuiască onestitatea. Mai presus de orice contabilitate e educația pe care ai primit-o de la mine și maica ta și acea educație, căreia i-ai corespuns strălucit, pălmuieste drept în față calomniatorii. Primește, dragă Mircea, asigurarea nu numai a iubirii mele, dar și a mării stime pe care o am pentru integritatea ta de om sărac și pentru caracterul tău de om drept și mândru. N. Iorga“. — Idem, vol. II, f. 201. Mircea Iorga (1902–1966) — inginer, profesor la Institutul Politehnic din București avea studii universitare în Italia, la Torino. Convingerea lui N. Iorga că împotriva fiului său a fost o înscenare, provocată de rezistența sa față de regimul carlist, reiese și dintr-o notă a Siguranței din 3 aprilie 1939: menționa că istoricul așteaptă „după ce s-a împăcat cu Guvernul“, ca ancheta asupra fiului său să se termine prin reintegrarea lui la Școala de Meserii și chiar prin decorarea acestuia. — Idem, vol. II, f. 242. Într-o scrisoare către Ecaterina Iorga, din 16.02.1939, N. Iorga menționează episodul suspendării lui Mircea Iorga — vezi *Scrisori către Catinca*, op. cit., p. 246. Despre cenzurarea scrisorii către Mircea, idem, p. 246–247.

¹⁰⁵ Nicholas M. Nagy-Talavera, *Nicolae Iorga — o biografie*, Institutul European, Iași, 1999, p. 382, 410.

dului unic și a însemnelor lui, trebuie pusă în legătură și cu evoluția evenimentelor internaționale spre războiul mondial, căderea Cehoslovaciei, creșterea pericolului extern la adresa României. În aceste condiții din ce în ce mai grave, adversitatea împotriva regimului existent în acel moment în țară putea șubrezi capacitatea acesteia de rezistență, ceea ce era de neîngăduit. Acceptând simbolurile dictaturii, lui Nicolae Iorga i s-a promis că acordul româno-german în plan economic, defavorabil României, nu va fi aplicat integral niciodată și că va fi diluat pe cât posibil¹⁰⁶. Cauza externă este consemnată și într-un articol al istoricului, din „Neamul Românesc”: „Vești neașteptate ni vin de la hotarele țării. O întreagă ordine de lucruri se răstoarnă. [...] Un duh sălbatec a prins lumea întreagă. [...] Neamul nostru întreg nu poate avea în asemenea momente nici vreme de discuții și nici vreme de disensiuni. El trebuie să fie, în astfel de împrejurări, un bloc masiv de voințe, din care să poată scăpăra în orice moment inițiativa apărătoare și mântuitoare. [...] În fața oricărei primejdii am putut rezista printr-un singur mijloc: strângerea în jurul Domnului Țării. Lui îi e încredințată astăzi sarcina de a conduce, și întru aceasta se cuvine a-i sta în ajutor, ca șefului de oaste al românimii”¹⁰⁷. Tot în aceleași zile din martie 1939, va publica articolul *Pentru hotarele și independența noastră*, îndemnând la apărarea țării „contra oricărei intrusiuni și contra oricărui stat”¹⁰⁸ și *Cum risipim puterile*¹⁰⁹, cu concluzia: „E vremea mobilizării generale a

¹⁰⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II. f. 265.

¹⁰⁷ „Neamul Românesc” din 16 martie 1939.

¹⁰⁸ Idem, din 18 martie 1939.

¹⁰⁹ Idem, din 19 martie 1939. Idem, din 25 martie 1939, în articolul *Spirit sănătos*, N. Iorga scria: „Stăm drepti înaintea soartei. [...] Suntem un popor acasă la el, în mijlocul dreptului său [...] Și astfel, de sus până jos, cincisprezece milioane de oameni stau drept înaintea soartei”. În același ton, articolele *Politica României* (16 aprilie), *Poate muri un popor?* (25 aprilie), *Națiuni și vitalități naționale* (29 aprilie), *Papagalismul „spațiului vital”* (5 mai), *O mărturisire* (8 iunie), *Spațiul vital* (14 iunie), *Prețul păcii* (15 iunie). Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României, op. cit.*, p. 358.

sufletelor“. O campanie pe această temă va purta, în primăvara lui 1939, și prin intermediul Radioului: ținea, la 10 martie, conferința *Naționalism și frontiere*; la 21 aprilie, *Onoarea națională*; la 28 aprilie, *Valoarea independenței*. Așadar, principala cauză a reapropierii lui Nicolae Iorga de Carol al II-lea a fost necesitatea strângerii forțelor românești în contextul amplificării amenințării externe.

Tot complexul acesta de împrejurări l-au făcut pe istoric să renunțe, în mai 1939, la rezistența față de regimul carlist. La 20 mai se înregistrează chiar faptul că ar fi apreciat că „nu s-a găsit niciodată mai mult decât acum în grația Suveranului“¹¹⁰. Pornea, probabil de la

¹¹⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 265. De la începutul lui mai 1939 datează și alte gesturi ale autorităților menite să înlăture opoziția lui N. Iorga. Cercurile gazetărești susțineau că Guvernul alocase un fond de mai multe milioane lei destinat construirii și amenajării clădirii Institutului de Cercetări Istorice (Institutul de Istorie Universală) de sub conducerea lui N. Iorga. De asemenea, se prevăzuseră fonduri pentru funcționarea Universității Populare „N. Iorga“ de la Vălenii de Munte. Zvonul despre aceste amabilități ale Guvernului era înregistrat la 9 mai — Idem, vol. II, f. 261. O notă din 7 mai preciza și suma destinată Institutului — 50 000 000 lei — Idem, f. 262. Noua clădire, arhitect Petre Antonescu, va fi inaugurată pe 16 decembrie 1939, în prezența Regelui, a primului ministru Gh. Tătărescu, a miniștrilor Petre Andrei, Mihai Ghelmegeanu, Radu Portocală, Silviu Dragomir, V. Slăvescu, N. Hortolomei, I. Nistor. Carol al II-lea lauda activitatea lui N. Iorga și a Institutului: „Aducând mulțumiri inițiativei pe care a luat-o dl. profesor Iorga, pot să spun că sunt extrem de fericit de a fi putut veni astăzi la această serbare, și fac toate urările ca acest Institut de Istorie Universală să corespundă frumosului și bunului gând al inițiatorului său“. („Neamul Românesc“ din 19 decembrie 1939) În schimb, în jurnalul său — vezi Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II (1939–1940), ed. de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, Edit. Șansa, 1996, p. 73–74 — nota răutăcios: „Institutul e mic, dar poate va da rezultate frumoase. [...] Într-o aripă a casei este ceea ce Iorga numește Muzeul, de fapt locuința sa [...]. Aceasta poate este o mică escrocherie a dezinteresatului savant, căci și-a clădit astfel, gratuit, o locuință nouă, unde stă cu toată familia și este întreținut astfel de Stat“. Realitatea era, însă, alta. Casa în care stătea N. Iorga, în Șoseaua Bonaparte 8, îi fusese dăruită de un grup de admiratori ai săi, în decembrie 1920; istoricul a donat-o Statului, în 1923; aici va funcționa și Institutul de Bizanti-

sugestia de a i se încredința președinția Senatului, temă atinsă într-o scrisoare către Armand Călinescu, înaintea plecării la Paris (pentru conferințe la Sorbona): „În ajunul plecării, de la care nu mă pot sustrage, țin să-ți spun că, din conversația cu d-ta asupra formației Senatului, nu trebuie să reții că eu aș fi dispus a-l prezida, oricare ar fi caracterul operațiunilor electorale”¹¹¹.

Odată ajuns președinte al Senatului, Nicolae Iorga va înțelege să apere pe deplin, din acest post, legalitatea carlistă și, din oponent ferm al purtării uniformei FRN, el însuși a încercat să o impună tuturor senatorilor.

Legea pentru alegerea Adunării Deputaților și Senatului, din 9 mai 1939, a fost expresia deplină a Dictaturii Regale: în Senat, numărul senatorilor numiți de Rege era egal cu cel al celor aleși de cetățeni — 88 (art. 7); femeile nu erau eligibile (art. 4), având o reprezentare simbolică; dreptul de vot îl aveau doar cei care trecuseră

nologie. Așadar, Statul primise de la N. Iorga o clădire în *proprietate*, și-i dăduse acestuia o locuință cu *chirie*. (spațiul rămânea tot al Statului). Clădirea din Șoseaua Bonaparte a fost demolată, deși era într-o stare perfectă de conservare, în 1986, pentru a face loc noilor construcții edilitare (faptul a provocat o scrisoare de protest semnată de Andrei Pippidi). Prima ieșire în public, la o manifestație, a lui N. Iorga în uniforma FRN a fost la festivitățile de la 10 mai 1939. Ziarele carliste îl prezentau în fotografii chiar pe prima pagină, apariția istoricului în uniformă fiind interpretată ca o mare victorie a regimului, care trebuia bine populariată. „Curentul” din 11 mai chiar făcea exces de zel: prezenta o fotografie cu N. Iorga în uniformă pe prima pagină și o a doua pe pagina 6; de remarcat și legenda celei de a doua — „Discursul d-lui consilier regal N. Iorga. Ilustrul istoric a evocat figura legendară a lui Carol I”. Pentru că acceptase încadrarea, Iorga era considerat „ilustru istoric”, chiar de către cei care-l caricaturizau în același ziar, în decembrie 1938. În „Neamul Românesc” apare o fotografie cu N. Iorga în uniforma FRN, încadrat de fețele radioase ale lui Armand Călinescu și Victor Iamandi. (12 mai).

¹¹¹ În discursul din Senat, N. Iorga prezenta un fragment din scrisoare — „Monitorul Oficial”, partea a III-a, nr. 9 din 14 august 1939, p. 191 (ședința Senatului din 28 iunie 1939). N. Iorga pleca, la 18 mai 1939, la reuniunea de la Luxemburg a Comitetului Internațional de Studii Istorice, al cărui vicepreședinte era (ales la Zürich în 1938); va merge apoi la Paris, pentru conferințe la Sorbona și Veneția. Întreaga scrisoare publicată de Andrei Pippidi în RITL, *op. cit.*, p. 281.

de 30 ani și știa carte (art. 5); reglementări similare și pentru Adunarea Deputaților. Votul era obligatoriu; cine nu vota era amendat cu 1 000 lei (art. 63); membrii Parlamentului vor purta la ședințe și solemnități, în mod obligatoriu, uniforma FRN (art. 68)¹¹². În practică, Parlamentul carlist era conceput doar pentru a avea un rol decorativ, rol prevăzut, de altfel, în Constituția din 27 februarie 1938. Chiar în Raportul pe baza căruia Consiliul de Miniștri a înaintat Regelui proiectul, se menționa explicit: „Nu mai există, ca în trecut, un primat al legislativului față de executiv, căruia a trebuit să i se asigure un exercițiu nestânjenit de nici o piedică, a acțiunii și a răspunderii sale“. Noul raport legislativ-executiv era „impus de spiritul timpului. Cu toată această decădere a Parlamentului, se aprecia că nu se înlătură și nici nu se scoboară importanța instituției parlamentare. Motivul invocat pentru scoaterea Guvernului de sub autoritatea Parlamentului era înlăturarea, astfel, a agitațiilor sterpe și a dezlănțuirii luptelor pătimase, care făceau zadarnice intențiile cele mai bune și eforturile cele mai lăudabile. Se hotărau alegeri în termen de 15 zile (toți candidații fiind propuși de FRN), alegeri îndreptățite de „Pacificarea spiritelor și solidaritatea tuturor cetățenilor acestei țări în jurul noului regim politic, manifestate atât de elocvent prin ade-

¹¹² Mandatele erau repartizate pe categorii de îndeletniciri. În Adunarea Deputaților se alegeau câte 86 deputați din „agricultură și muncă“, din „comerț și industrie“, din „ocupații intelectuale“. În Senat: pentru agricultură 30, muncă 14, industrie 11, comerț 11, ocupații intelectuale 22. Detalierea mergea și mai adânc: de exemplu, în Senat, la categoria ocupații intelectuale se indicau: câte doi senatori de la Asociația Învățătorilor, Asociația Profesorilor Secundari, Asociația Profesorilor Universitari, Asociația Clerului, Asociația sau Colegiul Inginerilor, Asociația sau Colegiul Arhitecților, medicilor, veterinarilor, farmaciștilor, avocaților, scriitorilor și artelor frumoase. Alt criteriu împărțea senatorii în trei categorii: senatori de drept, conform art. 64 din Constituție; senatori numiți de Rege, conform Decretului Regal nr. 2322/5 iunie 1939; („Monitorul Oficial“, partea I-a, nr. 128/6 iunie 1939); senatori aleși. În total 228. Legea a fost promulgată prin Înalt Decret Regal nr. 1923 din 1939, în „Monitorul Oficial“, partea I-a, nr. 106 bis/9 mai 1939; înlocuia Legea electorală din 27 martie 1926.

ziunea lor la FRN“; alegerile parlamentare erau menite „să consolideze regimul politic creat de Constituție și să desăvârșească opera de reconstrucție a Statului“. Același document aprecia că proiectul de lege în totalitatea lui „constituie un însemnat progres față de trecut, iar aplicarea lui va asigura țării o dezvoltare politică unitară, liniștită și rodnică“¹¹³.

Deschiderea legislaturii — printr-o ședință a Camerelor reunite pentru a asculta Mesajul regal — s-a făcut la 7 iunie 1939, cu tot fastul atât de plăcut lui Carol al II-lea. (Nicolae Iorga a lipsit; va ajunge la București, sosind de la Veneția, doar în seara lui 7 iunie). Regele a fost primit — așa cum consemna stenograma — „cu aplauze prelungite, îndelung repetate, ovațiuni furtunoase și urale puternice, aclamațiuni care durează mai multe minute, strigăte puternice de «Trăiască Maiestatea Sa Regele Carol al II-lea», «Trăiască Marele Voevod Mihai»“. Toți deputații și senatorii prezenți erau îmbrăcați, conform articolului 68 din Legea electorală, în uniform FRN. Carol a folosit prilejul pentru a afirma, cu seninătate, că regimul său era acceptat de marea majoritate a românilor; dădea ca dovadă faptul că 99 la sută dintre votanții din februarie 1938 se pronunțaseră pentru noua Constituție, adăugând: „Aceeași însuflețire am văzut reînnoindu-se după un an prin înscrierea în Frontul Renașterii Naționale“. Iar participarea la alegerile din 1939 „a venit să arate pentru a treia oară adâncă prefacere ce s-a împlinit în sânul Națiunii, mulțumirea ei și definitivă alipire la noile orânduiri“¹¹⁴. (De menționat că participarea la alegeri era obligatorie iar absența se sancționa!) Nicolae Iorga a simțit nevoia să explice discursul Regelui, foarte aproape de acela al unui dictator: „Regele s-a rostit astfel pentru că în sfârșit Coroanei i s-a redat rolul activ la care avea dreptul, nu după o constituție copiată și de a doua zi perimată, ci după tradiția domnească a acestui popor“¹¹⁵.

¹¹³ Legea și referatul de motivare în C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XXVIII, partea a II-a, 1939, p. 1502–1517.

¹¹⁴ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 1/13 iunie 1939, p. 1–4

¹¹⁵ „Neamul Românesc“ din 10 iunie 1939.

După retragerea Regelui, s-a luat jurământul parlamentarilor: „Jur credință Regelui Carol al II-lea. Jur să păzesc Constituțiunea și legile Țării, să mențin unitatea națională și să apăr integritatea teritorială a României“. Așadar, conform jurământului, prima obligație era credința față de Carol al II-lea și ultima era apărarea țării! Liderii partidelor istorice, deși erau senatori de drept, nu s-au prezentat la deschiderea Parlamentului; așadar, nici nu au îmbrăcat uniforma Frontului, nici nu au depus jurământul¹¹⁶.

Primul incident major în legătură cu organizarea și funcționarea Senatului s-a produs chiar în prima zi de lucru efectiv a acestuia. Liderii PNT, în frunte cu Iuliu Maniu, s-au prezentat pentru a lua parte la lucrări; au fost împiedicați să intre, pentru că nu aveau uniforma partidului unic, faptul declanșând un scandal politic ce l-a implicat și pe Nicolae Iorga.

Conform tradiției, la început a condus ședința Senatului din 9 iunie un președinte de vârstă — A.C. Cuza. Acesta-l propune pe Nicolae Iorga ca președinte, propunerea fiind unanim acceptată prin „aplauze îndelung prelungite, ovațiuni“. În discursul său a subliniat, pe de o parte, acceptarea regimului carlist, regele fiind considerat drept „cel mai strălucit tânăr al acestei țări“. Acceptarea era impusă de situația internă și, mai ales de cea internațională: „Din moment ce forma aceasta întrupează necesitatea națională *din momentul acesta* [subl. n.], forma aceasta o primim, suntem datori să o primim cu toții, și trebuie să fie cineva îngust la minte, ca să nu înțeleagă aceasta“. Așadar, necesitatea fiind a momentului, deci trecătoare, și regimul carlist trebuia să fie tot trecător. Dar, pe de altă parte, sublinia limitele în care acceptă noul regim, rezervele sale față de acesta. Se arăta în continuare adversar al partidului unic, deși critica aspru vechile partide. „S-a apus mult rău despre partide în ele înseși și sunt dintre aceia cari cred că poate cel mai bun mijloc de a distruge partidele este să mai creeze încă unul, mai mare decât celelalte. Vă mărturisesc că nu este credința mea, care nu merge nici la limitarea factorilor

¹¹⁶ Vezi lista celor care au depus jurământul — „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 1/13 iunie 1939, p. 4-5.

politici printr-o nouă creațiune, dar nu merge nici către tăgăduirea oricărei idei de grupare a unor oameni onești, inteligenți și muncitori în jurul unei credințe“. De asemenea, se arăta adversar al transformării Parlamentului într-un organism fără importanță, subordonat executivului: „Eu nu consider această adunare ca un lucru de suprafață, ca o îndemânare pentru puterea executivă [...]. Noi nu suntem pentru a-i schimba și a-i răsturna pe d-nelor de pe banca ministerială și nici d-nelor nu sunt pentru a hotărî ceea ce va pleca din însăși voința noastră“. Condamna, totuși, vechiul sistem parlamentar, în cadrul căruia s-a ajuns acolo că „o bandă sângeroasă putea să ajungă stăpână pe România“. Așadar, dintre cele trei elemente fundamentale ale regimului carlist — puteri depline ale Regelui, partid unic, subordonarea Parlamentului față de Guvern — Nicolae Iorga accepta doar pe primul, și pe acela temporar, fiind conștient că ceea ce spunea o să-i supere pe mulți: „M-am simțit dator cu această declarație de sinceritate. Cui îi place de dânsa mă va menține, cui nu-i place de dânsa este liber oricând să-și aleagă un alt dirigiuitor al acestor dezbateri“. Victor Iamandi, ministrul Justiției, aflat în banca ministerială, s-a crezut îndreptățit să răspundă imediat, asigurând că Guvernul nu va încălca prerogativele Parlamentului. Naiv, după declarația sa sinceră și evident supărătoare pentru Carol, Nicolae Iorga își exprima credința că va fi lăsat să conducă Senatul mult timp: „Dumneavoastră ați voit să prezidez Senatul în momente de înnoire deplină, pe care o doresc adâncă, — și sper că va fi adâncă pentru că este sinceră, — ați dorit ca în momentul acesta într-adevăr istoric să prezidez Senatul, și să mi se dea voie să cred că *această prezidare nu este o jucărie de o lună de zile* [subl. n.]“ Se înșela: Senatul era parte din „piesa aranjată dinainte“ (expresie a lui Nicolae Iorga chiar din acel discurs) de dictatura carlistă, iar cât privește durata mandatului de președinte, acesta nu va fi nici măcar de o lună. Așadar, avea dreptate istoricul (în același discurs): „Ați ales, prin urmare, pe unul dintre cei mai îndărătnici idealisti ai acestei țări“¹¹⁷.

¹¹⁷ Idem, nr. 2/14 iunie 1939, p. 9–13.

Nu doar stâlpii Puterii au privit critic discursul președintelui Senatului, ci și oameni pe care acesta nu-i atinsese. G.T. Kirileanu era malițios: „Iar au început ciudățeniile lui Iorga. Fiind aclamat președinte al noului Senat, a rostit o cuvântare plină de contradicții. Ocară vechiului regim alături cu lauda personalităților de atunci...”¹¹⁸

În ședința din după amiaza lui 9 iunie a Senatului, fiind înștiințat de incidentul produs când liderii PNȚ nu fuseseră primiți în sala de ședințe, Nicolae Iorga l-a menționat de la tribună: „S-au prezentat patru persoane, senatori de drept, care au dorit să ia parte la ședință. Cum nu era președinte atunci, din partea organelor administrative li s-a pus în vedere că există un decret lege, pe care nu avem să-l judecăm, un decret lege care are putere legiuitoare, prin care se cere ca membrii Parlamentului, și la Cameră și la Senat, să îmbrace haina pe care o port eu și dv. toți. [...] Nu înțeleg cum se poate face dintr-o chestiune de formă un impediment pentru participarea cuiva la lucrările acestea, în care poate să aducă aportul său de informațiuni, de judecată. Eu de aici, de la locul pe care-l ocup, mă îndrept către cei care n-au putut intra, fiindcă Legea oprea aceasta [...] și le reamintesc serviciile, uneori foarte importante, pe care le-au putut aduce țării și fac apel la însușirile cu care pot să ajute opera noastră. Prin urmare, îi rog frățeste să binevoiască să treacă peste aceea ce poate să le displacă în ceea ce privește forma și să vină aici pentru a arăta aceea ce eventual ar putea să-i deosebească de majoritatea Senatului. Dorința tuturor este ca o astfel de osebire să nu existe”¹¹⁹.

La 12 iunie 1939, Nicolae Iorga, în calitate de președinte al Senatului, trimetea o scrisoare către Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr.

¹¹⁸ Biblioteca Academiei Române, Arh. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 172.

¹¹⁹ „Monitorul Oficial”, partea a III-a, nr. 2/14 iunie 1939, p. 13. În ședința Senatului din 13 iunie, C.D. Dimitriu cerea, în legătură cu incidentul din 9 iunie, ca portul obligatoriu al uniformei — neprevăzut în Constituție, ci doar în Legea electorală — să fie eliminat — Idem, nr. 3 din 8 iulie 1939, p. 39.

Nicolae Lupu, V.P. Sassu, Grigore Iunian, Alexandru Dobrescu, G. Georgescu-Tulcea, membri de drept ai Senatului, pentru a-i anunța că participarea la lucrări este condiționată, prin lege, de prestarea jurământului și de purtarea uniforme; conform Regulamentului pe care avea intenția să-l propună, va relua cele două condiții impuse senatorilor, refuzul îndeplinirii atrăgând după sine pierderea mandatului. Sperând în acceptarea condițiilor, menționa în finalul scrisorii: „Precum am declarat de două ori în public, dorința mea este ca intervenția dvs. în dezbateri să ne dea tot ce se poate aștepta de la patriotismul, prestigiul și experiența dv.“¹²⁰.

Din partea celor șapte, lui Nicolae Iorga i-a răspuns d. Nicolae Lupu, la 13 iunie. Consemna faptul că ordinul de a le interzice intrarea în Senat fusese dat de către ministrul de Justiție, Victor Iamandi, iar punerea acestui ordin în practică fusese făcută de niște funcționari: directorul administrativ N. Gheorghide și portarul instituției. Cele două condiții menționate în scrisoarea președintelui Senatului erau considerate anticonstituționale și nelogice: „Nu pot — scria dr. N. Lupu — să îmbrac o uniformă a unei formațiuni politice creată prin lege, din care nu fac parte și în a cărei ideologie nu cred și, prin urmare, nu o împărtășesc și nici nu înțeleg să o accept. De altfel, chiar profesorul Nicolae Iorga, după mari ezitări și-a îmbrăcat uniforma partidului politic, denumit și decretat al Renașterii Naționale. Ezitățile profesorului Iorga, făcute publice, au născut nădejdi, dar tainele firii sale sunt de nepătruns...!“ Considera că obligativitatea prestării jurământului pe Constituție nu poate fi decât pentru cei chemați să o aplice, nu pentru cei ce pot să o modifice. Își exprima, totodată, și surprinderea față de afirmația lui Nicolae Iorga că Regulamentul care va fi votat de Senat va consfinți pierderea mandatului pentru cei ce refuză uniforma: „De unde știți că în sânul acestui Matur Corp nu se vor găsi suficiente conștiințe și caractere, care să se opună unor dispozițiuni care tind să înlăture dorința mea [...]

¹²⁰ „Curentul“ din 14 iunie 1939.

Nădăjduim că interesele superioare ale acestui neam, disecate prin înțelegerea istoricului iar nu prin deformația unei situațiuni efemere, vă va împiedica să prezidați reglementarea unei măsuri ce va nedumeri viitorimea¹²¹. (G.T. Kirileanu consemnând, în jurnalul său, scrisoarea lui Nicolae Iorga către cei șapte senatori protestatari, prezintă și rezoluția pe care a pus-o pe răspunsul semnat de dr. Nicolae Lupu: „Se restituie, fiind lipsită de bună cuviință“¹²²).

Prezicerea senatorilor protestatari s-a adevărit și proiectul de Regulament al Senatului, propus de președintele acestuia, a fost respins, ceea ce echivala cu un vot de blam dat inițiatorului; ca urmare, acesta și-a dat imediat demisia din postul de președinte (13 iunie). Interesant este faptul că la ședința în care s-a votat Regulamentul au participat foarte mulți miniștri: Armand Călinescu — prim ministru; Victor Iamandi — ministru de Justiție; Mihai Ghelmegeanu — ministrul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor; Nicolae Zigre — ministrul Cultelor și Artelor; Silviu Dragomir — ministrul Minorităților; Ion Marin Sadoveanu — subsecretar de Stat la Ministerul Cultelor și Artelor. O așa prezență ministerială (chiar și primul ministru!) era explicabilă atunci când se dezbăteau proiecte importante de legi, dar nu când se dezbătea o problemă internă a Senatului. Aproape toate articolele Regulamentului au fost admise fără discuție; ca urmare, președintele Senatului a propus ca votul final să fie expeditiv, prin ridicare de mâini. În acest moment — sub supravegherea directă a lui Armand Călinescu — s-a pus în scenă un plan evident pregătit dinainte. C.C. Brăiesku (fost în partidul Național Creștin al lui Octavian Goga) a depus la tribună o propunere,

¹²¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 143–145; semna cu toate titlurile: fost prefect, fost primar al Capitalei, fost ministru în mai multe rânduri, fost deputat timp de 25 de ani, actualmente senator de drept. Scrisoare publicată în vol. *Iuliu Maniu în fața istoriei, op. cit.*, p. 383–384. Pentru poziția PNT și PNL față de Parlamentul carlist, vezi scrisoarea către președintele Senatului, C. Argetoianu, și către senatori, 18 iunie 1939, semnată de Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu — Ibidem, p. 385–387.

¹²² Biblioteca Academiei Române, Arh. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 172.

semnată de 30 senatori, prin care se cerea vot secret cu buletine; scopul era clar: respingerea proiectului. Sub ochii lui Nicolae Iorga, foarte mulți senatori — foști elevi ai lui sau ridicați de el în viața politică ori științifică — se presupunea că nu ar fi îndrăznit să dea un vot care l-ar fi supărat pe istoric. (Chiar în discursul său din 9 iunie, Iorga remarcase: „Recunosc printre mulți dintre dvs. pe foștii miei elevi de odinioară“, expresie întâmpinată cu aplauze de aprobare¹²³). Din cei 138 senatori prezenți, 49 au votat pentru proiect, 88 contra și un vot a fost nul. Nicolae Iorga și-a dat seama de manevra pusă la cale doar în momentul propunerii făcută de C.C. Brăiesku și, chiar înainte de vot, și-a întocmit discursul de demisie: „Respingerea Regulamentului, la a cărui redactare am colaborat, o consider ca dorința dvs. de a fi conduși altfel decât după ideile pe care le-am enunțat în cuvântarea mea și care sunt la baza vieții mele politice, sprijinite pe păstrarea ordinii în folosul nației, care altfel poate cădea în păcate mai grele decât ale vechiului regim. Vă rog, deci, a primi demisia mea irevocabilă și a proceda la alegerea unui alt președinte, căruia îi urez mai mult noroc și dv. ceea ce trebuie pentru a nu se periclita opera începută“. A.C. Cuza, ca cel mai în vârstă senator, prelua din nou președinția instituției. „Era o deosebire adâncă de păreri între mine și majoritatea care a provocat retragerea mea“ — spunea Nicolae Iorga. Acesta introdusese în Regulament un articol prevăzând păstrarea funcției de președinte al Senatului timp de 9 ani, întreaga legislatură, pentru a oferi un sprijin constant Regelui. Ziarele îl criticaseră pentru acest articol. „Poate că majoritatea Senatului a crezut că găsește în mine numai un trecut. eu aduceam o voință, o voință puternică în stare a nu îngenunchea înaintea nimănui. Nu este nevoie de dânsa? Eu am locul meu aici și în munca mea și adaug: am locul meu în Istoria Țării [...]“¹²⁴. Pe 15 iunie, în numele majorității

¹²³ Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 2/14 iunie 1939, ședința din 9 iunie, p. 10.

¹²⁴ Ședința Senatului din 15 iunie 1939, Idem, nr. 3 din 8 iulie 1939, p. 44. O notă a Siguranței, din 15 iunie 1939, consemna declarația senatorului Gh. Obro-

senatorilor, I. Gr. Periețeanu îl va propune ca președinte pe Constantin Argetoianu. Votat prin aclamații, acesta se angaja să se încadreze „fără șovăire și fără reticențe în Frontul Renașterii Naționale (*Aplauze prelungite*) și în regimul creat prin Constituția promulgată în primăvara anului trecut“¹²⁵.

Presă progubernamentală anunța demisia istoricului cu o satisfacție nedisimulată. „Curentul“ lui Pamfil Șeicaru, din 15 iunie, prezenta evenimentul la „Ultima oră“; a doua zi, trecea chiar la ridiculizarea lui Nicolae Iorga, într-o caricatură în care se prezenta capul fostului președinte pe o tîpsie; legenda caricaturii: „Tortă de zahăr ars...“ În numărul din 25 iunie, altă caricatură: în fața unui cort pe care scria „Cercul Busch“, Iorga discuta cu paznicul — „Vreau să intru și eu aici la dv“. Paznicul „Lasă, dle, că noi avem destui clowni“. Poziția presei l-a supărat tare pe istoric. În ședința Senatului din 15 iunie, profitând de prezența lui Armand Călinescu (care

cea, fost primar al Ploieștiului, în legătură cu demisia lui N. Iorga: „Temperamentul profesorului Iorga îl face inapt pentru demnitatea de președinte al Maturului Corp“. (Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 180) Tot într-o ședință a Senatului, aceea din 13 decembrie 1939, se va produce o ultimă confruntare între N. Iorga și C. Brăiesku, pe tema manevrei de demitere: „C. Brăiesku: Eu m-am găsit uneori în conflict cu dl. prof. Iorga: dar am păstrat totdeauna regretul conflictelor mele cu d-sa, pentru că am fost altădată totdeauna de acord cu dl. Iorga și am umblat alături în luptele mari naționaliste. Am fost unul din elevii d-sale și eu nu pot uita toate acestea, oricare ar fi conflictele trecătoare ce au putut surveni între noi. *Nicolae Iorga*: Mai ales. Și m-ați ajutat să scap de președinția Senatului, ceea ce a fost în folosul cercetărilor mele. (*Aplauze, ilaritate.*) C. Brăiesku: Nu regret, deci, că v-am făcut acest serviciu, deși am avut un rol cu totul altul decât vă închipuiți dv., în acele împrejurări“. („Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 15/20 ianuarie 1940, p. 327. Și Al.Gh. Savu, în vol. *Dictatura Regală (1938–1940)*, op. cit., p. 309, leagă votul din Senat împotriva Regulamentului și, deci, a lui N. Iorga, de nemulțumirea cercurilor carliste față de discursul istoricului din 9 iunie. Vezi și articolul lui N. Iorga din „Neamul Românesc“, 16 iunie 1939, cu titlul *Ceasul lui Cațavencu*, care-l viza pe C. Brăiesku (Cațavencu „apărător al drepturilor intangibile ale dezordinii.“).

¹²⁵ „Monitorul Oficial“, partea a III, nr. 3/8 iulie 1939, p. 46.

deținea și postul de ministru de Interne, deci controla Cenzura), își exprima o dorință: deși presa se găsește sub cenzură, în cea ce privește lucrările Senatului „niciun îndemn să nu vie, nu de acolo unde este dl. președinte al Consiliului, ci din partea unor organe administrative prea zeloase care n-au calitatea de a judeca ceea ce se petrece aici în Senat. Ziarele să vorbească despre dezbaterile noastre cum înțeleg. Ele nu au a fi sfătuite în acest domeniu [...]. Prea sunt asemănătoare explicațiunile acestea ca să nu bănuiesc o origine comună și prea jignitoare pentru adevăratul meu caracter, pentru ca să nu le resping, ori de unde ar veni“. A.C. Cuza, care prezida în acel moment, s-a arătat de acord cu solicitarea lui Nicolae Iorga; senatorii și Armand Călinescu, însă, nu au reacționat în nici un fel¹²⁶.

Era evident faptul că Regele ar fi fost mulțumit ca istoricul să prezideze Senatul, ceea ce ar fi dat regimului, în ochii opiniei publice, girul onestității și, în plus, ar fi anihilat un critic periculos; de aceea, cel mai probabil că alegerea lui Nicolae Iorga ca președinte a fost urmarea unui îndemn dinspre Palatul Regal, corelat și cu gestul spontan al celor mai mulți dintre senatori, dominați de personalitatea celui propus. Însă discursul ținut pe 9 iunie — prin care acesta ataca partidul unic și nega supremația Guvernului față de Parlament — l-a convins pe Carol că nu-l va putea manevra; s-a îndreptat către

¹²⁶ După alegerea lui Argetoianu, N. Iorga revine la tribună, afirmând că întreaga campanie din presă este o „intrigă urâtă“ — Idem, p. 46–47. La 18 iunie, N. Iorga scria lui Cezar Petrescu director al cotidianului „România“ (scrisoare publicată de Andrei Pippidi în RITL, *op. cit.*, p. 281), care relatase tendențios demisia; replica lui N. Iorga va apare și în „Opinia“, Iași, 19 iunie 1939. Autoritățile au răsuflat ușurate iar Cenzura a permis ziarelor să descrie pe larg votul de la Senat. Mai mult, Cenzura nu a oprit nici caricaturile injurioase făcute lui N. Iorga; socotindu-se jignit de cele publicate în „Curentul“, Iorga anunța că va da ziarul în judecată. (Arh. SRI, fond D. dosar 11382, vol. I, f. 167) În aceeași zi, anunțau și N. Lupu, împreună cu Isatrata Micescu, că-l vor da în judecată pe N. Iorga, pentru că i-ar fi calomniat în volumul VII din *Memorii* (Ibidem, f. 168). Istoricul, ajutat de A.C. Cuza, a încercat să-l determine pe Istrata Micescu să-și retragă plângerea, dar nu a reușit (Ibidem, f. 172).

C. Argetoianu, omul tuturor trădărilor, dar care nu i-ar fi creat nici o problemă¹²⁷.

La manevra de înlăturare a lui Nicolae Iorga au participat mai multe forțe care între ele erau adversare ireductibile, dar acum aveau interesul comun de a scăpa de istoric. Intră aici o parte a reprezentanților partidelor istorice PNT și PNL și o mare parte a reprezentanților regimului carlist. Dar, nu trebuie neglijat nici contextul internațional din acel moment. Germania se afla în plină ofensivă; Anglia și Franța, aliatele tradiționale ale României, în loc să reacționeze ferm, căutau căi de temperare a Germaniei, cedând la unele din pretențiile ei. România era supusă unei presiuni germane tot mai puternice și, în condițiile lipsei unor aranjamente realiste cu Occidentul, era nevoită să-l liniștească pe Hitler prin cedări în plan economic, cu speranța că, datorită acestora își va salva granițele. În acest climat internațional extrem de periculos pentru români, trebuiau evitate gesturi care ar fi putut fi interpretate ca antigermane. Ori, era arhicunoscut faptul că Nicolae Iorga era un filofrancez consecvent și un apărător al independenței și suveranității statelor împotriva ofensivei susținătorilor ideii „spațiului vital“. De aceea, era de presupus că prezidarea Senatului de către istoric ar fi sporit presiunile la adresa României din partea Germaniei și ar fi sporit neîncrederea acesteia. Așadar, era preferabil ca Nicolae Iorga să fie condus spre demisie¹²⁸.

¹²⁷ Vezi și Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 309. Supărarea lui N. Iorga era amplificată și de faptul că în locul său a fost ales Argetoianu, cel care „l-a compromis în trecuta guvernare“ — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 152. Răutăcios, ca totdeauna, Argetoianu, auzind că Iorga este supărat, a spus: „Cum i se va da vreo misiune culturală în străinătate — și dl. profesor Iorga merită a i se încredința cât mai multe asemenea misiuni — cum îi va trece supărarea“ — Ibidem, f. 161.

¹²⁸ Ibidem, f. 146. Ziariștii străini din București se arătau satisfăcuți și credeau că Iorga „s-a făcut de râsul lumii“ publicând scrisoarea către Maniu, Mihalache, Lupu, Sassu, Iunian, Dobrescu, Georgescu-Tulcea, înainte de votarea Regulamentului și dând ca sigură aprobarea lui. Dintr-o altă notă a Siguranței aflăm că scrisoarea lui N. Lupu era rezultatul unei însărcinări din partea lui Iuliu

Iuliu Maniu a exploatat la maximum incidentul de la Senat: a lovit într-unul din principalii săi adversari politici, Nicolae Iorga; a obținut un ecou favorabil în rândul opiniei publice; s-a plâns în Occident, mai ales la Londra, că nu a fost primit în Senat, apărând în postura de victimă a regimului carlist datorită vederilor sale democratice. Un document al Siguranței aprecia: „Este ceea ce doreau și ei să obțină, adică aducerea discuției pe plan internațional”¹²⁹. Un alt document al Siguranței indica reacția cercurilor legionare la protestul senatorilor țărăniști: se considera că acesta va putea apropia Mișcarea Legionară de Opoziție. Știrea că Iuliu Maniu ar intenționa să înceapă o luptă hotărâtă contra lui Carol al II-lea era primită cu satisfacție și se credea că „începerea ostilităților poate fi considerată ca produsă din ziua în care Maniu a trimis cunoscuta scrisoare d-lui președinte al Senatului”¹³⁰. Însă, la întrebarea dacă a câștigat în mod real opoziția anticarlistă de pe urma înlocuirii președintelui Senatului cu Argetoianu, răspunsul este negativ; sau mai bine spus, Opoziția a pierdut mai mult decât a câștigat. Istoricul putea să-i facă greutăți Regelui; Argetoianu, intrigant versat și deplin supus Suveranului nu

Maniu, care nu mai voia să aibă de-a face direct cu Nicolae Iorga. Totodată, liderul țărănist a trimis o somație ziarelor pentru a publica scrisoarea, ca să aibă un material de utilizat în viitorul proces pe care Maniu avea de gând să-l intenteze. — Ibidem, f. 148.

¹²⁹ Ibidem, f. 149.

¹³⁰ Idem, dosar 1006, f. 24 — notă a Corpului Detectivilor din 10 iulie 1939. Demisia lui N. Iorga a provocat o vie satisfacție în cercurile liderului țărănist. Se aprecia, malițios, că istoricul s-a aflat într-o postură penibilă și ridicolă; împrăjările l-au sancționat atât de repede pentru cameleonismul său. Încântați, țărăniștii anunțau încheierea carierei politice a profesorului, „care nici în lagărul Opoziției nu va mai găsi nici o priză” — Idem, dosar 11382, vol. I, f. 148. Țărăniștii din Prahova mergeau mai departe, considerând scrisoarea lui N. Lupu ca pe un „avertisment”; tot aceștia afirmau că Iuliu Maniu ar fi spus că poate va depune jurământul, „dar îl va respecta cum a respectat M.S. vechea Constituție” — Arh. Naț. Ph., fond nr. 265, dosar 32/1939, f. 17 — document publicat de Ion St. Baicu și C. Dobrescu, în vol. *Nicolae Iorga și Prahova* (documente cuprinse între anii 1889 și 1948), Edit. Silex, București 1998, p. 440.

ieșea din cuvântul acestuia. Așadar, Maniu a fost foarte abil, dar a greșit. Victoria lui contra lui Nicolae Iorga nu a însemnat și o victorie împotriva lui Carol al II-lea. Mai mult, noul președinte al Senatului, în ședința din 8 iulie 1939, hotăra: întrucât se împlinise o lună de la deschiderea legislaturii, în baza articolului 48 al Constituției (care cerea parlamentarilor să depună jurământul), constata că 13 senatori nu îndepliniseră prevederile acestuia. Patru erau bolnavi (mareșalul Prezan, George Enescu, Mihai Popovici, Nicolae Titulescu); ceilalți, însă — Constantin I.C. Brătianu, Aurel Dobrescu, Grigore Iunian, dr. Nicolae Lupu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Mihai Orleanu, Vasile Sassu, P.S.S. Vartolomeu Stănescu — neavând motive întemeiate se hotăra că nu mai au dreptul de a-și exercita mandatul¹³¹.

Demisia a provocat și reacții de sinceră părere de rău sau de simpatie față de Nicolae Iorga. Studenții grupați în jurul Ligii Culturale atribuiau acestui fapt o semnificație națională; demisia „va dăuna atât celor din interiorul țării, cât și românilor de peste hotare, deoarece profesorul Iorga ca președinte al Senatului reprezenta valorile morale și naționale românești”¹³².

Cu temperamentul atât de cunoscut, era de așteptat ca, în cadrul discuției asupra proiectului de răspuns la Mesajul Tronului, Nicolae Iorga să-și reverse supărarea asupra celor care montaseră planul înlăturării lui din fruntea Senatului. Cum ședința nu putea fi decât publică, chiar dacă Cenzura presei funcționa din plin, eventualele critici la adresa Guvernului și, de presupus, chiar la adresa lui Carol al II-lea, puteau întuneca imaginea regimului. De aceea, s-au făcut

¹³¹ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 13/11 septembrie 1939, p. 266–267 (ședința din 8 iulie 1939).

¹³² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 151. Alți studenți, cei apropiați de vederile Gărzii de Fier, grupați în Societatea Timocul și în Societatea de Cultură Macedo-Română, vedeau în demisie consecința firească a inconsecvenței manifestată de Iorga. „în decursul întregii sale vieți“. Această relatare a fost considerată atât de importantă de comisarul Siguranței care a receptat nota, la 16 iunie, încât a scris pe ea: „Dl. Avramovici se va prezenta cu această notă la dl. director“.

istoricului sugestii pentru a-și îndulci discursul. În acest sens, o notă a Siguranței menționa credința cercurilor studențești din Capitală că a existat o intervenție personală a lui Carol, cerând o atitudine conciliantă față de Guvern; pentru că venea din partea Regelui, solicitarea a fost acceptată¹³³.

Nicolae Iorga va vorbi în Senat la sfârșitul discuțiilor asupra răspunsului la Mesaj, putând astfel să facă trimiteri și la ceilalți oratori. Cerea strângerea tuturor în jurul Regelui, care trebuia ajutat „în tot ceea ce este folositor pentru țară“; era o condiționare pe care alți senatori nu o puseseră. Accentul critic era îndreptat la adresa Guvernului: „S-a spus că datoria noastră este să ajutăm Guvernul. Da, dar ajutorul guvernului nu înseamnă a aluneca împreună cu dânsul“. Evident fără entuziasm, accepta regimul carlist, prezentând instaurarea acestuia ca singura soluție pentru România. Se arăta îngăduitor chiar cu Frontul Renașterii Naționale și cu uniformă lui: „«Frontul» acesta are un foarte frumos nume, are o uniformă care nu strică și are o conștiință de sine care trebuie să se adapteze împrejurărilor“. „Ar fi bine ca toți exact să avem aceiași părere; n-ar fi nevoie să o exprimăm exact în aceiași formă, destul că ne prezintăm în același costum, cum și costumul acesta în materie de disciplină poate să aibă foloasele sale“. „Poate că este bine că nu se vorbește prea mult, dar condamnarea la o tăcere eternă aceasta ar fi omorârea sufletului național. Noi nu putem fi călăii sufletului nostru nici măcar pentru respectarea ideii de ordine“. Remarca faptul că în discursurile anterioare ministrii au fost lăudați în bloc, fără individualizări, „prin urmare s-a lăudat regimul“. Comparația pe care o făcea cu trecutul nu era în favoarea prezentului: „Odinioară se vorbea de mase electorale; acum ajungem la masele naționale. Masele electorale ni-au dat oamenii care ne-au guvernat până ieri, în ultimii ani. Masele naționale, — dacă poporul român se va reduce la o masă, — masele naționale nu vor da desigur un lucru: o supunere necondiționată, din care nu va ieși nici o inițiativă și se va distruge însuși putința noastră

¹³³ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 272.

de a da prin individualități înălțarea la care poporul nostru, cu însușirile sale, are dreptul“. Aflăm că în timpul Consiliului de Coroană în care se discutase Legea electorală, Nicolae Iorga ceruse: „Până acum Frontul, de acum înainte Parlamentul !“; și atenționase pe Armand Călinescu: „Amestecul «Frontului» e, desigur, pentru alegeri un viciu și de aici pot ieși lucruri neplăcute, poate chiar grave“. Cu toate aceste critici, spre satisfacția primului ministru și a președintelui Senatului, care răsufiau ușurați, își încheia discursul cu îndemnul la respectarea Constituției și a legilor, la unire „nu înlocuind vechea clasă privilegiată printr-o nouă clasă privilegiată de jurămintă și de uniforme, ci să strângem toate voînțele, peste orice privilegiu [...] pentru ca, sprijinindu-ne pe clasele fundamentale, să umblăm pe o linie care să fie numai a noastră, înlăturând tot ceea ce este de aiurea ispită și tot ce este de aiurea amenințare! Să unim împreună libertatea [...] cu autoritatea [...]. Și atunci, în jurul Regelui, spirit liber și spirit de autoritate în același timp, să începem era cea nouă, nu de la discursul nostru de aici ci de la lupta pe care vom fi făcut-o împreună“¹³⁴. Au urmat, conform stenogramei, „aplauze prelungite“; mulți senatori probabil nu înțeleseseră că forma sofisticată a discursului cuprindea critici și acuze severe la adresa autorităților. Doar ministrul Justiției, Victor Iamandi, se arăta supărat că istoricul folosise termenul de lovitură de stat pentru momentul inaugurării Dictaturii Regale; iar Cenzura a operat tăieturi în discurs¹³⁵.

Siguranța înregistra o anumită satisfacție în cercurile liberalilor față de atacurile la adresa Guvernului din discursul lui Nicolae Iorga.

¹³⁴ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 9/14 august 1939, p. 186–192. Singurul ziar care a publicat discursul lui N. Iorga a fost „Neamul Românesc“ (1 iulie 1939).

¹³⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 273. N. Iorga îi muștra pe gazetari pentru tăieturile operate, dar aceștia se scuză cu Cenzura. N. Iorga: „Să vă fie rușine. Mi-ați mutilat discursurile într-un fel care nu vă onorează“. După ce un gazetar a dat vina pe Cenzură, Iorga a exclamat furios: „Cenzura a fost tâmpită totdeauna“. — Ibidem, f. 274–2754.

În acest context, acesta a avut și o întrevedere cu dr. Constantin Angelescu, concluzia acestuia din urmă (transmisă lui Gheorghe Brătianu) fiind aceea că „Iorga nu mai are nici un resentiment față de liberali”¹³⁶.

*

Tensiunea politică fiind foarte mare, și-a pus amprenta și asupra acțiunilor culturale ale lui Nicolae Iorga din vara lui 1939. În acest climat s-a desfășurat Congresul Ligii Culturale, ținut la București, în sala Teatrului Ligii, 30 iunie-1 iulie 1939. Tema principală dezbătută a fost aceea a apărării naționale. Și, ca în fiecare vară, se vor ține cursurile Universității Populare „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte, 15 iulie-15 august. Participarea a fost deosebită, și în ceea ce privește numărul cursiștilor, și în ceea ce privește calitatea conferențiarilor. La tradiționala sosire a participanților în gara Vălenii de Munte, ziarele consemnau aproximativ 2000 de oameni, între care erau și mulți reprezentanți ai minorităților naționale din România. La inaugurare, Guvernul a fost prezent prin ministrul Educației Naționale, Petre Andrei, care a și ținut un discurs foarte apreciat¹³⁷. În

¹³⁶ Idem, vol. I, f. 176 (notă din 3 iulie 1939). O altă notă (Ibidem, f. 175) menționa că întrevederea fusese nereușită; datorită în special acutizării situației internaționale, istoricul s-a plasat pe poziția necesarei strângeri a forțelor politice în jurul regelui, așa cum era el, pentru a nu mări greutatea țării. Se menționează și existența unei scrisori a lui Iuliu Maniu către Nicolae Iorga, din 15 august 1939; istoricul era acuzat de inconsecvență politică, trecând de la o opoziție fermă față de FRN, la încadrarea în acesta; deși întreaga sa concepție istorică, literară și politică se baza pe idei libereale, totuși s-a încadrat într-un regim de dictatură, urmărind doar interese personale. Dădea ca dovadă a acestor ultime acuzații faptul că deși în Senat i se dăduse vot de neîncredere, a continuat să facă parte din susținătorii regimului și să atace Opoziția. (Idem, vol. II, f. 282–283). Iuliu Maniu avea dreptate când afirma că N. Iorga rămăsese un adversar al Opoziției, în special al PNT. La 1 septembrie 1939, când s-a pus problema unui Guvern de concentrare națională, Iorga a considerat formula nepotrivită, deoarece „ar constitui un prilej de satisfacție a ambițiilor fruntașilor opoziționiști, ceea ce este în contradicție cu spiritul actualului regim”. (Ibidem, f. 284).

¹³⁷ „Neamul Românesc” din 22 iulie 1939.

zilele următoare va vorbi și Victor Slăvescu, ministrul Înzestrării Armatei (despre *Dreptul aerian*)¹³⁸. Afară de aprecierile la adresa Universității venite din partea unor vechi prieteni ai ctitorului acesteia (precum Ion Agârbiceanu¹³⁹), în presa guvernamentală apar foarte multe elogii (în oficiosul „România“, de exemplu, sub semnătura lui Cezar Petrescu, directorul ziarului, cursurile de la Vălenii de Munte erau considerate ca „altarul românesc“¹⁴⁰). Tema prelegerilor susținute de către Nicolae Iorga a fost *Afirmarea vitalității românești*¹⁴¹. Istoricul concludea: „Lumea se înșeală [...]. Se crede că vitalitatea e o îngrămadire de forțe“. Dar, elementul cel mai important este permanența trăirii pe aceleași locuri, continuitatea absolută de viață care conferă drepturi și indică pe stăpânii adevărați ai țării; românii își dovediseră vitalitatea prin felul inteligent în care au reușit să pună în valoare bogățiile țării, defrișând păduri, secând mlaștini, cultivând ogoare, exploatând minereurile; muncind acest pământ, împotrivindu-se tuturor furtunilor, tuturor năvălitorilor, care n-au fost nici puțini, nici blânzi, au știut să rămână neclintii în locurile lor. Aceasta este adevărata vitalitate, opusă celei manifestată prin agresivitate războinică. Mai multe prelegeri, ale altor conferențieri, au tratat tot vitalitatea românească, cu exemplificare în anumite domenii. Cursurile de vară se încheiau cu serbarea populară la Sfânta Marie Mare, 15 august, și cu prezentarea unei piese de teatru „în aer liber“, pe platoul inaugurat cu un an înainte.

Agenții serviciilor de informații au fost la datorie și în timpul desfășurării cursurilor Universității Populare; nu-i interesau atât cursurile, cât pozițiile exprimate față de regimul politic. La 5 august, într-o notă se anunța că Nicolae Iorga propaga ideea susținerii regimului carlist doar datorită pericolului extern; în fața cursiștilor veniți

¹³⁸ Idem, din 27 iulie 1939.

¹³⁹ Idem, din 28 iulie 1939.

¹⁴⁰ Articole reluate în „Neamul Românesc“ din 16 iulie 1939.

¹⁴¹ Prelegerile lui N. Iorga pe această temă, rezumate, apar în broșura *Afirmarea vitalității românești*, Vălenii de Munte, 1940.

din toată țara, condamna „situația actuală de la noi, unde anumiți oameni politici de modă veche continuă a persista în vechile concepții, făcând opoziție regimului în aceste momente când ungurii, stimulați de nemți, ne distrug satele de la graniță“ . „Ar trebui să invit pe toți maniștii, topoloveniștii și brătieniștii la reprezentarea piesei mele [*Contra Patriei*, jucată la Vălenii de Munte în 15 august 1939], ca să vadă că, chiar dacă numai a tăcea este o trădare de Patrie, cum poate fi calificată o acțiune contra intereselor țării, în aceste timpuri de grele încercări?“¹⁴² Cu toată această susținere a Regelui, istoricul rămânea pe poziția sa constantă: necesitatea apărării libertății cuvântului și a dreptului de a critica autoritățile pentru faptele rele ale acestora. Își arăta nemulțumirea că la noi, „ca și în țara pretinsului zugrav [Germania], nu poți să vorbești de anumiți oameni. Aceasta este o mare greșală, fiindcă oricât ar fi de mari acei oameni, despre cari nu poți spune nimic, nimeni nu este mai în drept și mai în stare de a le critica actele, decât concetățenii, cari au aceleași aspirații și cunosc perfect mediul în care s-au format acești oameni“¹⁴³. Nicolae Iorga rămânea un critic lucid al regimului carlist, dar și un doritor sincer ca acesta să acționeze numai spre binele României, ceea ce l-ar face acceptabil chiar și de către cei învățați cu regimul democratic anterior.

¹⁴² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 181.

¹⁴³ *Ibidem*, f. 190.

III

ROMÂNIA ÎN FAȚA RĂZBOIULUI

Mai ales evoluția situației internaționale la sfârșitul verii lui 1939 — periculoasă pentru România — a făcut ca ideea unei noi formule de guvern, care să întrunească o adeziune largă și reală, nu doar afirmată, inclusiv din partea partidelor istorice, să fie vehiculată tot mai intens. Era aceasta și expresia faptului că și susținătorii fermi ai dictaturii carliste erau conștienți că larga adeziune populară, pe care o clamau mereu, fusese inventată.

Nicolae Iorga s-a declarat, la sfârșitul lui august 1939 împotriva unui „guvern de concentrare“, formulă considerată irealizabilă. Un astfel de guvern ar fi dat doar satisfacție frunțașilor Opoziției, mesajul fiind că fără ei nu se poate; așadar, întreaga acțiune pornită la 10 februarie 1938 și însăși Constituția nouă ar fi fost infirmate. Aducerea frunțașilor „istorici“ la conducere era „în contradicție cu spiritul actualului regim“¹. Istoricii vedeau, însă, necesară și posibilă o largă remaniere guvernamentală, cu menținerea în funcție a unora dintre miniștrii numiți în martie 1939. „În orice caz — îi spunea Nicolae Iorga lui N. Georgescu-Cocoș — mie nu mi s-a făcut nici o

¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 284.

propunere². Lăsa, astfel, să se înțeleagă că nu i s-ar fi părut curioasă și nici de neadmis o astfel de propunere de a participa la Guvern sau chiar de a-l conduce. Nota Siguranței din ziua următoare, 2 septembrie, lămurea mai departe poziția istoricului: Chiar la sosirea în Capitală era așteptat într-o audiență la Rege; dar, anturajul său își exprima convingerea că va refuza orice participare la Guvern, deoarece socotește că „aportul său la viața publică a Statului este mai util atunci când este adus pe cale neoficială”³.

Invazia Poloniei, la 1 septembrie 1939, și antrenarea altor țări în război au agitat puternic și lumea politică românească. Imediat, Mișcarea Legionară a încercat să determine o raliere a României la Germania; pe 2 septembrie 1939, emitea o circulară: „*Camarazi*, A sosit ziua mult așteptată, ziua împlinirii tuturor visurilor legionarilor. Puternica noastră sprijinitoare, Germania național-socialistă, se găsește în război cu puterile iudeo-democratice. Fiecare legionar și prieten al Legiunii are sfânta datorie de a împiedica pe actualii conducători de a intra contra Germaniei în război. Dacă, totuși, actualul Guvern al teroarei va ordona intrarea noastră contra Germaniei, atunci vom doborî acest Guvern. [...] Vom avea guvern legionar și vom stăpâni noi în această țară. [...] Trăiască Legiunea!”⁴

La 4 septembrie, atitudinea lui Nicolae Iorga era sintetizată de Siguranță: Raporturile sale cu guvernul Armand Călinescu, chiar în aceste condiții noi, nu pot deveni mai bune, întrucât acesta nu vrea să admită bunele oficii pe care istoricul i le oferise, la fel cum făcuseră și alți oameni politici reprezentativi. Dar, separând încă odată Guvernul de Rege și, deci, atitudinea față de unul și față de altul, considera că întreaga țară trebuia să stea în jurul lui Carol al II-lea⁵.

² Idem, f. 285.

³ Idem, f. 286.

⁴ Idem, fond D, dosar 1006, f. 131.

⁵ Idem, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 287 și vol. I, f. 193. O altă notă, din 7 septembrie 1939, menționa aceeași poziție a lui N. Iorga, dar o nuanță: „În timpurile grele prin care trecem — a spus istoricul — se impune a avea la conducerea

Era, bineînțeles, o viziune greșită, separarea între Guvern și Suveran neexistând în practică, totul fiind subordonat Palatului Regal. Nu se poate ca Nicolae Iorga să nu-și fi dat seama că miniștrii erau niște marionete. La conturarea poziției sale a decis antipatia personală față de unii miniștri și în primul rând față de Armand Călinescu.

La începutul lui septembrie 1939, Nicolae Iorga a înaintat Regelui un memoriu privind poziția pe care România ar trebui să o adopte față de războiul european. Credea că neutralitatea este soluția cea mai bună, „cu condiția ca această hotărâre să fie luată cu aprobarea prietenilor noștri încercați din Apus“. Era convins că Anglia și Franța puteau fi ușor determinate să accepte poziția de neutralitate a României, acceptare pentru obținerea căreia se oferea să meargă la Londra și Paris⁶. Așadar, dorea o neutralitate a țării, dar una favorabilă foștilor noștri aliați din timpul primului război mondial; la aceasta s-a și ajuns, fiind și în viziunea celor mai mulți dintre liderii politici români din acel moment⁷. Expunerea acestei idei, în cadrul Consiliului de Coroană din 6 septembrie de către istoric, se pare că a influențat decizia finală, dar terenul era deja pregătit: „Să ne gândim și la sfârșitul acestui conflict. Va fi un Congres de pace. Nu putem

Țării guvernantei care să asculte numai de glasul M.S. Regelui, deoarece într-o țară în care numai Suveranul vorbește, totul poate fi dus la bun sfârșit. [...] Eu nu cred că Guvernul va fi schimbat, mai ales în timpurile de azi. Trebuie să fim calmi“. — Idem, vol. I, f. 197 și vol. II, f. 289.

⁶ Idem, vol. II, f. 288 și vol. I, f. 194. Ideea turneului de lămurire a poziției României la Paris și Londra revine la 18 septembrie, când era fixat pentru începutul lunii octombrie 1939 — Idem, vol. II, f. 302. Ferm convins în victoria Angliei și Franței, N. Iorga se arăta foarte iritat de părerile contrare și chiar de șovăielile unor lideri politici. La începutul lui octombrie, informat că Iuliu Maniu ar dori să ia o atitudine filogermană, istoricul declara imediat că acesta greșește: nici nu-i va aduce o apreciere din partea Germaniei, care avea deja protejații săi în România; în al doilea rând, Iuliu Maniu greșea pentru că „victoria finală în actualul conflict european nu poate aparține decât Franței și Angliei“. — Idem, vol. II, f. 316.

⁷ Vezi Ion Calafeteanu, *Diplomație românească în Sud-Estul Europei. 1938–1940*, Edit. Politică, București, 1980, p. 157–158.

da concursul pe care am fi dorit să-l dăm Franței și Angliei. Trebuie, însă, ca neutralitatea noastră să fie astfel păstrată [...] ca să nu jignim prietenii noștri. Trebuie ca atitudinea noastră să fie astfel ca la Congres să nu găsim împotriva noastră pe acei care au dus drepturile noastre la biruință”⁸. Era convins că, până la urmă, va triumfa „dreptul național”; „Nu va învinge tehnica superioară, ci inteligența conducătorilor, însuflețită de convingerea că lupta pentru dreptate și umanitate”⁹. Se întreba — într-un articol din „Neamul Românesc” — *Se pot distruge popoare?* Răspundea, astfel, încă odată, teoriei „spațiului vital”, care nega drepturile statelor mici; o asemenea teorie trebuia respinsă „cu indignare”: „După biruința principiului național, statele, cât de mici, sunt națiuni. *Iar națiunile sunt o fărâamă organică a umanității*. Nici o metodă nu le poate nimici [...] Și, de aceea, ele vor asista, desigur, la meritata pedeapsă a apăsătorilor”¹⁰.

La ieșirea din ședința Consiliului de Coroană, 6 septembrie, care fixase poziția de neutralitate a României, dar și de bunăvoință față de Polonia prin acceptarea refugiaților polonezi, Nicolae Iorga declara: „Atât noi, cât și Guvernul, am aprobat în unanimitate dorința M.S. Regelui. Nu am fost siliți de nici o țară să adoptăm această hotărâre și putem, oricând ne vor dicta interesele noastre, să trecem Rubiconul. În fundul sufletului meu, însă, eu rămân alături de Franța, singura țară din lume care reprezintă spiritualitatea universală. M-am ridicat și mă voi ridica mereu contra regimurilor totalitare, care

⁸ *Ibidem*. La Consiliul de Coroană din 6 septembrie 1939 (la Palatul Cotroceni) au participat: Carol al II-lea, Armand Călinescu, Grigore Gafencu, Gheorghe Tătărescu, George Mironescu, Constantin Argetoianu, Ernest Urdăreanu, general Arthur Văitoianu, general Ernest Baliff, Al. Vaida-Voevod și Nicolae Iorga. Hotărârea privind neutralitatea României a fost luată în unanimitate.

⁹ „Neamul Românesc” din 3 septembrie 1939.

¹⁰ *Idem* din 9 septembrie 1939. Începând cu numărul din 14 septembrie 1939, „Neamul Românesc” va include, pe prima pagină, de mai multe ori, un citat din N. Iorga: „Cine predică războiul ca o dovadă de vitalitate, face un mare păcat înveninând sufletele cu o doctrină pe atât de răufăcătoare, pe cât de falsă”.

distrug libertățile popoarelor și duc omenirea la masacru“¹¹. În zilele următoare, aducea precizări: Neutralitatea era binevenită, nu doar pentru că exprima voința Regelui, ci pentru că era și dorința opiniei publice, coincizând cu interesele de moment ale României; „Această stare de neutralitate, însă, nu va putea fi păstrată multă vreme, iar noi vom trebui să alegem între Berlin și Paris. Eu unul sunt pentru o apropiere de Franța și cred în biruința foștilor noștri aliați“¹².

Deși filofrancez declarat, pentru a se menține pe linia strictă a neutralității, Nicolae Iorga se angaja ca în cadrul ciclului de conferințe proiectat în sala Tratatului Ligii Culturale, să explice, prin prisma documentelor istorice, care erau motivele războiului germano-polon și care dintre cei doi adversari avea dreptate, fără a avea intenția de a crea curente în opinia publică și menajând toate susceptibilitățile¹³. Anunțul acesta, din 11 septembrie, a provocat, chiar a doua zi, pe 12, o vizită la Nicolae Iorga acasă a unui emisar al Legației germane din București, care cerea informații suplimentare despre ciclul de conferințe proiectat; a fost primit, dar cu răceală, dându-i-se explicații extrem de laconice, fapt care a sporit îngrijorarea acestuia¹⁴. „Răceala“ față de diplomatul german avea la bază și informația deținută de istoric, că germanii deveniseră foarte activi în România, încercând să o atragă¹⁵. De altfel, în diverse cercuri anunța, chiar în

¹¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 198 și vol. II, f. 290. „Neamul Românesc“ prezintă Comunicatul Consiliului de Coroană în numărul din 8 septembrie 1940. În condițiile războiului, care impunea deplina solidaritate națională, N. Iorga recomanda consolidarea Frontului Renașterii Naționale; propune studenților din Liga Culturală să intre în partidul carlist — Idem, vol. I, f. 200 și vol. II, f. 191.

¹² Idem, vol. II, f. 292. N. Iorga credea necesară convocarea Parlamentului într-o sesiune extraordinară — Idem, f. 304.

¹³ Idem vol. I, f. 201. Interesantă bunăvoința pe care o arăta N. Iorga față de Guvern: anunța că pentru conferințele proiectate „a cerut îngăduința Guvernului“.

¹⁴ Idem, vol. I, f. 202.

¹⁵ Pentru a-l atenționa pe Carol al II-lea asupra acestui fapt, N. Iorga îi solicita o audiență pe 14 septembrie — Idem, vol. II, f. 295; o altă cerere de audiență datează din 19 octombrie și are același scop — Idem, f. 324.

acele zile, că va începe o acțiune de contracarare a propagandei germane, în special prin „Neamul Românesc”¹⁶.

Îngrijorarea Legației germane în legătură cu manifestările publice ale lui Nicolae Iorga — prelegeri la Universitate și la Academia de Înalte Studii Comerciale, conferințe, articole de ziar, intervenții la Radio — se întemeia pe constatarea că ecoul acestor manifestări era foarte larg și putea determina o atitudine sau alta în opinia publică. Raționamentul german era corect; se baza pe numărul mare al participanților la asemenea manifestări, pe sfera de pătrundere a „Neamului Românesc” și, mai ales, a Radioului; pe capacitatea, cu totul ieșită din comun, a istoricului de a convinge; pe faptul că la fel ca acesta se știa că gândesc majoritatea românilor, care ușor s-ar fi putut constitui într-un puternic și decisiv curent antigerman. Pe această linie — a ecoului deosebit al manifestărilor publice ale lui Nicolae Iorga — de menționat relatările din presă privind felul cum erau primite conferințele lui: „Sala întreagă a primit pe dl. Iorga cu aplauze entuziaste, vrând să-și dovedească dragostea și admirația pentru ilustrul nostru savant. [...] Publicul a răsplătit cu nesfârșite ovații magistrala conferință a marelui savant”. — scria stenografa de la conferința sub titlul *Originea statelor mici*, ținută la Liga Culturală în octombrie 1939¹⁷. La sfârșitul altei conferințe, cu tema *Marele război văzut în lumina unui sfert de veac*, tot la Liga Culturală, noiembrie 1939, stenografa consemna: „Conferința a luat sfârșit în ovațiile generale ale auditoriului, răsplătind pe dl. profesor pentru înalta lecție de istorie, atât de necesară în timpurile de azi”¹⁸. Aceeași atmosferă o înregistrau și notele informative trimise Siguranței.

Numărul acțiunilor publice ale lui Nicolae Iorga, în toamna lui 1939, a fost foarte mare. În septembrie-noiembrie, pe lângă activitatea publicistică — articole de ziar, cărți — au fost susținute cursuri și seminarii la Universitatea București, Academia Comercială, Insti-

¹⁶ Idem, vol. II, f. 296

¹⁷ „Neamul Românesc” din 22 octombrie 1939.

¹⁸ Idem din 18 noiembrie 1939.

tutul de Istorie Universală, foarte multe conferințe publice. Unele teme erau prezentate în mai multe expuneri: *Dezvoltarea imperialismului contemporan și Istoria universală* la Facultatea de Litere și Filosofie; *Legătura cu secolul al XVIII-lea și valoarea acestuia, Istoria comerțului* la Academia Comercială; *Marele război văzut în lumina unui sfert de veac*, la sala Teatrului Ligii Culturale (în acest ciclu va prezenta săptămânal conferințe până la sfârșitul primăverii lui 1940). Se adăugau și comunicările la Academia Română. Pe lângă ciclurile mari de conferințe, erau și multe în care tema era tratată într-o singură expunere. În septembrie 1939, vorbea despre *Danzig, Problema sileziană* (amândouă la Liga Culturală); *Încă o ruină de istorie...* (la Radio pe 29 septembrie). Vor urma: *Permanența românilor în Banat* (la Academia Română); *Bazele imperialismului* (la Radio); *Stat și națiune* (Radio); *Originea statelor mici* (Liga Culturală; conferință care a stârnit imediat o ripostă în presa maghiară — ziarul „Nemzeti Ujsag“, nr. 242 din 24 octombrie 1939, își încheia comentariul pe marginea acesteia cu afirmația că N. Iorga are cunoștințe istorice insuficiente). Se adăugau conferințele ținute la Brașov (cu titlul *Ce durează*, la Liceul „Meșotă“, în 28 octombrie), la Buzău (despre Mihai Viteazul, în 8 noiembrie). Pentru decembrie anunța o conferință la Liga culturală, cu tema *Habsburgii și Țările Române*, criticându-i aspru pe germanofiliile din România¹⁹.

Conținutul tuturor acestor manifestări din toamna lui 1939 a dat dreptate reprezentanților Germaniei la București: Nicolae Iorga nu voia de loc să păstreze neutralitatea țării. Chiar prima din conferințele anunțate pe 11 septembrie — *Danzig*, 15 septembrie — sublinia pe deplin adversitatea sa față de agresiune agermană; dar nu prin falsificarea datelor istorice, ci prin sublinierea faptului că dreptatea era de partea Poloniei. Danzigul era — în viziunea conferențiarului — doar aparent cauza războiului germano-polon. Deși populația orașului era germană, totuși, nu sfărâmarea granițelor Poloniei

¹⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 242.

va aduce pacea, ci colaborarea între state; prevederile de la Versailles trebuiesc menținute. Includerea, în propaganda germană, a rasismului era condamnată: „Nu poate exista o rasă pură antropologică. Pot fi rase pure sufletești [...]. Rasismul nu dă dreptul la expansiune. Naționalismul [în felul conceput de germani] și rasismul duc la un război continuu. În mod clar, după teoria lor ar trebui ca germanii să protejeze, în mod efectiv, populațiile de origine germană din toate țările din lume, și în fiecare țară să ceară câte un coridor sau un Danzig. Ar avea atunci un coridor la sârbi, unul la unguri, altul la ruși și în sfârșit ar ajunge și la noi. S-ar ajunge astfel, la statul tentacular [...]. Este profund greșită această teorie [...]iar însemna să existe numai state tentaculare, vă spun că fiecare stat ar avea atunci dreptul să ceară coridoare prin celelalte. Nu se pot distruge statele pe motivul acesta. Toate statele își au o formațiune istorică și minoritățile etnice pe care le cuprind depind de aceste state, fiindcă ele le dau viață și le garantează. Ce ar fi de exemplu, dacă și la noi ar veni Germania și ar cere, sub pretextul protejării minorității germane, toate privilegiile posibile? Nimeni nu se îndoiește că suntem hotărâți să luptăm până la unul pentru drepturile pe care ni le-a conferit Istoria“. Pentru rezolvarea problemei minorităților din România, Nicolae Iorga era de acord cu schimbul de populație. Încheia cu convingerea că „Polonia a rezistat și va rezista“²⁰. Chiar și după ce Polonia fusese zdrobită și desființată, își păstra aceeași credință. O notă a Siguranței, din 3 octombrie 1939, menționa o declarație a istoricului: „Dat fiindcă împărțirea Poloniei s-a făcut datorită unor evenimente și forțe din

²⁰ Idem, vol. II, f. 287–301. Mesajul antigerman al conferinței era prea clar și ar fi trezit cu siguranță reacția germană; de aceea, N. Iorga nu a putut publica textul conferinței în „Neamul Românesc“, așa cum obișnuia. O notă a Siguranței, din 18 septembrie 1939, înregistra manifestarea nemulțumirii istoricului pentru că Cenzura interzisese publicarea conferinței și hotărârea pe care o luase ca, de aici înainte, pentru a ocoli asemenea interziceri, să-și publice conferințele dându-le caracterul unor prelegeri ținute în cadrul Institutului de Istorie Universală — Idem, vol. I, f. 211.

afara acestui stat, este sigur că el se va reface. Numai când împărțirea unui stat se produce din cauze interne, acest stat nu se mai poate reînregi, deoarece în acest caz dispare sentimentul național iar conștiința poporului se fărâmițează²¹.

Era evident că, — deși anunțase că ciclul de conferințe pe care le va ține nu va încerca să creeze un curent de opinie publică în discordanță cu statutul de neutralitate al țării, — Nicolae Iorga mergând pe izvoarele istorice și pe deducții logice, nu putea decât să ia apărarea Poloniei, cu atât mai mult cu cât era previzibil ca viitorul apropiat să amplaseze România într-o situație similară vecinei sale din Nord, de obiect al unei agresiuni. De aceea, pentru a menaja relațiile cu Germania, Cenzura a interzis publicarea textului conferinței din 15 septembrie 1939²².

Istoricul se arăta realist. Deși, la acea dată nu era cunoscută înțelegerea secretă germano-sovietică din Pactul Ribbentrop-Molotov, pe 19 septembrie 1939, Nicolae Iorga își afirmă public îngrijorarea față de noile evenimente și scepticismul privind păstrarea neutralității României; credea că înțelegerea germano-rusă are mai multe etape, aceea privind Polonia fiind doar prima; vor urma statele baltice, apoi România. Informatorul Siguranței raporta, la 20 septembrie: „După dl. Iorga, urmează ca în scurt timp URSS să formuleze anumite pretențiuni teritoriale, care să amenințe integritatea frontierelor noastre²³. Se anunța că lucra la un istoric al raporturilor Rusiei cu Germania, în finalul căruia dorea să trateze și evenimentele actuale, „trăgând concluzia că ori de câte ori aceste două mari puteri au dus o politică paralelă, statele române au avut de suferit²⁴. Interesantă și informația adusă de Siguranță, conform căreia Nicolae Iorga dorea să plece în curând la Moscova, pentru a discuta raporturile dintre România și URSS și a studia opinia cercurilor guvernante

²¹ Idem, vol. II, f. 315

²² Idem, f. 303.

²³ Idem, vol. I, f. 213, vol. II, f. 305.

²⁴ Idem, vol. I, f. 214, vol. II, f. 306.

rusești cu privire la situația internațională (30 septembrie)²⁵. Dacă informația corespunde adevărului, ar fi o dovadă a necunoașterii realităților sovietice.

Treptat, intenția unei poziții de neutralitate va rămâne doar ca o amintire, fiind înlocuită cu un discurs din ce în ce mai critic la adresa Germaniei. La 20 octombrie, în cadrul unui curs la Academia Comercială, sublinia repetat starea dezastruoasă în care se găseau popoarele europene „din cauza poftelor d-lui Hitler“; regimul național-socialist al acestuia era atacat și pentru tendințele sale imperialiste în Sud-Estul Europei; în pofida acestor agresiuni, țările care fuseseră desființate, Polonia și Cehoslovacia, se vor reface²⁶. Încerca să separe interesele Germaniei de cele ale Italiei și — în condițiile când Franța și Anglia erau prea departe de România și nici nu se arătau prea interesate de ceea ce i se putea întâmpla acesteia — căuta să atragă Italia; scopul era acela de a contracara tendințele revizioniste ale Ungariei și Bulgariei; încerca să-l atragă și pe Rege într-o acțiune de acest fel²⁷.

*

Asasinarea primului ministru Armand Călinescu, la 21 septembrie 1939, era înregistrată cu indignare de Nicolae Iorga, chiar dacă acesta-i fusese un adversar permanent și brutal. În prima sa declarație publică după asasinat, afirma: „Cei ce au comis asasinatul, ca toți ceilalți care încă mai nutresc idei extremiste, trebuie să primească pedepse exemplare. Acum, pentru a nu știu câta oară, se vede că legionarii sunt conduși din afară. Ei aplică aceleași metode prin care alții vor săucidă alte popoare, să le impresioneze prin număr și să le surprindă prin ferocitatea lor. Națiunea trebuie salvată chiar dacă ar fi să piară câteva zeci de mii din buruienile neamului. Îmi

²⁵ Idem, vol. II, f. 312. Știrea era veridică, fiind verificată de Siguranță; de aceea, pe document era aplicată ștampila „Important“.

²⁶ Idem, f. 322.

²⁷ Idem, f. 307.

voiu pune toată puterea mea de muncă, de pricepere și experiență la dispoziția Guvernului, și mă voi asocia la orice act sau dispozițiune pentru nimicirea definitivă a răului care, dacă nu va fi curmat, ne va aduce noi și mari suferințe“²⁸. În articolele din „Neamul Românesc“, Nicolae Iorga era obligat de situația României, să elimine ținta anti-germană; rămânea condamnarea fermă a asasinatului și a făptuitorilor lui, etichetați drept „fanatici“ urmărind o „vendetă de sânge“. Considera asasinatul cu atât mai grav, cu cât în acele zile însăși soarta României era periclitată: „Țara va judeca dacă, în împrejurările de față, cu amenințări existente sau posibile, de jur împrejurul nostru, era loc pentru o astfel de sălbatecă răzbunare“. Totodată, făcea elogiul celui asasinat: Om de o mare inteligență, de o putere de lucru imensă, de un patriotism „pe care numai un nebun l-ar putea pune la îndoială“²⁹. Lui Armand Călinescu i-au fost închinată, în acele zile, pagini întregi în „Neamul Românesc“. Numărul din 26 septembrie are trei pagini cu articole și fotografii (de la înmormântare). Istoricul semna aici articolul *Bunul om aspru*: Armand Călinescu avusese „însușiri cu totul neobișnuite“, a restabilit ordinea și a salvat interesele României în afară. Tot aici includea și explicația schimbării poziției sale față de fostul prim ministru: „Vicisitudinile politice au determinat la dânsul schimbări de atitudine care mi l-au făcut, pentru câțva timp, un adversar, dar atitudinea lui față de nenorocirea internațională de astăzi mi l-a apropiat de două ori“³⁰. În semn de respect pentru dispărut, va pleca la Curtea de Argeș, însoțind trenul mortuar, alături de moștenitorul Tronului, Mihai, I.S.S. Patriarhul Nicodim, generalii Văitoianu, Baliff, Alexandru Vaida-Voevod, Gheorghe Tătărescu, Constantin Angelescu³¹.

²⁸ Idem, vol. I, f. 217 și vol. II, f. 309. Pe larg despre asasinarea lui Armand Călinescu și poziția societății românești la Al. Gh. Savu, *Dictatura Regală. 1938–1940*, p. 336–338.

²⁹ N. Iorga, *După fapta de joi*, în „Neamul Românesc“ din 23 septembrie 1939.

³⁰ Idem din 26 septembrie 1939.

³¹ Arh. SRI, fond D, dosar 1008, f. 142 — notă a Comisariatului Gării de Nord.

În toate mărturiile scrise de liderii legionari, se consemnează drept motiv al asasinării lui Armand Călinescu doar represiunea organizată de acesta la adresa Mișcării Legionare. Chiar autorii asasinatului din 21 septembrie 1939, în frunte cu Miti Dumitrescu, ocupând postul de Radio București, proclamaseră: „Am pedepsit pe acela cu a cărui învoire a fost omorât cel mai mare român: Corneliu Zelea Codreanu”³². Însă, dacă avem în vedere circulara conducerii Mișcării Legionare din 2 septembrie 1939, rezultă că motivul esențial era altul: în circulară se anunța hotărârea ca, dacă Guvernul român va ordona intrarea în război contra Germaniei, atunci acesta va fi „doborât”³³. România nu intrase în război contra Germaniei, totuși primul ministru a fost asasinat. Se poate ca ordinul de execuție să fi fost dat înainte de proclamarea neutralității (în același timp cu circulara menționată) și neanulat, pentru că exista convingerea că neutralitatea românească, sub regimul carlist, va înclina, mai devreme sau mai târziu, spre aliații tradiționali vest europeni. Astfel, motivația internă a asasinatului rămânea doar secundară. Niciodată Mișcarea Legionară nu a acceptat că l-ar fi asasinat pe Armand Călinescu în primul rând pentru a elimina o piedică în calea acțiunii Germaniei.

În contextul tulbure de la sfârșitul lui septembrie 1939, Nicolae Iorga considera că cel mai bun Guvern ar fi unul alcătuit din foștii președinți de Consiliu de miniștri, singurul în măsură a realiza o destindere în viața politică internă. Pentru a-l convinge în acest sens pe Rege, dorea să determine o audiență colectivă, a tuturor consilierilor regali³⁴. De aceea, dezamăgirea afișată în momentul când a fost numit Guvernul Constantin Argetoianu (28 septembrie), de la care se aștepta la mari dificultăți³⁵. În noul Guvern intrau și alți doi adversari

³² Preot Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, în vol. *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar*, Edit. Roza Vânturilor, București, 1993, p. 123.

³³ Arh. SRI, fond D, dosar 1006, f. 131.

³⁴ Idem, dosar 11382, vol. I, f. 218 și vol. II, f. 310.

³⁵ Idem, vol. I, f. 219 și vol. II, f. 311.

declarați ai istoricului — C.C. Giurescu, ministru însărcinat cu organizarea Frontului Renașterii Naționale, și D.V. Țoni, subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale. Și, cum era de așteptat, a reînceput aplicarea unei cenzuri ferme „Neamului Românesc“, ceea ce-l va face pe fondatorul acestuia, la 19 noiembrie, să amenințe că se va adresa Regelui: „În cazul când nici aici nu vor fi ascultate demersurile mele, eu personal voi vinde ziarele pe stradă, cu riscul de a fi arestat“³⁶. Este și momentul când, datorită unor dificultăți materiale, ziarul și-a redus numărul paginilor de la patru la două.

Nemulțumirea față de Guvern s-a extins de la componența sa, la acțiunile întreprinse. Dar, posibilitatea de a-și expune public această nemulțumire fiind îngădită, chiar blocată, de Cenzură, rămânea ca singură cale tribuna parlamentară; la începutul lui noiembrie 1939, anunța prietenilor că o va folosi intens, începând cu dezbateră la proiectul de răspuns la Mesajul Tronului, deoarece însăși regimul politic era periclitat de actele Cabinetului³⁷. La 9 noiembrie, Nicolae Iorga a întocmit un memoriu către Carol al II-lea, cerându-i eliminarea din Guvern a lui Victor Iamandi, C.C. Giurescu și Alexandru Radian (ministru al Propagandei Naționale); amenința chiar cu demisia din funcția de consilier regal³⁸. A doua zi — conform unei note a Siguranței — își reafirma public ostilitatea față de unii miniștri, și în special față de C.C. Giurescu, acuzat de „pactizările anterioare cu extremiștii“; „Am spus și o repet: nu vom pieri din cauza acțiunilor din afară, ci din cauza greșelilor din interior“³⁹.

Pe 23 noiembrie 1939, Guvernul Constantin Argetoianu a căzut, după cum îi prevăzuse Nicolae Iorga viață scurtă. Noul Cabinet, condus de Gheorghe Tătărescu, cuprindea atât oameni acceptați de istoric, — începând chiar cu primul ministru, cu care avusese o alianță electorală în toamna lui 1937 și pe care-l considera a fi în continuare filofrancez — sau cu foști colaboratori apropiați ca Ion

³⁶ Idem, vol. I, f. 246.

³⁷ Idem, f. 235 — notă a Siguranței din 4 noiembrie 1939.

³⁸ Idem, f. 240.

³⁹ Idem, vol. III, f. 2 — notă din 10 noiembrie 1939.

Nistor, Gh. Ionescu-Sisești, dr. Petre Topa, — cât și adversari declarați — ca Istrate Micescu, C.C. Giurescu, D.V. Ţoni. Cu toată această compunere complexă a Guvernului, istoricul declara prietenilor săi că este mulțumit de soluția aleasă de Carol al II-lea; mai mult, socotea noul Cabinet ca pe „cel mai bun pe care îl are țara de la 10 februar 1938”⁴⁰. Într-un articol din „Neamul Românesc” îl caracteriza pe Gheorghe Tătărescu ca „un om de bine”, care a adus un program cu intenții bune: „Înainte de toate, ne bucură că avem în acel loc de conducere un om de bine în cel mai deplin înțeles al cuvântului”⁴¹.

Cum, conform dorinței lui Carol al II-lea, rolul Parlamentului în viața politică românească fusese redus, ajungând aproape unul decorativ, tribuna lui nu mai avea importanța de altădată pentru exprimarea ideilor privind situația țării; iar cuvântările ținute nu mai aveau ecoul dinainte, cenzura având grijă ca să nu apară în presă decât ceea ce convenea autorităților. Sesiunea parlamentară din toamna lui 1939 va dura numai trei săptămâni (de la 25 noiembrie la 20 decembrie), cu opt ședințe. O încercare de a repune Parlamentul în atribuțiile sale firești — de for legislativ, dar și de loc al dezbaterii tuturor problemelor majore ale țării — o va face Nicolae Iorga, pe lângă Rege, în septembrie 1939; îi sugera acestuia convocarea unei sesiuni extraordinare pentru dezbaterea chestiunilor la care opinia publică aștepta o rezolvare (19 septembrie)⁴². Nu a primit răspuns. Treptat, constatând rolul pur decorativ al Parlamentului carlist va fi tot mai critic la adresa acestuia. La 18 martie 1940, în timpul unui seminar cu studenții Facultății de Litere și Filosofie, afirma că Senatul are o compunere „pestriță” iar senatorii erau „foarte inactivi”; „Senatul partidelor politice avea în el dorul de emulație și întrecere în oratorie, în timp ce simbriașii de astăzi ai Senatului tac și cască. Eu am vorbit cum am vrut, dar știu că nu voi apare decât în «Neamul

⁴⁰ Idem, vol. I, f. 248.

⁴¹ „Neamul Românesc” din 30 noiembrie 1939.

Românesc». Noi, bătrânii, care suntem obișnuiți să trăim într-o stare de permanentă libertate, nu putem să ne despărțim de ea, mai ales acum când ideea de libertate este în cumpănă grea, ci din contră trebuie să o apărăm prin toate mijloacele⁴³.

Anunțul deschiderii Parlamentului, pentru 25 noiembrie 1939, l-a bucurat pe Nicolae Iorga, care declara într-un cerc de prieteni: „De unde până mai ieri eram hotărât să nu particip la lucrări, astăzi m-am convins că menirea mea este să stau în arenă, în mijlocul luptei. De altfel, să știți că nu voi face altceva decât voi ataca cu orice risc politica și actele greșite ale Guvernului⁴⁴. Chiar în ziua când făcea această declarație, Guvernul Argetoianu era schimbat (23 noiembrie).

Noul Guvern a hotărât să-și facă datoria față de Parlament, la începutul sesiunii, informându-l asupra poziției României în contextul internațional aflat în mișcare. Cum erau de prevăzut replici sau întrebări incomode, care în condițiile unei expuneri în plenul celor două Camere și în public ar fi dus la încruntări din partea unor reprezentanțe diplomatice la București, s-a hotărât ca ministrul de Externe, Grigore Gafencu, să-și țină expunerea doar în fața comisiilor de Afaceri Externe ale Senatului și Camerei Deputaților; așadar, într-un cerc restrâns, deși cu posibilitatea participării ziariștilor. Socoteala Guvernului s-a arătat a fi greșită. Dacă Grigore Gafencu s-a străduit să nu supere pe nici una dintre participantele la război, repetând dorința României de strictă neutralitate, Nicolae Iorga — cum era de așteptat, și, tot ce se poate, tocmai datorită acestei așteptări, francofilul Victor Antonescu i-a dat cuvântul, deși se știa că va vorbi doar ministrul de Externe — a arătat și sentimentele de simpatie ale românilor față de Polonia; aproba discursul lui Grigore Gafencu, dar menționa necesitatea unor completări: „Și acum, când această mare nenorocire națională s-a abătut, putem să spunem aici că ne doare, și putem să spunem aici, de la locul unde

⁴² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 212

⁴³ Idem, vol. III, f. 113.

vorbesc, fără a primejdui interesele României, putem spune că nădejdea noastră este că orice drept național va fi fost jignit o să-și găsească deplina lui răsplătire și eu îmi păstrez credința mea că națiunile, prin orice ar trece, învie. Și avem dreptul să o spunem noi, cari am fost călcați în picioarele tuturor, dar am înviat și vii stăm în apărarea dreptului nostru. (*Aplauze puternice.*) [...] Trebuie exprimată în această zi profunda credință că dreptul național nu va ieși, din această tragedie mondială, desființat. Ar fi o atingere adusă umanității întregi și civilizației pe care ea a creat-o. Și dacă într-un loc dreptul național este suprimat, oricine reprezintă acel drept național trebuie să se simtă jignit în însăși sentimentele care îl leagă de țara și de națiunea sa. (*Aplauze prelungite.*) Dacă la sfârșitul acestui război toți ar termina cu credința că pe nimic nu se poate întemeia noua Europă, decât pe recunoașterea libertății națiunilor de a-și întemeia și păstra statul, bucuros aș fi“. Menționa că Franța și Anglia au garantat hotarele României, „un gest generos pe care nu trebuie să-l uităm“. În final, combătea ferm declarațiile revizioniste ale ministrului de Externe al Ungariei. Stenograma consemna faptul că discursul se încheiase cu „Aplauze îndelung prelungite“⁴⁵.

Se poate bănuși chiar o anumită înțelegere între Gheorghe Tătărescu și Nicolae Iorga privind intervenția acestuia din urmă în ședința specială din 29 noiembrie; nu în sensul că primul ministru i-ar fi indicat ce să spună, ci că i-a facilitat posibilitatea de a spune. Grigore Gafencu în calitatea sa de ministru de Externe și ad-interim la Propagandă Națională — nu putea să aibă decât un discurs neutru. Însă, sentimentele populației erau altele; altele erau și sentimentele majorității clasei conducătoare, crescută în spiritul filofrancez al începutului de secol românesc; chiar primul ministru, mare admirator al Franței, fusese (după pierderea alegerilor din decembrie 1937) ambasador al României la Paris. Ca să exprime sentimentele tuturor acestora, fără a angaja Guvernul, a fost lăsat să vorbească. În acest context, un fapt este semnificativ: sub regimul atât de strict al

⁴⁴ Idem, vol. I, f. 247.

Cenzurii, — care dusesese chiar la confiscarea unor numere întregi din „Neamul Românesc“ —, intervenția vădit antigermană din Parlament a fost lăsată să fie publicată, în întregime, inclusiv cu reacția parlamentarilor; și tocmai aceste reacții subliniau faptul că istoricul exprima gândul mării majorități a românilor. În schimb, o notă a Siguranței înregistra impresia defavorabilă produsă printre ziariștii germani din București în urma discursului: „Ei consideră că prin intervenția lui Nicolae Iorga a fost anulat tot sensul discursului d-lui Gafencu, punând la îndoială declarația de strictă neutralitate a României“⁴⁶. În mediile franco-britanice, cum era de așteptat, satisfacția a fost evidentă. Mai mult, ea s-a manifestat foarte viu și la Paris: principalul post de radio francez se arăta încântat în primul rând de cererea lui Nicolae Iorga ca Cenzura să-și spună cuvântul și în cazul ziarelor filo-germane⁴⁷. Iar presa scrisă franceză a comentat pe larg ședința comisiilor parlamentare de politică externă, apreciind ambele intervenții⁴⁸.

Urmând discursul din Parlament, a doua zi, 1 decembrie 1939, a venit conferința ținută la Liga Culturală, sub titlul *Unirea Ardealului*; tema principală era incriminarea acțiunii revizioniste maghiare din acel moment, acțiunii întreprinse sub patronajul Guvernului de la Budapesta (prin chiar declarațiile ministrului de Externe Csaky) și argumentate „științific“ de către istoricii maghiari. Concluziona:

⁴⁵ „Neamul Românesc“ din 1 decembrie 1939. Idem din 3 decembrie 1939 se reiau, în rezumat, ideile esențiale ale discursului lui N. Iorga. Nu apare în „Monitorul Oficial“, pentru că a fost prezentat în cadrul unei comisii, nu în plenul Senatului. În ianuarie 1940, în calitatea sa de vicepreședinte al Congresului Internațional al Istoricilor (ales la Zürich în 1938), N. Iorga va trimite la Berlin un protest împotriva tratamentului la care erau supuși, în lagărele de concentrare germane, personalitățile culturale poloneze și, în special profesorul Dembinski — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 62.

⁴⁶ Idem, vol. I, f. 251. În aceleași zile, N. Iorga trimitea lui Al. Vaida-Voevod o scrisoare, prin care îi solicita crearea unui front menit să pună stavilă propagandei germane în România — Idem, f. 252.

⁴⁷ Idem, vol. III, f. 16.

„Noi suntem în Ardeal națiunea cea mai veche. [...] Iar în sufletul nostru trebuie să avem mereu credința și tăria de a purta oricâte războaie și mucenicii pentru a ne păstra în dreptul nostru. Orice s-ar întâmpla, noi rămânem ai Ardealului iar Ardealul rămâne al nostru“⁴⁹.

Discursul din Parlament și conferința de la Liga culturală au fost prilejuri pentru reafirmarea poziției prooccidentale a lui Nicolae Iorga. Notele informative ale Siguranței ne indică, însă, faptul că el mergea mai departe, gând împărtășit numai celor apropiați: credea că a sosit timpul pentru pregătirea renunțării la neutralitate. Pentru a obișnui lumea cu ideea respectivă, și cu necesitatea materializării ei, dorea să țină un ciclu de conferințe, atât în Capitală, cât și în provincie; preciza deja temele principale pe care le va dezvolta: Necesitatea stăvilirii propagandei germane în România. România se găsește, pe terenul spiritual, alături de Franța și Anglia; În cazul unui conflict în Răsăritul Europei, România va fi lângă aliații săi tradiționali⁵⁰. „Apropiații“ istoricului au răspândit proiectata inițiativă a acestuia în lumea politică bucureșteană care nu a întârziat să reacționeze. În cercurile conducerii național-țărăniștilor problema a fost tratată, datorită implicațiilor externe majore, cu maximă atenție; se credea că prima conferință din ciclul anunțat va fi aceea programată pe 8 decembrie 1939, sub paravanul temei generale deja începută, *Marele război în lumina unui sfert de veac*; Virgil Madgearu se arăta a fi convins că vor fi făcute, cu acest prilej, aprecieri subiective și aduse atacuri Germaniei. Într-o anumită măsură alarmați, liderii național-țărăniști credeau că această acțiune va produce o reacție din partea Reichului⁵¹. Oarecum alarmate se arătau și autoritățile. Așa se face

⁴⁸ „Neamul Românesc“ din 2 decembrie 1939.

⁴⁹ Idem din 3 decembrie 1939. Publicul, care umpluse sala Teatrului Ligii Culturale — cu ocazia zilei Unirii Transilvaniei — s-a manifestat, conform stenogramei, prin „aplauze nesfârșite și ovații“; o relatare a conferinței făcută și într-o notă a Siguranței — vezi Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 250.

⁵⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 254 și vol. III, f. 23.

că interesul Siguranței pentru conferința din 8 decembrie a fost maxim, relatarea asupra ei fiind foarte amănunțită. Nu a fost, însă o cerere deschisă de rupere a neutralității și de alianță cu Franța; dar nu au lipsit atacurile la adresa politicii expansioniste germane, care dezechilibrează întregul continent și periclitează viața statelor mici. Conferențiarul afirma că se găsește oricând la datorie față de Țară și Rege și nu va înceta o clipă să atace metodele politice ale unor state, care sub pretextul că doresc să introducă reforme în avantajul țărilor mici, nu urmăresc decât ocuparea lor. O vie reacție va trezi afirmația făcută în timpul conferinței că Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu și Gheorghe Pop de Băsești „au putut crede cândva că ar fi preferabil ca Ardealul să rămână autonom”⁵². Imediat, conducerea PNT s-a declarat calomniată: „Este inadmisibil ca un om politic de talia sa să poată afirma, în aceste vremuri tulburi, că principalii conducători spirituali ai Ardealului au fost un singur moment contra Unirii cu Vechiul Regat”. Aduceau și o acuză regimului carlist care-l lăsa pe Nicolae Iorga să facă afirmații grave la adresa unor frunțași politici, în timp ce aceștia nu-și pot spune cuvântul. Se anunța și un răspuns personal al lui Iuliu Maniu, care socotea cele spuse la adresa sa ca fiind injurioase. Aceeași indignare o arăta și Alexandru Vaida-Voevod: situația este inadmisibilă; dată fiind „gravitatea excepțională pe care o prezintă afirmațiunile unui istoric de talia d-lui profesor Nicolae Iorga în fața străinătății”, Vaida-Voevod dorea să dea un răspuns imediat. Se propusese chiar un răspuns comun al celor doi vizați (al treilea decedase), deși în plan politic nu mai erau de mult alături⁵³. (Pe 12 decembrie, N. Georgescu-Cocoș a făcut o vizită lui Mihai Popovici, apropiat al liderului național-țărănist, pentru a explica sensul afirmațiilor care produsese atâtea valuri; Mihai Popovici a transmis lui Iuliu Maniu explicațiile primite⁵⁴.

⁵¹ Idem, vol. I, f. 255 și vol. III, f. 24.

⁵² Idem, vol. I, f. 257–258.

⁵³ Idem, f. 259–260.

Lumea politică românească a reacționat mai mult la presupusa denigrare a liderului PNT, decât la ideea de condamnare fermă a acțiunilor germane, acțiuni care atingeau și interesele României. Astfel, inițiativa lui Nicolae Iorga vizând pregătirea societății românești pentru o eventuală rupere a statutului de neutralitate a fost acoperită de orgoliul rănit al național-țărăniștilor, care, nu pentru prima dată, își urmăreau prioritar propriile interese, chiar dacă în balanță era soarta României.

Peste câteva zile, pe 21 decembrie 1939, era programat procesul mai vechi de calomnie Nicolae Iorga — Sever Bocu, prilej de răbufnire a supărării PNT și în legătură cu afirmațiile din 8 decembrie. Așadar, noul episod al confruntării dintre Nicolae Iorga și Iuliu Maniu avea și o scenă — aceea a Tribunalului (Judecătoria Oculului II Urban, București). Național-țărăniștii proiectaseră să se răzbune pe istoric, în public, aruncând asupra acestuia toate acuzele posibile, până și aceea de trădare de țară. O notă informativă a Siguranței consemna, pe 19 decembrie, că însuși Iuliu Maniu a cerut ca Sever Bocu „să fie cât mai bine apărat“ și pentru că rezultatul procesului „ar putea fi speculat de regim împotriva grupării național-țărăniște“⁵⁵. Au fost trimiși să-l apere pe acuzat trei avocați cunoscuți, între care și Nicolae Penescu, viitor secretar general al PNT.

Nicolae Iorga intentase procesul de calomnie în urma unui articol publicat de Sever Bocu în ziarul „Vestul“ din Timișoara, ca răspuns la un articol din „Cuget Clar“. Titlul dat de Sever Bocu era șocant: *Hiene răscolitoare de morminte de la Iorga citire*. Avea largi formulări răutăcioase și calomnii la adresa savantului: „Iorga cel respins de votul universal“; „înlăturat de la putere“; „grec calculat“; „și-a echilibrat bugetul cu salariile funcționarilor neplătiți în timp ce numai leafa lui se încasa de la Președinție“; „a venit la mine să ceară bani“; „a îmbrăcat uniforma nouă“; „a îndrăznit să scrie că Oradea, Aradul și Timișoara nu sunt românești“; „trădător de neam, vrea să rectifice

⁵⁴ Idem, f. 261. Sub același titlu și în același loc, N. Iorga va susține o a doua conferință la 15 decembrie 1939 — Idem, f. 262–263.

hotarele de vest ale țării în favoarea dușmanilor“. Deși oprit de Cenzură, articolul a fost trimis prin poștă lui Nicolae Iorga de către autor. Cunoscut fiind temperamentul vulcanic al celui astfel atacat, se putea ușor presupune că acesta îl va da în judecată pe calomniator; se pare că tocmai aceasta au urmărit și liderii PNT, pentru a putea să-și expună public părerile față de regimul carlist. Ideea a fost confirmată chiar la începutul procesului: cu toate că istoricul a propus să-și retragă plângerea și cel acuzat să-și retracteze afirmațiile, a fost refuzat. (Din stenograma procesului făcută de agentul Siguranței aflat în sală: „Președintele atrage atenția lui Sever Bocu de faptul că profesorul Iorga i-a întins mâna de împăcare și el o refuză, dând astfel dovadă de rea credință“). Ținta adevărată nu era istoricul, ci regimul politic. Sever Bocu afirma, fără legătură directă cu procesul, că vede necesară o schimbare politică internă, în care crede atât el cât și alții; crede, de asemenea, în „libertățile Constituției“. Nicolae Iorga s-a lăsat antrenat și l-a întrebat: „De care Constituție e vorba?“ I se răspunde: „De Constituția în baza căreia ne-am unit! *Iorga*: Așa că d-ta nu accepți noua Constituție? *Bocu*: „Nu o accept și nici nu o primesc“. Avocatul acuzării, Buescu, remarca faptul că articolul incriminat nu voia să lovească numai în marele istoric, ci în însuși regimul carlist; articolul era „contra actualelor stări de lucruri, contra acelorora cu care profesorul Iorga este alături, contra acelorora care ne conduc. Vreau să spun că acest articol are un alt tâlc, un dedesubt. Este o cenușă în care focul distrugător mocnește cu gânduri diabolice și infame“. Până la urmă, Sever Bocu și-a retras afirmațiile injurioase și și-a cerut scuze, chiar la insistențele avocatului Nicolae Penescu, procesul încheindu-se prin împăcarea părților. PNT își atinsese țelul: a criticat regimul carlist, noua Constituție, partidul unic — toate acestea în public. Se pare că Nicolae Iorga nu a înțeles că fusese atras într-o capcană. La sârșit, avocatul Nicolae Penescu declara că niciodată clientul său nu a avut intenții calomnioase, iar istoricul luând act, răspundea olimpien: „Pot să-i acord amnistia pe care o

găsesc în inima mea⁵⁶. De altfel, o notă a Siguranței din 22 decembrie, pe marginea procesului, confirma interpretarea de mai sus: după proces cercurile național-tărăniste „comentau cu satisfacție“ faptul că Sever Bocu „a profitat de ocazie pentru a clama public ideile și credințele politice ale lui Iuliu Maniu“. La aceeași concluzie ajungea și Gheorghe Brătianu și Alexandru Vaida Voevod⁵⁷.

Se impune o comparație între procesul de calomnie intentat de Nicolae Iorga lui Corneliu Zelea Codreanu, în primăvara lui 1938 și cel împotriva lui Sever Bocu din toamna lui 1939. Afirmatiile injurioase la adresa istoricului erau mult mai grave în ultimul caz; mai mult, în timpul procesului fruntașul țărănist atacase însuși regimul carlist și baza sa constituțională, ceea ce liderul legionar nu făcuse. Și într-un caz și în altul inițiatorul proceselor își retrăsese plângerea. Cu toate acestea, Corneliu Codreanu a fost condamnat la șase luni închisoare, iar Sever Bocu achitat; în primul caz judecătorii nu au luat în seamă retragerea plângerii, în al doilea au acceptat-o. (Tot un proces de calomnie a avut Nicolae Iorga și cu un alt fruntaș PNT, Zaharia Boilă — nepot al lui Iuliu Maniu — care publicase un articol injurios în ziarul „România Nouă“ din Cluj; calomniatorul a fost condamnat de Tribunalul Ilfov, Secția a VI-a, în ședința din 24 aprilie 1939, doar la plata unei amenzi de 10 000 lei și 100 lei despăgubiri civile⁵⁸). Era evident o tratare radical diferită a unor situații similare. Concluzia ce se impune: Carol al II-lea se temea într-adevăr de Corneliu Zelea Codreanu și, de aceea, dorea să-l elimine folosindu-se de Justiție; pe când, pe Iuliu Maniu (aflat în spatele lui Sever

⁵⁵ Idem, f. 266.

⁵⁶ Idem, f. 267–291 — stenogramă a lucrărilor procesului, luată de către un agent al Siguranței; ședința de judecată a durat patru ore. O altă stenogramă a procesului a făcut-o un redactor al „Neamului Românesc“; o va publica în ziar, numerele din 29 și 30 decembrie 1939, 1 ianuarie 1940. Fiind sub regimul cenzurii, „Neamul Românesc“ nu reda expresiile foarte aspre ale lui Sever Bocu la adresa regimului carlist; totuși, răzbate fraza: „Va fi bine pentru România când va veni iar democrația și viața constituțională“.

⁵⁷ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 292–293.

Bocu) îl considera doar un oponent neprimejdios, numai bun de gură — era chiar preferabil ca el să se manifeste, să mai critice regimul care, astfel, tolerând asemenea critici putea afirma că este democrat. De altfel, în aceeași postură, de tolerat tacit, se va afla Iuliu Maniu (ca și Dinu Brătianu) și în timpul regimului Antonescu. Întrebarea este dacă cei doi criticau regimurile totalitare pentru a le schimba sau doar ca să-și păstreze aura de oponenți ai dictaturii?

Sfârșitul anului 1939 a adus încetarea, temporară, a polemicii Iorga-Maniu. După reacția puternică a liderului PNT, în urma conferinței de la Liga Culturală din 8 decembrie, Nicolae Iorga anunța, la 30 decembrie, că-i va trimite o scrisoare, cu mențiunea că nu intenționează să polemizeze cu el — pe tema atitudinii unor ardeleni în problema regimului politic-administrativ al Transilvaniei — „deoarece această polemică ar degenera poate în calomnii și injurii“. Se credea că nici Iuliu Maniu nu dorea continuarea polemicii, pentru că „știa că dl. Iorga și-a întemeiat declarațiile pe o întreagă serie de documente care, dacă ar fi publicate, ar compromite definitiv pe fruntașul ardelean“⁵⁹.

*

Consecvent convingerii sale că România poate fi salvată — chiar în contextul dramatic al războiului mondial, când statele mici cădeau rând pe rând, când însăși puterile democrate occidentale acceptaseră cotropirea unor țări suverane cu speranța că, astfel, nu vor fi ele atinse de apetitul războinic al Germaniei — Nicolae Iorga își va concentra activitatea, în prima jumătate a anului 1940, pentru crearea solidarității naționale ce, în concepția sa, putea să învingă tăria celor mai mari armate. Nenumărate conferințe publice, cursuri și seminarii universitare, articole de ziar și lucrări științifice, ținute sau publicate în iarna și primăvara lui 1940 aveau acest scop. Cele mai multe se cunosc. Despre altele aduc informații notele agenților Siguranței,

⁵⁸ Idem, f. 367.

documente ce consemnează abordarea acestei probleme, a solidarității naționale, chiar și în discuțiile particulare ale istoricului.

Pe 27 ianuarie 1940 era consemnată o discuție „într-un cerc de prieteni“, unde Iorga spusese: „În toate războaiele, popoarele au fost mai mult sau mai puțin pregătite, după cum solidaritatea națională era mai mult sau mai puțin o realitate. La noi, în timpul războiului mondial, solidaritatea națională s-a realizat imediat, contribuind în mare măsură la victoria finală. Astăzi, spre fericirea țării noastre, trebuie să constatăm din nou acest început de solidaritate. Mai sunt totuși unii cari fac opoziție; eu sunt, însă, partizanul concepției următoare: acel care are răspunderea vieții acestui popor, trebuie să impună această solidaritate și celor rătăciți. În consecință, doresc să se știe că aprob cu anticipație orice măsură, orice caracter ar avea, luată în scopul realizării unității naționale“⁶⁰. Era o nouă explicare a acceptării regimului de autoritate personală a lui Carol al II-lea. Deși se conducea după această teorie, Nicolae Iorga nu va înceta să critice autoritățile pentru îngrădirea libertății de exprimare, în aproape toate ieșirile sale publice. G.T. Kirileanu nota: „Sub regimul cenzurii, Iorga răsuflă câte puțin în obișnuitele lui digresiuni și aluzii la cursul universitar“⁶¹.

La începutul lui ianuarie 1940, istoricul își anunța apropiații că va începe o campanie antievreiască și anticomunistă, considerând că propaganda comunistă îndreptată împotriva României era făcută în principal de evrei⁶². Anunța și publicarea unui studiu privind politica lui I.I.C. Brătianu în perioada 1914–1918, când situația societății românești avea asemănări cu aceea din 1940⁶³. Pe 12 ianuarie conferința la Teatrul Ligii Culturale, continuând ciclul din toamnă — *Războiul mondial în lumina unui sfert de veac*⁶⁴. Pe 16 ianuarie își

⁵⁹ Idem, f. 294.

⁶⁰ Idem, f. 311–312.

⁶¹ Biblioteca Academiei Române. Arh. G.T. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 188.

⁶² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 295–298.

⁶³ Idem, f. 299.

anunța intenția de a publica o serie de articole în „Neamul Românesc“, vizând realizarea unei destinderi interne, pentru că „în aceste momente de cumpănă pentru interesele țării, trebuie să dispară orice patimă politică, atât la conducători, cât și la conduși“. În context, pentru prima dată se consemna credința lui Nicolae Iorga că regimul carlist a eșuat în lupta sa pentru eliminarea partidelor politice și a luptelor dintre ele; informatorul de serviciu, foarte meticulos, își notase chiar frazele folosite: „Deși aparențele ne-ar putea face să credem că luptele politice au încetat odată cu instaurarea noului regim, este bine să se știe că atunci când apele se liniștesc la suprafață, în fundul lor clocotul continuă. La noi, în culisele vieții politice, se dau lupte pe cari istoria încă nu le-a cunoscut. Ambițiile personale sunt la culme“⁶⁵. Pe 19 ianuarie, în cadrul aceleiași teme, a vorbit despre *Spiritul poporului englez în preajma izbucnirii războiului mondial*⁶⁶; pe 2 februarie despre *Franța în preajma și în timpul războiului*⁶⁷; la 9 februarie, *Situația generală în Serbia în preajma și în timpul războiului*⁶⁸; la 16 februarie, *Situația din România în preajma primului război mondial*, cu concluzia: „Așadar, neutralitatea noastră din 1914–1916 a avut un scop bine definit, acela de a interveni la momentul oportun să ne întregim hotarele. Astăzi este de datoria noastră să ne menținem neutralitatea în mod demn și cinstit, deoarece revendicările noastre au fost satisfăcute, odată pentru totdeauna“⁶⁹. În acest ciclu de conferințe, la 8 martie a vorbit despre Turcia⁷⁰; pe 15 martie despre *Raporturile dintre Anglia și Franța în preajma anului 1914*⁷¹ (în finalul căreia constata, optimist, că spre deosebire de începutul primului război mondial, în 1940 cele două puteri occi-

⁶⁴ Idem, f. 301–302.

⁶⁵ Idem, f. 304.

⁶⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 305–308.

⁶⁷ Idem, f. 314.

⁶⁸ Idem, f. 318.

⁶⁹ Idem, f. 319.

⁷⁰ Idem, f. 324–325.

dentale se înțelegeau bine: „Raporturile existente între Marea Britanie și Franța nu fac decât să ne bucure pe noi, care suntem prietenii lor”⁷²); urma, pe 29 martie, conferința privind situația din Grecia (tratând pe larg situația aromânilor, cu concluzii contemporane: „Este o mare greșeală să se creadă — cum fac unii și în prezent — că se pot despărți popoarele în tabere, pentru a fi aruncate una contra alteia, în scop de a domina un întreg popor. Mai avem și astăzi popoare care se amestecă în treburile interne ale altora și lucrează tot așa cum au făcut Aliații în Grecia. Repet, este o mare greșeală”⁷³); la 5 aprilie prezenta intrarea României în război, în 1916⁷⁴; pe 13 aprilie, prezenta mentalitatea celor din spatele frontului, cu concluzia: „Un război nu se poate duce decât dacă cei din spatele frontului dau maximum de ajutor moral și material celor din tranșee”⁷⁵. La 19 aprilie vorbea despre *Rusia țaristă și Aliații*⁷⁶.

Tot în primele luni ale lui 1940, Nicolae Iorga susține o serie de alte conferințe: *Rolul femeii în prezentarea teatrului românesc*, la 11 ianuarie; *Ce este echilibrul sufletesc*, la Radio pe 9 februarie; *Metoda de luptă românească*, Radio, 8 martie; *Ce este Sud-Estul european*, la Institutul de Istorie Universală, 17 martie; *Vederi istorice și geografice despre țările nordice*, tot la Institut pe 20 martie; *Talent și voință. Drept și morală la români*, Radio, 21 martie. Se adăugau comunicările la Academia Română.

Țelul apropierii României de Franța și Anglia, pentru o viitoare implicare deplină de partea acestora, l-a urmărit constant Nicolae Iorga până la căderea Franței. La 23 ianuarie 1940 anunța că va pleca la Paris, în februarie, unde fusese invitat pentru a susține un ciclu de conferințe⁷⁷. Proiectul a fost contramandat pe 8 februarie, ca gest de

⁷¹ Idem, f. 328.

⁷² Idem, f. 329.

⁷³ Idem, f. 341–343.

⁷⁴ Idem, f. 349–350.

⁷⁵ Idem, f. 355–356.

⁷⁶ Idem, f. 360.

protest față de campania antiromânească din presa franceză și britanică pe tema apropierei economice de Germania⁷⁸. Winston Churchill criticase aspru aprovizionarea Germaniei de țările neutre, folosind expresia „neutrii care hrănesc crocodilul“. Pe 9 februarie, istoricul a trimis ministrului britanic la București, Sir Reginald Hoare, un plic conținând o scrisoare a sa și două decupaje din ziarul „Times“, în care se făceau aprecieri defavorabile României. Cerea diplomatului să intervină pentru stoparea campaniei de presă „care poate crea în opinia publică românească o atmosferă ostilă Angliei“; în același plic era și o scrisoare către primul ministru Neville Chamberlain. Răspunzând direct expresiei lui Winston Churchill, scria: „Crocodilul egiptean (Germania) amenințat de foame, s-a repezit asupra unui copil (România), care îi dă o pâine; preoții (Anglia și Franța), muștrând pe copil că alimentează rapacitatea crocodilului, acesta le-a răspuns: Dacă nu dădeam crocodilului să mănânce pâine, acesta mă mânca pe mine“. În scrisoare se menționa că România a fost obligată să adopte o politică de neutralitate; dar aceasta nu poate influența atitudinea intelectualilor, care nu pot fi decât alături de Franța și Anglia, „hotărârea țării noastre în ce privește atitudinea în politica externă fiind determinată exclusiv de pericolul unei eventuale agresiuni germane“⁷⁹. De remarcat comentariile cercurilor britanice din București pe marginea discursului lui Churchill: se aprecia faptul că „România s-ar expune la o distrugere sigură dacă n-ar observa o strictă neutralitate“; se credea că cererile Germaniei vor fi tot mai mari iar România nu va putea evita o asociere la conflict, fiindcă va veni un nou Versailles, unde „vor putea spune un cuvânt ținut în seamă numai țările care vor fi adus o contribuție la cauza comună a aliaților“. Expresia echivala, evident, cu o amenințare⁸⁰.

⁷⁷ Idem, f. 310. În decembrie 1939, mai multe publicații de limbă franceză includeau articole foarte laudative la adresa lui N. Iorga — „Mondo Latino“, „Paris-Balcans“ nr. 1; vezi și „Neamul Românesc“ din 4 ianuarie 1940.

⁷⁸ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 316.

⁷⁹ Idem, f. 317 și vol. III, f. 61–62 și 63–64.

Pe 22 februarie 1940 (se indica și ora — 18) la locuința lui Nicolae Iorga din Șoseaua Bonaparte (transformată în sediu pentru Institutul de Bizantinologie), într-un cerc restrâns de studenți de la Academia Comercială și de la Facultatea de Litere, s-a comentat pe larg declarația lui Churchill, profesorul afirmând că va trimite acestuia și lui Neville Chamberlain un memoriu larg, prin intermediul Școlii Române din Franța, pentru a le explica situația reală a României. Informatorul Siguranței sublinia mai ales faptul că se dorea ca Guvernul de la București să nu cunoască acest demers⁸¹. Din 8 februarie se anunțase, deja, intenția istoricului de a trimite câte un memoriu lămuritor lui Edouard Daladier și lui von Ribbentrop (având în vedere destinatarii, în mod evident conținutul urma să difere)⁸².

Toate aceste acțiuni nu au fost lipsite de urmări. Există o notă a Siguranței, din 18 februarie 1940, care menționează existența unei scrisori de răspuns din partea ministrului Marii Britanii la București, Reginald Hoare, la demersul lui Nicolae Iorga: îi comunica faptul că a și intervenit, pe lângă Guvernul de la Londra, în sensul dorit de istoric și este în măsură să-l asigure că „Marea Britanie nu are nici un interes să enerveze opinia publică românească, întrucât dorește ca aceasta să simpatizeze cu cauza adversarilor Reichului”⁸³. Se pare că ministrul britanic la București a fost într-adevăr impresionat de dârzenia reacției lui Nicolae Iorga și, de aceea, nu numai că i-a răspuns în scris — deși istoricul își făcuse intervenția ca persoană particulară, față de care un diplomat nu avea nici o obligație — ci, în continuare l-a ținut la curent cu anumite evoluții în viața internațională. Pe 8 martie, chiar înainte de a începe cursul cu studenții Facultății de Litere, la ora 17, profesorul a fost chemat din sală la telefon. Revinând, a explicat studenților că Legația Marii Britanii i-a comunicat

⁸⁰ Idem, f. 66–67.

⁸¹ Idem, f. 68.

⁸² Idem, f. 74.

știrea că diplomația anglo-franceză n-a putut împiedica negocierile ruso-finlandeze și impunerea condițiilor de pace sovietice; „Profesorul Iorga a spus studenților că trebuie să plângem, fiindcă forța brutală a triumfat asupra adevărului, bestiile rusești au triumfat asupra finlandezilor”⁸⁴. (Pe 15 martie, în conferința săptămânală din ciclul *Marele război în lumina unui sfert de veac*, în prezența a 500 persoane, Nicolae Iorga a învinovățit Marea Britanie pentru soarta Finlandei: „Vor roși multe obrazuri și mulți vor fi responsabili de nenorocirea eroicei Finlande”⁸⁵. Așadar, ministrul britanic prevăzuse o asemenea reacție publică, o acuză la adresa țării sale, și prin telefonul din 8 martie încercase să o anuleze).

Cu toate că se arăta supărat pe criticile aruncate de W. Churchill, chiar Nicolae Iorga remarca, revoltat, în timpul unui seminar din 18 martie, intenția Guvernului României de a încheia o nouă serie de înțelegeri cu Germania pentru sporirea livrărilor de materii prime către aceasta⁸⁶.

La Londra persista o poziție ostilă României. De asemenea devenise cunoscută reacția lui Nicolae Iorga la declarațiile unora dintre miniștrii britanici. Cu toate acestea, istoricul era solicitat de ziarul „Times” — cel mai influent ziar londonez — la 5 aprilie (telegrafic), să trimită un articol, de 15 000 de cuvinte, exprimând situația țării sale în contextul general al războiului; Redacția menționa: „Nimeni nu ar putea să-l facă, cu mai multă autoritate, ca dumneavoastră”⁸⁷.

La sfârșitul lui februarie 1940 era anunțat un turneu al lui Nicolae Iorga în Italia, fiind proiectate conferințe la Roma, Venetia, Milano; intenția era, ca prin acestea, să contribuie la adâncirea raporturilor româno-italiene, în vederea contracarării tentativelor maghiare de

⁸³ Idem, f. 87; scrisoarea nu se găsește în corespondența N. Iorga de la Academia Română, documentul Siguranței fiind singurul loc unde este menționată.

⁸⁴ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 97

⁸⁵ Idem, f. 105–106.

⁸⁶ Idem, f. 113.

revizuire a graniței de vest a României⁸⁸. Insistența cu care încerca să atragă Italia dusese, în ianuarie 1940 și la credința exprimată în cercurile Legației Germaniei la București, că Regele îl va numi pe istoric în postul de ministru al României la Roma, pentru ca țara să beneficieze de întinsele relații prietenești pe care acesta le avea în lumea intelectuală din Peninsula; în aceleași cercuri, se afirma că propunerea ar fi fost refuzată⁸⁹. Cum altă sursă documentară pe această temă nu există, cel mai probabil că ideea s-a născut chiar în interiorul Legației Germaniei din București, cu intenția de a ajunge la urechile autorităților române, care, trebuiau să tragă concluzia că un asemenea lucru ar trezi supărări la Berlin, având în vedere cunoscuta poziție profranceză a celui în cauză. Alt zvon era raportat la 16 februarie: istoricul va pleca într-un turneu atât la Roma, cât și la Paris având misiunea oficială de a pregăti vizita Regelui în cele două capitale⁹⁰. Zvonul plecării reapare la începutul lui aprilie 1949, când este vorba despre ținerea cunoscutelor cursuri anuale la Sorbona („La Paris, dl. profesor Iorga va căuta în special să reliefeze legăturile dintre Franța și România în decursul timpurilor“)⁹¹. La 25 aprilie se revenea asupra călătoriei în Franța, acum precizându-se și titlul cursurilor: *Napoleon al III-lea și Țara Românească*⁹².

Nicolae Iorga a rămas ferm de partea Angliei și Franței, condamnând repetat tot mai puternicele presiuni ale Germaniei la adresa României pentru a obține materii prime. „Aceste procedee — declara istoricul — sunt neumane și Guvernul ar greși dacă ar accepta cererile crescânde ale germanilor. Eu sunt filo-francez și filo-englez și nu mă sfiesc să spun că sufletul nostru trebuie să rămână alături de foștii noștri aliați. O pace ca aceea de la Buftea nu se va mai întâmpla; iar concesiunile făcute astăzi Germaniei tind virtual către situația ce ni

⁸⁷ Idem, vol. I, f. 347.

⁸⁸ Idem, f. 321

⁸⁹ Idem, vol. III, f. 58 — notă din 26 ianuarie 1940.

⁹⁰ Idem, vol. I, f. 327.

⁹¹ Idem, f. 351.

s-a creat atunci. [...] Avem datoria morală de a nu ceda în nici un fel, iar în ce mă privește, vreau demonstra printr-un memoriu, bazat pe documente istorice, ipocrizia prusacilor în raporturile cu noi⁹³. Ideea memoriului către Rege (corelat cu o serie de articole în „Neamul Românesc“) reapare la începutul lui aprilie 1940, precizându-se și problemele ce vor fi abordate: raporturile României cu Aliații; relațiile României cu Germania; dezvoltarea legăturilor de prietenie cu Italia; raporturile româno-ruse⁹⁴. Reapare aici vechea separare pe care Nicolae Iorga o făcea între Germania și Italia, ultima, țară latină și aliată cu România în primul război mondial, trebuind atrasă; pe această linie era și conferința pe care o va ține, la 17 aprilie, la Fundația Universitară „Carol I“, sub titlul *Italia pe care o vedem și Italia pe care nu o vedem* – în prezența a peste 1 200 oameni, inclusiv ziariști și personalități italiene. Conferențiarul cerea ca sentimentele de ură față de Germania să nu fie aruncate și asupra Italiei, chiar dacă face parte din aceeași Axă. Informatorul Siguranței nota: „S-a observat în mod evident că această conferință n-a plăcut italienilor prezenți în sală. Nici unul nu a aplaudat, în timp ce asistența română a aplaudat din cinci în cinci minute⁹⁵. Reacții ostile s-au înregistrat și din partea germană, fie prin reprezentanții săi la București, fie în cadrul lumii științifice din Germania. În acest ultim plan, de menționat știrea conform căreia, la începutul lui mai 1940, o editură din München a publicat un volum cu titlul *Ein älter dummer Professor N. Jorga* (Un profesor bătrân și nebun, N. Iorga); autorul era Paul Reinicke⁹⁶.

Des expusă, în primăvara lui 1940, teza lui Nicolae Iorga, a necesarei tratări diferite a poziției României față de Germania și față

⁹² Idem, f. 363. Se anunța solicitarea unor întrevederi cu președintele Franței și cu primul ministru.

⁹³ Idem, f. 344.

⁹⁴ Idem, f. 352.

⁹⁵ Idem, f. 358–359 și vol. III, f. 146–148.

de Italia, s-a dovedit a fi nerealistă. În practică, cele două și-au consolidat treptat alianța. De aceea, cu mâhnire anunța profesorul, la sfârșitul cursului din 31 mai, ținut la Institutul de Istorie Universală, că a primit informația, de la Legația Franței, conform căreia Italia va intra sigur în război alături de Hitler; „Va trebui să atac mâine [1 iunie, când era programată o conferință, tot la Institut] un stat care îmi este simpatic, dar care a intrat în nebunia colectivă și va plăti scump că lovește în vocea sângelui“. Anunța că va păstra conferința în manuscris, „deoarece poziția unui stat neutru nu trebuie atinsă prin publicarea expunerii mele, oricât ar fi ea de justă. Nu vreau să tulbur cochetăria politicii noastre stângace față de Italia, care denotă multă îngăduință, aproape umilință“⁹⁷.

În schimb, față de Germania adversitatea lui Nicolae Iorga, de la începutul războiului, a fost constantă, intensitatea ei sporind odată cu noile agresiuni față de statele mici. Una dintre țintele principale era propaganda germană în România⁹⁸. La 20 martie 1940, conferențiind la Institutul de Istorie Universală despre Danemarca, Suedia și Norvegia, — în fața a 400 persoane și a multor reprezentanți ai Corpului Diplomatic între care F. Gunther, ministrul Suediei, Biering, ministrul Danemarcei, Viggo Theis Nielsen, secretarul Legației daneze, K. de Belfrage, secretar al Legației Suediei, Paul Köht, secretar al Legației Norvegiei, de Weck, ministrul Elveției, Suphi Tanrioer, ministrul Turciei, Spitzmüller, secretarul Ambasadei Franței, atașatii militari francez și britanic, Servin și Macnab. Din partea corpului

⁹⁶ Idem, vol. I, f. 365. Conform informației adusă de o notă a Siguranței din 13 mai 1940; se anunța că volumul face o amplă și amănunțită documentație critică a operei istorice a lui N. Iorga și că explică adversitatea sa față de Germania prin faptul că ar fi subvenționat de Legația Franței din București. — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 153. Informatorul Siguranței anunța că știrea despre apariția cărții a venit la Legația Germaniei din București, ceea ce indică existența unui om al Siguranței chiar în interiorul Legației respective — Idem, f. 365.

⁹⁷ Idem, vol. III, f. 174.

diplomatic german nu a participat nimeni, dar în sală s-a aflat ziaristul german Max Obler, care-și adusese un stenograf pentru a nu pierde nimic. Prevăzătoare, autoritățile românești au lipsit; în schimb de față erau foarte mulți universitari: George Fotino, Gheorghe Tașcă, N.N. Lengucianu, Mihai Antonescu, N.A. Constantinescu ș.a. Nicolae Iorga își considera conferința despre cele trei țări ca o „datorie elementară de omenie“, în momentul când acestea erau supuse agresiunii germane; „Eu vorbesc în numele conștiinței popoarelor și în numele conștiinței mele, despre actul de profanare a celor mai sfinte sentimente ale membrilor“. Agresorul era amenințat că va răspunde, după război, „când fiecare națiune va fi întrebată care i-a fost obrazul. Popoarele acelea josnice și nesimțite care în ziua de azi înjosesc alte popoare, nu vor merita să mai trăiască“. Vorbind despre „barbaria teutonică“, căreia i-au căzut pradă state libere, îl ataca direct pe Hitler: dreptul națiunilor, respectarea tratatelor, omenia „nu pot încăpea în mintea teșită a celui care împlinește azi 51 de ani“. Erau cele mai dure expresii la adresa acțiunilor Germaniei pe care și le-a permis, în România de atunci, vreo personalitate politică sau culturală. Își încheia conferința cu un apel către „toți acei care sunt oameni și le amintesc că popoarele acestea reprezintă izvorul națiunilor în Evul Mediu. Singură această considerație este îndestulătoare pentru a le apăra de umilințele la care sunt impuse astăzi“⁹⁸.

Nu a fost un act singular. Aceeași poziție foarte dură la adresa Germaniei avea Nicolae Iorga, în primăvara lui 1940, la cursuri. Pe 24 mai afirma că Hitler este un exponent al imperialismului german și „al barbariei teutonice, dar un exponent barbar și trivial. [...] Este omul blestemat fiindcă a pus totul în funcție de mașină, fără să știe

⁹⁸ Interzicerea propagandei în România a statelor beligerante — măsură îndreptată mai ales împotriva Germaniei — a fost primită favorabil de N. Iorga — Idem, vol. I, f. 364; mai mult, a solicitat o audiență la Rege pentru-i prezenta ce crede că trebuie întreprins concret pe această linie — Idem, f. 369 (notă a Siguranței din 17 mai 1940).

că națiunile nu se supun cu mașinile“. Și adăuga: „Știu că acest pasaj este în contradicție chiar și cu Constituția noastră, care oprește insultarea suveranilor ori a conducătorilor unei țări străine și se prea poate să am neplăceri. Dar mie îmi place să spun adevărul „deși știu că spionii germani îmi reproduc fiecare vorbă pentru a mă defăima și a arăta șefilor lor că Iorga urăște pe Führer și poporul german“¹⁰⁰.

Odată cu creșterea puterii Germaniei, cu expansiunea acesteia în Europa, vocile care se împotriveau unei apropieri româno-germane erau tot mai puține iar propaganda pro-germană tot mai intensă. La Nicolae Iorga fenomenul a fost invers: pe măsura consolidării puterii lui Hitler, a dispariției a noi state în urma acțiunii acestuia, istoricul își va manifesta tot mai ferm ostilitatea față de agresiunile comise, concomitent afișându-și manifest poziția filo-franceză. După începerea ofensivei împotriva Franței, 10 mai 1940, la trei zile, trecând în revistă situația internațională, la Facultatea de Litere, profesorul afirma că România „trebuie să facă supremul sacrificiu și să dea ajutor Franței și Angliei“. Totodată, anunța că va cere lămuriri lui Mihai Ghelmegeanu, ministrul de Interne, privind invazia „turiștilor“ germani în România: „Nu sunt mijloace pentru a-i îndepărta sau ascultăm de comandamente străine?“ Valea Prahovei și Capitala sunt pline de „acești imbecili“, care spun că ne vizitează pentru că avem țară frumoasă; „Vom avea soarta celorlalte țări ocupate de germani, dacă nu ne vom trezi la vreme“¹⁰¹. La sfârșitul lunii mai, la încheierea unui curs, vorbind din nou despre influența propagandei germane în România, făcea o aspră critică ziarului „Curentul“ (al lui Pamfil Șeicaru), care „a început să enerveze opinia publică românească de bun simț. Toată această literatură din «Curentul» este plătită de streini și mă mir cum se tolerează acest lucru“; spera să se deschidă Parlamentul, ca să poată ridica această problemă fără a fi

⁹⁹ Idem, vol. III, f. 140–144. După conferință, N. Iorga s-a retras la Vălenii de Munte; a doua zi, un informator al Siguranței anunța că istoricul pregătea o broșură cu titlul *Consecințele unei victorii germane*.

¹⁰⁰ Idem, vol. I, f. 370–372.

cenzurat, „fiindcă trebuie să înceteze o stare de lucruri care ne înjosește“¹⁰². Tot pentru poziția filo-germană era criticat și Gheorghe Brătianu, care produsese în Franța, prin această poziție, o impresie „detestabilă“¹⁰³. La câteva zile, Iorga se întreba, în public, dacă Regele a fost informat „de obrăznicia expunerii d-lui Gheorghe Brătianu“, concluzionând: „Facem devieri politice care nu cadrează cu noi; să nu le plătim scump mai târziu“¹⁰⁴. Iar pe 6 iunie, în cadrul cursului cu tema *imperialismul contemporan*, ținut la Institutul de Istorie universală, afirma: „Am informații că Brătianu al III-lea are de gând să facă o vizită la Berlin și să-și plângă amarul și persecuția din țara sa, pentru a căpăta o promisiune de viitor conducător al protectoratului. Va găsi rivali acolo; este șleahta smintiților de legionari, care vor să fie și ei viitori conducători și abea așteaptă să vadă în lanțuri țara care i-a hrănit și crescut“¹⁰⁵.

Pentru a combate efectele acțiunii filogermane, Nicolae Iorga își anunța intenția de a publica o *Istorie a propagandei străine în România*, redactată în limba germană și în cea franceză; o mare parte urma să fie o analiză a metodelor, obiectivelor și evoluției propagandei germane. Informația provenea din cercurile corespondenților de presă anglo-francezi din București, fiind datată 19 iunie 1940¹⁰⁶, dar și de la „apropiații“ istoricului¹⁰⁷. Aceiași „apropiați“, la 20 iunie, afirmau că profesorul este decis „să accentueze, cu orice risc, acțiu-

¹⁰¹ Idem, vol. III, f. 158–160

¹⁰² Idem, f. 173. Prilejul era folosit și pentru a-l critica pe ministrul Propagandei Naționale, C.C. Giurescu, pentru ineficiență; mai mult, acesta se făcuse ridicol la o recepție la Legația Sovietică: „A cerut o serie întregă de cărți asupra materialismului istoric, ca să-și mai cultive bostanul, a lăudat pe toți istoricii sovietici deși n-are habar de ei“.

¹⁰³ N. Iorga ajungea chiar la acuzații care nu ar putea fi decât expresia unui subiectivism exagerat: Gheorghe Brătianu „își pregătește terenul pentru a ajunge guvernator într-un eventual protectorat“ — Idem, vol. III, f. 170.

¹⁰⁴ Idem, f. 174.

¹⁰⁵ Idem, f. 183.

¹⁰⁶ Idem, f. 186.

nea contra influenței crescânde a Germaniei în România și mai ales contra germanofililor“; socotea că victoria țării lui Hitler „ar însemna pur și simplu distrugerea suveranității noastre naționale, și cine laudă acțiunea Reichului comite crima de lèse-națiune“¹⁰⁸.

Toate aceste ieșiri publice împotriva Germaniei și a susținătorilor ei români, făcute în condițiile când aceasta devenise stăpâna efectivă a Europei, au îngrijorat profund autoritățile de la București doritoare de a nu irita Berlinul. De aceea, Cenzura a fost pusă să lucreze mai intens asupra a tot ce apărea în „Neamul Românesc“, cu toată mânia care se știa că o va provoca o asemenea acțiune din partea lui Nicolae Iorga. Urmărind situația din România, ziarul „Pesti Ujság“ din Budapesta scria satisfăcut — sub titlul *Vântul timpurilor noi a „suflat“ tocul din mâna lui Iorga* — că știrea de senzație la București este aceea a încetării publicării articolelor marelui istoric, supus Cenzurii din cauza atitudinii sale filofranceze¹⁰⁹.

Chiar în condițiile în care Franța a suferit dezastrul militar din mai-iunie 1940, Nicolae Iorga a rămas de partea acesteia, îndemnându-și studenții să adopte aceeași atitudine. Pe 17 mai, acasă la el, profesorul a invitat mai mulți studenți, personalul Institutului de Istorie Universală și câțiva funcționari de la Liga Culturală, pentru a le vorbi despre perspectivele politice ale momentului: „Voiu rămâne intransigent în fața forțelor brute care se întind și spre noi. Căderea Tratatului de la Versailles va atrage căderea și a celor de la Trianon și Neuilly. Asta înseamnă pentru noi revizuirea tratatelor și poate ciopârțirea Țării. Totuși, unii oameni de la noi bat toba unei Europe pe baze noi și scriu articole cu tendință, pentru că sunt comandate din anumite locuri ce tind să formeze o opinie românească favorabilă Germaniei și simpaticei ei aliate, Italia. Nu știu de ce au început și în țara noastră curente pentru unele state pe care poporul nostru le urăște. [...] Deplâng soarta Franței, dar cred în învierea ei.

¹⁰⁷ Idem, f. 187.

¹⁰⁸ Idem, f. 188. N. Iorga pregătise deja un memoriu către Rege, în care arăta pericolul unei politici favorabile Germaniei, care „până la urmă va fi învinsă“.

În fața mașinismului teutonic, spiritul cavaleresc francez a cedat. Balcanii s-au purtat în mod ingrât, englezii neputincioși, iar Statele Unite în mod laș față de Franța“. Folosea prilejul și pentru a lansa un îndemn: „Voi cei tineri, crescuți în generația aceasta de frământări incoerente, trebuie să priviți limpede, însă prin ochiul meu de bătrân care vede departe și prin prisma realității. [...] Voi, tineretul, nu trebuie să ascultați bâiguilele celor interesați, nu vă aplecați înaintea neamțului, sfidați-l și ocoliți-l. Tineretul universitar trebuie să deplângă soarta Franței și să se închine cu pietate înaintea celor cari au murit pentru apărarea civilizației universale. Voi scrie prietenilor miei profesori la Sorbona, cari se găsesc acum la Bordeaux, despre profunda simpatie a țării mele“¹¹⁰.

Istoricul a încercat să-și arate simpatia față de statele agresate de Germania și în alt fel decât prin declarații publice. În aprilie 1940, când mai avea o speranță în desolidarizarea Italiei de Germania, proiecta să invite la Cursurile de Vară ale Universității de la Vălenii de Munte mai mulți conferențieri italieni și francezi, pentru un ciclu de conferințe sub titlul *România și latinitatea*¹¹¹. După dezamăgirea produsă de Italia, care a intrat în război împotriva Franței, sora ei latină, s-a renunțat la ideea invitării italienilor. În schimb, la 22 iunie s-a anunțat că vor fi invitați în perioada 15 iulie-15 august, 20 profesori francezi — în semn de solidaritate cu țara lor — care vor ține conferințe la Vălenii de Munte. Nota Siguranței mai consemna și dorința întemeietorului Universității Populare ca să asigure gratuit locuința și masa pentru acești profesori, pe tot timpul cât Franța va fi sub ocupație¹¹². Îi invita la Vălenii de Munte, pe timpul Cursurilor de vară și pe diplomații francezi din București; ca urmare, la 9 iulie va primi o scrisoare de mulțumire de la Adrien Thierry¹¹³.

¹⁰⁹ „Pesti Ujsâg“ din 20 iunie 1940.

¹¹⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 176–176.

¹¹¹ Idem, vol. I, f. 346.

¹¹² Idem, vol. III, f. 190.

Pretențiilor tot mai clar exprimate de unii dintre vecinii României la ocuparea unora dintre teritoriile ei li s-a răspuns totdeauna cu argumente științifice. La afirmația propagandei maghiare, că nu ar fi documente care să legitimeze drepturile românilor asupra Transilvaniei, Nicolae Iorga anunța, în primăvara lui 1940, că va aduce modificări volumelor V și VI din monumentală sa operă *Istoria Românilor*, adăugând noi documente, care subliniază prioritatea românilor în regiunea de peste Carpați¹¹⁴. Concomitent, contracara, tot cu argumentele științei, propaganda revizionistă bulgară asupra Dobrogei: pe 4 aprilie, la Fundația Universitară „Carol I”, a ținut o conferință intitulată *Dobrogea*, cu concluzia că drepturile românilor asupra acestei provincii sunt imprescriptibile¹¹⁵. În aceeași săptămână, se anunța intenția istoricului de a întreprinde o acțiune propagandistică de proporții, „pentru a arăta străinătății drepturile intangibile ale României asupra Basarabiei”; în acest sens, lucra la o broșură lămuritoare, proiectată a fi tipărită în mai multe limbi, și dorea să publice articole pe această temă în presa occidentală¹¹⁶. Contracurarea acțiunilor revizioniste din afara țării, trebuia corelată cu lupta împotriva acțiunilor de subminare a Statului român din interiorul acestuia; erau necesare măsuri legislative adecvate, care să stopeze activitatea antiromânească a reprezentanților minorităților naționale. Regele era solicitat, printr-un memoriu, să revizuiască Legea minorităților naționale, astfel încât să se restrângă privilegiile acestora și să se introducă pedepse pentru acțiunile antistatale¹¹⁷.

Poziția lui Nicolae Iorga față de schimbările de guvern, în 1940, s-a conturat doar strict în funcție de evoluția situației internaționale

¹¹³ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 360.

¹¹⁴ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 322.

¹¹⁵ *Idem*, f. 345.

¹¹⁶ *Idem*, f. 353.

și a primejdiei pe care această evoluție o făcea să planeze asupra României. Vechile animozități, rivalități sau diferențe nu mai erau avute în vedere. Astfel, doar în funcție de pericolul extern, se pronunța atât față de legionari, cât și față de partidele istorice (PNT și PNL).

La începutul lui martie 1940, când prinsese contur zvonul unei schimbări de guvern, Nicolae Iorga declara prietenilor săi: „Am fost informat că, în adevăr, se tinde spre o nouă formulă ministerială, menită să desăvârșească destinderea internă. Cred, însă, că fruntașii noștri din Opoziție nu vor înțelege nici de această dată interesele superioare ale Țării, astfel încât Guvernul actual va continua să ființeze. Este posibil să se înregistreze unele schimbări în componența actualului Guvern, însă ele nu vor avea amploarea ce se scontează”¹¹⁷. Nota Siguranței, care consemna cele de mai sus, era din 4 martie; în aceeași zi, predicția s-a îndeplinit: nu s-a schimbat Guvernul, ci doar a fost numit C.C. Giurescu ministru al Propagandei Naționale, păstrându-și și vechiul post de ministru secretar de Stat însărcinat cu organizarea Frontului Renașterii Naționale; iar Vasile Stoica a fost numit subsecretar de Stat la același Minister al Propagandei

În condiții internaționale din ce în ce mai tulburi și amenințătoare, se deschide, la 7 martie 1940, noua sesiune a Parlamentului. Mesajul regal anunța continuarea politicii de neutralitate, consolidarea relațiilor cu toate statele, întărirea capacității de apărare a țării. Carol al II-lea aprecia „atmosfera de bărbăție și de înălțare” din România, stabilitatea politică și continuitatea; „Încetarea tuturor luptelor interne și înfrățirea tuturor conștiințelor înăuntrul Frontului Renașterii Naționale multiplică posibilitățile de realizare ale acestui program de reorganizare și consolidare”¹¹⁸. Aceeași formulă, în contradicție evidentă cu realitatea, fusese folosită și de către primul ministru Gheorghe Tătărescu, în ianuarie 1940: „Frontul Renașterii

¹¹⁷ Idem, f. 357.

¹¹⁸ Idem, f. 323.

Naționale se va confunda cu țara însăși [...]. În cadrul Frontului Renașterii Naționale, și numai în cadrul acestui Front, se vor armoniza toate interesele și se vor concilia toate năzuințele sănătoase¹²⁰.

Nicolae Iorga va susține discursul său la Mesaj pe 18 martie. A fost ultimul său discurs parlamentar. Aprecia chemarea, făcută de Rege, la solidaritatea națională. Cine — se întreba istoricul — poate să fie împotriva acestei concordanței naționale? Partidele, ca organisme politice, fie liberal, fie țărănist sau naționalist, își regăseau idealurile în politica regimului carlist. Și atunci, rămâneau ca singuri oponenți ai concordanței naționale liderii liberali și țărăniști, ajunși într-o pierdere așa de mare de popularitate, încât își țineau discursurile „înaintea a zece intimi“. Gravitatea momentului istoric cerea renunțarea la ambițiile personale și consensul național în jurul Regelui. Revenea la ideea prezentată în Senat și în 1939 — regimul de reducere a libertăților a fost impus de situația grea a României; dar acest regim trebuia să fie limitat în timp: „Oamenii din generația mea nu se pot despărți niciodată de acea atmosferă de libertate în care am trăit. Recunoaștem că sunt împrejurări în care trebuie umbrită libertatea, în care trebuie înfrântă, clipe în care ea ar putea fi refuzată. [...] trebuie să dorim ca împrejurările să permită națiunilor să revină la libertățile în care am trăit noi odinioară. Să nu se strice sufletul unui popor, care este legat de libertatea sa!“ Recunoscând greutatea de a duce, în acel moment, o politică externă productivă pentru țară, constata că „trebuie să navigăm în această apă tulbure, gata ca în orice moment diplomația să lase locul aceluia care, când diplomația nu poate izbuti, sunt în stare să afirme drepturile nezguduite ale unui popor“. Discursul a fost și ultimul moment când s-a răfuit, în Parlament, cu Cenzura regimului carlist, care-i opera „cu cuțitul său de bucătărie“, textele: „Eu sunt în întregime tăiat [...]; nici o conferință a mea nu se poate rezuma în afară de ziarul meu și nici o carte nu poate fi cunoscută, nici o bibliografie“. Nu-i acuza pe

¹¹⁹ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 1 din 19 martie 1940, p. 2.

miniștri, cu care avea relații bune, ci era „cineva dedesupt“, care împiedica orice manifestare a sa; singurele pe care nu le putea bloca erau intervențiile din Senat¹²¹.

Așadar, în ultimul său discurs parlamentar, Nicolae Iorga se arăta fidel în continuare regimului carlist, chemând la deplină solidaritate în jurul Regelui; își apăra crezul într-o neutralitate ce va fi urmată de revenirea alături de aliații tradiționali ai României, dar și în revenirea la o societate a democrației parlamentare și la înlăturarea cenzurii. Cu toate că unele din aceste idei deranjau autoritățile carliste, s-a permis ca „Neamul Românesc“ să publice integral discursul și, tacit, s-a lăsat ca tirajul numărului respectiv să fie înzecit. Faptul acesta, a ajuns la cunoștința ziariștilor germani din București, a trezit supărarea acestora, datorată notelor antigermane pe care le conținea¹²². De asemenea, discursul a trezit replici în presa maghiară. Ziarul „Új Magyarország“, din 20 martie 1940, îi consacra chiar editorialul, consemnând cu ironie afirmația conform căreia România n-a luat nimic de la nimeni și că românii sunt întemeietori de țară.

Deși nu respingea ideea, încercarea autorităților române de a-i atrage pe legionari a fost privită de Nicolae Iorga cu mare îndoială asupra reușitei. Nota Siguranței din 16 martie 1940 consemna: istoricul crede că aderarea fostelor cadre legionare la noua orânduire politică a țării constituie un important succes al regimului; destinarea cu legionarii era necesară nu numai datorită situației interne, ci, mai ales pentru a mări prestigiul regimului în străinătate, bineînțeles în Germania; „începutul este bun“, dar Guvernul trebuie să aibă grijă ca nu cumva Frontul Renașterii Naționale să devină un instrument în mâna unor oameni care sunt decizi să facă orice tranzacție pentru a-și atinge ținta lor supremă — răzbunarea. „Elementele legionare trebuiesc ținute multă vreme sub observație, pentru a se avea certitudinea că s-au dezbărat de toate păcatele lor

¹²⁰ „Neamul Românesc“ din 24 ianuarie 1940.

¹²¹ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 6 din 6 mai 1940, p. 96–102; discurs publicat și în „Neamul Românesc“ din 20 martie 1940.

vechi”¹²³. Așadar, dorea atragerea legionarilor în susținerea regimului carlist, sau mai bine spus considera bine venită, dar își menținea suspiciunea asupra acestora. În momentul desființării lagărelor de concentrare și al eliberării legionarilor, aprilie 1940, își exprima credința că „Mișcarea Legionară va reînvia, fiind susținută în special de fracțiunea manistă a grupării național țărăniste“; dorea să-i expună și Regelui această credință¹²⁴. Tot pentru Carol al II-lea pregătea un memoriu, în problema Mișcării Legionare, la începutul lui iunie 1940, arătând că acțiunea de destindere dusă de Guvern ar trebui întreprinsă cu mai multă prudență, deoarece „simpatiile legionarilor față de Germania nu vor întârzia să constituie o mare problemă pentru țara noastră”¹²⁵. Foarte curând se va vedea că avusese dreptate. Documente ale diverselor organisme din Ministerul de Interne consemnau, în iunie 1940, acțiuni de reorganizare a Mișcării și continuarea propagandei acesteia. La 20 iunie 1940, Inspectoratul de Poliție al Ținutului Bucegi trimitea o adresă de atenționare șefului Poliției Prahova: Direcțiunea Generală a Poliției ajunsese la concluzia că legionarii eliberați din domiciliile obligatorii „au început din nou să lucreze în direcțiunea organizării și propagandei legionare, luând hotărârea de a nu lupta contra Germaniei într-un eventual conflict și de a pune la cale un atentat contra d-lui consilier regal Nicolae Iorga, de la care pretind că ar fi purces toate persecuțiile contra lor și pentru a răzbuna pe căpitan“. Știrea era considerată de inspectorul regional de Poliție cu atât mai alarmantă, cu cât, Poliția județeană Prahova nu semnalase de loc acțiunile Mișcării Legionare în sensul asupra căruia se atrăgea atenția de la București; de aceea, îi transmitea un avertisment: „Avem impresia că, încrezători în aparenta inactivitate a elementelor legionare, ați abandonat orice serioase

¹²² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 114 — notă din 27 martie 1940.

¹²³ Idem, vol. I, f. 326. N. Georgescu-Cocoș afirma că N. Iorga pregătește un memoriu destinat Regelui, pentru a-i arăta cum vede el realizarea unei perfecte pacificări interne.

¹²⁴ Idem, f. 361.

preocupări în această direcție și vă atragem atenția că ne vedem siliți a interpreta această lipsă de informare, în care suntem ținuți în ultimul timp, drept o lipsă de interes în executarea serviciului”¹²⁶.

Nicolae Iorga își menținea suspiciunea de nesinceritate și față de liderii politici ai partidelor istorice care acceptaseră să colaboreze în cadrul regimului carlist. Vorbind în fața a 500 persoane, la Teatrul Ligii Culturale, pe 19 aprilie 1940 (în ciclul de conferințe *Marele război în lumina unui sfert de veac*), despre situația din Rusia Țaristă, unde miniștrii își permiteau „mojicii” față de Nikolae al II-lea, conferențiarul făcea o paralelă cu România anului 1940, unde „anumite persoane care poartă o cămașă, bătăranii prin excelență, cărora li se aprobă titluri ce nu le merită, trimit niște scrisori a căror obrăznicie exasperează și care mai târziu vor întrebuița mojiciile lor”¹²⁷. Informatorul Siguranței, pentru a fi mai clar pentru cel care-i citește raportul, notase pe marginea textului, în dreptul purtătorilor de „cămașă”: „Mihalache”. În contextul politicii de conciliere, lansată de regimul carlist în ianuarie 1940, o parte a liderilor partidelor istorice au acceptat să colaboreze: Ion Mihalache, dr. Nicolae Lupu, Virgil Madgearu, I. Costiniu, dr. Constantin Angelescu; în schimb,

¹²⁵ Idem, f. 373. La 24 martie 1940, la Berlin, conducerea Mișcării Legionare hotărâse continuarea liniei intransigente față de regimul carlist. Horia Sima, plecat de la Berlin spre țară la 5 mai 1940, va fi arestat pe 19 mai și ținut în arestul Siguranței Generale a Statului până la 13 iunie 1940. La 23 iunie, pentru a da posibilitate reorganizării Mișcării Legionare, Horia Sima va cere legionarilor să intre în Partidul Națiunii, înființat prin transformarea FRN. La 4 iulie 1940, Horia Sima e numit ministru, în Guvernul Ion Gigurtu, dar își dă demisia după patru zile — vezi *Cronologia privind istoria Mișcării Legionare*, în vol. *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar*, Edit. Roza Vânturilor, București, 1993, p. 34, în același volum se publică și lucrarea preotului Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre învierea României*, având un capitol intitulat *Destinderea*, prezentând acțiunile din prima parte a lui 1940: în lunile ianuarie-martie se continuă tratativele pentru destindere, începute între Carol al II-lea și Mișcarea Legionară în 1939 — Idem, p. 126–128. Vezi și Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de Fier — Organizație teroristă de tip fascist*, Edit. Politică, București, 1980, p. 246–257.

¹²⁶ Arh. Națională Prahova, fond 265, dosar 85/1940, f.

Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu s-au ținut în expectativă. Ion Mihalache, la care făcea aluzie Nicolae Iorga, va fi numit consilier regal la 17 aprilie; va demisiona din funcție la 26 iunie¹²⁸.

Accentuarea primejdiei externe l-a determinat pe Nicolae Iorga, la începutul lui iunie 1940, să încerce o acțiune de unire a tuturor forțelor politice interne, indiferent de relațiile dintre ele de până atunci. Nota Siguranței din 11 iunie consemna: față de precipitarea evenimentelor internaționale și de intransigența politicianilor opoziționiști români, istoricul dorește să lanseze un apel către țară, prin care să îndemne pe toți acei ce au rămas în afara regimului „să renunțe la orice ambiții sau interese personale și să facă zid în jurul Tronului“; intenționa să se întâlnească și cu Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, pentru a-i îndemna să renunțe la atitudinea lor opoziționistă¹²⁹.

Deși întreprindea această campanie de strângere a rândurilor tuturor oamenilor politici, însuși Nicolae Iorga acumula, în mai-iulie 1940, nemulțumiri la adresa lui Carol al II-lea. La 16 mai unul dintre informatorii Siguranței anunța că istoricul „manifestă de câteva zile o vădită nervozitate în special față de M.S. Regele și de dl. Gheorghe Tătărescu“; motivul — la schimbarea operată în Guvern (noul Cabinet Gheorghe Tătărescu fusese numit pe 11 mai) nu a fost consultat nici un consilier regal, „deși timpurile sunt foarte critice“; se simțea ignorat tocmai de acela căruia îi acordase tot sprijinul: „Oare noi, bătrânii, care am trăit atâtea dureri, nu putem să ajutăm cu sfatul nostru, cel puțin cât abilitatea unor politicieni? Nu știu ce mă mai ține să rămân consilier regal“¹³⁰. În legătură cu compoziția noului Guvern (11 mai–3 iulie 1940), credea că s-a făcut o prostie prin înlocuirea bunului său prieten Grigore Gafencu, la Ministerul de

¹²⁷ Document publicat de Ion Șt. Baicu și C. Dobrescu, în vol. *Nicolae Iorga și Prahova*, (Documente cuprinse între anii 1889 și 1948), Edit. Silex, București, 1998, p. 445–446.

¹²⁸ Vezi Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 345–347.

¹²⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 376.

Externe, cu Ion Gigurtu (la 1 iunie), numit numai pentru că are simpatii față de Germania: „Eu nu înțeleg ce caută Gigurtu la Ministerul de Externe. Cred că omul acesta nu e capabil să întrețină o conversație cu un diplomat. Politica externă a țării noastre a căpătat o culoare care trebuie să ne rușineze“¹³¹. Altă notă, din 31 mai, prezenta ieșirea furioasă a lui Nicolae Iorga la lecția de seminar ținută la Institutul de Istorie Universală, pe 27 mai; era foarte nemulțumit pentru că Regele îi refuzase cererea de a studia memoriile lui Carol I, din perioada 1904–1913, care nu fuseseră publicate; refuzul se adăuga altora din aceeași lună; „Nu știu — spunea — ce are M.S. Regele de la un timp cu mine, dar știu că nu vrea să-mi satisfacă nici o cerere. Dl. Urdăreanu joacă un rol pe acolo, leagă și dezleagă și mi se pare că nu-i prea place barba mea și de aceea sfătuiește pe M.S. Regele să se opună cedării memoriilor cari ar constitui pentru mine o victorie în domeniul politic“¹³².

Noul curs al politicii externe a României, adoptat de Guvernul Tătăărăscu și de Rege, de apropiere de Germania, l-a dezamăgit și indignat pe Nicolae Iorga, Încrăzător, încă, în posibilitatea de a determina schimbări în politica românească prin gesturi demonstrative de protest, a refuzat să participe la marile manifestații consacrate împlinirii a zece ani de la suirea pe Tron a lui Carol al II-lea. Inspectoratul de Poliție Bucegi, la 12 iunie 1940, transmitea Siguranței o notă incluzând, între ghilimele, câteva din comentariile pe care le făcuse pe marginea sărbătoririi: „Nu am participat la recepția de la Palat cu ocazia zilei de 8 iunie a.c., pentru că sunt cu durere în suflet pentru politica noastră care ne duce la o ruină sigură“; „Discursurile

¹³⁰ Idem, vol. III, f. 161.

¹³¹ Idem, f. 182–183. „Voiu căuta — spunea N. Iorga la 4 iunie 1940 să obțin o convorbire cu Sir Hoare, căruia am să-i spun multe lucruri cu privire la atitudinea României. Englezii și francezii au început să ne creadă trădători și trebuie să-i lămurim. Cred că la ora aceasta dl. Lebrun a și primit expunerea mea asupra situației din România și s-a lămurit. Îi scrie un om bătrân și adânc cunoscător al sufletului românesc, un om care poate să reprezinte pe de-a-ntregul opinia publică românească“.

pronunțate de toți acei cari vor să pară lingușitori față de M.S. Regele n-au produs nici o impresie. Poporul nostru este prea inteligent pentru a-și crea o iluzie bazată pe vorbe“; „Cred că în puțin timp va trebui să mă expatriez, căci așa o vor cere timpurile. Orice om inteligent și cu bun simț nu poate să suporte cizma teutonică“¹³³.

Era un izbitor contrast între pericolul major ce plana asupra României și serbările fastuoase organizate la zece ani de la suirea pe tron a lui Carol al II-lea; au ținut o săptămână întregă: zeci de mii de tineri au fost aduși la București, pentru ca în uniforme de străjeri sau de premilitari să mărșăluiască și să asculte cuvântările regale; parăzile, recepțiile, spectacolele s-au succedat până la 13 iunie, când, la Universitatea din Cluj, Regelui i s-a decernat titlul de doctor honoris causa. Un cunoscut ziarist are pentru toate acestea o inspirată expresie: „Destrăbălări omagiale“¹³⁴. Reținerea lui Nicolae Iorga de la toate aceste manifestații exagerate — nepotrivite chiar și în perioade normale — a ieșit cu atât mai mult în evidență, cu cât majoritate personalităților românești (în plan politic sau cultural) s-au lăsat antrenate; a fost o încununare a cultului personalității cum nu s-a mai întâlnit în Istoria Românilor. Exemplu tipic al servilismului în fața Regelui l-a dat marele poet Tudor Arghezi, care scria: „Se petrece acest bun fenomen, că harurile Regelui conțin exact toate înzestrările, ale monarhului, ale omului politic, ale cărturarului, ale poetului, ale soldatului și ale plugarului, împletite strâns cu artistul. Oricine își dă seama clar că lupta de valori este inegală și că biruințele toate sunt ale Regelui, oricare ar fi problema și evenimentul“¹³⁵.

*

Pe tema politicii externe a României se anunța, pe 18 iunie 1940, intenția lui Nicolae Iorga de a-i prezenta Regelui părerile sale: acum pentru România pericolul principal era considerat cel rusesc; apa-

¹³² Idem, f. 169–172.

¹³³ Idem, vol. I, f. 378.

¹³⁴ „ABC“, Supliment literar artistic al ziarului „Azi“ din 30 martie 2000 și din 6 aprilie 2000. Redactor Ion Cristoiu.

renta bunăvoință a URSS din ultima vreme, care urmărea să dea Țării impresia că-i va fi respectată neutralitatea, putea fi urmată de o acțiune similară celei împotriva statelor de la Marea Baltică¹³⁶. Așadar, se arăta mai clarvăzător decât Guvernul, întrevăzând agresiunea URSS. Încă din mai ceruse lui Gheorghe Tătărescu, insistent, să evacueze arhiva istorică de la Primăria Chișinău, împreună cu valorile istorice cele mai mari, pentru a le pune în siguranță. Nu a fost ascultat și cele mai multe s-au pierdut¹³⁷.

URSS, deși avea înțelegerea cu Germania asupra Basarabiei din august 1939, nu a trecut la cererea acesteia decât atunci când România a pierdut orice posibilitate de ajutor din Occident, după căderea Franței. Ultimatumul rusesc, prin care se cerea Basarabia și Bucovina de Nord — 50 000 km² și 3 700 000 locuitori — va fi înaintat la 26 iunie 1940. Carol al II-lea a convocat Consiliul de Coroană pe 27 iunie, ora 12, ședință despre care va nota în jurnalul său: „[...] s-au desemnat două curente. Iorga pentru rezistență, iar Argetoianu, pentru cedare. Iorga a fost indignat față de Marele Stat Major“ — care, prin generalul Florea Țenescu, a transmis că Armata este incapabilă să lupte și că este important să o păstrăm „pentru zile poate și mai negre“. La vot, 11 s-au pronunțat pentru respingerea ultimatumului: Nicolae Iorga, G.G. Mironescu, M.C. Angelescu, Victor Iamandi, Victor Antonescu, Ștefan Ciobanu, Silviu Dragomir, Traian Pop, Nicolae Hortolomei, Petre Andrei, Ernest Urdăreanu. Pentru cedare au fost 10 voturi: Constantin Argetoianu, Ernest Baliff, Ion Cristu, Mircea Cancicov, Ion Ilcuș, Aurelian Bentoiu, Mihai Ghelmegeanu, Mitiță Constantinescu, Ion Macovei, Florea Țenescu. Alții cinci s-au pronunțat pentru discuții: Ion Gigurtu, V. Slăvescu, C.C. Giurescu, Radu Portocală, Mihail Ralea. Gheorghe Tătărescu a rămas în rezervă¹³⁸. După Consiliu, generalul Țe-

¹³⁵ Idem din 30 martie 2000.

¹³⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 381 și vol. III, f. 185.

¹³⁷ Idem, vol. I, f. 384; foarte supărat, în iulie 1940 anunța că va trage la răspundere pe Grigore Cazacliu și Guvernul pentru că nu au salvat bunurile

nescu i-a declarat Regelui că singura soluție pe care o vede este acceptarea ultimatumului și l-a sfătuit nici să nu decreteze mobilizarea Armatei, aducând argumente de logică; „Eu însă găsesc — nota Carol al II-lea — și am zis-o, în afară de logică mai există și o morală națională și politică; trebuie rezistat la aceste feluri de injoncțiuni brutale și nejustificate”¹³⁹. La al doilea Consiliu de Coroană, în seara aceleiași zile, numai șase consilieri s-au mai pronunțat pentru rezistență. Regele scria: „Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu”¹⁴⁰.

istorice; pentru recăpătarea acestora, anunța că va interveni pe lângă ministrul sovietic Lavrentiev, „cu toată scârba ce resimte”. Având experiența din Basarabia, în iulie 1940 a trimis pe N. Farcaș la Oradea, pentru a evacua arhiva parohiei și cea municipală, și să le ducă la Craiova.

¹³⁸ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, ed. de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, Ed. Șansa, București, 1996, vol. 2, p. 200—201.

¹³⁹ După Consiliu, Carol al II-lea a participat la festivitatea de încheiere a bacalaureatului clasei speciale în care învăța moștenitorul Tronului, Mihai, vorbindu-le tinerilor emoționat la gândul cedării hotărâte în Consiliu. — Idem, p. 201—202. În același timp, N. Iorga a alergat la Institutul de Istorie Universală, unde avea programat un seminar la ora 12; pentru prima dată a întârziat două ore. Studenții, convinși că se întâmplase ceva grav, l-au așteptat. Una dintre studente, academician Cornelia Bodea, a povestit scena petrecută la sosirea profesorului, cursanților de la Universitatea Populară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte, în 26 august 1998: Iorga a întârziat mult, cum nu se mai întâmplase; toți erau neliniștiți și convinși că vor afla ceva dramatic. După două ore, Iorga intră precipitat, își trânteste geanta pe catedră și spune: „Ni s-au prăbușit granițele! Să țineți minte clipa aceasta! Eu nu voi mai fi, dar voi trebuie să apucați clipa când se va face dreptate”. Afirmația trebuie îndreptată. În ziua respectivă N. Iorga a susținut la Institut un seminar, ci o conferință despre Charles Bémont, cu o introducere legată într-adevăr de dramatismul momentului. Considera că are ca sarcină, în acel moment, „singura care îmi este încredințată: de a întreține spiritul bun în această societate, spirit bun care nu poate să însemne decât iubirea de dreptate, simțul pentru dreptul națiunilor de a trăi pe pământul lor, îndeplinirea în viața privată și publică a rosturilor pentru care este făcută omenirea și credința și că astfel de grozăvii nu pot să dureze multă vreme [...] Să nu uitați vorba de acum:

Se înregistra și o scenă violentă: Nicolae Iorga a atacat ferm pe generalul Țenescu, pentru că nu a pregătit Armata și a acuzat politicianismul unora dintre conducătorii Țării, vinovați de dezastru¹⁴¹.

În aceste condiții dramatice, Carol al II-lea a convocat Parlamentul pentru 29 iunie, scopul inițial fiind acela de a fi aprobat ultimatumul URSS. Pe 28 iunie, Nicolae Iorga îi scria lui Ernest Urdăreanu, pentru a-i transmite Regelui: „Nu se poate chema Parlamentul pentru a vota o cesiune care, făcută în această formă, ar deveni iremediabilă. Singura cale e cea de la 1878: retragerea Armatei și a funcționarilor”¹⁴². Pe 29 iunie, Camerele se întrunesc; totuși, ascultând sfatul istoricului, nu se ia în discuție problema ultimatumului. Se anunță doar întrunirea, pe 1 iunie, a comisiilor de Afaceri Străine ale Senatului și Camerei Deputaților, unde ministrul de Externe va ține o informare; „La ședință ar putea participa și domnii parlamentari care nu figurează în comisiile respective”¹⁴³. Pe 1 iunie, concomitent cu ședința comisiilor de Afaceri Externe, are loc și ședința Senatului, sub președinția lui Anibal Teodorescu; se păstrează

noi vom avea să suferim lucruri foarte grele și se cere sufletul trebuitor pentru ca și acum să suferim așa cum se cuvine pentru ca să se însemne în analele istoriei ce a venit asupra noastră și cum am știut să rezistăm; sufletul de la 1916–1918 este necesar și trebuie să ni-l facem neapărat; oricum și oricare ar fi greșelile care nu se pot împiedeca, națiunea să dovedească hotărârea de a trăi în marginile dreptului ei” — vezi N. Iorga, *Un profesor francez: Charles Bémont*, în „Cuget Clar” (Noul „Sămănător”), V, 13/6 oct. 1940, p. 197.

¹⁴⁰ Carol al II-lea, *Între datorie...*, *op. cit.*, p. 203–204. Vezi și Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a II-a, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 1117–1123 și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în...*, *op. cit.*, p. 360–361.

¹⁴¹ O notă a Siguranței, 7 iulie 1940, consemna faptul că în timpul Consiliului de Coroană în legătură cu ultimatumul URSS, N. Iorga ar fi spus: „Trebuie să se înlăture lichelismul în țara noastră”. Ministrul Urdăreanu, încercând să ia cuvântul, profesorul i-a spus: „De dumneata vorbesc!” — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 202.

¹⁴² Arh. Iorga-Pippidi; scrisoare publicată de Andrei Pippidi în RITL, 1–2/1989, p. 287.

un moment de reculegere, după care, în semn de doliu, ședința se suspendă. Nicolae Iorga nu a luat parte la sesiune.

Populația a primit cu indignare cedările teritoriale fără luptă. Pe 28 iunie, manifestanții strânși în fața Palatului Regal scandau: „Nu Basarabia! Nu Bucovina!“ Încă odată, Nicolae Iorga a exprimat fidel dorința națiunii. Va începe o campanie de condamnare vehementă a ultimatumului, printr-o serie de articole în „Neamul Românesc“ — la 2, 4, 7, 11, 14 iulie; în *Cea mai mare durere*, scria: „S-a luat României noastre prin silă toată Moldova de răsărit și ținuturile de peste Prut ale vechilor răzeși bucovineni. O mai mare durere decât aceasta n-o pot curpinde inimile noastre. [...] Basarabia celor trei milioane de țărani români a venit de la sine către noi în zilele de cumplită neorânduială când împărăția rusească se dărâma. Noi am făcut pentru dânsa ce era în puterile noastre, și isprava noastră se vede. Acuma, alții se vor bucura de dânsa [...]. Dar este o vorbă pentru astfel de ceasuri. Morile lui Dumnezeu macină încet dar sigur“¹⁴⁴.

În condițiile pierderii Basarbiei și Bucovinei de Nord, Siguranța afla că Nicolae Iorga trimisese, pe 28 iunie 1940, o scrisoare lui Iuliu Maniu, încercând să-l determine să părăsească atitudinea de opozant față de regimul carlist, pentru a da o dovadă de unitate a românilor, în acele momente grave; o asemenea poziție a liderului PNT ar contribui, i se scria, la „reconfortarea moralului întregii noastre opinii publice“¹⁴⁵.

Primul rezultat important al acțiunii lui Nicolae Iorga de a atrage liderii Opoziției a fost memoriul comun prezentat Comisiei de Afaceri Străine a Senatului, în problema Basarbiei, la 2 iulie 1940. Semnau Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, G.G. Mironescu, dr. C. Angelescu, Ion Mihalache, Stelian Popescu, Vasile Sassu, Mihai Oromolu, Virgil Madgearu, Nicolae Chirculescu, Octavian Tăslăoanu, Constantin Brătianu, Nicolae Polizu-Micșunești, Gheor-

¹⁴³ „Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 1 din 4 octombrie 1940, p. 1.

¹⁴⁴ „Neamul Românesc“ din 7 iulie 1940; vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în...*, op. cit., p. 361–362.

ghe Popp, dr. A. Dobrescu, T.G. Emandi, Gheorghe Cipăianu, Ion Lugoșianu. Se aprecia că „Ultimatumul de ieri, urmat de o luare în stăpânire imediată, nu poate găsi nici un temei istoric și legal și înstrăinarea unei atât de largi părți a României unite calcă peste dreptul a trei milioane de țărani români și a unei pături de intelectuali devotată cauzei naționale. Fără a pune în discuție necesități care s-au socotit că nu se pot evita, subsemnații, dintre care cei mai mulți sunt întemeietorii înșiși ai Statului Român nou în hotarele lui firești, nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaștere legală în numele Statului și poporului român la ceea ce nu este decât o uzurpație determinată de confuzia de noțiuni; dorinți trecătoare, a unei epoci de criză fără păreche”¹⁴⁶. Din parcurgerea listei semnatarilor *Memoriului*, marea majoritate lideri ai PNT și PNL, se poate trage concluzia că nu acești lideri fuseseră atrași în sprijinul regimului carlist, cum dorise inițiatorul documentului, ci acesta fusese atras în tabăra Opoziției; deși nu o spunea direct, documentul acuza conducera Statului că nu a fost capabilă să apere România Mare. Chiar în ziua înaintării *Memoriului* colectiv, Iuliu Maniu și-a reluat raporturile normale cu Nicolae Iorga, după cum afirmau „intimii” liderului țărănist; acesta a trimis, prin Polizu-Micșunești, o scrisoare istoricului, mulțumind pentru inițiativa *Memoriului*; credea că acesta este doar un prim pas, deoarece „o personalitate recunoscută ca dl. Iorga trebuie să ducă lupta continuă pentru salvarea țării și această luptă nu poate fi dusă cu succes decât alături de cele două partide din Opoziție”. Foarte receptiv, profesorul a transmis răspunsul chiar prin aducătorul mesajului: și el socotea necesar ca toți oamenii de bine din țară să-și dea mâna pentru a putea salva ce a mai rămas¹⁴⁷. Mergând mai departe, istoricul a încercat să concretizeze într-un organism politic apropierea de liderii „istorici”; propunea înființarea unei

¹⁴⁵ Arh. SRI, fond D, deosar 11382, vol. III, f. 192.

¹⁴⁶ Document reprodus și în vol. *Iuliu Maniu în fața Istoriei*, Edit. Gândirea Românească, București, 1993, p. 435–437.

„Uniuni Sacre“, compusă din personalități aparținând național-țărăniștilor, național-liberalilor, național-creștinilor, din majoritatea consilierilor regali și din personalități neangajate politic; scopul declarat era crearea unui curent care să se opună cedării de teritorii în Vest și Sud¹⁴⁸. În același context și sub aceeași motivație, se înregistrează, la începutul lui iulie 1940, o apropiere a lui Nicolae Iorga și de liderii liberali, tot printr-un schimb de scrisori. Pe 10 iulie i-a scris lui Dinu Brătianu, prezentându-i necesitatea constituirii „Uniunii Sacre“; înființarea acesteia ar fi avut drept consecințe: posibilitatea evitării formării unui Guvern legionar, „care astăzi pare inevitabil“; s-ar putea constitui un Guvern de uniune națională, cu personalități care au aderat la „Uniunea Sacră“, acest Guvern ar fi în asentimentul opiniei publice românești, având un program naționalist; s-ar arăta țării că oamenii politici știu să se grupeze în jurul Regelui, atunci când Țara este în pericol; Țara ar arăta străinătății hotărârea de a nu ceda nimic, nici la Vest, nici la Sud. Dinu Brătianu a răspuns, arătând „că gruparea liberală și cea național-țărănistă a luat de mult hotărârea constituirii *Uniunii Sacre*, pe care ei au numit-o «Blocul Uniunii Opoziției»“; se declara de acord cu programul elaborat de istoric¹⁴⁹. Însă, majoritatea celorlalți oameni politici abordați nu au răspuns; mai ales din rândul național-țărăniștilor se afirma că problema păstrării granițelor era legată de soluționarea mai întâi a problemelor interne, vizând revenirea la sistemul democrației parlamentare. Rezerva țărăniștilor a provocat și replierea liberalilor. Ca urmare, Nicolae Iorga anunța, la 26 iulie, că este constrâns să renunțe la ideea formării „Uniunii Sacre“; intenționa, însă, să strângă în jurul său elementele naționaliste tinere împreună cu naționaliștii aflați în jurul său în 1916; erau vizați și intelectualii transilvăneni, basarabenii, bucovineni¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 198.

¹⁴⁸ Idem, f. 209.

¹⁴⁹ Idem, f. 211–212.

Notele Siguranței de la începutul lui iulie 1940 consemnau faptul că Nicolae Iorga se menținea la punctul de vedere că acceptarea ultimatumului sovietic era o greșeală de neiertat, care nu putea rămâne fără consecințe de ordin intern, bineînțeles politice. Săgeata nu era îndreptată împotriva Regelui, pe care îl lăuda pentru că s-a opus cedării, ci împotriva șefului Marelui Stat Major, generalul Florea Țenescu care recomandase acceptarea ultimatumului. Totodată, lipsa susținerii din partea Germaniei în timpul crizei, i-a accentuat istoricului ostilitatea față de aceasta; avea un nou argument în condamnarea acelor ce favorizau subordonarea Țării față de Axă¹⁵¹. Românii care doreau această subordonare greșeau: „Ei merg cu Axa Roma-Berlin, iar eu i-aș întreba: Axa merge cu ei? Nu cred!”¹⁵²

Pe 2 și 3 iulie 1940, istoricul a primit acasă pe mai mulți parlamentari din Basarabia și Bucovina, sfătuindu-se cu ei asupra situației celor două provincii pierdute. Se anunța și întrevederea avută cu consilierii regali G.G. Mironescu, general Văitoianu, dr. C. Angelescu — pe marginea discuțiilor româno-germane. Anunța intenția editării unei cărți Albe — împreună cu generalul Popovici, Ion Inculeț, Ștefan Ciobanu, Pan Halippa, Gh. Buzdugan ș.a. — cu o expunere pe bază de documente a politicii românești în Basarabia și împrejurările ocupării ei de către ruși. Pentru a se informa cât mai bine, i-a cerut lui Virgil Madgearu detalii asupra unor fonduri speciale pentru înzestrarea Armatei în ultimii opt ani. Era convins că se făcuse o greșeală retrăgând din Basarabia o parte a tineretului; aceștia trebuiau să rămână acolo, pentru a se opune politicii de rusificare¹⁵³. Nicolae Iorga a acceptat propunerea lui Ion Inculeț de a participa la activitatea Cercului Basarabenilor, unde urma să conducă acțiunile în domeniul istoric și național. Se intenționa editarea și a unui ziar¹⁵⁴. Aceeași idee, a coordonării luptei pentru reluarea

¹⁵⁰ Idem, f. 238.

¹⁵¹ Idem, f. 201.

¹⁵² Idem, f. 205.

¹⁵³ Idem, f. 199–200.

teritoriilor răpite de URSS, a stat la baza formării unui Comitet de inițiativă, la Vălenii de Munte, pe 14 iulie 1940; Comitetul — în care intrau, printre alții, dr. Petre Topa, Andrei Rădulescu, general Schina, Ion Inculeț, Dumitru Munteanu-Râmnic —, polarizat în jurul istoricului, și denumit „salvare a neamului“, avea un secretar general pe Ștefan Ciobanu. Prima sumă dată pentru un fond de propagandă, 50 000 lei, venea de la Nicolae Iorga care, în plus, punea la dispoziție, gratuit, și Tipografia „Datina Românească“ pentru publicarea unei cărți intitulată *Viața românească în Basarabia*. Aurelian Sacerdoțeanu, unul dintre foștii elevi ai istoricului, era însărcinat să organizeze o campanie națională. De asemenea, se hotăra ca în semn de solidaritate, la Cursurile de Vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte, să fie invitați peste 300 de refugiați basarabeni și bucovineni¹⁵⁵. În mod special lui A. Sacerdoțeanu i se încredința propaganda în Cadrilater iar lui Suci Sibianu i se încredința efectuarea unei anchete în ținuturile zise secuiești (mai ales județul Trei Scaune), pentru a identifica așezările românești și pentru a înființa patru noi filiale ale Ligii Culturale. Societății „Tinerimea Română“ i se cerea concursul pentru propagandă națională și pentru întocmirea statisticilor demografice¹⁵⁶. Iar la 25 iulie se hotăra să-i fie prezentat Regelui un memoriu (alcătuit de Nicolae Iorga, Ion Inculeț, Ștefan Ciobanu, Pan Halippa); cereau înființarea unui subsecretariat de Stat al Refugiaților din Basarabia și Bucovina și introducerea unei ore pe zi la Radio București destinată special celor două provincii¹⁵⁷.

Spre deosebire de alți ani, și sub influența recentelor evenimente din Basarabia și Bucovina, Cursurile de Vară de la Universitatea

¹⁵⁴ Idem, f. 203.

¹⁵⁵ Primarul din Vălenii de Munte, Nicolae Arghir, cerea, pentru acești refugiați, o subvenție de la Prefectura Prahova (prefect colonel A. Teodorescu), la 9 iulie 1940; prefectul aprobă — Arh. Națională Prahova, fond Prefectură Prahova, dosar 331/1940, f. 81, apud I. Șt. Baicu, C. Dobrescu, *Nicolae Iorga și Prahova, op. cit.*, p. 447.

¹⁵⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 228–229.

Populară de la Vălenii de Munte din 1940 s-au deschis cu o prezență restrânsă — aproximativ 300 cursanți, spre deosebire de 1939, când fuseseră 2 000. Și personalitățile venite erau mai puține; printre ele Ion Incuț, rezidentul regal Gheorghe Alexianu, Dumitru Munteanu-Râmnic, dr. Petre Topa, preotul și academicianul Nae Popescu, Aurelian Sacerdoțeanu, avocatul Nicolae Frateș, comandantul Legiunii de Jandarmi Prahova colonel Anton. Așa cum toți se așteptau, la deschidere Nicolae Iorga a vorbit despre *Drepturile românilor asupra Basarabiei*, încheind cu exprimarea convingerii că „Românul așteaptă hotărât momentul să palmuiască pe acela care l-a umilit. Basarabia a fost și este pământ românesc”¹⁵⁸. Tema prelegerilor istoricului va fi *Condițiile colaborărilor internaționale*; ultima intitulată *Falimentul colaborațiilor internaționale*, se încheia pesimist: „Unitatea lumii, pe care am constatat-o în foarte multe domenii, este o mare realitate care s-a sfărâmat”¹⁵⁹. La fel de pesimist își încheia și discursul la închiderea cursurilor Școlii de Misionare Morale și Naționale „Regina Maria”, pe 15 august: „În atmosfera aceasta de crimă internațională, în aceste vremuri de dărâmare a celor mai înalte idei la care a ajuns omenirea, în această epocă de sfărâmare a religiilor, a filosofiilor, ce să mai vorbesc eu acum despre moralitate?”¹⁶⁰

*

Compoziția Guvernului Ion Gigurtu, format la 4 iulie 1940, în care intrau mai mulți legionari, l-a dezamăgit pe Nicolae Iorga. Ostilității sale, afișată public, i s-a răspuns cu amenințarea că vor fi pedepsiți oamenii politici care au adus Țara într-o situație așa de grea. Amenințării, istoricul i-a răspuns: „Vinoși de starea actuală a

¹⁵⁷ Idem, f. 235.

¹⁵⁸ Idem, vol. IV, f. 10. Relatarea deschiderii cursurilor Universității Populare de la Vălenii de Munte și în raportul Poliției Vălenii, 15 iulie 1940 — I. Șt. Baicu, C. Dobrescu, *op. cit.*, p. 448.

¹⁵⁹ N. Iorga, *Condițiile colaborărilor internaționale*, București, 1940, p. 129.

Țării suntem toți. În fruntea tuturor se găsesc, însă, legionarii, cari în goana lor după putere, au omorât pe cei mai buni dintre conducătorii români. [...] Legionarii spun azi că ei preconizau o apropiere imediată de Germania și Italia. Dar să ne aducem aminte ce program avea Guvernul Goga-Cuza și cine era văzut mai bine la Roma și Berlin, Codreanu sau Goga? [...] Nu pot să spun decât că, în cazul când legionarii vor încerca cea mai mică mișcare, ne vor găsi pe noi, care am înființat naționalismul — de care ei se servesc acum — strânși într-un mănunchi, care va rezista, sub orice formă, cu orice preț¹⁶¹. Declarația era din 10 iulie. La o săptămână, își reafirma hotărârea de a participa la orice acțiune care va avea scopul de a împiedica formarea unui guvern pur legionar; anunța că, pentru a organiza o asemenea acțiune de rezistență la ofensiva legionară, va contacta pe A.C. Cuza, G.G. Mironescu, dr. C. Angelescu și Victor Iamandi¹⁶². Deși blocat la Vălenii de Munte în timpul cursurilor Universității Populare, 15 iulie–15 august, se interesa de aproape — conform aprecierii Siguranței — de activitatea legionarilor¹⁶³.

Aparent numai, Nicolae Iorga era rupt de lumea politică timp de o lună. În realitate, susținerea cursurilor de vară era doar o parte din activitatea desfășurată în timpul Universității Populare. Istoricul, folosindu-se de prezența unui mare număr de cursanți din regiunile amenințate de pretențiile maghiare sau bulgărești, de refugiați din Basarabia și Bucovina, încerca să pună bazele unei mari acțiuni de rezistență națională. La curent și cu evoluțiile din lumea politică bucureșteană și internațională, deseori își sintetiza concluziile în fața unor grupuri de participanți la cursuri. Aceste declarații nu au fost reținute decât de către informatorii Siguranței. Într-unul dintre rapoarte se anunța că, pe 29 iulie 1940, în fața unui grup din care făceau parte și generalul Dabija, N.A. Constantinescu, generalul Schina, Dumitru Munteanu-Râmnic, profesorul spusese: „Trecem

¹⁶⁰ „Neamul Românesc“ din 16 august 1940.

¹⁶¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 208.

¹⁶² Idem, f. 225.

prin vremuri grele, hotarele țării noastre au ajuns la discreția tuturor. Înconjurați de vecini puternici și hrăpăreți, vom avea mult de suferit și suntem la începutul acestor suferințe care au fost impuse poporului român. La cârma țării este un Guvern care se numește naționalist și care va face jocul politic al Axei Roma-Berlin. [...] La noi în țară nu pot fi guverne care să se aplece prea mult într-o balanță, fie a Axei, fie a URSS-ului. Dacă acum câțiva ani a apărut Codreanu cu o ceată de tineri, a vrut să formeze o mișcare naționalistă; aceasta ar fi fost necesară, mai ales că începuseră bine. Dar, deodată acești naționaliști au ieșit peste granițele țării, cerând oblăduirea unora cari ne-ar fi pus în conflict cu alții. Astăzi se încearcă o formulă nouă. Foștii legionari sunt în fierbere și spun că vor veni la cârma țării, ba câțiva dintre ei, mai moderați, conduc și ministere. [...] Consolidarea naționalistă, de urgentă necesitate, nu se face astăzi cu guverne extreme, ci cu o seamă de oameni reprezentativi cari să poată cârmui bine Țara, iar la nevoie să ne luăm armele și să ne apărăm pământul“. În funcție de evoluția situației internaționale, trebuia inițiată o mișcare de rezistență națională¹⁶⁴. Nu considera capabil Guvernul Gigurtu de o asemenea inițiativă, atât datorită compoziției, cât și a personalității șterse a primului ministru; de aceea, îl trata cu mare răceală. La începutul lunii august, de la Vălenii de Munte profesorul era chemat la București, pentru a participa la un Consiliu de Coroană prezidat de Ion Gigurtu; G.T. Kirileanu nota (pe 10 august): „Iorga n-a vrut să ia parte la ședința consilierilor regali prezidată de Gigurtu, pentru raportul asupra călătoriei la Hitler și Mussolini — deoarece el înțelege a lua parte numai la ședințele prezidate de Rege. Primul ministru, dacă are a-i face vreo comunicare, poate să-l viziteze pe Iorga acasă“¹⁶⁵.

Informațiile transmise de Siguranță, — privind multele personalități politice ce se perindau pe la Vălenii de Munte cu scopul aparent doar de participare la cursurile Universității Populare, dar

¹⁶³ Idem, f. 227.

¹⁶⁴ Idem, f. 241–243.

având în principal țelul găsirii unei formule de grupare, în afara Guvernului sau chiar împotriva lui, în vederea scoaterii României din criză —, l-au alarmat chiar și pe primul ministru Ion Gigurtu. Acesta s-a hotărât să meargă și el la Văleni, pe 16 august, scopul declarat fiind o vizită de prietenie făcută profesorului. Întâmplător, sau mai de grabă nu, în aceeași zi, tot la Vălenii de Munte sosește, cu un avion, generalul Ciupercă, comandantul Corpului III Armată, în vizită la comerciantul Ion Gutu¹⁶⁶. Convorbirile avute de cei doi oaspeți cu Nicolae Iorga au fost într-adevăr secrete, în dosarele Siguranței nerăzvățând nici o informație. Ce s-a discutat se poate doar bănui. Sigur este faptul că vizitatorii nu au putut schimba atitudinea de până atunci a istoricului, de refuz al colaborării cu un guvern din care făceau parte și legionari.

*

În a doua parte a lui august 1940, cu toate afirmațiile liniștitoare ale autorităților, Nicolae Iorga întrevedea o cedare, la presiunea Germaniei, față de pretențiile Ungariei. Nota Siguranței din 23 august consemna afirmațiile istoricului în fața unora dintre partizanii săi: „Față de presiunile Germaniei de a se termina cât mai curând tratativele cu Ungaria, pentru asigurarea păcii în Balcani, Guvernul va fi nevoit să cedeze Ungariei câteva județe din Transilvania. [...] Dacă acesta va fi rezultatul tratativelor cu ungurii, va demisiona din Consiliul de Coroană și va continua acțiunea de redresare a românismului, căutând totodată să provoace stabilirea răspunderilor fostelor guverne pentru situația gravă în care a ajuns Țara”¹⁶⁷. În aceeași zi, o altă notă anunța că istoricul intenționează să reorganizeze fostul său partid — Partidul Național Democrat — care urma să activeze în cadrul Partidului Națiunii. Formula era, evident, curioasă și imposibil de materializat; reflecta dorința de a nu rupe legătura cu regimul carlist. În PND anunța că va concentra pe

¹⁶⁵ Biblioteca Academiei Române, Arh. G.T. Kirileanu, mss 5/4, f. 189.

¹⁶⁶ Idem, f. 246–247.

reprezentanții românilor refugiați din teritoriile cedate, pentru a constitui un „bloc al românilor de peste hotare”¹⁶⁸. Peste câteva zile declara: „Eu personal voi pune toată puterea mea de muncă, viața și avutul meu, dacă va fi nevoie, pentru a salva integritatea teritorială a României. Voi lupta contra indiferent cui, dacă voi vedea slăbiciunea să se accepte discuțiuni cu vreunul din vecinii noștri, referitoare la teritoriul Țării. În acest sens, nu voi cruța nimic, anunțând public orice act de slăbiciune, al vreunei persoane politice sau Guvern, pentru a-mi salva Țara”¹⁶⁹.

La 23 iulie 1940, în timpul Cursurilor de Vară, Nicolae Iorga și o parte dintre participanții la acestea au inițiat un „Bloc al Apărătorilor Graniței”; se dorea a fi un intermediar între fruntașii politici și Coroană, pentru informarea reciprocă privind evoluția evenimentelor externe; totodată, noul organism avea rolul de a protesta și a se opune oricăror acțiuni ale Guvernului, în cazul când acesta ar înclina să accepte pretențiile teritoriale ale vecinilor. Așadar, se dorea ca Guvernul, în care intraseră și legionari, să nu mai poată acționa liber. Primii cu care trebuiau avute convorbiri pentru aderarea la Bloc erau Dinu Brătianu, dr. C. Angelescu, dr. Costinescu, Victor Iamandi, generalul Mihail și Petre Bejan¹⁷⁰. Inițiatorii proiectului se pronunțau pentru înlocuirea Guvernului Gigurtu, rău compus și incapabil, cu unul de Uniune Națională, format din personalități cu experiență, între care și foști prim miniștri; profesorul se arătă gata să participe la un asemenea Guvern¹⁷¹.

¹⁶⁷ Idem, vol. I, f. 387.

¹⁶⁸ Idem, f. 388.

¹⁶⁹ Idem, vol. III, f. 214.

¹⁷⁰ Idem, f. 231. În cadrul larg al luptei pentru apărarea granițelor, N. Iorga preconiza să întreprindă un ciclu de conferințe în centrele principale ale Transilvaniei, cu scopul îmbărbătării românilor ardeleni. Pe nota Siguranței unde se comenta această hotărâre se pusese, pe 4 august 1940, mențiunea: „Va trebui să ceară autorizație pentru conferințe”. — Idem, vol. IV, f. 13.

În condițiile tot mai marilor presiuni din partea Ungariei și Bulgariei, corelate cu acelea venite dinspre Germania și Italia, reactualizarea pericolului rusesc — prin masiva concentrare de trupe sovietice pe Prut — a umplut de teamă mediile politice de la București; acesteia, Nicolae Iorga îi opune o formulă interesantă: „Ceea ce trebuia să facem în luna iunie, vom face acum, întrucât un popor care luptă numai atunci când are siguranța victoriei, nu este demn de a avea o istorie națională, iar lucrul acesta nu a existat în trecutul nostru care ne învață să ne jertfim pentru pământul nostru, indiferent de rezultatul luptei”¹⁷².

Față de atitudinea defetistă a șefului Marelui Stat Major, generalul Florea Țenescu, și a generalului Gheorghe Niculescu, ministrul Apărării Naționale, în timpul crizei basarabene și după, Nicolae Iorga a cerut repetat înlocuirea lor. Una dintre cereri era cuprinsă într-o scrisoare trimisă, la jumătatea lui august, colonelului Radu Rusescu (aghiotant regal), pentru a o transmite lui Carol al II-lea; se menționa: „Dacă e vorba de altceva în cererile Ungariei decât de cedări reciproce pe un spațiu restrâns al frontierei de Vest și de măsuri mai largi pentru minoritățile de ambele părți, nu se poate ajunge la altceva decât la hotărârea prin război [...] prezența la Statul Major și la Ministerul Apărării Naționale a oamenilor cari au declarat în iunie incapacitatea de a lupta cu succes a Armatei române face inutilă participarea mea la Consiliu”¹⁷³. Înviniuirile aduse celor doi generali veneau și din partea altor oameni politici. Mihail Manoilescu nota că, la 9 iulie 1940 cei doi se arătaseră „speriați de constatățile făcute” privind gradul de pregătire a Armatei¹⁷⁴.

¹⁷¹ *Idem*, vol. III, f. 232.

¹⁷² *Idem*, f. 254.

¹⁷³ Copia scrisorii, făcută de Ecaterina Iorga, în Arh. Iorga-Pippidi; scrisoare publicată mai întâi de Andrei Pippidi în RITL, XXXVII, 1-2/1989, p. 287–288 și reluată de Ecaterina Vaum în *Nicolae Iorga, Corespondență*, vol. 3, Edit. Minerva, București, 1991, p. 183–184.

Aflat la Băile Herculane, pe 22 august Nicolae Iorga era invitat, telefonic, la întrunirea Consiliului de Coroană din 23, moment în care se mai desfășurau încă tratativele româno-ungare de la Turnu Severin, începute pe 16 august. Istoricul pune din nou condiția înlăturării generalului Țenescu, care, însă, fusese înlocuit chiar în acea dimineață. Formula de invitare demonstra importanța pe care Carol al II-lea și Ion Gigurtu o acordau participării profesorului la luarea unei hotărâri atât de grave; nu putea fi doar o invenție a lui N. Georgescu-Cocoș, întrucât acesta telefona chiar din casa primului ministru, conform înregistrării făcută de Siguranță. (ora 16,40)¹⁷⁵. Într-adevăr, chiar în acea dimineață generalul Țenescu fusese demis, Carol al II-lea spunându-i că demiterea „nu este pricinuită de o supărare a mea, ci de împrejurări de ordin politic independente de mine“¹⁷⁶. În aceste condiții, Nicolae Iorga s-a deplasat la București, unde, în Consiliul de Coroană afirma că aide-mémoire-ul maghiar de la Turnu Severin este „necalificabil de obraznic“ și, de aceea, tratativele ar trebui rupte¹⁷⁷.

La ședința Consiliului de Coroană decisivă — unde s-a acceptat Dictatul de la Viena — din noaptea de 29 august 1940, Nicolae Iorga

¹⁷⁴ Mihail Manoilescu, *Memorii*, iulie-august 1940, mss, p. 26. (În 1988, un fost coleg de facultate mi-a împrumutat manuscrisul, aflat în Arh. ISISP: avea coperti roșii și indicativul 8 — poate volumul 8. Valeriu Dinu va edita *Memoriile* lui Mihail Manoilescu în 1993, în două volume, la Edit. Enciclopedică, cuprinzând perioada până în 1936 și un capitol *Voiajuri și congrese*, după care menționează: „Aici manuscrisul se întrerupe“; iar într-o *Addenda* publică *Însemnări din noaptea abdicării 6 septembrie 1940*. Așadar, rămâne neacoperit intervalul 1936–6 septembrie 1940: prin urmare există două copii ale mss, aceea folosită de editor fiind mai restrânsă. Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în... op. cit.*, p. 365).

¹⁷⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 252–253. Pe înregistrarea convorbirii telefonice apare indicația: „Dat numai Palat și M.I.“ Faptul poate duce la concluzia că urmărirea convorbirilor telefonice ale lui N. Iorga era comandată expres de Carol al II-lea, mai ales că, în epocă, acest sistem de urmărire era abia la început și puțin uzitat.

¹⁷⁶ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune*, op. cit., vol. II, p. 244.

nu a putut participa; plecat seara din Băile Herculane, cu automobilul, iar de la Craiova cu un tren special, va ajunge la București abia la ora 6 dimineața, când lucrările Consiliului se terminaseră¹⁷⁸. Nu avuseseră timp să ajungă nici Iuliu Maniu și Gheorghe Brătianu. Dar, în după amiaza lui 30 august va fi primit în audiență de către Rege și va participa la al doilea Consiliu de Coroană. Acum, însă, nu se mai putea decât constata punerea în aplicare a hotărârii din noaptea precedentă: Mihail Manoilescu semnase, la Viena, „arbitrajul“ germano-italian. (Documentul nu va fi ratificat nici de Carol al II-lea, nici de Ion Antonescu; nu va fi măcar publicat în „Monitorul Oficial“, legal, pentru România, neexistând; va fi, însă, pus în practică).

În aceste condiții, când tragedia se consumase, a avut loc al doilea Consiliu de Coroană, în noaptea de 30/31 august 1940. Carol al II-lea preciza: „Astăzi v-am întrunit din nou, ca să luați cunoștință de urmările hotărârii de ieri“. Așadar, Nicolae Iorga nu și-a pus semnătura pe hotărârea cedării. Însă, la al doilea Consiliu, analizând situația României din acel moment, constata că o rezistență ar fi dus la consecințe mult mai grave, atât în Transilvania, cât și în Moldova; își exprima convingerea că nu se crease, prin această cedare, o situație definitivă: „Noi facem parte dintr-un sistem; sistemul acesta s-a năruit, s-a ivit un alt sistem care îl înlocuiește [...]; sistemul acesta al doilea se sprijină pe o biruință care nu este verificată până la sfârșit și care n-a izbutit a crea o ordine europeană, pe care s-o accepte toate popoarele [...]. Va veni sistemul definitiv [...], sistemul acesta va fi cel adevărat. [...] Aceea ce se întâmplă acum este numai biruința unei caste stăpânitoare în Ungaria, e biruința grofilor [...], o clasă socială aparținând trecutului, care n-are nici un viitor a putut să câștige, întrebuițând un moment care este supus la toate întâmplări viitoare [...]; *nu va putea stăpâni această bucată de pământ* [subl. n.]. Prin urmare, eu închei cu un apel către poporul românesc de acolo, nu pentru o rezistență armată, de care s-a vorbit

¹⁷⁷ Idem, p. 245.

și care este imposibilă, față de mijloacele actuale de luptă [...]; îndată ce se va reveni la o stare de lucruri cât de cât constituțională, cum a fost înainte, stăpânitorii aceștia care prin viclesug s-au strecurat, vor întâlni rezistența poporului românesc și aceasta face mult mai mult decât tot ce am fost în stare s-au n-am fost în stare să facem cu armata noastră¹⁷⁹.

Consiliul de Coroană din 30/31 august 1940 a fost și unul dintre puținele momente, de la sfârșitul perioadei interbelice, când Iuliu Maniu îl aproba pe Nicolae Iorga: „Gădesc observația d-lui profesor Iorga foarte măgulitoare pentru noi și foarte la loc, când a spus pe de o parte că Ardealul s-a alăturat din libera sa voință și când a mai adăugat că în ceea ce privește Ardealul n-are dreptul să dispună nimeni afară de poporul românesc din Ardeal. [...] Aceste lucruri trebuiesc accentuate cu toată hotărârea, pentru că punctul de vedere al Guvernului unguresc este că Ungaria are drept istoric asupra Ardealului, ceea ce este absolut neadevărat“. Spre deosebire, însă, de istoric, liderul țărănist se pronunța împotriva oricăror cedări, fie și cu convingerea că este doar pentru un moment¹⁸⁰.

Studiile din ultimii ani — mai ales cele ale profesorului ieșan Gheorghe Buzatu — bazate pe surse arhivistice până acum inaccesibile (în primul rând rusești), demonstrează faptul că în ambele crize majore din vara lui 1940, Nicolae Iorga avusese o poziție justă: în cazul ultimatumului sovietic din iunie, o rezistență armată fermă a României ar fi provocat o repliere a trupelor sovietice, care nu erau pregătite de un război, însuși Guvernul URSS având în calcul o asemenea eventualitate; în schimb, în cazul Dictatului de la Viena, o

¹⁷⁸ Pe 29 august, seara, N. Iorga este chemat urgent la București. Comisarul de serviciu raporta plecarea lui N. Iorga din Herculane la ora 20,30, cu mașina, însoțit de un subofițer de jandarmi; va ajunge la Craiova, de unde a luat trenul spre București la ora 1. — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 16, 17.

¹⁷⁹ Stenograma Consiliului de Coroană publicată de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în vol. *România după Marea Unire, op. cit.*, vol. II, partea a II-a, p. 1275–1277.

rezistență a României ar fi dus la un atac concertat împotriva ei din partea Ungariei, Germaniei și URSS, periclitând astfel însăși existența Statului Român și posibilitatea refacerii sale teritoriale în viitor. Mihai Manoilescu nota: chiar în noaptea de 29/30 august 1940, viceministrul Decanozov l-a convocat pe ministrul român la Moscova, Grigore Gafencu, înmânându-i o notă de protest împotriva „violărilor de teritoriu și actelor de dușmănie“ pe care soldații români le-ar fi făcut în zona Prutului; amenința cu „consecințe“. A doua zi, nota sovietică a fost publicată în presa de la Moscova. Concomitent aveau loc masive concentrări de trupe sovietice pe granița cu România. Și, nota Manoilescu: „Toate presiunile militare ale Rusiei la frontierele României au încetat instantaneu când rușii au luat cunoștință de Arbitraj, iar trupele lor motorizate au fost imediat întoarse de la graniță“¹⁸¹.

După Consiliul de Coroană din 30/31 august, Nicolae Iorga revine la Băile Herculane, de unde, în condițiile precipitării evenimentelor spre abdicarea lui Carol al II-lea, la 6 septembrie (ora 9,45 — așadar după abdicare) pleacă definitiv la București¹⁸².

În „Neamul Românesc“ din 3 septembrie 1940, Nicolae Iorga publică *O explicație*: „În acea strajnică noapte ni s-a pus înaintea alegerea între o jertfă de pământ și, din nenorocire, de fii ai acelui pământ [...]. Să mi se arate ce altă alegere se putea face. Întâmplarea a făcut că nu eram de față, dar cum aș fi putut să judec altfel decât atâția dintre aceia cari, ca și mine, au avut partea lor în mărirea României? Am înțeles că *Statul* trebuie să cedeze [...]. Dar Statul e una și *nația* e alta. Nația rămâne și supt cea mai crudă apăsare. Cu Statul e mai tare. *Fără Stat, unde a ajuns astfel, e mai liberă.* [...] Vitează și deșteaptă cum e, nația românească, înfășurându-și trupul rănit în tricolorul tuturor speranțelor, intră acum în front“. Statul român, înconjurat de inamici din toate părțile, era ca un *Drumeț în*

¹⁸⁰ Idem, p. 1278–1283.

¹⁸¹ Mihail Manoilescu, *Memorii*, mss (8), p. 282, 284; vezi Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în...*, op. cit., p. 367.

*calea lupilor*¹⁸³. „S-ar fi luptat cu un singur dușman, cât de tare, dar el era prins din toate părțile“.

*

Foarte mulți îl considerau pe Nicolae Iorga, la începutul lui septembrie 1940, în continuare ca pe un mesager al voinței poporului român, de aceea își îndreptau atenția către acesta. În multe scrisori din aceste zile, i se cerea să coordoneze rezistența în fața coteropirii Transilvaniei de Nord; motivul consemnat: „Numai marele cărturar, marele istoric al neamului înțelege durerea noastră“¹⁸⁴. Totodată, reîncep scrisorile de amenințare. Pe 3 septembrie Iosif Câmpean, din Țara Oașului, îl acuza că este unul „din asasinii lui Corneliu Zelea Codreanu, acela pe care Dumnezeu ni-l dăduse să apere această țară și să mântuiască acest neam“; distrugerea granițelor Țării era urmarea acestui asasinat. Profesorul era acuzat și că l-a insultat pe Iuliu Maniu, că a alergat după decorații, după uniforme, după îmbogățire, după plăceri desfrânate. Era amenințat cu judecata: „Vei plăti toate crimele ce ai săvârșit“¹⁸⁵. Scrisoarea reprezintă unul din primele documente legionare în care istoricul este învinuit de toate relele ce s-au abătut asupra României; pe lângă rea credință, dovedește faptul că și în momentele cele mai grave pentru România,

¹⁸² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 22.

¹⁸³ „Neamul Românesc“ din 4 septembrie 1940. În numărul din 7 septembrie 1940 este publicat articolul *Măcar să nu uităm*: „Așezați unde suntem, în bătaia tuturor vânturilor ca și cum ne-ar fi fost menirea să stăm strajă în fața și împotriva celor mai sălbatice vijelii. toată viața noastră de aproape două mii de ani n-a fost altceva decât o trântă cu primejdia. Am biruit adesea, dar cea mai mare biruință e că avem, în ciuda tuturor, un pământ și un steag pe care ai noștri au fost vrednici să le apere. Dar sunt și la neamul cel mai dârz întru apărarea lucrurilor sale și ceasuri rele pentru care nu noi, și nu noi toți, suntem vinovați. Să nu le lăsăm să treacă fără urmă. Dacă n-am putut plăti atunci răul ce ni s-a făcut, de atâta să avem grijă: *măcar să nu uităm!*“

¹⁸⁴ Toate scrisorile din perioada respectivă în Arh. Iorga-Pippidi; menționate de Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în...*, op. cit., p. 367.

reprezentanții Mișcării Legionare își urmăreau doar propriile țeluri: răzbușnarea pe aceia care erau socotiți că i-au blocat drumul și cucerirea puterii politice. Este izbitor contrastul dintre acțiunea Mișcării Legionare în acel moment tragic și îmbărbătarea pe care Nicolae Iorga o trimitea poporului său, tot în acel moment: „S-a sfâșiat trupul Țărei, fără voia noastră. Împotrivirea noastră a fost împiedicată cu silnicie și cu asprime. Români, vremurile grele ne-au ajuns. Să ne reculegem și să privim senini, mereu îndurerați înainte. Dreptatea neamului va izbuti să înfrângă cumplota nedreptate a oamenilor”¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 19-21. Scrisoare menționată și de Haralamb Zincă în articolul *Noiembrie însângerat*, „România Literară” din 27 noiembrie 1940.

¹⁸⁶ „Neamul Românesc” din 3 septembrie 1940.

NICOLAE IORGA ȘI DICTATURA LEGIONARĂ

Mișcarea Legionară s-a plasat în fruntea manifestațiilor de protest față de regimul carlist învinuit că a dus la pierderile teritoriale. Nemulțumirea populară împotriva lui Carol al II-lea era reală și îndreptățită, dar nu toți cei care și-o manifestau erau adepții Mișcării. Aceasta a avut abilitatea de a se proclama conducătoare a revoltei populare. S-a folosit și de mai vechile legături cu generalul Ion Antonescu, cel ales de Rege pentru a salva ce se mai putea. PNT și PNL au contribuit și ele la căderea regimului carlist, fără a ieși în față, dar cu convingerea că după alungarea Suveranului care îndrăznise să le dizolve, legionarii și Ion Antonescu — socotiți a fi nepricepuți în conducerea Statului — vor apela la experiența „istoricilor”; astfel, fără riscuri, aceștia vor prelua puterea.

La 3 septembrie 1940, Horia Sima, în numele Mișcării Legionare, cere abdicarea lui Carol al II-lea; pe 4 septembrie, sub presiunea străzii, primul ministru Ion Gigurtu demisionează, în locul său fiind numit generalul Ion Antonescu, căruia, a doua zi, i se acordă puteri depline în detrimentul celor ale Regelui; la 6 septembrie Carol al II-lea abdică în favoarea fiului său Mihai și pleacă din Țară, reușind cu greu să scape de furia legionarilor. Alianța între Ion Anto-

nescu și Horia Sima va fi pecetluită pe 14 septembrie, când se proclamă Statul Național Legionar.

Prima reacție a lui Nicolae Iorga față de preluarea puterii de Stat de Ion Antonescu avea, evident, la bază amintirea acțiunii meritorii a acestuia în primul război mondial, ca unul dintre făuritorii victoriei armatelor române, faima sa de bun militar, bun organizator și om moral. Sub titlul *Un minister Antonescu*, Nicolae Iorga scria: „Regele a numit președinte de Consiliu pe generalul Antonescu. Acest nume amintește rezistența mândriei românești în timpul marelui război, sfaturile pe care tânărul colonel de atunci le-a dat neînfricatului general Prezan, apoi pe severul director al Școalei de Război, formând ofițeri pentru luptă nu pentru paradă și onoruri, pe acela care în clipa când armata noastră pornea pe calea unei organizări greșite, opunea o concepție diametral deosebită”¹. Istoricul credea că Țara este pusă să aleagă între dictatura bine intenționată a unui astfel de om și anarhia legionară. Și, la fel ca în 1938, considera preferabil un regim de dictatură, decât unul de anarhie. Așa se explică scrisoarea către Ion Incuț (datând cel mai probabil din 10 septembrie 1940, dată menționată într-o notă a Siguranței din 12 septembrie); îl ruga să-i determine pe prietenii săi să adere la acțiunea de purificare întreprinsă de noul prin ministru. Se înregistra din „sursă sigură” — faptul că Iorga acorda încrederea sa lui Antonescu, care „prin reformele anunțate se va consacra definitiv ca salvator al Țării”; credea că generalul cucerise puterea numai datorită calităților sale, „nicidecum ajutat de elementele tulburente legionare, care în ultimul timp s-au dovedit a nutri idei anarhice”; se arăta hotărât să dea tot concursul la opera ce va înfăptui președintele Consiliului². Și-și arăta deschis ostilitatea față de legionari. I.P. Prundeni — ziarist cu poziții ferme, ce se schimbau numai odată cu schimbarea celor de la Putere — într-un articol din 10 septembrie 1940, nota faptul că, pe 7 septembrie Nicolae Iorga în semn de protest față de venirea legionarilor în sfera

¹ „Neamul Românesc” din 6 septembrie 1940.

² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 23–24.

conducerii Statului, și-a retras articolul pentru „Neamul Românesc“ din tipografie; după o oră a revenit. Prundeni se indignează: „D.N. Iorga încă odată, are altă opinie și, firește, o strigă din creștetul rotativelor ca să-l audă poporul. Iar în vremea asta, transfigurat și mândru, tineretul defilează pe străzi, aclamându-și Suveranul nostalgiilor sale și cerându-și morții. O singură voce de împotrivire: Nicolae Iorga. Și nu e de mirare. [...] De peste o jumătate de secol Nicoale Iorga terorizează nația“³. „Din creștetul rotativelor“ istoricul îndrăznește să combată, chiar în acele zile când nu se mai auzeau decât glasuri aprobatoare la adresa „revoluției legionare“, cursul pe care-l luase politica românească și mai ales încercarea lui Horia Sima de a folosi prestigiul real al lui Ion Antonescu în propriul beneficiu: „A încerca să faci din el [Ion Antonescu], pentru nedreptatea pe care a suferit-o, șeful unei revoluții în favoarea unei singure grupări politice, în momentul când se cere întreaga solidaritate românească, e mai mult decât o greșală. Generalul Antonescu nu poate primi acel rol“⁴.

În beția ajungerii la Putere, legionarii își anunțau răzbunarea împotriva tuturor celor care le-au stat în cale. „Porunca Vremii“ din 7 septembrie 1940 cere, pe toată prima pagină, *Revizuirea procesului lui Corneliu Codreanu*, materialele fiind însoțite de poezia lui Radu Gyr, *Sfântă tinerețe legionară*. Răzbunarea era cerută imperativ: „Cel mai monstruos proces din anele Justiției române a fost procesul lui Corneliu Codreanu. Odioasa înscenare, organizată de un cinism fără precedent, a dus la condamnarea unui om nevinovat, la desființarea omului care a îndrăznit să proclame demascarea tuturor șarlataniilor politice. Pușcăria lui Codreanu a fost o nedreptate care-și strigă răzbunarea. [...] Corneliu Codreanu a avut dreptate. Corneliu Codreanu a învins. Corneliu Codreanu a văzut limpede. E

³ În „Neamul Românesc“ din 8 septembrie 1940, N. Iorga publică articolul *Vorbe cuvenite*, arătând compasiune pentru Carol al II-lea; în contextul general anticarlist de atunci, articolul putea apare ca o sfidare.

⁴ Idem, din 6 septembrie 1940.

singurul care a văzut limpede“. Ziarul va începe să-i indice pe cei considerați vinovați de moartea „Căpitanului“. Primul contra căruia se cerea îndreptată acțiunea răzbunătoare era Nicolae Iorga. În numărul din 8 septembrie, „Porunca Vremii“ scria: „D. N. Iorga, profesor de istorie și apostol, s-a supărat cu siguranță și îmbufnarea lui trebuie să fie teribilă [...] D.N. Iorga este cel mai autentic și mai consacrat călău moral al tineretului naționalist. Prin scrisul lui, prin conferințele lui, prin «sfaturile lui pe întuneric», prin influențele lui și prin teroarea «personalității» lui intransigente, N. Iorga e răstignitorul generațiilor tinere și autorul moral al crimelor săvârșite în numele unei «idei»“. Pentru ca lucrurile să fie deplin clarificate și să se treacă la fapte, celor considerați marii prizonitori ai Mișcării Legionare li s-au dedicat articole speciale, pe prima pagină a ziarului respectiv. Primul articol, un adevărat îndemn la asasinat, semnat de același I.P. Prundeni: *Profiluri actuale. Disecția unui călău. N. Iorga*⁵. Autorul remarca indignat că și după victoria Mișcării Legionare, istoricul rămăsese la vechea poziție, fiind „o singură voce de împotrivire“. Articolul depășește în violență limitele pamfletului și ale bunului simț: „N. Iorga terorizează nația“; are un „egocentrism feroce“; „în cultura națională rămâne în amintirea noastră ca o catastrofă“; „sinistra vedenie cu barbă și umbrelă s-a amestecat chiar și în politică. [...] Întreaga viață politică a exsavantului N. Iorga e o nesfârșită claviatură de contradicții și de nonsensuri, de aberații și de abdicări“. Îndemnul la crimă apare explicit: „Cea dintâi condamnare a lui Corneliu Codreanu aparține inițiativei d-lui N. Iorga. Se aude? Poftim de protestează iubite și mizerabile domnule călău“. A doua zi, în ciclul de articole incriminate, I.P. Prundeni semna *Profilul extropiatului. Autopsia altui călău: Armand Călinescu*⁶. Succesiunea aceasta putea indica fie faptul că Nicolae Iorga era considerat mai vinovat decât Armand Călinescu pentru procesele Codreanu, fie credința că prioritară era răzbunarea asupra celui care mai trăia încă.

⁵ „Porunca Vremii“ din 10 septembrie 1940.

⁶ Idem, 11 septembrie 1940.

Reacția de indignare a istoricului s-a tradus printr-o telegramă, din 11 septembrie 1940, către generalul David Popescu, ministru de Interne: „Puteți admite infamii ca acelea din «Porunca Vremii» despre mine? N. Iorga”⁷. Pe 12 septembrie, deși aflat într-un evident pericol, istoricul refuza paza oferită de câțiva simpatizanți⁸.

Pe 13 septembrie 1940 se consemna, într-o notă a Siguranței, că Nicolae Iorga a trimis o scrisoare lui Ion Antonescu: arăta că înțelege să dea concurs pentru opera de redresare a Țării, punând condiția ca generalul să nu se bazeze, în guvernarea sa, numai pe Mișcarea Legionară. Totodată, cerea îngăduința de a răspunde în presă, fără a fi cenzurat, atacurilor la care era supus în ziarele legionare⁹. Fără a preciza dacă sursa informației este serioasă, o altă notă menționa o presupusă scrisoare a istoricului adresată chiar celor doi principali detractori ai săi — I.P. Prundeni și Ilie Rădulescu; îi amenința că-i va da în judecată, dacă vor continua campania începută¹⁰. Cel mai probabil, de data aceasta informația era greșită. Așa cum îl știm, după articolul violent contra sa din „Porunca Vremii”, Iorga nu i-ar fi scris autorului; cu siguranță, însă, a existat o scrisoare, în intervalul 15–20 septembrie, pe această temă; autor era avocatul istoricului, Anton Chemale, care i-a scris lui Ion Antonescu: Cu învoirea Cenzurii a apărut atacul din „Porunca Vremii”; deoarece în „Neamul Românesc” nu i se poate răspunde, Nicolae Iorga își va suspenda ziarul, adăugând titlul acestuia la revista „Cuget Clar”; „Cum îngăduirea unor asemenea atacuri echivalează cu însușirea [lor] de către Guvern, dl. Iorga, alegându-și ca domiciliu, fără a fi constrâns, casa sa de la Vălenii de Munte, cere o acțiune a Justiției care să facă a reieși dreptatea sa”¹¹. Atât posibilă scrisoare a lui Nicolae Iorga

⁷ Publicată de Andrei Pippidi, în RITL, 1-2/1989, p. 288.

⁸ Ibidem.

⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 43. Existența scrisorii nu este nici confirmată, nici infirmată.

¹⁰ Idem, f. 49.

¹¹ Publicată de Andrei Pippidi, *loc. cit.*, p. 288.

către Ion Antonescu, cât și sigura scrisoare a avocatului Anton Chemale cu același destinatar, nu au dus la nici o reacție din partea conducătorului Statului, aflat în momentul consolidării raporturilor sale cu Mișcare Legionară și, ca urmare, neinteresat în introducerea, în cadrul acestora, a unor discuții care l-ar fi iritat pe Horia Sima. Campania a continuat. Sub semnătura lui Ilie Rădulescu, într-o notă cu titlul *Penitența d-lui Iorga*¹², istoricul era acuzat, încă odată, că poartă vina dezastrului în care alunecase România și era sfătuit amenințător: „D. Iorga, care a terorizat îndeajuns «biata Țeară», trebuie să înțeleagă că orice răbdare are o limită. Prezența d-sale, prelungită fără rost, în actualitatea vieții publice, indispuie. Să lase măcar acum Țara aceasta în pace. A servit-o destul ca să aibă dreptul la odihnă și, mai ales, la o îndelungată penitență“. După proclamarea Statului Național Legionar, amenințarea aruncată de Nicolae Iorga că-i va da în judecată pe Ilie Rădulescu și I.P. Prundeni era nerealistă.

Cei doi ziariști nu erau vechi inamici ai lui Iorga; ei constataseră doar curentul ostil istoricului, format în jurul lui Horia Sima, și s-au așezat în fruntea lui, pentru a fi în grațiile mai marilor zilei; se pare chiar că virulența articolelor lor, îndemnând la asasinat, depășea, în acel moment, intențiile majorității legionarilor în ceea ce-l privea pe Nicolae Iorga și le-a grăbit acestora concluzia unei asemenea soluții. Pentru caracterul celor doi principali detractori, edificatoare este „punerea pe două coloane“ a unora dintre articolele pe care le publicaseră în perioada 1937–1940. N. Georgescu-Cocoș va folosi metoda în „Neamul Românesc“ din octombrie 1940, comparând articolele acestora despre regimul carlist și despre Armand Călinescu din 1939, cu cele din 1940, împotriva regimului respectiv și al fostului prim ministru. Aceeași metodă se poate folosi și în cazul articolelor avându-l ca subiect pe Nicolae Iorga. În vara lui 1937, Ilie Rădulescu scria: „Nicolae Iorga nu este numai singurul Nicolae Iorga pe care îl are această Românie, exemplu excepțional al unei selecționate elite

¹² „Porunca Vremii“ din 18 septembrie 1940.

de celebritate europeană; nu este numai Nicolae Iorga animatorul avânturilor spirituale și elanurilor generoase cari frământă și înalță sufletul românesc de patruzeci de ani încoace. Nu! Nicolae Iorga în care o nație întreagă se oglindește și se regăsește fidel [...] e mai ales Nicolae Iorga al nostru, al lui 1906. Generațiile viitoare îl vor întâlni pe Nicolae Iorga într-o operă pe cât de monumentală, pe atât de fecundă și de genială; într-o mobilitate de spirit creator, fără egal de prodigios. [...] sufletul celui mai strălucit savant și creator de cultură, pe care îl are Neamul Românesc [...] Națiunea este adânc recunoscătoare d-lui profesor Nicolae Iorga¹³. Peste zece zile, același Ilie Rădulescu semna articolul *Cu N. Iorga în frunte*: „[...] numai cu dv. în frunte, noi credem că toți fiii și conducătorii acestei nații vor lăsa la o parte tot ce-i desparte. [...] Știți ce crede Țara? Că numai N. Iorga poate să facă această minune a solidarității românești¹⁴. Iar, tot atunci, I.P. Prundeni scria: „Mișcarea naționalistă [legionară] n-a făcut până în prezent nimic pozitiv pentru Țară. [...] Căpitanii mișcării să lase la o parte ambițiile personale [...], să renunțe la tot ceea ce este egoism și calcul și să se înregimenteze sub steagul ridicat din nou și cu mai multă pasiune încă, de eroicul luptător de la Vălenii de Munte¹⁵.

La jumătatea lui septembrie 1940, istoricul era depășit de realitate. Credea încă în vechile forme și instituții, în principii, în posibilitatea de a frâna ascensiunea legionarilor. Într-un cerc restrâns de prieteni, la 12 septembrie, își manifesta intenția de a publica în „Neamul Românesc“ o serie de articole cu privire la actele de eroism ale înaintașilor, scopul fiind acela de a arăta opiniei publice că „idealul național s-a înfăptuit cu multe jertfe și, ca atare, nu numai legionarii sunt acei ce s-au jertfit pentru Țară¹⁶. În aceeași zi, a luat legătura cu Theodor Capidan, cerându-i să încadreze tineretul macedo-timo-

¹³ Idem, din 2 iulie 1937.

¹⁴ Idem, din 12 iulie 1937.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 26.

cean în Liga Culturală; acesta a primit propunerea, dar i-a atras atenția istoricului că lucrul va fi foarte greu de îndeplinit, „deoarece macedo-timocenii, în majoritate, sunt alături de profesorul Gh. Murnu, care s-a declarat a merge alături de Horia Sima”¹⁷. Incercarea de a opri intrarea tinerilor macedo-români în Mișcarea Legionară o va repeta Nicolae Iorga prin intermediul doctorului Petre Topa (aromân); îl sfătuia să-i îndemne spre Ion Antonescu, de la care să solicite rezolvarea problemelor lor; Petre Topa dădea asigurări că, cel puțin el, nu va acționa alături de Gh. Murnu¹⁸. Se hotăra înființarea unei Secții a macedo-românilor în cadrul Ligii Culturale, având ca întemeietori pe Petre Topa, Theodor Capidan, Ștefan Veriotti și Nicolae Dinischiotu. Scopul anunțat era dublu: de susținere a revendicărilor românilor de peste hotare și de a-i menține pe macedo-români în afara curentelor politice care vor să-i manevreze în favoarea lor¹⁹. Pe de altă parte, se înregistra convingerea exprimată de profesorul George Murnu, la jumătatea lui noiembrie 1940, într-o scrisoare către Nicolae Iorga, că acesta poate ajuta în continuare mișcarea macedo-românească, prin continuarea cercetărilor sale istorice cu privire la românii de peste hotare, îndemnându-l la aceasta²⁰.

Istoricul credea că va mai fi lăsat să se manifeste public, să-și țină cursurile. Își arăta hotărârea ca să-și ceară transferul la Universitatea din Cluj, mutată la Sibiu datorită ocupației horthyste. Dorea să predea numai Istoria Națională, insistând asupra istoriei românilor de peste hotare, în acel moment aici intrând și românii din Transilvania de Nord; scopul declarat era acela de a consolida spiritul național și încrederea în viitor; dacă nu i se va aproba cererea, va demisiona din învățământ²¹. Amenințarea cu demisia, în acel moment, era o nouă

¹⁷ Idem, f. 27–28.

¹⁸ Idem, f. 41.

¹⁹ Idem, f. 45.

²⁰ Idem, f. 94.

²¹ Idem, f. 31.

dovadă a lipsei de realism; autoritățile legionare hotărâseră deja să-l demită, sub forma pensionării forțate.

Mergând pe linia refuzului demn de a se încadra în curentul din ce în ce mai larg al oportuniștilor care-și clamau adeziunea la noua dictatură și, spre stupefacția Mișcării Legionare, chiar încercând să se opună acesteia, Nicolae Iorga scria lui Constantin Rădulescu-Motru, președintele Academiei Române, la 27 septembrie 1940, protestând împotriva telegramei de adeziune la noul regim trimisă de acesta, în numele Academiei, Regelui Mihai și lui Ion Antonescu: „Să osebim între Stat, în care suntem, dar nu ca o emanație a lui, având a trece prin toate constituțiile până la un totalitarism prin care cugetarea noastră s-ar împiedica, și între cultura națională, ca a cărei mai înaltă expresie suntem considerați. Statul român, în ultimul timp, n-a putut da nici ordinea interioară, nici siguranța hotarelor pe care ni le-a dăruit sacrificiul armatei [...]. Cultura română a luat strălucitul avânt, în științele naturale și exacte, în filologie, în istorie, pe cari, pe culmi, îl reprezentați d-voastră. Ei îi revine primul rol în opera de noi revendicări și de refacere morală. Dar pentru aceasta nu trebuie să ne robim singuri, trecând de la un omagiu, adesea aproape servil, la alt omagiu“. Alexandru Lapedatu, secretar general al Academiei, consemnează în jurnalul său că această scrisoare, datorită conținutului, nu a putut fi citită într-o ședință și nici publicată, cum se obișnuia, în „Anale“, rămânând închisă în casa de fier; când și-a scris memoriile, Alexandru Lapedatu nu știa dacă scrisoarea se mai păstra, dar considera că „ea rămâne pentru cei viitori o prețioasă ilustrare a vremurilor în care a fost scrisă și a marelui om de la care provenea“²².

²² Originalul la Biblioteca Academiei Române, S 31/CDLXXX; copie în Arh. Iorga-Pippidi; publicată de Andrei Pippidi, *loc. cit.*, p. 289–290; menționată de Al. Lapedatu, *Scrieri ales. Articole, cuvântări, amintiri*, ed. de Ioan Opreș, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 415 și de Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 368. Ecaterina Vaum o

Pentru a da satisfacție opiniei publice, dar și pentru a-i discreditat pe reprezentanții de frunte ai regimului carlist, la 6 septembrie 1940 a fost publicat Decretul-lege nr. 3067, conform căruia foștii demnitari ai statului erau obligați să-și declare averile, asupra lor planând acuzația că s-au îmbogățit pe seama Statului. Conformându-se Decretului, la 26 septembrie Nicolae Iorga își va expune, printr-o scrisoare către Ion Antonescu, situația materială, precizând: „Am refuzat suma de 60 000 lei lunar, alocată predecesorilor miei la Președinția Consiliului 1931–1932 și am întrebuițat alocația de 50 000 lei fixată consilierilor regali, pentru patru salarii de bibliotecare la Institutul de Istorie Universală, pentru cumpărarea de cărți Institutului, pentru susținerea Teatrului Ligii Culturale și pentru

publică în Nicolae Iorga, *Correspondență*, 3, p. 154–155. Cu privire la dârzenia opoziției față de legionari a lui N. Iorga, după 6 septembrie 1940, în notele Siguranței apar și contradicții. Dacă marea majoritate a lor indică fermitatea pe linia aceasta, o notă din ultima parte a lunii septembrie prezintă altă poziție: conform acesteia, Iorga încerca să nu le mai răspundă denigratorilor săi și-i îndemna să facă la fel și pe Georgescu-Cocoș, A. Stino, C. Popescu, M. Iorga, Munteanu-Râmnic, N.A. Constantinescu. Din „sursă serioasă” se afirma că „Cei de mai sus cred că prin aceasta fostul prim ministru caută să amelioreze raporturile dintre el și Mișcarea Legionară și să nu răspundă la atacurile lor, decât atunci când va fi bine documentat”. Această frază din notă, scrisă la mașină, era tăiată și, în locul ei scrisă alta: „Cercurile de mai sus cred că dl. Iorga intenționează prin acest procedeu să amelioreze raporturile cu Mișcarea Legionară”. — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I V, f. 28. Era, evident, altceva: dacă în primul caz era vorba de pregătirea unui contraatac documentat din partea istoricului, textul înlocuitor indica numai dorința de ameliorare a relațiilor cu legionarii. Ne aflăm, astfel, în fața a două atitudini ale lui Iorga consemnate în documentele Siguranței: de opoziție la ascensiunea Mișcării Legionare, de protest deschis la adresa campaniei de presă al cărei obiect era și chiar de amenințare la adresa inițiatorilor acestei campanii; a doua — de refuz a antrenării într-o dispută cu acuzatorii săi și, mai mult, de căutare a unei înțelegeri cu aceștia. Prima atitudine este cea reală; o indică numărul foarte mare de documente — scrisori către ministrul de Interne, către Ion Antonescu, către președintele Academiei, convorbirile particulare raportate de informatorii Siguranței.

deosebite acte de caritate²³. Însuși Horia Sima va recunoaște, peste mai mult de două decenii, că Iorga n-a făcut parte din categoria profitorilor regimului carlist²⁴.

Chiar dacă era tot mai izolat, istoricul permanent atent la evoluția lumii politice, reacționa la fel ca în perioada anterioară, păstrând convingerea că va fi ascultat. Aflând despre un memoriu al liderului sașilor, Hans Otto Roth, către Ion Antonescu, anunța că va protesta în presă dacă i se va da curs. Minoritatea germană din România ar fi cerut să-și înființeze o armată proprie și să aibă o conducere aparte; în cazul când s-ar accepta asemenea cereri, se va crea un stat în stat, iar suveranitatea și demnitatea națională a Statului român și a națiunii române ar fi desființate²⁵. În vederea contracarării tendințelor antistatale încerca să pună bazele unei campanii de presă, pe care o discuta cu Stelian Popescu într-o întâlnire din 13 septembrie²⁶. În aceleași zile, acționa pentru menținerea secțiilor Ligii Culturale din Transilvania de Nord ocupată de unguri, pentru ca acestea să lucreze chiar și în noile condiții pentru unitatea națională²⁷. Informat despre comportarea ungarilor față de populația românească, despre asasiinatele în masă de la Trăznea și Ip, despre alungarea multor români — toate acestea încălcând însăși prevederile Dictatului de la Viena — Nicolae Iorga se plânga la 21 septembrie, personalului Institutului de Istorie Universală că nu poate face nici un fel de protest contra atrocităților ungurești, „căci el ar trebui să se adreseze d-lor

²³ Publicată de Andrei Pippidi, *loc. cit.*, p. 289. În calitate de consilier regal, N. Iorga a primit în perioada 1 aprilie 1938–30 iunie 1940, suma de 1 350 100 lei (câte 50 000 pe lună); suma a fost împărțită în scopuri culturale și caritabile; vezi și Ecaterina Vaum, în Nicolae Iorga, *Corespondență*, 2, p. 62. Problemă prezentată și de Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 369.

²⁴ Horia Sima, *Cazul Iorga-Madgearu*, în *Antologie legionară. Opera publicistică 1950–1992*, Colecția Omul nou, Miami Beach, Florida, 1994, vol. V, p. 185.

²⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 37.

²⁶ *Idem*, f. 39.

²⁷ *Idem*, vol. III, f. 272.

arbitri [germanii și italienii] și astfel ar putea să supere pe d-nii legionari, cari îi divinizează²⁸. La 7 octombrie se anunța că va apare în „Neamul Românesc“ protestul lui Nicolae Iorga față de comportamentul sălbatec al ocupantului Transilvaniei de Nord²⁹. În același timp, printr-o scrisoare, cerea ajutor contelui Józszika (amintindu-i de prietenia dintre ei), rugându-l să intervină pe lângă contele Teleky ca Liga Culturală din Transilvania de Nord să poată funcționa în continuare³⁰. La 8 octombrie 1940 — sub președinția lui Iuliu Maniu și având între conducători lideri ai PNT, PNL, PSD și ai Partidului Național Creștin — ia ființă Asociația Pro Transilvania (recunoscută ca persoană juridică la 15 noiembrie). Imediat istoricul i-a trimis o scrisoare lui Maniu, anunțând alăturarea sa la această inițiativă³¹.

*

La 28 septembrie 1940, Ion Antonescu și Traian Brăileanu, ministru legionar al Educației Naționale și al Artelor, semnau Decretul nr. 3274, în care se prevedea, la articolul 1, pensionarea tuturor profesorilor care împliniseră 65 de ani³². Urmează, la 9 octombrie, Decizia nr. 3415, prin care erau pensionați, de la 1 noiembrie 1940, mai mulți profesori universitari, inclusiv Nicolae Iorga³³. (Decizia încâlca o lege din 1937, prin care istoricului N. Iorga și profesorului Gheorghe Marinescu, pentru meritele lor cu totul deosebite, li se asigurau catedrele pe viață³⁴.) La 1 octombrie, Nicolae Iorga va trimite o scrisoare de protest ministrului Educației Naționale³⁵. Conform unei note a Siguranței, când a aflat de pensionarea forțată, istoricul a avut un acces de nervi, declarând că această ură nu o poate

²⁸ Idem, f. 274.

²⁹ Idem, f. 293.

³⁰ Idem, f. 276.

³¹ Idem, f. 297.

³² „Monitorul Oficial“, partea I, din 30 septembrie 1940, p. 5614–5615.

³³ Idem, din 17 octombrie 1940, p. 5937–5938.

³⁴ Decretul-lege 1567/23 martie 1937 — idem, din 24 martie 1937.

³⁵ Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 368–369.

explica; nu înțelege de ce regimul nu separă activitatea sa politică, pe care acest regim o reneagă, și posibilitatea folosirii forțelor lui științifice pentru ridicarea prestigiului științei românești. În aceeași problemă, intenționa să-i trimită un memoriu și Regelui Mihai³⁶. Odată cu pensionarea de la catedră, Iorga era pensionat și de la conducerea Institutului de Istorie Universală. Vestea l-a indignat atât de mult, încât anunța că-și va lua toate cărțile depozitate în biblioteca acestuia — 104 000 volume, valorând aproximativ 150 000 000 lei; nu voia ca rodul muncii sale, de cinci decenii, să cadă în mâinile celor care nu merită: „Biblioteca este a mea; a aparținut Institutului de Istorie Universală atâta timp cât în statul acesta a existat o oarecare stimă pentru cei bătrâni și înțelepți. De azi înainte este a mea și voi dispune de ea cum voi voi. Cred că urmașului meu, Gheorghe Brătianu, nu-i va conveni acest fapt și nici oficialității, dar n-am ce-i face“³⁷. Aceeași idee apare și în scrisoarea menționată către Traian Brăileanu: „Dacă Statul nu și-a ținut obligația față de mine, vă afirm dorința mea de a fi dezlegat de donația cărților mele“³⁸.

Pensionarea lui Nicolae Iorga a produs o impresie adâncă și în rândul prietenilor săi. Câțiva dintre aceștia — N.N. Lenguceanu, N.A. Constantinescu, A. Sacerdoțeanu, D. Munteanu-Râmnic, Iulian Peter, ing. Cezar Cristea ș.a. — s-au adunat, pe 8 octombrie, acasă la primul; au ajuns la concluzia că la mijloc este dorința de răzbunare a regimului legionar, care nu are în vedere, însă, meritele celui pensionat forțat, în plan științific și național. Ajunseseră, probabil, la convingerea că în Țară nu mai erau forțe capabile să-i înfrunte pe legionari și, de aceea, se hotărâu să facă un apel către lumea universitară italiană, pentru ca aceasta să intervină³⁹.

³⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 280.

³⁷ Idem, f. 308. Andrei Pippidi afirmă că s-a pus problema pensionării de la Catedră, iar nu și aceea de la conducerea Institutului.

³⁸ Publicată de Andrei Pippidi, *loc. cit.*, p. 290.

³⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 299.

Într-o notă a Siguranței din 2 octombrie 1940, se consemna faptul că istoricul, văzând că regimul politic instaurat în Țară este cu totul împotriva sa, „dându-i lovitura de grație prin pensionare“, intenționează să se încadreze în Frontul opoziționist al lui Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, cu care a și început tratative. De asemenea, intenționa ca la București, în cadrul Ligii Culturale, să întemeieze o Universitate Liberă, unde să poată ține conferințe contra regimului politic intern și contra Axei; cu aceleași direcții, proiecta un discurs la Academia Română pentru 11 octombrie. Tot nota Siguranței înregistra curentul favorabil istoricului, care se formase în interiorul partidelor „istorice“, cu precădere în PNL⁴⁰. De cealaltă parte, în rândul Mișcării Legionare, înlăturarea de la catedră a savantului a fost primită cu mare satisfacție; Horia Sima o considera îndreptățită de „marile greșeli“ din cadrul activității politice; și-a păstrat această convingere și în deceniile următoare, în 1966 scriind: „1) Nicolae Iorga nu putea ține cursuri nici la Universitate și nici în altă parte, în atmosfera de atunci. Prezența lui ar fi provocat reacții pe cari nu le putea controla nimeni. În interesul propriei lui securități, s-a făcut bine că a fost silit să se retragă la Vălenii de Munte pentru a nu da ochii cu un tineret care nu putea să uite crimele lui. 2) Scoaterea de la catedră și alte instituții [...] trebuie considerată ca un minimum de sancțiune aplicată unui asasin al lui Corneliu Codreanu. În mod normal, Nicolae Iorga ar fi trebuit să fie arestat din prima zi și să i se fixeze domiciliul la Jilava, în tovărășia lui G. Marinescu și a celorlalți călăi“⁴¹.

⁴⁰ Idem, f. 284. Într-una dintre notele Siguranței se menționa și o amenințare a lui N. Iorga la adresa regimului legionar: supărat că a fost pensionat forțat, anunța că va lua legătura cu mareșalul Prezan, dr. C. Angelescu și generalul Văitoianu, spre a întreprinde o acțiune de suprimare a regimului. — Idem, f. 286. În acest context, deși menționată ca fiind „din sursă sigură“, apare ca puțin veridică informația din nota Siguranței din 3 octombrie 1940, conform căreia N. Iorga era decis să-i trimeată o scrisoare lui Ion Antonescu, „prin care să-i exprime întregul său devotament“ — Idem, f. 290.

⁴¹ Horia Sima, *Antologie legionară...*, op. cit., vol. I, p. 389 (articolul *Profesorul Marinescu și cazul Iorga*, din „Țara și exilul“, II, 1965–1966).

La 14 septembrie 1940 s-a proclamat Statul Național Legionar moment în care speranța în stoparea ascensiunii Mișcării nu-și mai avea rost. Primele reacții ale lui Nicolae Iorga erau înregistrate în notele Siguranței datate din 17 septembrie. Într-una se anunța intenția acestuia de a-și da demisia din învățământ, în semn de protest; în a doua se anunțau dispozițiile date redactorilor de la Neamul Românesc — să pregătească încetarea apariției ziarului, deoarece „sub actualul regim nu vor mai avea libertatea scrisului”^{41 bis}. Pierderea speranței într-o conducere autoritară a lui Antonescu, fără legionari, l-a făcut pe Iorga să-și îndrepte atenția, ca o ultimă soluție, spre vechiul său adversar Iuliu Maniu (evident nu știa care fusese rolul acestuia în schimbarea politică din 6 septembrie). Corpul Detectivilor anunța, la 19 septembrie, trimiterea unei scrisori liderului țărănist; îl îndemna să rămână pe linia intransigenței naționale; i se va alătura fără rezerve, „rugându-l să uite ceea ce i-a despărțit în trecut”⁴². Așadar, credea că regimul legionar va permite activitatea unor forțe politice de opoziție, idee pe care i-o va expune și lui Ion Inuleț, precizându-i că este dispus să dea ajutor oricărei personalități politice care ar lua inițiativa coagulării Opoziției, deoarece „numai o grupare imediată a Opoziției mai poate scăpa Țara de toți robespieri nechemati”⁴³. În vederea țelului enunțat, a încercat să-i regrupeze pe foștii membri ai Partidului Naționalist Democrat, ajutat fiind de D. Munteanu-Râmnic⁴⁴. Se anunța și intenția cercurilor macedo-

^{41 bis} Arh. SRI, fond D., dosar 11382, vol. IV, f. 51–52.

⁴² Idem, f. 59–60 și vol. III, f. 262.

⁴³ Idem, vol. III, f. 263 și vol. IV, f. 61–62. Spre deosebire de majoritatea celorlalte note informative, pe care se găsește mențiunea „sursă sigură”, pe această notă scrie „valoare informativă probabilă”. Întrevederile lui N. Iorga cu I. Inuleț, în toamna lui 1940, vor fi destul de dese și pentru că mama și surorile liderului basarabean se refugiaseră la Vălenii de Munte, unde chiar acesta intenționa să se stabilească. — Idem, vol. IV, f. 85. În noiembrie 1940, I. Inuleț moare, fiind înmormântat la Cimitirul Belu din București, pe 22 noiembrie — cf. „Porunca Vremii” din 22 noiembrie 1940.

⁴⁴ Arh. SRI, fond D., dosar 11382, vol. IV, f. 65.

române din PND, conduse de dr. Petre Topa, de a lansa un manifest către populația evacuată din Cadrilater, majoritatea aromâni⁴⁵. Și Liga Culturală trebuia integrată în Frontul opoziționist, atrăgându-i pe românii alungați din Basarabia (prin Ion Inculeț) și pe cei alungați din Transilvania⁴⁶.

Nicolae Iorga credea că va mai fi lăsat să joace un rol și în propaganda românească în străinătate, pornind de la ideea că oricine ar fi la conducerea Statului ar trebui să folosească toate forțele capabile să acționeze pentru apărarea granițelor Țării. Pe 21 septembrie se anunța că intenționează să întocmească un memoriu adresat unor fruntași ai vieții politice italiene, pe care îi cunoștea personal și care-i arătasera prețuire; intenționa să citească memoriul și în ședința Academiei Italiene proiectată pe 10 octombrie, sau să-l facă a fi citit de către un savant italian; ținta principală era politica samavolnică a autorităților horthyste de ocupație în Transilvania de Nord⁴⁷. Dacă dorea să atragă Italia de partea României, în schimb își păstra deplina adversitate față de Germania. Anunța că la 1 octombrie va relua ciclul de conferințe, întrerupt în iulie, despre primul război mondial, unde-i va ataca pe germani; era susținut în credința că puterea lui Hitler nu va dura mult, de către o parte a diplomaților occidentali din București: secretarul Legației Angliei îi trimetea regulat Buletinul informativ al evoluției războiului; pe 21 septembrie îl anunța că „Germania își joacă ultima carte“. Tot la Legația Angliei începuse traducerea memoriilor lui Nicolae Iorga (din perioada 1922–1940), pentru a fi trimise la Londra, unde se intenționa întocmirea unei broșuri privitoare la situația politică din Balcani, memoriile folosind ca bază documentară⁴⁸. Se înregistrau și strânse legături cu Legația Danemarcei; deseori, ministrul acesteia la București, Biering, îl vizita acasă pe istoric, furnizându-i informații, culese din mediile diplomatice, privitoare la intențiile Germaniei în România⁴⁹. Și alte

⁴⁵ Idem, f. 67.

⁴⁶ Idem, f. 87.

⁴⁷ Idem, f. 71.

⁴⁸ Idem, vol. III, f. 267, 275.

note consemnau acțiuni ale lui Nicolae Iorga vizând propaganda românească în străinătate sau solicitări făcute acestuia, pentru același lucru. Pe 24 octombrie era invitat să conferențeze la Academia Turcă din Ankara, fiind nevoit să ceară amânarea vizitei în Turcia pentru luna ianuarie 1941⁵⁰. O altă invitație îi trimit profesorii francezi de la Hautes Etudes din Paris refugiați la Grenoble, pentru ca să reia acolo conferințele ținute în 1940 la Universitatea Populară din Vălenii de Munte, sub titlul *Principiul colaborațiilor internaționale*⁵¹. La jumătatea lui noiembrie i-a cerut ministrului SUA la București să intervină pe lângă Guvernul român, ca să-i permită plecarea peste ocean, pentru a ține conferințe privind România⁵². Și din țară i-au venit invitații pentru a prezenta drepturile românilor asupra unor regiuni în litigiu cu vecinii. Academia Română, sub semnătura președintelui ei, C. Rădulescu-Motru, lansa o astfel de invitație pentru 10 noiembrie; a fost acceptată, dar pentru ianuarie 1941⁵³. Pe 15 noiembrie, „de la apropiatii lui N. Iorga“, se consemna și subiectul pe care acesta dorea să-l prezinte la Academie: O serie de documente „prin care va arăta modul cum au privit majoritatea istoricilor și etnografilor germani situația românilor și a ungarilor în Transilvania“⁵⁴. În octombrie 1940, unul dintre informatori aflate că istoricul pregătea chiar un ghid pentru a îndruma propaganda românească pentru recâștigarea provinciilor pierdute⁵⁵.

*

Cu toată prigoana la care era supus, Nicolae Iorga continua să lupte pentru a demonstra că nu fusese un profitor al regimului carlist, nu stătuse inactiv la acțiunile represive ilegale ale acestuia. Crezând

⁴⁹ Idem, f. 271, 273.

⁵⁰ Idem, vol. IV, f. 84.

⁵¹ Idem, vol. III, f. 287.

⁵² Idem, vol. IV, f. 95.

⁵³ Idem, f. 89.

⁵⁴ Idem, vol. III, f. 313.

⁵⁵ Idem, vol. IV, f. 81.

că legionarii sunt dispuși să și asculte, dovedea că rămăsese același idealist din totdeauna. O notă a Siguranței, din 21 septembrie consemna: istoricul i-a anunțat pe prietenii săi că-i va scrie lui Antonescu, rugându-l să dea dispoziții „să i se respecte libertatea și să nu mai fie amenințat prin presă”; credea că „dacă actualul regim nu-și face un principiu din garantarea libertății și vieții cetățenilor, se va prăbuși așa de repede, ca și regimul trecut”⁵⁶. Din „sursă serioasă”, la 1 octombrie se anunța intenția lui Iorga de a publica un studiu consemnând relațiile sale cu Armand Călinescu, pe bază de documente, subliniind faptul că neînțelegerile dintre ei erau publice. Mircea Iorga dorea ca acest documentar să-l transmită conducerii Mișcării Legionare, pentru a opri atacurile din presa legionară, în care se afirma că istoricul l-ar fi încurajat pe fostul prim ministru în acțiunile sale represive ilegale⁵⁷. În epocă s-a acreditat ideea că încercarea lui Mircea Iorga și a redactorilor de la „Neamul Românesc” de a demonstra existența neînțelegerilor dintre Armand Călinescu și Nicolae Iorga, și dezacordul celui din urmă față de recursul la asasinat, ar fi doar o încercare de inducere în eroare a opiniei publice; mai mult, și în 1940, și după, liderii legionarilor au afirmat că niciodată istoricul nu l-a dezaprobat pe fostul prim ministru. Arhivele spun, însă, altceva; Nicolae Iorga a dezaprobat public și repetat acțiunea violentă a autorităților din toamna lui 1938. O notă informativă (nr. 37) a Siguranței Ploiești, din 11 ianuarie 1939, consemna: „Tot mai mult se vorbește despre atitudinea d-lui prof. N. Iorga în chestiunea împușcării legionarilor. [...] Se spune hotărât că d-sa nu se împacă cu măsura luată și executată. Nu admite în nici un fel acest mod de a fi pedepsiți”. Poziția savantului o aflaseră și legionarii: „Acestea au ajuns la urechile legionarilor, le convin, îi mulțumesc și le colportează”⁵⁸. Așadar, legionarii cunoșteau atitudinea lui Nicolae

⁵⁶ Idem. f. 73.

⁵⁷ Idem. f. 79.

⁵⁸ Arh. Nați. Prahova, fond nr. 265, dosar 32/1939, f. 7 — apud Ion St. Baicu, C. Dobrescu, *Nicolae Iorga și Prahova (documente din perioada 1889–1948)*, București, 1998, p. 455.

Iorga; prin urmare, acuzațiile lor din toamna lui 1940, conform cărora acesta ar fi aprobat asasinarea lui Corneliu Codreanu nu erau făcute în necunoștință de cauză, ci rău intenționate. Confirmând documentul de arhivă se adaugă și relatarea lui Georgescu-Cocoș privind cearta cu Armand Călinescu în urma asasinatului⁵⁹. În februarie 1939, într-o notă a Siguranței se înregistra, pe larg, o izbucnire în public a lui Nicolae Iorga, care-și arăta profundul dezacord față de represiunea cu totul disproporționată la care erau supuși tinerii legionari; considera că represiunea a atins foarte mulți nevinovați. În fața întergului personal al Teatrului Ligii Culturale și al unui emisar al Palatului Regal, a spus că „nu se ploconește Regelui, n-are nevoie de Palat și întreaga camarilă care ordonă asasinate“; apoi „a afirmat că Guvernul actual împușcă floarea țării: studentimea română și creștină. Suveranul și membrii Guvernului sunt asasini și călăi“. A mai adăugat că „domnia sa a înțeles să dea o pedeapsă lui Codreanu și celor ce-l înconjurau, însă nu a dorit uciderea acestora, fiind contra crimelor sau oricăror violențe. În tot timpul cât a vorbit, dl. Iorga a bătut cu putere cu pumnul în masă“⁶⁰.

Imediat după abdicarea lui Carol al II-lea, Iorga proiecta o istorie a celor doi ani și jumătate ai Dictaturii Regale, dorind să arate și care a fost atitudinea sa față de problemele importante în care a fost consultat și lupta pe care a dus-o cu Armand Călinescu⁶¹. În noiembrie 1940 lucra „aproape toată ziua“ — după cum era expresia informatorului Siguranței — la un nou volum de memorii, acoperind perioada 10 februarie 1938–6 septembrie 1940; în el urma să demonstreze că a fost un dușman al abuzurilor carliste⁶².

⁵⁹ Vezi Capitolul I, nota 75.

⁶⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 330. N. Iorga a aflat de existența unei note a Siguranței privind scena de la Teatrul Ligii; i s-a spus că, în notă, este acuzat de instigare la revoluție, de aceea a cerut imediat o anchetă — vezi N. Iorga, *Scrisori către Catinca*, București, Edit. Minerva, 1991, p. 247.

⁶¹ Idem, vol. III, f. 261 — notă din 9 septembrie 1940.

⁶² Idem, f. 304. La 24 octombrie, informatorul Siguranței anunța că volumul de memorii este gata. — Idem, d. 307. Conform lui Andrei Pippidi, neexistând

În fața campaniei de presă furibunde, având ca principali actori pe Ilie Rădulescu și I.P. Prundeni, s-a încercat un răspuns public prin „Neamul Românesc“, coordonat de N. Georgescu-Cocoș. I se adăugau gesturile de protest ale lui Nicolae Iorga. Articolul acestuia din „Neamul Românesc“ din 26 septembrie 1940 lipsește, fiind publicată o explicație: „În așteptarea evenimentelor, dl. N. Iorga crede că folosește rezervându-și exprimarea unor păreri care sunt cunoscute de toți acei cari l-au citit și urmat“. În mai multe numere la rând ale ziarului se vor publica citate din articolele lui I.P. Prundeni, pe două coloane: în cea din stânga, din articolele sale de laudă a lui Carol al II-lea și de îndreptățire a acțiunii de „stabilire a ordinii“ împotriva Mișcării Legionare, în anii 1938–1940; în cea din dreapta, din articolele sale anticarliste, de laudă a Mișcării Legionare, de după 6 septembrie 1940; și unele și altele apărute în „Porunca Vremii“⁶³. Se demonstra, astfel, schimbarea cu 180 grade a părerilor ziaristului, oportunismul și slugărnicia acestuia față de autorități; și un astfel de om avea îndrăzneala să-l atace pe Nicolae Iorga.

Având susținerea autorităților, presa legionară a înăbușit încercarea de restabilire a adevărului din „Neamul Românesc“. Mai mult, s-a folosit de aceasta pentru a-și spori atacurile, antrenând și presa de provincie. „Imparțialul“ din Ploiești, la 7 octombrie se prefăcea că analizează disputa dintre „Porunca Vremii“ și „Neamul Românesc“, pentru a-i pune istoricului câteva întrebări incriminante, reluând toate acuzațiile legionarilor; pentru ca în final să-l anunțe că nu va fi nici uitat, nici iertat: „Spre liniștea d-lui Iorga, pe care-l știm foarte, foarte brav, declarăm că, vorbind de «uitare și iertare», nu înțelegem ideea unei răzbunări ilegale a legionarilor, *incapabili de asemenea acte*“⁶⁴.

nici o dovadă a scrierii de către N. Iorga a unei versiuni proprii privind perioada 1938–1940, probabil că informatorul Siguranței a confundat un atare volum cu acela de memorii.

⁶³ Concomitent, N. Georgescu-Cocoș publica în „Neamul Românesc“ — nr.-le din 1, 2, 3 octombrie 1940 — documente de demonstrare a opoziției lui N. Iorga față de regimul carlist.

⁶⁴ Apud I. St. Baicu, C. Dobrescu, *op. cit.*, p. 454–455.

Apariția, în acele condiții, a unui ziar a cărui ostilitate față de Mișcarea Legionară era declarată, a fost un act temerar atât din partea proprietarului său, cât și din partea redactorilor săi. A reușit să se mențină până în prima parte a lunii octombrie 1940. În numărul din 11 octombrie, „Neamul Românesc“ publică o scrisoare a lui Nicolae Iorga către N. Georgescu Cocoș, datată 8 octombrie: „*Scumpe amice*, Cei câțiva prieteni cari au făcut cele mai mari sacrificii pentru ca acest ziar să poată rezista vremurilor sunt la capătul mijloacelor lor. Ei se întreabă, de altfel, încă de mult, de ce l-ar păstra în această formă când nu sunt în măsură să-și exprime părerea lor întregă. Când se produce o înfrângere, steagul nu se predă, ci pânza lui se înfășoară în jurul inimii. Inima luptei noastre a fost ideea culturală națională. O reprezintă revista «Cuget Clar», pe care o pot susține. În jurul ei, adăugându-i numele iubit de «Neamul Românesc»“. Era ultimul număr al ziarului, în care se publica și anunțul conform căruia, de la 12 octombrie, „Neamul Românesc“ apare săptămânal cu titlul „Neamul Românesc — Cuget Clar“⁶⁵.

Chiar în ziua ultimului număr din „Neamul Românesc“, o notă a Siguranței aprecia dispariția ziarului ca datorându-se exclusiv motivelor de ordin financiar — idee în contradicție, cel puțin în parte, cu scrisoarea proprietarului ziarului din 8 octombrie. Totodată se înregistrează ideea că Nicolae Iorga va continua să scrie articole politice, dar și le va publica în „Curentul“, un apel în acest sens către directorul acestuia, Pamfil Șeicaru, fiind în curs⁶⁶. În mod evident, era doar un zvon fără acoperire; Iorga nu ar fi cerut așa ceva lui Șeicaru. În „Curentul“ nu va apare nici unul dintre articolele anunțate⁶⁷. În schimb „Cuget Clar“ și-a adăugat și numele „Neamul Românesc“, chiar din 13 octombrie; ultimul număr îl va avea pe 17 noiembrie; marea majoritate a materialelor — nici unul cu caracter politic —

⁶⁵ Vezi și Petre Țurlea, *op. cit.*, p. 370.

⁶⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 300.

⁶⁷ Despre prețuirea pe care Pamfil Șeicaru o acorda lui N. Iorga, inclusiv în calitatea sa de gazetar, vezi conferința ținută de P.Ș. la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte pe 28 iulie 1943, sub titlul *Nicolae Iorga — gazetar*.

erau semnate de Nicolae Iorga, cel care încheia ultimul număr cu poezia *Spre trecut*: „De ești din vremea de lumină/ Cu inima de soare plină/ Întoarce-te înspre trecut:/ Fii omul care te-ai născut./ Căci, azi, sunt suflete de fier;/ Palate ard, popoare pier./ Sunt moarte toate florile/ Și goale toate zorile“.

În regimul legionar, urmărirea la care era supus Nicolae Iorga era mult mai strictă decât aceea din timpul regimului carlist. Faptul s-ar putea explica fie prin pătrunderea unor legionari în structurile Siguranței, fie prin dorința lucrătorilor acesteia de a mulțumi deplin Mișcarea Legionară, supraveghindu-i adversarii. De cel mai mare zel dădea dovadă Poliția. Notele informative ale oamenilor acesteia, privindu-l pe istoric, erau foarte meticuloasă întocmite. Spre exemplu, despre un fapt din 26 octombrie 1940, informația a fost transmisă, ierarhic, din treaptă în treaptă, luând forma finală pe 5 noiembrie; era consemnată o vizită a lui Ion Inculeț la Vălenii de Munte, cu toate amănuntele, inclusiv cu intervalul cât a stat acasă la Iorga — de la ora 17,10 la ora 20,15⁶⁸. Cei care primeau informațiile le tratau foarte serios, considerând probabil că istoricul are încă relații multiple și ar fi putut produce surprize autorităților. La o altă întrevvedere cu Ion Inculeț a asistat și unul dintre informatori, care a relatat discuția: istoricul și-a exprimat convingerea că elementele comuniste vor ajunge în curând la manifestații de stradă și că vor încerca să-i atragă pe refugiații din teritoriile pierdute și pe nemulțumiții regimului. Pe notă se pusese rezoluția: „D-lui comisar șef Taflon, pentru a lua act și măsuri *cu întreg personalul* [subl. n.]“⁶⁹.

Amenințat cu redeschiderea procesului de calomnie pe care-l intentase lui Corneliu Zelea Codreanu în 1938, în a doua parte a lui noiembrie 1940, Nicolae Iorga a rugat pe avocatul Buescu să

⁶⁸ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 85; despre aceeași vizită, vezi și raportul gardianului public I. Cotună, în Arh. Nați. Prahova, fond Comisariat de Poliție Vălenii de Munte, dosar 30/1940, f. 80 — apud I.St. Baicu, C. Dobrescu, *op. cit.*, p. 455.

⁶⁹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 86.

studieze dosarul. Rejudecarea era programată pe 29 noiembrie 1940. Istoricul „a afirmat că, deși nu știe dacă i se va da voie să se explice, totuși va încerca să dovedească faptul că nu a fost de rea credință când a cerut să se deschidă această acțiune”⁷⁰. La 23 noiembrie se înregistra și dorința lui Iorga de a-l solicita pe A.C. Cuza ca martor în favoarea sa, în procesul din 29 noiembrie⁷¹.

Prin Decretul lege nr. 3326 bis („Monitorul Oficial“ nr. 233/5 octombrie 1940) s-a instituit Comisia de revizuire a proceselor politice și de sancționare a magistraților vinovați. La 31 octombrie Comisia adopta Decizia nr. 3⁷², referitoare la Sentința Tribunalului Militar al Corpului II Armată nr. 150/19 aprilie 1938, rămasă definitivă prin neatacarea ei cu recurs, conform căreia Corneliu Zelea Codreanu a fost condamnat la 6 luni închisoare corecțională și 2 000 lei amendă. Comisia constata aplicarea greșită a Legii, deoarece condamnarea fusese pronunțată pentru ultragiul individual, iar acesta nu existase: Iorga a fost ofensat; de aceea, se admitea revizuirea Sentinței nr. 150 și se dispune înaintarea dosarului Comisiunii de judecată de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție. „Porunca Vremii“ folosea publicarea Deciziei nr. 3 pentru a lansa un nou atac violent: „N. Iorga a ațâțat, prin articolele sale din ziare, pe Armand Călinescu să dea ordinul de închidere a restaurantelor legionare“.

În timp ce i se organiza condamnarea, Nicolae Iorga se pregătea să apară „în fața judecății Statului Legionar“, cu volumul de memorii (cuprinzând perioada 1938–1940), a cărui încheiere era anunțată la 24 octombrie. Pe marginea lui, autorul declarase unor apropiați: „Am

⁷⁰ Idem, f. 96 — notă a Corpului Detectivilor din 20 noiembrie 1940; văzută și menționată de Haralamb Zincă, în art. *Noiembrie însângerat*, RL din 27 noiembrie 1980. În acest context de pregătire a procesului, se menționează și scrisoarea lui N. Iorga (sfătuit de Mircea Iorga) către Pamfil Șeicaru — prin care-l ruga să intervină pe lângă oficialitățile italiene, pentru „a-l feri de orice bănuieți în activitatea sa politică trecută“; scrisoare menționată de nota din 23 noiembrie 1940 — Arh. SRI, fond D, soar 11382, vol. IV, f. 98.

⁷¹ Idem, f. 99.

⁷² „Porunca Vremii“ din 20 noiembrie 1940.

luptat contra dictaturei și n-am făcut cârdășie cu ea. Voiu lupta și de azi înainte contra ei. Sunt ferm convins că viitorul Statului român nu este nici dictatura, nici comunismul. Sunt alte forme specifice adecvate Statului român. Le poate imprima cine cunoaște profund istoria acestui neam nenorocit⁷³.

Mulți dintre prietenii istoricului, spre deosebire de acesta, erau speriați de ceea ce i se pregătea în mod vizibil; G.G. Mironescu și mareșalul Prezan l-au sfătuit să întocmească un memoriu asupra legăturilor avute cu Armand Călinescu și a rolului avut în campania autorităților împotriva legionarilor. Iorga însuși dorea să vadă dosarele procesului din 1938, reluând ideea pe care o mai exprimase, că Sentința din 19 aprilie 1938 fusese excesivă⁷⁴. Aurelian Sacerdoțeanu încerca să determine un congres extraordinar al Ligii Culturale, cu scopul de a dezbate situația președintelui ei supus ofensivei legionare. Demersuri pentru încetarea acesteia se făceau și din partea altor asociații culturale, precum și a Asociației Misionarelor Române (formată din absolventele Școlii din Misionare Morale și Naționale „Regina Maria“ de la Vălenii de Munte). Aceasta din urmă cerea scoaterea istoricului de sub orice suspiciune, pentru că „societatea românească are azi nevoie de el mai mult ca oricând“⁷⁵.

Peste greutățile produse de oameni au venit cele produse de natură. Cutremurul din 10 noiembrie 1940 a dus la mari pierderi umane și materiale într-o mare parte a Țării. Casa lui Nicolae Iorga din Vălenii de Munte a fost puternic afectată, acesta fiind nevoit să se mute în vila pe care o avea la Sinaia. În numele Academiei Române, secretarul general al acesteia, Alexandru Lapedatu, îi transmitea compasiunea pentru pierderile suferite; i se răspundea, din Sinaia, la 16 noiembrie, răspuns însoțit și de un studiu ce va apare în „Anale“⁷⁶.

⁷³ Arh. SRI. fond D, dosar 11382, vol. III, f. 307.

⁷⁴ Idem, f. 279.

⁷⁵ Idem, f. 292.

⁷⁶ *Chipuri și mărturii scrise*, București, 1942, p. 61 — scrisoare publicată de Ioan N. Farcaș, *Momente din viața profesorului N. Iorga*; și în N. Iorga, *Correspondență*, 3, p. 155.

În aceeași zi de 16 noiembrie, un informator al Siguranței anunța că istoricul va ține în fiecare luni, marți, miercuri și joi, între orele 20–22, la Institutul de Istorie Universală, conferințe cu subiectul *Colaborațiile internaționale*; „Sunt invitați numai colaboratorii, prietenii, foștii elevi și extrem de puțin public. În cadrul subiectului dl. Iorga atacă diferite probleme politice, criticând greșelile trecutului și pe cele ce crede că se săvârșesc în prezent”⁷⁷. Deși el însuși afectat de cutremur, istoricul a inițiat o campanie de ajutorare a sinistraților, prin Liga Culturală⁷⁸.

Pentru întregirea imaginii posturii în care se afla Nicolae Iorga în noiembrie 1940, trebuie adăugată atitudinea ostilă afișată de către autoritățile legionare din Vălenii de Munte — deși istoricul era cetățean de onoare al orașului din 1934. Începând cu septembrie 1940, casa i-a fost permanent supravegheată de echipe de legionari, sub pretextul pazei; la 20 noiembrie „supraveghetorii” au dat jos de pe soclu și au pângărit bustul savantului, apoi l-au aruncat într-o magazie a Primăriei. Pe 21 noiembrie, primarul legionar Gheorghe Dinescu a vândut monumentul tipografului Nicolae Frateș, încasând de la acesta 10 000 lei⁷⁹.

Ultima notă informativă a Siguranței privind-l pe Nicolae Iorga, înainte de a fi omorât, din „sursă serioasă”, alcătuită de Corpul Detectivilor, datează din 26 noiembrie 1940: „Cercurile din jurul lui Nicolae Iorga confirmă că în ziua de 25 noiembrie a.c., luând cunoștință de revendicările Bulgariei asupra Macedoniei Iugoslave, acesta a adresat o scrisoare ambasadorului Iugoslaviei la București, prin care își exprima speranța că «Iugoslavia nu va ceda presiunilor din afară și va dovedi încă odată vitejia poporului său». Opinia publică românească, — mai scrie N. Iorga —, formată din acei cari, în timpul războiului mondial, s-au înfrățit pe câmpul de luptă, rămâne

⁷⁷ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 314.

⁷⁸ *Idem*, f. 311.

⁷⁹ Arh. Naț. Prahova, fond Primăria Vălenii de Munte, dosar 138/1940, f. 104; cererea lui N. Frateș — *Idem*, f. 113.

alături de Iugoslavia. În încheiere, Iorga își exprima dorința ca această scrisoare să fie publicată în presa din Belgrad⁸⁰.

Așadar, ultimele acțiuni importante ale lui Nicolae Iorga au fost pe linia urmată în întreaga viață: la marea încercare prin care au trecut românii datorită cutremurului din 10 noiembrie, a mobilizat resursele Ligii Culturale pentru ajutor; la 15 noiembrie anunța o comunicare la Academia Română privind drepturile românilor asupra întregii Transilvanii; la 25 noiembrie se solidariza cu lupta dreaptă dusă de un popor mic, pentru apărarea statului său împotriva unei agresiuni. Amenințat cu moartea, Nicolae Iorga nu s-a schimbat până în ultima clipă.

*

La 16 octombrie 1940, Comisia de revizuire a proceselor politice și de sancționare a magistraților vinovați a emis primele mandate de arestare; în total au fost 28 de arestați. Acestora li s-au adăugat alții 37, arestați ilegal de legionari. Din rândul celor arestați nu făcea parte și Nicolae Iorga, deși anunțarea răzbunării în „Porunca Vremii“ — începuse cu el. Horia Sima explica logic această omisiune deliberată: „Absența lui Iorga de pe lista celor puși sub urmărire nu se datorește uitării. Noi ne-am făcut o anumită concepție despre pedepsirea celor vinovați și, din perspectiva ei, Iorga beneficia de un alt statut. [...] Cu Iorga se pune o problemă aparte. Iorga era... Iorga. Arestarea lui ar fi făcut mai mare vâlvă în Țară decât a tuturor celorlalți oameni politici la un loc⁸¹.”

Toți cei arestați au fost concentrați la Jilava. Aici, în a doua parte a lunii noiembrie, s-a desfășurat acțiunea de deshumare a legionarilor asasinați din ordinul lui Carol al II-lea la 29 noiembrie 1938, în frunte cu Corneliu Codreanu. Cuvântul de ordine, expus pe larg și în presa vremii, era „răzbunare“. În acest context, în noaptea de 26—27 noiembrie echipe de legionari conduse de Dimitrie Grozea, au

⁸⁰ Arh. SRI, fond D. dosar 11382, vol. IV, f. 101.

⁸¹ Horia Sima, *Cazul Iorga-Madgearu*, op. cit., p. 196, 205.

intrat în celulele arestaților și i-au împușcat; în total 64, printre care generalii Gabriel Marinescu și I. Bengliu, colonelul magistrat Vasile Zeciu, ofițeri de jandarmerie, comisari de poliție, Victor Iamandi, Mihail Moruzov, generalul C. Argeșeanu. Se intenționa să se meargă mai departe: pe 27 au fost arestați de legionari și Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu, Ion Gigurtu — eliberați la insistența lui Ion Antonescu. Acesta din urmă a avut o vie altercație, în Consiliul de Miniștri, cu Horia Sima, cerându-i dezavuarea crimelor de la Jilava și cedarea conducerii Mișcării Legionare; Sima a rezistat, și se va da un comunicat în numele lui Antonescu, al Guvernului și al Mișcării Legionare, anunțând „sanțiuni severe”⁸².

Pe 27 noiembrie, o echipă formată din 6 legionari, conduși de Traian Boeru, au încercat să-l aresteze pe Nicolae Iorga la București, prezentându-se de două ori la locuința acestuia de la Institutul de Istorie Universală — la ora 11 și la 13,30. Iorga era, însă, la Sinaia. Aceași echipă, la ora 14 l-a arestat pe Virgil Madgearu și l-a împușcat în pădurea Snagov, între orele 15–15,30. Apoi, echipa s-a îndreptat spre Sinaia, unde-l arestează pe Nicolae Iorga la ora 17,30. Mașina cu nr. 6211 B. se îndreaptă spre București. Marele istoric fusese smuls de la masa sa de scris, din mijlocul familiei sale; cel mai probabil că știa ce-l aștepta, dar a plecat calm și demn; era ultima scenă a vieții sale — a știut să o părăsească așa cum o trăise: cu fruntea sus. În drumul spre București, marele istoric a fost împușcat; cadavrul acestuia va fi găsit în dimineața de 28 noiembrie, la ora 7,15, la un km de comuna Strejnicu, lângă șoseaua Strejnicu-Ploiești. Din ordinul comandantului Legiunii de Jandarmi Prahova, locotenent colonel Alexandru Ionescu, maiorul Aurel Bratu a transportat cadavrul, cu o camionetă a Prefecturii județului Prahova, la București și l-a predat familiei⁸³. Se presupune că în noaptea de 27/28 no-

⁸² „Porunca Vremii” și „Curentul” din 29 noiembrie 1940. Vezi și M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier — organizație teroristă de tip fascist*, Edit. Politică, București, 1980, p. 288–294.

⁸³ Raport al Legiunii de Jandarmi Prahova din 29 noiembrie 1940 — publicat de I. St. Baicu, C. Dobrescu, *op. cit.*, p. 455.

iembrie, Iorga ar fi fost dus la Teișani, Prahova unde, în casa lui Victor Enăchescu, de față fiind și primarul legionar din Vălenii de Munte Gheorghe Dinescu, ar fi fost „judecat“ și schingiuit⁸⁴. În absența autopsiei, această presupunere (repetată de unii memorialiști) nu poate fi confirmată.

Aparent lucrurile sunt clare. Nu s-a clarificat, însă, pe deplin răspunderea inițiativei asasinatului. Trebuie pornit de la întrebarea cine era interesat în moartea savantului? Ion Antonescu nu avea nici un interes; îl privea pe istoric, cu siguranță, cu respect deplin. Ion Antonescu nu poate fi învinuit decât, cel mult, de reacție prea lentă pentru salvarea celui arestat la Sinaia. Din mărturiile familiei Iorga, după arestare, a fost anunțat telefonic, la București, Mircea Iorga; acesta a cerut imediat, tot telefonic, o audiență conducătorului Statului; colonelul Elefterescu, șeful de cabinet al lui Antonescu, a răspuns că i-a transmis știrea, dar a fixat audiența abia pentru a doua zi dimineța. Venit la Președinția Consiliului de Miniștri pentru audiență, pe 28 noiembrie, înainte de ora 8 dimineța, lui Mircea Iorga i s-a prezentat, în anticamera primului ministru, telegrama sosită din Prahova care anunța descoperirea cadavrului. Altă formulă este aceea a lui Larry Watts, care crede că Ion Antonescu *nu a putut* preîntâmpina asasinatul⁸⁵. Există și păreri diametral opuse. V. Blănaru-Flamură crede că „vina Antoneștilor este evidentă, în primul rând prin faptul că au făcut eforturi disperate spre a zădărnici încercarea conducerii Mișcării de a-l salva [pe Iorga] de la moarte“⁸⁶. Deși Horia Sima elimina ideea că în spatele asasinatelor s-ar afla un im-

⁸⁴ *Asasinatele de la Jilava... Snagov și Strejnicul. 26–27 noiembrie 1940*, București, 1941, p. 111–119.

⁸⁵ Larry Watts, *În serviciul mareșalului*, vol. I, Mareșalul Ion Antonescu văzut de un ofițer din Cabinetul său militar, Colecția „Memorii și mărturisiri“, Jan Dimitru Verlag, München, 1985, p. 104. Horia Sima menționa și el telefonul lui Mircea Iorga la Președinția Consiliului de Miniștri; un alt telefon a venit din partea familiei Madgearu — Horia Sima, *Cazul Iorga-Madgearu*, op. cit., p. 234.

⁸⁶ V. Blănaru-Flamură, „Blăstămele“ lui Iorga. *Adevărul în moartea savantului*, Edit. Sepco, București, 1995, p. 10.

puls german⁸⁷, totuși Germania era evident interesată în dispariția lui Nicolae Iorga, acesta fiind unul dintre cei mai importanți și consecvenți adversari ai expansiunii hitleriste. La această constatare se poate adăuga acum și un document inedit. Corpul Detectivilor, Grupa a III-a, pe 9 martie 1941, aducea o informație din „sursă serioasă”: În cercurile oficiale germane din București, se afirma că asasinarea lui Nicolae Iorga și a lui Virgil Madgearu fuseseră puse la cale, din umbră, de Germania; „Astfel, în ziua de 18 noiembrie 1940, Karl Schickert și Gerhard Stelzer s-au exprimat într-un cerc intim, că nu ar fi rău ca Iorga și Madgearu să dispară de pe arena vieții politice a României, deoarece ambii sunt mari dușmani ai Reichului, unul în ceea ce privește politica externă, iar celălalt politica economică a României”⁸⁸. În momentul redactării notei informative menționate, România se afla practic sub ocupație germană; de aceea, o asemenea consemnare era periculoasă. Ca urmare, cel care a citit-o primul la Direcția Siguranței a întrebat în scris: „Crede ce scrie?” și, tot pe document, i se răspundea: „Inf[ormatorul] care dă inf[ormația] susține ca autentic ceea ce afirmă”. Există și o informație care ar indica drept coordonator al asasinatului serviciul de spionaj sovietic; un general român, la revenirea din prizonieratul în URSS a declarat că i-a fost confirmată această variantă chiar de către ruși⁸⁹. În sfârșit, în ultimii ani se vehiculează și ideea organizării asasinatului de către serviciile de spionaj engleze. Nici una din cele două idei nu are o bază documentară de luat în seamă; de aceea, pot fi expuse, dar nu crezute. Documente de epocă sunt, însă, pentru varianta germană. Că

⁸⁷ Horia Sima, *Cazul Iorga-Madgearu*, op. cit., p. 240–242. Horia Sima, în art. *Profesorul Marinescu și cazul Iorga*, în *Antologie legionară...*, op. cit., vol. I, p. 390, pe marginea ideii că ordinul de asasinare a lui Iorga ar fi venit din Germania: „Dar tot atât de mult interes ar fi avut și serviciile anglo-americane, comuniștii sau chiar Antonescu să provoace această catastrofă. Toți puteau avea diverse interese, afară de Mișcarea Legionară, singura căreia i-a dăunat”.

⁸⁸ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 150.

⁸⁹ Informație de la Radu-Dan Vlad.

a fost și un interes străin era convins și Pamfil Șeicaru, care, în 1943 spunea: „A fost omorât de netrebnici, care și-au rătăcit mințile și pentru interesul unei țări străine [subl. n.], care a plătit pe asasini”⁹⁰. Și în condițiile unui impuls dinspre Germania — pe care îl consider real — totuși atât inițiativa, cât și executarea asasinatelor aparțin unor legionari, fie conform unui plan pus la cale chiar de către conducerea Mișcării, fie ca urmare a acțiunii voluntare a unui grup restrâns. Horia Sima susține a doua variantă: în noaptea de 27/28 noiembrie s-a dus în Prahova tocmai pentru a-i opri pe asasini, dar nu i-a găsit; chestorul Poliției Ploiești, Cojocaru, frate cu unul dintre membrii echipei morții, confirma (în anii '70) faptul că Sima l-a amenințat, în acea noapte, cu pistolul, cerându-i să-i spună unde este Iorga⁹¹. A doua zi, pe 28 noiembrie, la sediul legionar din Aleea Vulpache s-a prezentat echipa lui Traian Boeru: „Erau transfigurați. Un fel de împăcare supremă, de liniște dintr-o altă lume se citea pe fețele lor. În numele tuturor a luat cuvântul Traian Boeru. A vorbit în accente mistice de răzbunarea Căpitanului, de ticăloșia lui Iorga și Madgearu, de porunca lăsată de Căpitan să-l răzbunăm. [...] Am trăit un moment de mare emoție. Ținuta tuturor m-a impresionat profund. Bănuiala că la mijloc ar fi o instigație străină se risipise”⁹². Și, Horia Sima conchidea: „Vinovăția principală cade asupra lui Iorga. El este autorul moral al propriului său asasinat”⁹³. Marea majoritate a legionarilor, deși exclud ideea unui plan de asasinare a lui Nicolae Iorga, aprobă asasinatul. Conducătorul grupului de asasini, Traian Boeru, a susținut întotdeauna cealaltă teză: a acționat din ordin și, ca urmare, nu este vinovat. Justiția română s-a pronunțat în iunie 1941. Dosarul nr. 621/1941 — cuprinzând procesul asasinilor de la Jilava din 26/27 noiembrie, al asasinilor de la Prefectura Poliției Capitalei și din pădurea Balota Vlășia tot din 26/27 noiembrie și al celor învinuiți

⁹⁰ I.St. Baicu, C. Dobrescu, *op. cit.*, p. 470.

⁹¹ Informație de la Radu-Dan Vlad.

⁹² Horia Sima, *Cazul Iorga-Madgearu*, *op. cit.*, p. 239.

⁹³ Idem, *Antologie legionară...*, *op. cit.*, vol. I, p. 391.

pentru sechestrarea foștilor demnitari și încercarea de asasinat a acestora — a fost corelat cu dosarul nr. 8403/1941 — privind asasinii lui Virgil Madgearu și Nicolae Iorga, cu motivația: „S-a ajuns la această măsură pentru o mai bună administrare a Justiției, — deoarece între toate faptele a stat o strânsă legătură, — ele fiind rezultanta unui plan dinainte chibzuit și executat în asociație“. [subl. n.]⁹⁴.

Cele mai vii controverse privind vinovăția în asasinarea lui Nicolae Iorga au fost chiar în interiorul Mișcării Legionare. Momentul de apogeu al confruntării dintre adepții celor două teze menționate a fost atins în deceniul al șaptelea. Traian Boeru relua ideea că a existat un plan, el fiind doar un executant; ca urmare, vina sa ar fi minoră sau chiar inexistentă. Marea majoritate a membrilor fostei conduceri a Mișcării Legionare, în frunte cu Horia Sima, susțin, însă, că asasinatul este opera voluntară a lui Boeru și a complicilor săi și că aceștia au toată răspunderea; a acționat din proprie inițiativă pentru a se evidenția. În 1960, Sima a dat un lung interviu lui Ștefănescu-Govora, prezentând ansamblul situației Mișcării Legionare în toamna lui 1940; va apare în broșură în martie 1961, sub titlul *Cazul Iorga-Madgearu*. În ianuarie 1961, aflând de iminenta apariție a broșurii, Traian Boeru i-a scris lui Horia Sima, aflat la Madrid, cerându-i să-i clarifice situația; și-i spunea, amenințător, că el știe cine a dat ordinul de asasinare. „Comandantul“ nu i-a răspuns. Atunci, Boeru a organizat un așa-zis consiliu de Onoare la Paris, în 1962, pentru a clarifica problema răspunderilor. Era format din generalul I. Gheorghe, fost reprezentant al României la Berlin în timpul războiului, șef al Ligii Românilor Liberi și, apoi al Uniunii Românilor din Germania; Gheorghe Uscătescu din Spania; Virgil Mihăilescu din Germania, șeful Bibliotecii Române din Freiburg; colonel Ion Tomoroveanu din Germania; Alexandru Mârza din Italia (Milano); Nicolae Guguianu din Franța (Paris). Consiliul a adoptat *Protocolul de la Paris*, publicat în noiembrie 1962. Teza principală a *Protoco-*

⁹⁴ *Asasinatele de la Jilava...*, op. cit., p. 1.

lului: Acțiunea lui Traian Boeru s-a executat în cadrul „măsurilor generale de arestare a fruntașilor politici“. Așadar, adopta teza planului general în care se încadra și asasinarea lui Iorga și Madgearu. Horia Sima, care își precizase deja poziția, nu va mai răspunde. În schimb, sub semnătura a trei legionari cunoscuți — avocatul G. Gudi, sculptorul A. Pană și doctorul G. Tase — va apare la München, pe 13 februarie 1963, o replică la *Protocolul de la Paris*, sub titlul *O precizare necesară*: „Se afirmă, cu mare nerușinare că arestarea lui Virgil Madgearu și Nicolae Iorga a avut loc în cadrul măsurilor generale luate pentru arestarea fruntașilor politici adversari ai Mișcării Legionare“; dar, Comandantul Mișcării n-a luat nici o măsură, nu a fost implicat⁹⁵. La 13 mai 1963, va fi publicată la Madrid și broșura scrisă de Gheorghe Costea sub titlul *O punere la punct. Răspunderile lui Traian Boeru în Cazul Iorga-Madgearu*⁹⁶. Traian Boeru a susținut până la moartea sa, survenită în Germania, în 1985, nevinovăția sa și chiar neparticiparea directă la asasinat⁹⁷. Indiferent de aceste dispute din interiorul Mișcării Legionare asupra răspunderilor, în majoritate legionarii păstrează adversitatea față de Nicolae Iorga și susțin justețea „pedepsei“ ce i s-a aplicat.* Majoritatea fac deosebirea între omul de cultură Iorga, pe care-l apreciază, și omul politic Iorga, care-și merita soarta. Bineînțeles, cea mai reprezentativă voce este aceea a lui Horia Sima: „La Strejnic n-a căzut omul de cultură Nicolae Iorga — acesta va dăinui peste veacuri

⁹⁵ Republicat în Horia Sima, *Antologie legionară...*, *op. cit.*, vol. V, p. 290–292. Vezi stenograma lucrărilor Juriului de Onoare, Paris 3–4 noiembrie 1962 și *Protocolul* adoptat, în vol. lui Haralamb Zincă, *Noiembrie însângerat*, Edit. PRO, 2000, p. 83–101.

⁹⁶ *Idem*, p. 260–289; și în Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. V.

⁹⁷ Vezi și N. Nagy — Talavera, *op. cit.*, p. 426.

* Sunt și câțiva fruntași legionari care au condamnat asasinarea lui Nicolae Iorga. Dintre aceștia, cel mai important a fost Ilie Gârmeată, care declara (Paris, noiembrie 1962): „Eu condamn omorârea lui Iorga și Madgearu, indiferent de scopul urmărit de autori“. — vezi Haralamb Zincă, *Noiembrie însângerat*, Edit. PRO, 2000, p. 95.

— ci mizerabila unealtă a dictaturii carliste⁹⁸. „Acei care l-au răpus pe Iorga n-au atentat la viața omului de cultură Nicolae Iorga, ci a omului care a jucat un rol nefast în politica Țării între cele două războaie“. Istoricul este etichetat ca „un monument de ură“ împotriva legionarilor; personagiu care se pretează „la servilismul cel mai abject“. Asasinatul era justificat: „N-a fost o crimă, în sensul că li s-ar fi ridicat viața pe nedrept. Iorga a fost asasinul Căpitanului, al întregii generații de luptători naționaliști. [...] Oamenii aceștia din punct de vedere moral, politic, juridic, național și istoric erau vinovați și își meritau soarta⁹⁹. Este aici o contradicție flagrantă între principiul cel mai important pe care legionarii îl considerau a sta la baza organizației lor și a acțiunii lor — naționalismul, apărarea națiunii române și a Statului Național Unitar Român — și asasinarea lui Nicolae Iorga. Putem face abstracție de existența sau nu a unui ordin din partea conducerii Mișcării Legionare; și în 1940, și după, permanent legionarii au considerat asasinatul ca pe un fapt normal. Ori, Nicolae Iorga era însuși simbolul luptei pentru Marea Unire din 1918, unul dintre principalii întemeietori ai României Mari pentru apărarea căreia legionarii spuneau că sunt gata să-și dea chiar și viața. Nu poți fi naționalist român, distrugând însuși simbolul naționalismului românesc! Faptul a fost remarcat chiar în noiembrie 1940 de către ziarul budapestan „Magyarország“, bineînțeles, cu satisfacție; distrugerea simbolului României Mari era considerată dovada că această Românie Mare nu avea dreptul să existe. Iată că, prin asasinatul de la Strejnic, Mișcarea Legionară s-a pus în slujba inamicilor Statului Național Unitar Român; o asemenea postură aruncă pata cea mai neagră și de neșters asupra tuturor legionarilor.

⁹⁸ Horia Sima, *Antologie legionară, op. cit.*, vol. I, p. 391.

⁹⁹ Idem, vol. V, p. 181, 185, 253. V. Blănaru-Flamură, *op. cit.*, p. 10, aprobă și el asasinatul și revărsă asupra celui ucis un torent de ură: „Lui N. Iorga i-a fost dată să aibă soarta netrebnicilor și făcătorilor de rele; se mântuia vărsându-și sângele în țărână“.

Trupurile neînsuflețite ale lui Nicolae Iorga și Virgil Madgearu vor fi depuse la capela Cimitirului Bellu, înmormântarea având loc rapid, pe 29 noiembrie 1940. Haralamb Zincă dă unele amănunte interesante: trebuia eliberat certificatul de deces, dar aceasta nu se putea din cauza lipsei certificatului de la Institutul Medico-Legal; familia Iorga a cerut, de la Ion Antonescu, o derogare de la reglementările legale și a primit-o: „Cadavrul lui Nicolae Iorga, care se găsește deus la Cimitirul Bellu, va fi lăsat în seama familiei, înmormântarea urmând să se facă după dispozițiunile acesteia“. Conform relatării ginerelui lui Iorga, colonelul Dumitru Chirescu, în seara de 28 noiembrie, ora 21, au venit la Bellu un medic și un procuror; voiau să facă autopsie și să ia creierul celui decedat, pentru a-l conserva. Li s-a arătat ordinul lui Antonescu și au plecat¹⁰⁰.

Cenzura a interzis orice anunț în presă și orice comentariu pe marginea asasinatului. „Curentul“ din 29 noiembrie a încercat să introducă o notă: „*Moartea profesorului Nicolae Iorga. Sinaia*. Astăzi dimineață a fost găsit de niște soldați de la un regiment din localitate, în apropiere de aeroportul Strejnic, cadavrul fostului președinte de Consiliu și profesor universitar Nicolae Iorga, prezentând urme de împușcături. A fost anunțat Parchetul din ordinul căruia cadavrul a fost ridicat și transportat cu o ambulanță nu se știe unde“. Cenzura își motiva interzicerea publicării notei: „Nu merge decât Comunicatul. Cezar Acterian“¹⁰¹. Era vorba despre Comunicatul Guvernului. Alt ziar, „Informația“, a încercat să strecoare, pe 29 noiembrie, o înștiințare despre înmormântare: „*Azi are loc înmormântarea lui Nicolae Iorga*. Eri au fost depuse la capela Cimitirului Bellu, rămășițele pământești ale lui Nicolae Iorga. Astăzi, la ora 15, va avea loc înmormântarea la Cimitirul Belu“. Și această notă a fost

¹⁰⁰ Haralamb Zincă, *Acel cadavru brumat...*, în „Viața Românească“, Almanah, 1983, p. 138.

¹⁰¹ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 320.

cenzurată, cu explicația: „Cenzurat conf[orm] ordinului. Asupra morții apare un Comunicat oficial. Cenzor Vișoianu“¹⁰². Astfel, în presă nu a putut apare decât Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri: „În seara zilei de 27 noiembrie a.c., profesorul Nicolae Iorga a fost ridicat de către necunoscuți de la locuința sa de la Sinaia. Măsurile grabnice luate în cursul nopții de către autorități, pentru aflarea și eliberarea fostului prim ministru, au rămas fără rezultat. Guvernul este în căutarea vinovaților, cărora li se vor aplica severe sancțiuni, potrivit legilor în vigoare“¹⁰³.

La Academia Română, în ședința din 29 noiembrie 1940, președintele C. Rădulescu-Motru a evocat personalitatea lui Nicolae Iorga, cu reținere, datorită împrejurărilor de atunci, dar și cu evidentă simpatie și emoție: „Nicolae Iorga nu mai este printre noi. Este tot ce putem spune în aceste momente tragice pentru Țara noastră. Viitorimei îi este rezervat să judece, cu un suflet liniștit, împrejurările morții sale. Noi, cari am fost atât de aproape de el, sub povara durerii, abia ne putem aduna gândurile pentru a-i adresa ultimele cuvinte de despărțire. Nicolae Iorga a întrupat puterea de muncă a neamului nostru în gradul ei cel mai înalt. Nu l-a întrecut nimeni până astăzi, și încă mulți ani de aici înainte, nu-l va întrece nimeni. [...] A fost gânditorul care prin scrisul și prin cuvântul lui românesc a răscolit cel mai adânc în inima conaționalilor săi. Din această răscolire s-au trezit, în sufletele contemporanilor săi, multe sentimente nobile naționale, pregătind înarmarea morală a generației care a făcut războiul de întregire a neamului; asupra lui a mers ura. Acum, că omul nu mai este, rămâne ca opera gânditorului să trezească mai departe sentimentele nobile naționaliste ca și altă dată. Este frumoasa moștenire pe care el o lasă deschisă generațiilor viitoare. [...] O figură de legendă, încă din timpul vieții, și care va câștiga în grandoare cu cât timpul va trece“. În final, președintele Academiei Române ruga pe toți academicienii să asiste „in corpore“ la înmor-

¹⁰² Idem, f. 321.

¹⁰³ „Universul“ din 30 noiembrie 1940.

mântare¹⁰⁴. La Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București, moartea lui Nicolae Iorga a fost menționată la cursurile unor profesori. Gheorghe Brătianu, la Catedra de Istorie Universală al cărei titular fusese cel dispărut, a dezaprobat asasinatul; apoi, conform notei Siguranței, a spus: „Nu putem trece cu vederea peste figura ilustrului profesor al acestei Catedre, fără a păstra un moment de reculegere în memoria lui“. Doar câțiva studenți au refuzat să se ridice în picioare. „La fel, dl. profesor Nicolae Bănescu, la ora de bizantinologie, a evocat în fața studenților figura lui Nicolae Iorga, într-un mod atât de mișcător, încât a plâns el însuși și a renunțat la oră“. În schimb, încercarea studentului Ion Georgescu de a-l evoca elogios pe marele dispărut, la Societatea de Filologie Modernă, a trezit scandal și amenințări din partea unor studenți¹⁰⁵.

Relatările, destule, privind înmormântarea diferă, uneori foarte mult. Gh. I. Ioniță menționa participarea „a câtorva sute de oameni“¹⁰⁶; Titu Georgescu considera că a fost „o mulțime impresionantă ca număr“¹⁰⁷; Barbu Theodorescu crede că înmormântarea a

¹⁰⁴ Arh. SRI, fond D, dosar 11392, vol. III, f. 333–335; în acel moment, discursul nefiind publicat, putea ajunge în dosarele Siguranței doar dacă aceasta a avut un informator în sală. Prima încercare de publicare a cuvântării a fost făcută de ziarul „Sfarmă-Piatră“, sub titlul *Omagiu nemuritorului Nicolae Iorga*, din 11 februarie 1941; Cenzura a oprit textul, deși legionarii nu mai erau la putere. AAR, Dezbaterele, tomul LXI, 1940–1941, cuprinzând și ședința din 29 noiembrie 1940, va apare abia în 1942; stenograma menționa: „Cuvântarea d-lui președinte s-a rostit într-o profundă atmosferă de pietate“; de față au fost, datorită precipitării evenimentelor, numai academicienii care domiciliau în București; apoi, toți au participat la înmormântare, depunând o coroană de flori — p. 34–35. Următoarea ședință a Academiei, din 6 decembrie 1940, corespunzând cu ziua numelui marelui istoric dispărut, Sfântul Nicolae, a început cu lectura făcută de generalul Radu Rosetti, a poeziei lui N. Iorga, *Cântece pentru astăzi* (preluată din „Cuget Clar“, 28 iulie 1940), p. 35–36.

¹⁰⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 327.

¹⁰⁶ Gh. I. Ioniță, *Moartea unui titan*, în „Hierasis“, Botoșani, 1980, p. 105.

¹⁰⁷ Titu Georgescu, *Nicolae Iorga împotriva hitlerismului*, Edit. Politică, București, 1966, p. 120.

avut loc „în prezența unei uriașe mase de oameni, care se revărsa și în piața din fața Cimitirului“¹⁰⁸; Ion Zamfirescu scrie: „Cimitirul Bellu, în acea după amiază cenușie de toamnă, era o mare de oameni“¹⁰⁹. Cealaltă extremitate este reprezentată, printre alții, de Pericle Martinescu, cel care afirmă că Nicolae Iorga a fost înmormântat „ca un simplu căruțaș“¹¹⁰. Dintre ziaristii străini participanți, corespondentul ziarului belgrădean „Politika“ transmitea: „În capelă e un mare pelerinaj. Până ieri mii de oameni au trecut prin fața rămășițelor pământești ale profesorilor, între care și membri ai Academiei“¹¹¹.

Înmormântarea lui Virgil Madgearu a avut loc cu puțin timp înaintea celei a lui Nicolae Iorga, național-țărăniștii care veniseră la prima rămânând și la a doua. Și la înmormântare Iorga a fost însoțit de informatori ai Siguranței. Se păstrează două rapoarte: unul cu mențiunea Corpul detectivilor (Grupa I) și altul cu mențiunea Direcției Siguranței; amândouă datate 29 noiembrie 1940. Datorită lor se înlătură orice greșeli de prezentare. Ambele menționează aproximativ 2 000 de participanți, printre care Gheorghe Brătianu, Mircea Djuvara, Andrei Rădulescu, Ion Nistor, I. Al. Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, C. Rădulescu-Motru, Gh. Ionescu-Șișești, Simion Mehedinți, Aurel Stino, D. Munteanu-Râmnic ș.a.; „Ministrul Angliei, Sir Reginald Hoare, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. Nicolae Lupu și Mihai Popovici, care luaseră parte la înmormântarea lui Virgil Madgearu, au asistat aproximativ 20 minute, înaintea oficierii slujbei religioase, după care au plecat“.

¹⁰⁸ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Bibliografie*, Edit. Științifică și Enciclopedică, Edit. Militară, București, 1976, p. 123.

¹⁰⁹ Ion Zamfirescu, *Oameni pe care i-am cunoscut*, Edit. Eminescu, București, 1987, p. 47.

¹¹⁰ Pericle Martinescu, *Umbre pe pânza vremii*, Edit. Cartea Românească, București, 1985, p. 77.

¹¹¹ Informație preluată și de ziarul budapestan „A Mai Nap“ („Ziua de Azi“) din 30 noiembrie 1940 — vezi ANIC, fond Ministerul Propagandei, Presa Externă, dosar 1040, f. 234.

Membrii de rând ai PNT au rămas. Au participat și aproximativ 100 de ofițeri de diferite grade, inclusiv generali; o delegație a Ligii Culturale purtând un mare drapel; foarte mulți studenți și studente. Cum istoricul fusese prim ministru, o Companie de onoare a dat onorul. Nu s-a ținut nici o cuvântare¹¹². Un singur ziar românesc a încercat să publice o relatare de la Cimitir, sub titlul *Înmormântarea profesorului Nicolae Iorga, fost președinte al Consiliului de Miniștri* — „Evenimentul Zilei“, pe 30 noiembrie. Cenzura a oprit articolul; textul acestuia se păstrează. Relatarea este sobră și scurtă: dintre participanți, afară de familie, menționează pe toți cei trecuți în notele Siguranței, fiind, însă, și nume în plus — Ion Petrovici, Alexandru Lapedatu, dr. Costinescu, Victor Slăvescu, Dumitru Caracostea, preot Nae Popescu, Savel Rădulescu, general Gabriel Negrei, general Gheorghe Rasoviceanu, general Radu Rosetti, profesorul Vâlco-vici, Ion Simionescu, Octav Onicescu, Ilie Lazăr, Grigore Antipa, N. Vasilescu-Karpen, Ștefan Ciobanu, Zaharia Florian, Apostol Culea, Gh. Tașcă, „precum și alți numeroși intelectuali și admiratori ai dispărutului“; „După oficierea serviciului religios, sicriul, purtat pe umeri de prieteni și foști elevi, a fost dus și coborât la locul de veci. Onorurile militare au fost date de o Companie de infanterie“. (Peste decenii, unii participanți vor confunda „onorurile militare“ cu „funeralii naționale“). Motivul interzicerii publicării relatării respec-tive: „Cenzurat conform ordinului din condică. Cezar Hodoș“¹¹³.

¹¹² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 103, 104, o copie a notei în vol. III, f. 317. Cheltuielile de înmormântare — 29690 lei — au fost suportate de Liga Culturală. — vezi ANIC, fond Liga Culturală, dosar 71, f. 68–69, Ioan Hudiță, *Jurnal politic*, Institutul European, 2000, vol. II, p. 144, menționează cuvântarea — critică la adresa Guvernului Antonescu, incapabil să păstreze ordinea — ținută de Iuliu Maniu la catafalcul lui V. Madgearu; după I.H., la înmormântarea lui Madgearu au participat 200 de oameni, iar la aceea a lui Iorga doar 15. Haralamb Zincă în vol. *Noiembrie însângerat*, publică nota Siguranței din 29.XI.40, cu două greșeli majore de transcriere: „200 de persoane“, în loc de 2000; „20 de miniștri“, în loc de 20 minute.

¹¹³ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 325–326.

Așadar, oprirea oricăror știri despre moartea savantului și înmormântarea lui nu se datora unei inițiative a cenzorilor, ci fusese ordonată de la Guvern. Cu siguranță, însă, ordinul de cenzură nu venise de la Ion Antonescu, având în vedere participarea Companiei de onoare care se putea deplasa doar cu știrea și aprobarea comandantului Armatei, deci a lui Antonescu.

Graba în care a fost făcută înmormântarea i-a intrigat pe mulți. La 2 decembrie 1949, G.T. Kirileanu consemna în jurnalul său: „Părintele profesor V. Gheorghiu, venerabilul învățat teolog din Cernăuți este adânc impresionat de mișelescul asasinat a lui Iorga, și zice că bucovinenii n-au cunoscut decât trei oameni mari în Vechiul Regat, care au luptat pentru Marea Unire a românilor: Ionel Brătianu, Nicolae Iorga și A.C. Cuza. [...] Părintele Gheorghiu se așteaptă să vadă *funerariile naționale* care să veștejească asasinatul. Când îi spun că înmormântarea a fost făcută vinerea trecută, el rămâne vânat: Este cea mai mare rușine, despre care ziarele n-au spus un cuvânt de durere...”¹¹⁴.

Iată cum descrie înmormântarea unul din participanții la ea, Ion Diaconescu (ajuns președinte al PNT — în varianta PNTCD — în 1995 și al Convenției Democrate în 1996): „Cu 50 de ani în urmă am participat și eu, în fruntea unui grup de studenți național-țărăniști, la funeraliile profesorilor Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, asasinați în mod sălbatic de o echipă de legionari, care au identificat în acești iluștri fii ai neamului nostru piedici majore în calea înscăunării unui regim definitiv fascist în România. A fost o manifestare remarcabilă la care au asistat mii de persoane. Cu acea ocazie, *Iuliu Maniu a ținut un fulminant discurs* [subl. n.], o filipică la adresa fascismului, care tocmai se înscăuna în întreaga Europă. Cu acea ocazie erau prezenți ambasadorii SUA și Marii Britanii, iar Mareșalul *Antonescu*, pe atunci generalul Antonescu, care a colaborat în Guvern cu Mișcarea Legionară, totuși *a organizat funeralii naționale pentru cei dispăruți*

¹¹⁴ Biblioteca Academiei Române, Arh. G.T. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 197.

[subl. n.]¹¹⁵ Este, evident, riscul prezentării unor fapte, din amintirile personale, la 50 de ani de la producerea lor: s-a demonstrat că nu au fost funeralii naționale. Și în acest caz, țărăniștii nu se dezmint: Iuliu Maniu trebuia să iasă, și din acest eveniment, mare și curajos; a ținut un fulminant discurs, o filipică la adresa fascismului, ceea ce nimeni nu a mai îndrăznit. În epocă, însă, nici chiar informatorii Siguranței nu au înregistrat „filipica”; Maniu a ținut într-adevăr un discurs, dar sobru, numai la ceremonia înmormântării lui Virgil Madgearu — așa cum confirmă corespondentul din Berna al ziarului „New York Times”¹¹⁶. Mai mult, după ce, la tribuna Camerei Deputaților, am încercat să îndrept greșelile pe care le consideram a fi doar datorate memoriei, Ion Diaconescu și-a reafirmat, în replică, tezele anterioare. Și, în discursul pe care l-a ținut în ședința solemnă a Parlamentului din 27 noiembrie 1990, a spus: „Generalul Antonescu a autorizat organizarea de funeralii naționale pentru iluștrii dispăruți, iar Iuliu Maniu a pronunțat cu acea ocazie o virulentă filipică la adresa fascismului”¹¹⁷. Cum discursul liderului țărănist din 27 noiembrie 1990 nu fusese improvizat, ci scris dinainte, se impunea ideea voitei denaturări a Istoriei, pentru a adăuga o piatră la monumentul lui Maniu; faptul se înscrie, de altfel, în tendința PNȚCD de a impune ideea că tot ce a făcut acest partid a fost doar bun, mare și glorios. Istoria, însă, trebuie scrisă pe bază de documente, nu în funcție de subiectivisme personale sau de partid.

Ca să întregim imaginea zilei de 29 noiembrie 1940, iată ce scria G.T. Kirileanu în jurnal: „Pe când Iorga-i mort ciuruit de gloanțe, la Radio, în ziare și pe străzi este vorba de pregătirile pentru înmormân-

¹¹⁵ Ședința Adunării Deputaților din 9 octombrie 1990, în „Monitorul Oficial”, partea II-a, nr. 85 din 11 octombrie 1990, p. 2.

¹¹⁶ ANIC, fond Ministerul Propagandei, Presa Externă, dosar 1102, f. 23. Vezi și nota 112.

¹¹⁷ Discursurile din 27 noiembrie 1990 au fost publicate în „Monitorul Oficial”, dar și într-un volum separat, editat de Parlament: *Sesiunea omagială Nicolae Iorga — Virgil Madgearu*, 27 noiembrie 1990, București, 1991.

tarea Căpitanului Corneliu Codreanu, a Nicadorilor și Decemvirilor. Despre Iorga nici o vorbă în afară de comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri. Iar P.P. Panaitescu, fostul școlar al lui Iorga, scrie articole în «Cuvântul» despre Căpitan: *Închinare și Profetul neamului românesc*. La Radio: De la Căpitanul cetire și Pomelnicul: Căpitanul Legiunii și al istoriei românești, Ion Moța și I. Marin eroii creștinătății și ai neamului românesc¹¹⁸. Tot în ziua înmormântării lui Iorga începea, la înalta Curte de Casație și Justiție, revizuirea procesului lui Corneliu Zelea Codreanu din aprilie 1938¹¹⁹.

*

Asasinarea lui Nicolae Iorga s-a întors împotriva Mișcării Legionare. La distanță de peste 20 de ani, Horia Sima dădea o judecată corectă: „Actul de la Jilava era digerabil politic [...], dacă n-ar fi intervenit complicația cu Iorga și Madgearu“. Toți oamenii politici s-au lipit de Ion Antonescu; prin împușcarea lui Iorga s-a răspândit groaza. Unul dintre liderii țărăniști, Radovan, l-a întrebat pe Ion Antonescu dacă viețile lui Iuliu Maniu și a lui Ion Mihalache nu sunt în pericol, iar dr. C. Angelescu îi va cere protecție chiar lui Horia Sima. „A doua consecință gravă a fost că s-a oferit lumii vechi un steag de luptă. Iorga era mai mult decât un om politic. El domina în câmpul culturii române. Adversarii Mișcării au avut grijă să agite tocmai acea parte din activitatea lui care era mai susceptibilă să provoace indignarea în opinia publică: «A fost ucis apostolul neamului!»“¹²⁰

Ecoul crimei de la Strejnic a fost foarte puternic atât în Țară, cât și în străinătate; el se păstrează în memoriile și jurnalele unor personalități ale vremii, în presă, în documente de arhivă.

În decembrie 1940 se înregistrează — chiar în condițiile aceluiași moment — multe poziții de condamnare a asasinării lui Nicolae

¹¹⁸ Biblioteca Academiei Române, Arh. G.T. Kirileanu, II, mss 5/4, f. 195.

¹¹⁹ „Porunca Vremii“ din 3 decembrie 1940.

¹²⁰ Horia Sima, *Antologie legionară, op. cit.*, vol. V, p. 244–245.

Iorga, venite din partea unor prieteni sau admiratori ai acestuia, dar și din partea unor cunoscuți adversari politici. La 3 decembrie, Iuliu Maniu scria lui Ion Antonescu: „Tragica întâmplare a asasinatelor săvârșite în ultimul timp și a goanei deschise contra atâtor persoane din viața publică prezintă simptomele unei dezagregări sufletești și ale unei disoluții sociale a cărei continuare trebuie stăvilită cu toată hotărârea. [...] În momentul de față țin însă să protestez și în scris contra sălbăticiilor ce s-au înfăptuit, contra asasinării prietenului meu Virgil Madgearu, un om de o excepțională valoare științifică și națională, a marelui Nicolae Iorga, care, deși mi-a fost înverșunat adversar politic, totuși am recunoscut totdeauna că a avut merite nestinse în evoluția gândirii naționale românești, și care a fost podoabă a științei naționale și universale”¹²¹. Tot din decembrie 1940 datează și scisoarea poetului Al. Th. Stamatiad către Perpessicius: „Pe Iorga și fizicește îl consideram nemuritor, făcea parte din trupul Țării noastre ca Dunărea și Carpații”¹²². Un fost elev al marelui istoric, devenit adversar al acestuia, C.C. Giurescu, va scrie un necrolog¹²³; la fel și Nicolae Cartojan¹²⁴.

O notă a Siguranței din 13 decembrie 1940, consemna „din sursă serioasă” că familia Iorga primise numeroase scrisori de condoleanțe din țară și străinătate, între care și una de la Carol al II-lea¹²⁵. S-ar putea ca o asemenea scrisoare de la fostul Rege să existe în Arhiva Iorga-Pippidi, deși informația nu o cred plauzibilă decât ca posibilitate ca fostul Suveran să dorească a trimite condoleanțele sale, dar

¹²¹ O copie a scrisorii lui Iuliu Maniu și în Arh. Iorga-Pippidi. Academia Română a trimis Ecaterinei Iorga o scrisoare de condoleanțe, căreia, aceasta i-a răspuns; răspunsul a fost anunțat de secretarul general al Academiei, Al. Lapedatu, în ședința din 10 ianuarie 1941 — ARR, Dezbaterile, tomul LXI, 1940—1941, București, 1942, p. 43.

¹²² Scrisoare păstrată în Muzeul Literaturii Române; publicată în „Manuscriptum”, II, nr. 3/1971, p. 77.

¹²³ „Revista Istorică Română”, vol. X, 1940.

¹²⁴ „Cercetări Literare”, 4/1940.

¹²⁵ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 111.

nu ca reușită a trecerii de filtrul legionar. (Prin Andrei Pippidi, familia Iorga infirmă existența unei scrisori de condoleanțe de la Carol). Este certă, însă, însemnarea, plină de venerație față de savantul asasinat pe care Carol a făcut-o în jurnalul său: „Iorga a fost asasinat azi-noapte, de 8 legionari, la Sinaia. Această știre m-a trezit și când am auzit-o la Radio am amuțit, depășește orice imaginație ca scârboșenie. Este o infamie fără de margini și care va avea, fără îndoială, un puternic răsunet atât în Țară, cât și în străinătate. Iorga poate nu era iubit de mulți, dar era respectat de marea majoritate a Țării. El a fost primul care a sunat, în 1907, din trâmbița naționalismului, a fost un patriot în adevăratul sens al cuvântului și un om mare în clipe mari. Mie, cu toate necazurile ce mi le-a făcut adesea, mi-a fost un prieten neșovăitor și sigur. Mai mult ca oricând în această zi de doliu și de tristeță nespusă, mă descopăr în fața acestei personalități”¹²⁶.

Ecoul internațional al asasinării lui Nicolae Iorga¹²⁷ a fost foarte pluternic. 47 de universități și instituții superioare de învățământ și cultură din întreaga lume își vor pleca steagurile în fața memoriei sale. Primele reacții se înregistrează la posturile de radio. Chiar în ziua înmormântării, 29 noiembrie 1940, postul de Radio Coventry (din Marea Britanie), la știrile de la ora 20 anunța: „Profesorul Iorga, al cărui trup a fost găsit pe șoseaua din apropierea orașului Ploiești, străpuns de gloanțe, era un om cinstit, care a avut o frumoasă carieră. [...] Toată lumea civilizată și-a exprimat oroarea și indignarea față de actul brutal comis ieri la București“. În dimineața aceleiași zile, la ora 7,45, Radio Belgrad transmitea: „Cu uciderea profesorului Iorga dispăre una dintre cele mai însemnate personalități ale României. Ca istoric avea renume mondial. Profesorul Iorga a combătut energic

¹²⁶ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, 1996, vol. 2, p. 324. Din partea Regelui Mihai, Siguranța nu înregistra nici o reacție.

¹²⁷ Problema este tratată, în parte, de Petre Țurlea, în vol. *Nicolae Iorga în viața politică a României*, 1991, p. 374–378, fără a avea, la acel moment, documentele din Arh. SRI.

influența politică a fostului conducător al «Gărzii de Fier», Codreanu¹²⁸. Tot din 29 noiembrie datează nota Siguranței care consemna — din interiorul Legației Italiei la București — că Bruno Manzone, directorul Institutului de Cultură Italiană, a transmis Ecaterinei Iorga condoleanțe din partea Academiei Italiene, a membrilor Academiei de Inscricții și chiar a Regelui-Împărat al Italiei, „care cunoștea personal pe Nicolae Iorga“. Totodată, Manzone transmitea lui Mircea Iorga mai multe telegrame de condoleanțe de la diverși oameni de cultură italieni¹²⁹. A doua zi, tot de la Legația Italiei se transmitea că numeroși savanți italieni, în frunte cu Giuseppe Cevola, s-au întrunit la Academia Italiană și „au protestat împotriva omorării academicianului român Nicolae Iorga“¹³⁰. Cu toate că Franța se afla sub ocupație germană, Academia de Inscricții din Paris a ținut să-și comemo-reze fostul membru, în ședința din 6 decembrie 1940; elogiul funebru a fost rostit de Mario Roques, președintele acesteia¹³¹. Îl considera pe Nicolae Iorga ca pe un adevărat îndrumător al nației sale, o personalitate multilaterală care s-a manifestat la cotele cele mai înalte în multe domenii și a fost un adevărat simbol al demnității umane. Tot în decembrie 1940, criticul francez de artă Henri Focillon, refugiat în SUA, rostea la un post de radio din New York, un cuvânt de omagiere a istoricului român: „Noi care l-am cunoscut, noi care l-am

¹²⁸ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 315.

¹²⁹ Idem, f. 316.

¹³⁰ Idem, f. 322.

¹³¹ De mai multe ori publicat; vezi și vol. *Nicolas Iorga. L'homme et l'oeuvre*, Bucarest, Edition de l'Académie de la RSR, 1972, recueil édité par D.M. Pippidi, p. 13–19. La 14 decembrie 1940, Siguranța menționa și existența unei telegrame de condoleanțe de la mareșalul Pétain, transmisă prin ambasadorul Franței la București; își exprima regretul pentru pierderea unuia dintre cei mai buni prieteni ai Franței, precum și indignarea pentru felul cum „tineretul român procedează cu călăuzitorii lui din cele mai grele timpuri“. Pe nota care consemna existența telegramei, sub denumirea emitentului, Corpul Detectivilor, se menționa „sursă sigură“. — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 112. Prof. Andrei Pippidi susține că nu a existat o telegramă a lui Pétain.

iubit, am avut prilejul de a vedea trăind sub ochii noștri în radioasa ei plenitudine, una din acele personalități legendare care sunt înfipite pentru veșnicie în solul unei țări și în istoria inteligenței umane¹³². În SUA, foarte impresionată de crima de la Strejnic s-a arătat comunitatea românească, pe care Iorga o vizitase în 1930 și fusese primit triumfal și unde ființa un club cu numele său; trebuie adăugat și faptul că mai mulți români americani își trimiseseră fetele la Școala de Misionare Morale și Naționale de la Vălenii de Munte. O notă a Siguranței din 13 decembrie relua afirmația lui Mircea Iorga: „Românii din America au colectat un prim fond de 2 000 dolari, pentru a ridica un monument profesorului Nicolae Iorga, la Chicago, drept recunoștință față de lupta pe care a dus-o pentru unitatea tuturor românilor¹³³”.

Presa scrisă din majoritatea statelor europene și din SUA a consacrat spații largi a asasinării istoricului român, prezentând evenimentul împreună cu comentarii asupra evoluției vieții politice din România și, unele încadrându-l în evoluția politică europeană, care se considera că l-a determinat. Războiul mondial fiind faptul esențial în viața internațională a momentului, presa și-a axat comentariile pe poziția istoricului față de acesta și, de aici, simpatia sau antipatia

¹³² *Nicolas Iorga. L'homme et l'œuvre, op. cit.*, p. 21–22. În aceeași perioadă, Henri Focillon îi scria criticului de artă român George Oprescu: „Ce viață a fost mai abundentă, mai bogată, mai rodnică, mai inepuzabilă în întreprinderi, mai neobosită? Ca și marele fluviu al țării voastre, el fertiliza regiuni imense. Iorga face parte pentru totdeauna din Istoria României și a Europei, nu numai ca un om și un spirit mare, ci ca una din acele forțe naturale, fără de care nu-i posibil să înțelegi un neam și o tradiție. [...] Părea înfipit în pământ ca un copac aspirându-i cele mai prețioase esențe, cele mai depărtate, cele mai seculare, prin mii de rădăcini ascunse. ... El face parte din cei asupra cărora timpul n-are nici o putere și pe care moartea nu este în stare să-i șteargă sau să-i reducă, atât de tari au fost aptitudinile lor de a trăi. A murit, cum se moare pe câmpul de luptă, pentru ideile pe care le apărăm încă”. — G. Oprescu, *Scrieri despre artă*, Edit. Meridiane, București, 1968, p. 377.

¹³³ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 328.

relatărilor dintr-o țară sau alta. Din rândul statelor ostile ideilor versailleze ale lui Nicolae Iorga, era de așteptat ca presa maghiară să iasă în evidență. Corespondentul la București al INB (Információ Nemzet Budapest) transmitea, la 29 noiembrie, că anunțul morții lui Iorga fusese șters de Cenzura română¹³⁴. Iar în ziarul „Magyarszag“, din aceeași zi, apărea un comentariu sub semnătura lui Szvatko Pal; atât de satisfăcută era Redacția ziarului, încât comentariul a fost transformat în editorial. Autorul, după ce se ocupa pe larg de activitatea științifică a lui Nicolae Iorga, pe care o eticheta ca antimaghiară, scria: „N-am fi crezut niciodată ca soarta să poată combate cu atâta putere și să facă dreptate între oameni, savanți, bărbați de stat, ba chiar între națiuni, cari au între ele lungi și încă interminabile polemici, așa de tare cum a fost cămbătută în zilele de față în România persoana profesorului Iorga“. După descrierea crimei, încheia: „Nu l-au omorât necivilizații unguri, acei cari potrivit teoriilor iorghiste n-au drept de viață în Europa; ci l-au asasinat și combătut ai săi. Ar fi trebuit să strige în clipa morții cuvintele următoare profesorului Iorga: «În polemica mea, ungurii au rămas desupra». [...] E un memento întunecat faptul că azi românii își omoară toți făuritorii României Mari, de numele căroră este legată o țară de 20 milioane de locuitori și un teritoriu de 300 mii km², cu toată strălucirea și mizeria ei de 20 de ani. De la revoluția civilă rusească n-a fost o națiune europeană care să-și fi exterminat în proporții atât de mari oamenii sistemului trecut. Așa se dărâmă o idee clădită pe pedestal de lut; așa se prăpădesc scamatorii de mâinile stafiiilor lor; acei scamatori cari au proiectat tablouri false pe harta Europei. Acum în România s-a eliberat infernul balcanic. Se va naște o Românie mai modestă, purificată și cinstită; nu vor stăpâni în detrimentul altora sclipiri și grandomanii iorghiste“¹³⁵. Pe 30 noiembrie, Direcția Presei Externe a Ministerului Propagandei Naționale de la București anunța

¹³⁴ ANIC, fond Ministerul Propagandei, Presa Externă, dosar 1040, f. 227.

¹³⁵ Idem, f. 232–233.

că majoritatea peresei maghiare se ocupa de cazul Iorga¹³⁶; din punctul lor de vedere, „cazul Madgearu“ nu era interesant de speculat propagandistic. Va urma un amplu reportaj de la înmormântare, în „A Mai Nap“ („Ziua de azi“), preluând și relatările din ziarul belgrădean „Politika“¹³⁷. În ianuarie 1941, „Magyar Szemle“ (vol. XL, nr. 1), care-l avea ca președinte al Comitetului de redacție pe contele Ștefan Bethlen, împărtășea, sub semnătura lui Ladislau Galdi, aceeași satisfacție, afirmând că astfel s-a pus capăt vieții unui „maghiarofob implacabil“. Contrazicându-se, autorul scria în continuare: „Trebuie să constatăm, însă, că Iorga a avut fără doar și poate gesturi filo-maghiare: nu o singură școală ardeleană a obținut dreptul de publicitate în timp ce dânsul era ministru-președinte și, toată lumea poate să citească înduioșătorul necrolog pe care l-a scris în ziarul său «Neamul Românesc» despre Arpad Bitay. [...] A avut dânsul oarecare înclinare spre colaborarea româno-maghiară, pe care însă el nu o putea concepe decât în baza statuquoului trianonic“¹³⁸. Înverșunarea antiiorghistă nu era nouă la Budapesta. Doar cu doi ani înainte, în 1938, Domanovszky Alexandre (Sandor) publicase chiar un volum masiv (323 pagini) pentru a-l combate pe istoricul român: *La methode historique de M. Nicolas Iorga*. Toate acestea par lipsite de rațiune dacă avem în vedere că-l vizau pe omul care scrisese volumul *Contra dușmăniei dintre nații. Români și unguri*¹³⁹, pe care-l încheia cu constatarea: „A se trezi din beția înverșunărilor de ieri este, pentru aceste două nații, cari în interesul lumii întregi nu trebuie să se distrugă una pe alta, nu numai o datorie de umanitate, dar și una de proprie conservare“.

În Elveția, toate ziarele au scris și comentat evenimentul cu simpatie față de marele istoric dispărut. Pe 29 noiembrie, „La Revue“

¹³⁶ Idem, f. 234–235.

¹³⁷ Idem, f. 234–235.

¹³⁸ Idem, Presa Internă, dosar 375, f. 24.

¹³⁹ București, 1932: a avut și o ediție în limba maghiară, în 1940: *A nemzetek között levő gyűlölködés ellen. Románok és magyarok*

din Lausanne, descrie asasinatul sub titlul „*La vendetta légionnaire*; „Journal de Genève“, din 3 decembrie, prezenta „magnifica operă științifică a lui Nicolae Iorga“; „National Zeitung“ din Basel, la 30 noiembrie, considera că este o tragedie națională. Alte articole de același fel în „Der Bund“, Berna, 29 și 30 noiembrie; „Basler Nachrichten“ din 29, 30 noiembrie și 4 decembrie; „Neue Züricher Zeitung“ din 29 noiembrie și 21 decembrie 1940¹⁴⁰.

În Turcia, unde Nicolae Iorga era foarte cunoscut și apreciat, printre altele și datorită monumentalei sale opere *Istoria Imperiului Otoman (Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, Gotha, 1908–1913, 5 volume), presa a reacționat imediat, cu aprecieri elogioase la adresa savantului. „Journal d’Orient“, Istanbul, 29 noiembrie, prezenta primul evenimentul; a doua zi, „La République“, tot din Istanbul, includea un mare articol cu concluzia „Faptul că profesorul Nicolae Iorga, foarte iubit în România, se află printre victime, a mărit indignarea poporului român față de legionari“¹⁴¹. Ziarele de limbă turcă din capitala Turciei, Ankara, comentau în același fel evenimentul. „Fasviri Efkiar“, în articolul *Calamitățile ce s-au abătut asupra României*, scria: „Asasinarea unui om de valoare lui Nicolae Iorga este o tragedie care va constitui totdeauna o pată pentru istoria română“¹⁴². La fel se exprima și cotidianul „Ankara“ din 5 decembrie, concluzionând: „Se prea poate că nimeni

¹⁴⁰ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 114. Cel care a făcut rezumatul articolului respectiv, pentru Corpul Detectivilor, menționa și fraza: „Pierderea lui N. Iorga nu este numai o pierdere națională românească, dar o pierdere pentru întreaga omenire, unde era apreciat la adevărata lui valoare“. Elogierea istoricului a stârnit neîncrederea comisarului „B“, care nota pe document: „DI. Marcu va întreba Biroul Presei“. Iar Biroul răspundea: „Articolul din ziarul «Neue Züricher Zeitung» din 21 decembrie 1940, nu corespunde notei. Articolul se ocupă numai de înregistrarea faptului morții lui N. Iorga și V. Madgearu, fără alte comentarii“. Era evident, așadar, că în interiorul Corpului Detectivilor mai rămăseseră admiratori ai lui Nicolae Iorga.

¹⁴¹ ANIC, fond Ministerul Propagandei, Presa Externă, dosar 1172, f. 33, 36.

¹⁴² Idem, f. 43.

nu a avut grijă să tragă sforile acestor primejdioase marionete ivite brusc din cutia imitațiunii nedisciplinate și inconștiente, atrase de mirosul sângelui. [...] O astfel de hoardă care reneagă principiile de drept și de libertate, precum și tot ce are omul ca sacru, când găsește calea liberă nu mai acționează decât prin comploturi și prin revolte¹⁴³. Iar ziarul „Akşaru“ din 30 noiembrie avea editorialul cu titlul *Iorga, marele savant român, împuşcat de gardiști*¹⁴⁴.

Presa din SUA, țară pe atunci neutră, a înregistrat cu compasiune și indignare vestea uciderii lui Nicolae Iorga. Legația Română din Washington consemna, într-un raport, faptul că ziarele americane făceau părtaş Guvernul de la București la omor, afirmând că asasinii sunt cunoscuți dar își continuă nestingheriți activitatea¹⁴⁵. În context, era prezentată în presă evoluția situației politice din România, corelată cu aceea europeană, stabilindu-se dependența de aceasta din urmă. Preluând o corespondență telefonică din Berna, „New York Post“ din 29 noiembrie menționa asasinatul și contextul în care a fost făcut; cam la fel era și relatarea din „New York Herald Tribune“, cu o privire mai largă spre Europa; iar „New York Times“ constata că „cei mai mulți dintre cei uciși erau profrancezi și antantiști, și se pare că lichidarea lor este pe placul germanilor, în special aceea a profesorului Iorga“¹⁴⁶. Adâncind legătura enunțată, într-un editorial din același ziar se afirma că era pe cale de a se înfăptui un adevărat complot, care avea drept scop distrugerea civilizației europene: „Asasi-

¹⁴³ Idem, f. 44.

¹⁴⁴ Arh. SRI, fond D. dosar 11382, vol. III, f. 323–325. Mai multe reputeate reviste de istorie vor publica necrologul lui N. Iorga sub semnătura unor savanți recunoscuți: în „Byzantinische Zeitschrift“, 1941, p. 521–573, semna N. Bănescu; în „Atti del Reale Istituto Veneto“, C. 1940–1941, nr. 1, p. 77–79, Luigi Messedaglia; în „Rivista Storica Italiana“, LIX, 1942, p. 70–74, Enrico Sestan; în „Archivio Veneto“, vol. XXIX, 1941–1942, p. 206–207, Vittorio Lazzarini; în „Revue Historique“, CLXXXII, 1941, nr. 2, p. 372–376, Louis Bréhier și Paul Henry.

¹⁴⁵ ANIC, fond Ministerul Propagandei, Presa Externă, dosar 1142, f. 57.

¹⁴⁶ Idem, f. 108 și dosar 1102, f. 7.

narea în masă nu a fost condusă de către Hitler, dar reprezintă indirect acțiunea lui. Spiritul violenței ce domnește la București, reîntoarcerea la sălbăticie sunt adevărate emanații ale spiritului nazist¹⁴⁷. Aceeași idee și în „New York Post“ din 30 noiembrie¹⁴⁸. La 3 decembrie, „New York Times“ revenea asupra subiectului, apreciind că Mișcarea Legionară atacă pe oricine nu este pe placul ei, ca profesorii Nicolae Iorga și Virgil Madgearu; nu are un conducător cu prestigiu și autoritate, cum fusese Corneliu Zelea Codreanu; Horia Sima este foarte puțin ascultat „în rândurile revoluționarilor brutali“; grupurile de legionari se concurează între ele, „și argumentele fiecăruia sunt gloanțele“¹⁴⁹. O amănunțită și corectă prezentare a operei științifice a istoricului român o făcea, pe 29 noiembrie, Agenția de știri „United Press“; sublinia și larga apreciere de care se bucura în Statele Unite¹⁵⁰.

*

La începutul lui decembrie 1940, Guvernul Ion Antonescu a dat ordinul de cercetare a asasinatelor. Încep să se ceară rapoarte și să se strângă probe. Pe 4 decembrie, Agenția de știri MTI (Magyar Telegraf Információ) se grăbea să anunțe că ar fi fost prinși asasinii lui Nicolae Iorga și Virgil Madgearu; vor fi chiar executați; identifica pe unul ca fiind șeful Poliției Ploiești, Cojocaru iar conducătorul echipei morții era Traian Boeru, directorul Institutului Cooperăției¹⁵¹. Dacă în primul caz se făcea o greșală, confundând pe șeful Poliției cu fratele său, al doilea nume era corect. În ceea ce privește arestarea asasinilor, Agenția luase un zvon drept realitate. Oricum, știrea este

¹⁴⁷ Idem, dosar 1142, f. 121; extrase din „New York Times“ și Idem, dosar 1102, f. 23.

¹⁴⁸ Idem, f. 7, 30.

¹⁴⁹ Idem, dosar 1142, f. 147.

¹⁵⁰ Idem, dosar 1102, f. 33–36. În sfârșit, cea mai prestigioasă revistă de istorie din S.U.A., „The American Historical Review“ (XLVI, 1940, p. 506–507), îi va face lui N. Iorga o prezentare foarte laudativă. (Articolul mi-a fost semnalat, cu bunăvoința dintotdeauna, de către Andrei Pippidi, căruia îi mulțumesc).

¹⁵¹ ANIC, fond Ministerul Propagandei, Presa Externă, dosar 1040, f. 247.

foarte importantă: dovedește faptul că numele asasinilor erau cunoscute la București chiar și de ziariști; ca urmare, ordinul lui Ion Antonescu ar fi putut fi aplicat imediat. Însă, în condițiile când Mișcarea Legionară se afla la putere, o anchetă efectivă nu putea avea loc. Chiar și după înfrângerea Rebeliunii legionare din 21—23 ianuarie 1941, după care Ion Antonescu rămânea singur în fruntea Statului, reprezentanții Mișcării, amplasați în diverse organe ale Siguranței, cenzurau în continuare toate articolele și notele privindu-l pe Nicolae Iorga. La 5 februarie era interzisă publicarea în „Acțiunea” a unui articol cu titlul *Parchetul de Ilfov cercetează afacerea executării profesorului Nicolae Iorga*¹⁵². Interzis a fost și articolul *Cercetările instrucției în legătură cu asasinarea profesorului Nicolae Iorga*, pe care intenționa să-l publice „Timpul” pe 10 februarie 1941¹⁵³.

O notă a Corpului Detectivilor, din 30 ianuarie 1941, menționa „din sursă serioasă”, că Ecaterina Iorga a hotărât să solicite lui Ion Antonescu să ia măsuri pentru descoperirea asasinilor soțului său și pentru trimiterea lor în judecată; era informată că și Iuliu Maniu va solicita același lucru pentru Virgil Madgearu¹⁵⁴. Îndemnuri pentru deschiderea procesului erau trimise lui Antonescu din mai multe direcții. Pe 28 ianuarie, inginerul Nicolae Mateescu, directorul Societății Concordia Ploiești, îi scria că în Prahova „asasinii profesorului Iorga, și acei care în zorii zilei l-au judecat și condamnat [...] al căror nume circulă pe buzele tuturor și sunt cunoscuți de magistrați și membrii Parchetului, care au trăit sub teroarea lor, și totuși contra căroră, până acum, n-am aflat că s-ar fi luat vreo măsură [...]” Scrisoarea se încheia cu un îndemn: „Tăiați, domnule general, răul din rădăcină [...] și veți binemerita recunoștința eternă a Patriei!”¹⁵⁵.

¹⁵² Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 330–331.

¹⁵³ *Idem*, f. 332.

¹⁵⁴ *Idem*, vol. IV, f. 115.

¹⁵⁵ Copie a scrisorii în Arh. Nați. Prahova, fond nr. 265, dosar 7/1920–1945, f. 166 — apud I.Șt. Baicu, C. Dobrescu, *op. cit.*, p. 458.

Pe 7 februarie 1941, o serie de lideri liberali și țărăniști — Dinu Brătianu, Iuliu Maniu (care se pare că a avut inițiativa), Mihai Popovici, dr. Nicolae Lupu, Bebe Brătianu, Tancred Constantinescu, Mircea Djuvara, George Fotino, dr. C. Angelescu — au hotărât să ceară lui Ion Antonescu deschiderea procesului asasinilor celor doi profesori¹⁵⁶. Aceste cereri se corelau cu însăși dorința lui Ion Antonescu, care, scăpat de legionari, pe 10 februarie 1941 ordonă: „1. Ministerul de Interne, prin Direcțiunea Generală a Poliției, Inspectoratul General al Jandarmeriei și prefecturile de județ, să dispună urmărirea autorilor, complicilor, instigatorilor, etc., ce s-au făcut vinovați de jafuri, abuzuri, samavolnicii și omoruri, săvârșite de la 6 septembrie 1940, până în prezent, fapte ce nu au fost încă cercetate de Justiție. 2. Ministerul de Interne să facă cunoscut prin presă și radio, tuturor celor ce au cunoștință despre fapte de această natură, să depună plângeri, dând toate indicațiile ce le posedă. 3. Ministerul Justiției să dispună, de asemenea, prin parchetele militare și civile, urmărirea și cercetarea tuturor infractorilor semnalati și pentru care Justiția nu a fost încă sesizată, la timp. 4. Direcțiunea Generală a Poliției să urmărească pe autorii asasinării profesorilor Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, precum și pe cei ce au asasinat deținuții politici depuși la Jilava“. Pentru executare se cerea urgență¹⁵⁷. De remarcat faptul că Antonescu individualiza cazul Iorga-Madgearu în ansamblul fărâdelegilor legionare, subliniind astfel importanța acestuia. De altfel, Corpul Detectivilor anunța, la 28 februarie 1941, un nou ordin al lui Ion Antonescu pentru accelerarea cercetării în cazul respectiv; pentru a grăbi prinderea asasinilor, se ordona arestarea membrilor familiilor lor¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 120.

¹⁵⁷ Idem, f. 116. Imediat, Direcțiunea Generală a Poliției de Siguranță (S. Stratiulescu), cerea prefectului Poliției Capitalei măsuri pentru urmărirea asasinilor lui N. Iorga și V. Madgearu și asasinii deținuților de la Jilava. — Idem, f. 117. Același dă un ordin circular (nr. 6438 S/12 februarie 1941), către toate inspectoratele regionale de Poliție, pentru a susține ancheta — Idem, f. 123.

¹⁵⁸ Idem, f. 125. Același anunț era făcut Prefecturii Poliției Capitalei de generalul Em. Leoveanu, director general al Poliției de Siguranță — Idem, f. 126.

Organele avizate au demarat rapid acțiunea ordonată. O notă din 1 martie consemna situația arestărilor în cazul Iorga-Madgearu: „1. Traian Boeru, inginer, fost director general al Cooperăției, acum dispărut. Arestați în București frații săi: Ion Boeru, farmacist; Remus Boeru, student și Romulus Boeru. 2. Dacu Teodor, avocat din Ploiești, dispărut de la 28 noiembrie 1940, după asasinat. Arestați în București: Dacu Gheorghe, medic, frate, iar la Ploiești pe tatăl (Constantin) și mama (Alexandrina). 3. Tucanu Ion, student originar din Focșani, fost secretar general al Cooperăției, azi dispărut. Arestați: Nicolae, Maria și Zoica, tată, mamă și soră. 4. Cojocaru Ștefan, fost director al întreținerii la Cooperăție, arestat la Ploiești. Arestați în București: Nina St. Cojocaru, soție. 5. Iacobuță Ștefan, fost șofer la Cooperăție, originar din Iași, azi dispărut. Arestați: în București. Elena Cochiș, concubina sa. 6. Cârciumaru Gheorghe, din Ploiești, fost șef al Poliției legionare din acel oraș. Dispărut. Nu are familie. 7. Cojocaru Paul, din Ploiești, fost chestor legionar, se află arestat”¹⁵⁹. La 4 martie, Direcția Generală a Poliției, în conformitate cu un nou ordin al lui Ion Antonescu, dispune ca membrii familiilor asasinilor să fie puși în libertate¹⁶⁰. La 12 martie, Secretariatul General al Ministerului de Interne înaintează Corpului Detectivilor raportul Insectoratului General al Jandarmeriei referitor la identificarea asasinilor lui Nicolae Iorga. Pe 18 martie, Direcția Poliției de Siguranță comunică acest raport tuturor inspectoratelor regionale de poliție din România, prefectului Poliției Capitalei și Comandamentului Corpului de Grăniceri¹⁶¹; la 23 martie se transmitea ordinul

¹⁵⁹ Idem, f. 129. Ordinul a fost interpretat în sensul de a fi arestați membri de familie ai acelor învinuiți care nu au putut fi găsiți, pentru a face presiuni asupra lor; de aceea, în dreptul soției arestată a lui Cojocaru Ștefan, care fusese el însuși arestat, comisarul scrisese: „De ce?”. Actele privind arestarea familiilor asasinilor lui N. Iorga — Idem, f. 130–140.

¹⁶⁰ Idem, f. 282.

¹⁶¹ Idem, f. 153.

circular, către inspectorii regionali de poliție, pentru a lua imediat măsuri de urmărire, identificare și arestare a legionarilor ce l-au asasinat pe Nicolae Iorga: Traian Boeru, Ștefan Cojocaru, Teodor Dacu, Ion Tucanu, Iacobuță Ștefan, Stoicescu Nicolae (fost ajutor de șef al Poliției legionare la Ploiești)¹⁶².

După încheierea anchetei, procesul a avut loc în perioada 9–21 iulie 1941, sentința fiind dată la 22 iulie. Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei — complet de judecată condus de lt. col. magistrat dr. Alexandru Petrescu — a judecat 38 acuzați, dintre care 21 în contumacie. În același proces au fost judecați asasinii lui Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, cei de la Jilava, Pădurea Balota-Vlășia, învinuiți pentru sechestrarea demnitarilor și încercarea de asasinare a acestora. Acuzarea a propus 124 martori iar apărarea 217; majoritatea s-au prezentat în instanță. Rechizitoriul identifica existența unui plan în care s-au încadrat toate crimele politice din noiembrie 1940 și lărga sfera vinovaților: „Afară de acești acuzați identificați până astăzi — dintre cari, unii au avut rolul de instigatori sau autori materiali iar alții s-au situat în rolul complicilor — în acțiunea de suprimare a persoanelor socotite ca adversare Mișcării Legionare — mai sunt, de sigur, și alți culpabili, neidentificați încă”¹⁶³.

¹⁶² Idem, f. 154, 156, 157. În general, răspunsurile au fost negative: numai Prefectura Poliției Capitalei indica o posibilă pistă: Traian Boeru „despre care se vorbește insistent în cercurile legionare că a ucis pe Iorga și Madgearu”, s-ar ascunde în zona Brașov, unde a luat în exploatare niște păduri. — Idem, f. 160–162; Poliția Brașov răspundea, însă, negativ la 16 aprilie 1941 — Idem, f. 191. Chiar după procesul din iulie 1941, cazul rămâne în atenția Ministerului de Interne. În 1943, SSI avea informații conform cărora asasinul lui N. Iorga ar fi fost Al. Stănescu, directorul Agriculturii din Basarabia, care în 1940 era șef al personalului din Ministerul de Domenii și șef de cabinet al secretarului general Smărăndescu; asasinatul s-ar fi produs cu o mașină a Ministerului de Domenii, condusă de mecanicul șef Cristea; la acțiune ar fi participat și Traian Boeru și un funcționar Stoicescu. Ancheta nu a putut confirma informația. — Idem, f. 256–273, 275.

¹⁶³ Comandamentul Militar al Capitalei, *Asasinatele de la Jilava... Snagov și Strejnicul. 26–27 noiembrie 1940*, București, 1941, p. 10.

Anchetatorul era vădit emoționat de cazul pe care trebuia să-l instrumenteze. În concluziile sale a introdus chiar și ultimele poezii ale lui Nicolae Iorga — *Oameni de pripas, Brad bătrân, Taine de codru, Glosse*. Concluziona: „În ceața timpului,— firul lung al sutelor de ani, — împletind tainic destinul, ni l-a dăruit pe Miron Costin, cronicarul vremurilor apuse și pe Nicolae Iorga, cronicarul vremurilor noastre de freamăt, de zbucium, de mari și cumplite zvârcoliri ale neamurilor. I-au despărțit veacurile, ca să-i unească același trist destin. [...] Nicolae Iorga [...] este doborât la Strejnicul de mârșavii asasini, sub povara unor învinuiri încă necunoscute nouă. Cronicarii — încunoștiințați de sorții ce-i pândeau și sfătuiți să părăsească Țara — nu s-au despărțit de sufletele noastre și au înțeles să pună mai presus de viață, nădejdea în dreptate și credința în Dumnezeu”¹⁶⁴. Procurorul își încheiase rechizitoriul cerând maximum de pedeapsă, deoarece cei inculpați „sunt oameni care nu pot fi cruțați — fiindcă prin faptele lor au așternut o pată de rușine asupra trecutului curat al unui neam și au întunecat viitorul unor generații”¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Idem, p. 15–17.

¹⁶⁵ Idem, p. 232.

¹⁶⁶ Idem, p. 2–3; *Sentința* la p. 317–522.

¹⁶⁷ În 1985, în ultimele sale zile de viață, Traian Boeru, într-o convorbire cu N. Nagy Talavera, a negat participarea sa personală la asasinat, indicând echipa morții: Ștefan Cojocaru, Tucan Ion, N. Iorga (coincidentă de nume) și un anume Schweningen (german); șofer Ștefan Iacobuță, — N. Nagy Talavera, *op. cit.*, p. 425–426. Declanșarea urmăririi reale a asasinilor lui N. Iorga, în februarie 1941, a fost primită cu mare satisfacție în cele mai diverse medii românești, Ion Antonescu fiind apreciat pentru ordinul dat. Mergând mai departe, în martie 1941 acesta a hotărât ca Institutul de Istorie Universală să poarte numele întemeietorului său. O notă a Siguranței, din 20 martie, menționa o reacție semnificativă a unui grup de intelectuali în momentul când au auzit la Radio știrea: „Toți profesorii și ceilalți invitați s-au ridicat în picioare și au adus laude d-lui general Ion Antonescu, pentru marele act de dreptate făcut marelui nostru istoric, regretatul Nicolae Iorga”. — Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 166. Pe 15 mai 1941

Prin sentință, au fost 20 condamnări la moarte (din care s-au executat doar 7, pe 28 iulie 1941), 5 la muncă silnică pe viață, 6 la câte 10 ani închisoare și 5 au fost achitați. Singurul arestat din echipa care-l asasinase pe Nicolae Iorga, Ștefan Cojocaru, a fost achitat; toți ceilalți, în frunte cu Traian Boeru, erau condamnați la moarte, dar în lipsă¹⁶⁶; vor trăi până la adânci bătrâneți (Traian Boeru va muri în Germania, în 1985)¹⁶⁷.

s-a putut ține ședința solemnă a Academiei Române, în memoria lui N. Iorga. În aceeași zi, a avut loc parastasul celui dispărut, la Biserica Amzei: vor participa trei mitropoliți (Bălan, Gurie, Nifon), generalul Rosetti, Al. Lapedatu, C. Rădulescu-Motru, V. Vâlcovici, generalul Constandache, G. Tașcă, D. Munteanu-Râmnic, V. Slăvescu, C. Angelescu, D.V. Țoni, M. Sadoveanu, V. Săveanu, Valer Pop, Andrei Rădulescu, D. Caracostea, generalul Modreanu, Gh. Brătianu, Adrian Maniu, I. Andrieșescu, Em. Bucuța, familia, ș.a. — Idem, f. 201. La 18 iunie 1941, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de la nașterea istoricului, a avut loc o comemorare la Cimitirul Belu, în prezența conducerii Ligii Culturale, a unor delegați de la Vălenii de Munte, a foarte multor studenți: deși se anunțase o reacție legionară, totul a decurs în liniște. Cu această ocazie, episcopul românilor de peste hotare, P.S. Merușcă, declara că deține probe privind felul cum a fost proiectat asasinatul, și că le va publica în străinătate; dorea ca, astfel, să demonstreze că Mișcarea Legionară este anticreștină și antipatriotică, gata oricând să distrugă tot ce România are mai valoros. — Idem, f. 206–208. De aici înainte, comemorările și parastasele vor fi libere; cu toate acestea, Siguranța le înregistra pe toate. — Idem, f. 220, 248, 250, 251, 252, 254. De partea cealaltă, și legionarii urmăreau ce se întâmplă în jurul numelui lui N. Iorga; s-au arătat foarte impresionați chiar de un fapt minor: dintr-o evidentă neglijență, în martie 1943, în noua carte de telefon a Bucureștiului (p. 93) era trecut și „Nicolae Iorga, profesor universitar, Șoseaua Jianului 1“, deși murise chiar și soția istoricului — Idem, f. 260.

O CONCLUZIE

La 50 de ani de la moartea sa, Nicolae Iorga a fost cinstit, așa cum se cuvenea, de către cea mai înaltă instituție a Statului — Parlamentul.

Pe 13 septembrie 1990, senatorul de Bihor Viorel Faur a propus Senatului organizarea unui moment comemorativ în cadrul Adunării Constituante, pe 27 noiembrie anul respectiv¹. Fără a cunoaște propunerea adoptată de Senat printr-o hotărâre, fac una similară în Camera Deputaților, la 9 octombrie. Aici, spre deosebire de Senat, propunerea a stârnit o reacție din partea reprezentanților PNȚCD, supărați pe faptul că se intenționa doar o comemorare a lui Nicolae Iorga. Ion Diaconescu cere comemorarea, concomitent, și a lui Virgil Madgearu.

La o săptămână, cei doi președinți ai camerelor — Alexandru Bârlădeanu la Senat și Marțian Dan la Camera Deputaților — îmi cer un proiect de program; le dau în scris o propunere; adunare solemnă comemorativă a Adunării Constituante, în prezența familiei Iorga și a conducerii Academiei Române, cu susținere a trei discursuri din

¹ „Monitorul Oficial“, partea a II-a, nr. 67 din 19 septembrie 1990, p. 16.

partea senatorilor și cinci din partea deputaților iar locul de desfășurare Ateneul Român, pentru a marca odată în plus solemnitatea acțiunii și faptul că era o comemorare făcută de Națiune, nu doar de Parlament. Nu se aprobă desfășurarea la Ateneu; și de la opt intervenții s-a ajuns la 15.

Ședința solemnă din 27 noiembrie 1990 — desfășurată în prezența mai multor membri ai familiei Iorga, așezați la loc de cinste în loja ministerială, cu galeriile Aulei din Dealul Mitropoliei pline, cu transmisie directă la Radio — a fost într-adevăr emoționantă. Era singurul caz în istoria postbelică a României, când prima instituție a Țării își aducea, într-un cadru special, omagiul său, deci omagiul întregii Națiuni pe care parlamentarii o reprezentau, unor martiri ai democrației². După ședință, o delegație a Adunării Constituante a depus coroane de flori la mormintele celor doi din Cimitirul Belu și la bustul lui Iorga de la Institutul de Istorie care-i poartă numele.

*

Aflat între Dictatura Regală și Dictatura Legionară, Nicolae Iorga a optat să fie alături de prima, considerată ca un rău mai mic și

² Au avut intervenții: Alexandru Bărlădeanu, *Personalități proeminente ale politicii și culturii noastre naționale*; Nicolae Ursache, *Botoșani — loc de baștină al copilăriei și începutului formării orizontului spiritual al lui Nicolae Iorga*; Gheorghe Dumitrașcu, *Dintre zeci de mii de profesori, unul a fost PROFESORUL*; Dan Lăzărescu, „*A fost tăind un brad bătrân*”; Ionel Roman, *Activitatea științifică și culturală a lui Nicolae Iorga în sprijinul luptei românilor pentru unitatea națională*; Viorel Faur, *Titanul istoriografiei române*; Petre Țurlea, *Arhiva Nicolae Iorga*; Radu Ciuceanu, *Nicolae Iorga și protejarea patrimoniului național*; Victor Surdu, *Triumful rațiunii asupra violenței*; Ioan Alexandru, *A doua mare carte a poporului român*; Tashin Gemil, *Nicolae Iorga cercetător al istoriei otomane*; Mircea Ionescu-Quintus, *Lecția de istorie*; Ion Diaconescu, *Virgil Madgearu — viața și activitatea politică*; Cezar Buda, *Virgil Madgearu — profesorul*; Adrian Moțiu, *Virgil Madgearu — apărător al democrației românești*; Ionel Blaga, *Virgil Madgearu — strălucit reprezentant al științei economice românești*. Se adăuga o propunere a deputatului Ioan Bogdan, de susținere a activității de punere în valoare a operei științifice a celor doi iluștri dispăruți. În 1991, toate intervențiile au fost publicate într-un volum special.

trecător; a luptat cât a putut pentru a împiedica instaurarea celei de-a doua. (Formula Dictatura Legionară poate apărea curioasă; în literatura de specialitate se folosește — pentru perioada 6 septembrie 1940–23 ianuarie 1941 — formula Dictatură Militaro-Legionară sau Dictatură Legionaro-Antonesciană; astfel, se reflectă corect conținutul puterii politice. Așadar, după 6 septembrie 1940, regimul politic avea două componente: una militară și alta legionară. Reprezentanții primei componente nu au acționat împotriva lui Nicolae Iorga; pot fi cel mult acuzați că nu au luat măsuri eficiente pentru apărarea acestuia. În schimb, presa legionară, miniștrii legionari, legionarii de rând și Mișcarea Legionară în întregul ei l-au considerat ca principal adversar, l-au denigrat, l-au acuzat, l-au dat afară din învățământ, pentru ca în final să-l asasineze. De aceea, formula *Nicolae Iorga între Dictatura Regală și Dictatura Legionară* este corectă, amplasând vina asupra celor pe care-i indică realitatea istorică.) Documentele aduse acum la lumină subliniază, o dată în plus, faptul că situația istoricului de partea lui Carol al II-lea nu s-a făcut nici din interes material și nici fără rezerve. Prin documentele Siguranței se poate urmări permanența suspiciune, din partea autorităților, la adresa lui Nicolae Iorga și, pe de altă parte, permanenta privire critică a acestuia la adresa tendințelor de statuare definitivă a regimului dictatorial, regim pe care el nu-l putea accepta decât ca pe o soluție de moment. Acuza pentru alegerea făcută era aruncată, atunci ca și acum, dinspre legionari și dinspre partidele „istorice”, deși în mare măsură aceste partide contribuiseră la crearea cadrului propice instaurării regimului carlist, îndeplinind, evident neintenționat, dorința Regelui. Caracterizând acțiunea lui Carol al II-lea, Andrei Pippidi menționează realist: „Faptul că a manipulat reprezentarea națională, până aproape de abolirea ei despotică, se datorează situației imposibile creată de partide care, în concurența lor fără scrupule, au pus interesele particulare ale clientelei lor mai presus decât interesul general”³.

³ Andrei Pippidi, *România Regilor*, Edit. Litera, București, 1994, p. 36.

Se poate pune și întrebarea de ce Nicolae Iorga trebuia să opteze? Nu era mai bună poziția de expectativă sau de opoziție cu multe înțelesuri ca a lui Iuliu Maniu? Expectativa sau ambiguitatea nu cadrau cu omul cinstit, cu luptătorul care era Nicolae Iorga. Dar în special nu cadrau cu marile primejdii ce se ridicau atunci în fața României. Să stai pe margine pentru că regimul politic este rău îți crează avantajul de a nu te murdări pe mâini și de a-ți putea clama în viitor opoziția, cerând de la societate cuvenita răsplătire pentru aceasta. În vremi normale, o asemenea poziție este și ea normală. Dar vremurile, în perioada 1938–1940, nu erau normale. Mai mult decât libertățile democratice, mai mult decât partidele politice sau decât prestigiul și viitorul unor personalități politice, de apărut erau granițele Țării.

Exista o a treia cale? Aparent, da. Forțele de stânga, în primul rând comuniștii, o propuneau sub forma unui front popular ca acela din Franța. Literatura istorică românească din perioada comunistă dezbătea viu această a treia cale. Al. Gh. Savu conchidea că erau, în 1938–1940, puternici factori obiectivi și subiectivi care făceau posibilă constituirea Frontului Popular: pentru prima oară toate forțele democratice se aflau în opoziție; toate partidele și organizațiile muncitorești doreau să conlucreze pe tărâmul luptei antifasciste, pentru apărarea parlamentarismului; stânga burgheză aspira mai mult ca în trecut spre o activitate comună cu partidele muncitorești. (Una dintre organizațiile cele mai mult folosite de comuniști spre a se apropia de partidele „istorice“ era Frontul Plugarilor; pentru o asemenea postură, conducătorul acestuia, Petru Groza, era cel mai indicat, în tinerețe fiind membru al PNT. O notă a Siguranței, din 15 martie 1938, consemna o întâlnire dintre Iuliu Maniu și Petru Groza, pe 13 martie, cu concluzia: „S-a stabilit definitiv ca Frontul să-și continue campania de organizare în cadrul tacticei și directivelor maniste“⁴). Până la urmă, propusa alianță nu se va realiza. La întrebarea dacă Frontul Popular inițiat de comuniști, odată creat, ar fi

⁴ Biblioteca Academiei Române, Corespondența N. Iorga, vol. 430, f. 189.

putut apăra sistemul parlamentar atât împotriva Regelui, cât și împotriva Mișcării Legionare, Al. Gh. Savu răspunde afirmativ: legionarii nu aveau forța necesară unei insurecții iar Carol al II-lea nu ar fi riscat un război civil⁵. Rămân la concluzia din volumul publicat în 1991⁶, conform căreia aprecierea că Frontul Popular ar fi avut succes în România este speculativă: Carol al II-lea era conducătorul suprem al Armatei și aceasta ar fi executat ordinele sale; la fel ar fi acționat Poliția, Jandarmeria, Siguranța. Ideea că „masele“ ar fi fost de partea Frontului Popular este discutabilă. Se poate ști *cu siguranță* că masele, *în acel moment*, s-ar fi ridicat împotriva singurului factor recunoscut de ordine, a cărui importanță era și mai mult subliniată de luptele sterile dintre partidele politice? O eventuală alianță a forțelor democratice, inclusiv Partidul Comunist, cu excluderea lui Carol și a instituțiilor care-i erau subordonate, ar fi fost mult mai slabă în fața presiunilor Mișcării Legionare susținută de Germania și Italia, decât o coaliție în jurul Regelui, excluzând Partidul Comunist. Și, trebuie avută în vedere și deruta creată în rândul populației de „Pactul de neagresiune“ între PNT și Mișcarea Legionară. Așadar, *în acel moment*, șanse mai mari de barare a drumului spre instaurarea unei dictaturi legionare și, odată cu ea, spre distrugerea sistemului de alianțe ale României interbelice, le avea soluția Dictaturii Regale; falimentul ei final nu infirmă această teorie, pentru că s-a datorat evoluției situației internaționale și greșelilor lui Carol al II-lea. Așadar, *poziția lui Nicolae Iorga de susținere a regimului carlist a fost justă*.

Aflat între două dictaturi, regală și legionară, Nicolae Iorga a sprijinit-o pe una și a luptat împotriva celeilalte. Acea pe care a sprijinit-o l-a șicanat și urmărit permanent; cea contra căreia a luptat, l-a asasinat. Istoria a făcut dreptate savantului: amândouă dictaturile sunt considerate pete negre în evoluția poporului român; Nicolae

⁵ Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România 1919–1940*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 110–111.

⁶ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 346.

Iorga, în schimb, rămâne una dintre cele mai mari personalități ale neamului său, trecerea timpului consolidându-i această poziție.

*

Cartea aceasta cred că se poate încheia cel mai bine cu discursul lui Mircea Ionescu-Quintus, la Sesiunea omagială a Parlamentului din 27 noiembrie 1990, discurs intitulat *Lecția de istorie*:

„N-am să vă vorbesc despre
nici unul din martirii noștri;
N-am să vă vorbesc despre
neînfricarea și nici despre
pietrele pe care s-a scris,
sau nu s-a mai scris:
Ștefan, Mihai, Duca, Iorga,
și câți alții.

Că fiecare piatră
de pe acest pământ
ar vrea să le poarte numele.

[...]

Să ascultăm cu plecăciune
Toate câte s-au spus cu dreptate
și câte nespuse altele
și să-nngenunchem la Lecția de istorie,
scrisă cu sânge pe brazda de la Strejnicu,
încremenită de mânie“.

Ploiești, 9 mai 2000

I

ÎN FAȚA UNEI INOVAȚII

S-a înființat prin decret „organizația politică unică“, dincolo de care orice altă formațiune, „socotită clandestină“, aduce „degradarea civică pe termen de doi ani până la cinci ani“. Numai acest „front al renașterii naționale are dreptul de a candida, chiar la alegeri „profesionale“ Douăzeci și cinci de oameni, dintre cari douăzeci actuali sau foști miniștri și subsecretari de stat, pot să formeze acest „front“, în care toți au dreptul și aproape datoria de a intra. El se substituie partidelor definitiv condamnate, ele însele, și numai metodele lor greșite.

De sigur că așa ceva mai există în Europa, Italia și Germania au dat exemplul. Statul înlocuiește complet societatea și el se substituie oricărei inițiative.

E inutil să spun că generația din care fac parte și care peste toate insuficiențele și greșelile ei, a creat România de astăzi, dând și momente de frumuseță unică în istoria acestui neam, va rămânea legată

* Este doar o selecție din documentele care stau la baza volumului.

de amintirile și de idealul ei. Ea poate fi oprită de a lucra pe căile de odinioară, dar o învoire a credințelor ei este fără îndoială o imposibilitate.

Ea privește la tot ce se întâmplă așa de nou în lume. Privește, cu ochii clari ai minții pe care o dă experiența, scump plătită a unei vieți întregi, acum aproape de capăt. Și ochii aceștia nu se pot opri de a privi și în acel viitor pe care alți oameni cred că-l pot crea după un alt tip, dar ei știu că el stă în mâna puterilor misterioase care conduc omenirea.

N. IORGA

„Neamul Românesc, an XXXIII, nr. 278 din 17 decembrie 1938.

II

OPERAT LA FIȘE¹

17 decembrie 1938

În cercurile apropiate lui Dinu Brătianu, se afirmă că atât acesta, cât și George Brătianu nu vor întreprinde nici o acțiune până când nu se va cunoaște Regulamentul Legei Frontului Renașterii Naționale.

Dinu Brătianu crede că acum, când dl. consilier regal Iorga și-a manifestat indispoziția, este momentul să nu se rateze captarea și a d-lui Iorga pentru o acțiune contra partidului unic, la care ar putea fi raliat și Iuliu Maniu. Dl. consilier regal — căruia i-au parvenit aceste proiecte — a făcut să se aducă la cunoștința lui Dinu Brătianu, că în nici un caz nu va putea intra într-un FRONT îndreptat contra M.S. Regelui. D-sa a precizat că rămâne fidel Constituției — opera de colaborare a Suveranului cu consilierii regali — că va susține „o parte“ din măsurile economice ale Guvernului, însă nu poate acorda girul său moral unui partid în care au intrat oameni fără suprafață și, pe lângă care foștii marxiști trec drept naționaliști. Precizând, dl. profesor Iorga arată că înțelege și crede în orientarea spre dreapta a foștilor fruntași național-țărăniști (aluzie la d-nii Ghelmegeanu, Ralea și Petre Andrei), însă nu va crede niciodată în naționalismul și

antisemitismul foștilor apostoli ai marxismului românesc, intrați recent în partidul unic.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 140-141.

¹ Formulă ștampilată.

III

OPERAT LA FIȘE¹

19 decembrie 1938

NOTĂ

Prof. N. Iorga, cu ocazia unei prelegeri ținută în ziua de 16 decembrie a.c., la Facultatea de Litere din București, a declarat studenților următoarele:

„Am căzut unde nu voiam, într-o adevărată dictatură, datorită sfintei nebunii a unora și sfintei prostii a altora. Eu știu că este dictatură, pentru că, cunosc greutățile pe care le întâmpin în scoaterea gazetei. Spun și eu aceste lucruri acolo unde pot, fiindcă nu pot să spun unde trebuie“.

De asemeni, a criticat Institutul Social Român și activitatea echipelor regale, făcând aluzii la prof. Dimitrie Gusti.

Arh. SRI, fond D, dosar 11381, vol. II, f. 144.

¹ Formulă ștampilată.

IV

[Direcția Siguranței]

[1938, decembrie]

Astăzi, la orele 18, dl. prof. N. Iorga, sfârșindu-și cursul la Facultatea de Litere, în ultimele minute ale orei de curs a adresat studenților următoarele:

„Dacă, canaliile și mișeii pe care i-am crescut sub aripa mea, erijați astăzi în conducători ai neamului, se ridică cu putere și vehemență contra aceluia care le este părinte sufletesc și, culmea obrăzniciei, îmi răpesc mijlocul de a mă exprima în libertate, apoi să știți că cuțitul a ajuns la os. Am vrut să critic, căci critica mea este îndreptarea celor rele și nehibzuite. S-a creiat un partid de către Guvern, dar unul singur, care are menirea să ne conducă în viitor. Dar oamenii, sau mai bine zis omul care l-a creiat este cu totul lipsit de rațiunea exactității și a politicii în Stat. Partid creiat la cererea unor personagii, ei spun foarte ilustre, eu spun foarte mediocre. Era de libertate trebuincioasă Statului nostru acum, după epoca de autoritate poate necesară la început, n-a venit ca o expresiune a rațiunii evoluției politice în Stat, ci avem o perioadă de tiranie. Domnilor, aceasta vă spune un om bătrân și vă rog să mă credeți că *acestei epoci i se apropie sfârșitul. Acei care până acum au fost mari, vor ajunge acolo unde merită.*¹ Să știți că eu, ca fost consilier regal, care în timpul acestei guvernări am sfătuit unele persoane, dar n-au avut în timpul acestei guvernări am sfătuit unele persoane, dar n-au avut plăcerea să mă asculte, căci poate lucrurile ar fi mers mai bine. Nu m-au ascultat, nici nu vor mai avea ocazia să mă asculte. Dea Domnul ca atunci când ne vom întâlni, peste puțin timp, să trăim într-o eră de libertate, iar tirania să dispară.“

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 142.

¹ Subliniere, cu creionul, de către destinatar.

V

3 februarie 1939

NOTĂ

Evreii din Capitală și în special membrii Lojei desființate a Marelui Orient, comentează în toate împrejurările, cu tendința de a se difuza în cercuri cât mai largi, următoarele:

Consilierul Regal N. Iorga ar fi adus grave ofense Suveranului într-o ședință a Academiei, când președintele acestei înalte instituții propusese ca toți academicienii să se înscrie în bloc în „Frontul Renașterii Naționale“. În acel moment, N. Iorga s-a ridicat, spunând că îl surprinde că tocmai președintele să facă o atare propunere adunării, ca și cum aceasta ar fi o breaslă de bărbieri, tinichigii sau o asociație de funcționari comerciali. „Nu, domnule președinte — a spus în continuare — noi nu suntem o turmă de mameluci, fiecare dintre noi are puterea de discernământ necesară, și prin nimic nu am putea fi constrânși ori măcar ademeniți să comitem un asemenea act. Eu cel puțin, declar de la început, că nu m-aș putea înscrie niciodată în asemenea condițiuni“.

La strigătele de „destul“, „stai jos!“ ale academicienilor, N. Iorga s-a ridicat din nou și a mai spus că nu vorbește numai în calitate de academician, ci și de istoric, și că dacă este vorba să facă istorie, apoi să mai aștepte puțin, domnii colegi, că vor afla lucruri interesante. Cu toate protestele asistenței și fiind des întrerupt de academicieni, N. Iorga a început prin a aminti că „În Evul Mediu existau în Germania trei orașe libere: Hamburg, Lübeck și Brema. În Lübeck, printre diferitele familii de evrei conlocuitoare se găseau unele care se numeau «Zollern», adică familiile din deal, și spre a nu se confunda cu cele din vale își ziceau «Hohenzollern». Acești Hohenzollerni, prin camătă și tot felul de mijloace specific evreești, devenind extrem de bogați, au ajuns mai târziu stăpâni ai castelului și domeniilor de la Sigmaringen, fiind mai târziu înnoblați de Margrafal Bavariei. Din acești Hohenzollerni se trage actuala noastră dinastie, care după cum este și firesc, poartă nu numai stigmatele rasei evreești, dar mai suferă și de anumite tare ce se transmit pe calea ereditară și periodic din patru în patru generații“.

Deși des întrerupt de asistență, N. Iorga a continuat totuși, arătând cum în calitatea sa de istoric, a putut stabili că „printre alte boli ale acestei familii se află și nebunia transmisă invariabil din patru în patru generații și că păcatele au căzut tocmai pe M.S. Regele ca să

fie din generația celor nebuni. Regele Ferdinand a fost deplin sănătos la minte, după cum a fost sănătos și Regele Carol I, ca și fratele său, tatăl Regelui Ferdinand. Deși părintele Regelui Carol și bunicul Regelui Ferdinand au fost sănătoși, bunicul Regelui Carol I a fost totuși nebun, nebulie transmisă astăzi după a patra generație, Regelui Carol II. Mai mult încă: toți acești regi ori prinți nebuni, atunci când au simțit că puterea de vitalitate a sângelui evreesc din vinele lor scade, din cauza rezultatelor încrucișării cu prințese de sânge arian, au căutat să-și reconforteze virusul iudaic, prin căsătorii cu evreice. Așa a făcut și străbunicul lui Carol II, care l-a precedat cu patru generații și așa a făcut și actualul Rege al României, căsătorit — după cum se știe, a mai adăugat N. Iorga — cu d-na Lupescu“.

Suveranul, informat de propunerea ce urma a fi făcută de președintele Academiei, pentru înscrierea în bloc a academicienilor în „Frontul Renașterii Naționale“, asculta la microfon [!] dezbaterile din sala de ședințe a Academiei. Auzind cele spuse de N. Iorga, a trimis la Academie pe colonelul Urdăreanu, ca să-l împiedice de a vorbi mai departe. Intrând în sala de ședințe, dl. Urdăreanu s-a dus direct la Iorga pe care l-a amenințat, spunându-i că toate cele declarate acolo fuseseră auzite de Suveran. Acesta a spus d-lui colonel Urdăreanu următoarele: „Du-te și spune stăpânului tău, că profesorul Iorga nu se teme de nimeni, chiar dacă Regele ar porunci să fie ucis și că toate cele spuse acum la Academie se vor învăța în viitor în cărțile de școală. Chiar dacă voi fi suprimat, cele spuse se vor cunoaște totuși în lumea întreagă, deoarece am avut grijă să le trimit mai înainte la Londra, Roma, Paris și Berlin“.

Toate aceste insinuări fac obiectul de discuție prin toate lojile masonice, loji în care s-ar fi hotărât detronarea Suveranului României. Tot masonii mai pretind că, pentru ca opinia publică să nu dea crezare celor ce s-ar comenta, [Regele] a îmbunat pe N. Iorga, iar la serbarea și recepția membrilor Ordinului „Ferdinand“, Suveranul s-a fotografiat întretinându-se cordial cu acesta. Lojile în care se exerci-

tează cu deosebire această campanie împotriva Suveranului sunt lojile Marelui Orient.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 181-184.

VI

1939, februarie 7

NOTĂ

Ieri, la orele 18, dl. prof. N. Iorga a ținut la locuința sa o oră de seminar la care au luat parte numai elevi mai vechi, circa 12 studenți.

De la început, el i-a prevenit că trebuie să existe mare discreție în mijlocul lor, deoarece va spune lucruri interesante privitoare la starea României de astăzi, așa cum o vede el, ca dezinteresat și ca cel care se ridică contra „lichelismului triumfător“ de astăzi. În primul rând a afirmat că era să-i fie suspendat „Neamul Românesc“, pentru că ar fi atacat pe Tzigara-Samurçaș, „omul nefast și libidinos, care se pare este și de os regesc“. În Germania a apărut de curând o carte despre Regele Ferdinand. O carte excelentă scrisă de Wolbe, dar din cauza lui Tzigara Samurçaș ea nu poate intra în țară și 1000 volume stau la vâmi¹. „Și vedeți cine se ridică contra acestui lucru și spune că această carte este o profanare a Regelui Ferdinand. Tocmai el, care în timpul războiului în timpul ocupației germane, ar fi spus Comandamentului german că Regele Ferdinand e prost, slab și rău înconjurat. Tocmai el se ridică acum ca apărător al memoriei regelui defunct. Rușine să-i fie!

Tot gazeta noastră a avut neplăceri din cauză că din formația guvernamentală a fost omis numele lui V. Ţoni și C.C. Giurescu și a trebuit să cerem și scuze, căci altfel eram să fim suspendați pe 5 zile. Aceasta pentru că s-au omis două nume, care ne sunt pentru toți antipatice. Faceți-vă ideie de actualul Guvern, în care sunt încadrați și acești oameni, cei mai ingrați și incorecți din țară“.

Vorbind apoi despre regimul actual, dl. Iorga a spus între altele, următoarele: „Dacă aş fi sentimental şi uşuratic, m-aţi vedea în uniformă. Vai ce caraghioasă imitaţie a maimuţoilor. Să-i vezi cu uniformele puse din ordin. Adam şi Eva erau goi, nu purtau nimic. Au început şi la noi atentatele. Dacă o întâmplare nefericită nu ducea la mici descoperiri, să ştiţi că astăzi lucrurile erau să fie altfel. Dar să nu creadă d-nii de la Guvern că au scăpat aşa uşor. Vor plăti că subjugă poporul şi-l calcă în picioare. Să vedeţi ieşirea tiranului în mulţimea mută, cu ochii scâpărători şi totuşi, a doua zi ziarele anunţă că Suveranul a fost aclamat. Dar de cine? Poate în gând de unii! S-a întâmplat aşa ceva la Bobotează. Cordoane de pază, ca şi cum erau ţarii ruşi pe stradă. Nici o carte nu poate să apară fără să nu ajungă indirect la tiran. Suveranul dispune de opinia publică în fiecare dimineaţă, cum se scoală. Nu există opinie publică, există un comitet al opiniei publice, care coordonează vrerile mulţimii. Nu ridicaţi glasul, căci un spion vă trădează, un agent vă arestează, un jandarm sau un călău vă bate crunt, iar câteodată în beciurile poliţiei se sfarmă capul ori se pune la zid. Parcă am fi sub teroarea G.P.U.-ului la Lubianka. Dacă nişte profesori din şcoli se ridică furioşi şi spun tinerelor generaţii adevărul, sunt surghiuniţi de parcă miniştrii ar fi fraţii Charmant. Ce este statul nostru totalitar de astăzi? Răspund: desfiinţarea în domeniul cugetării a oricărei personalităţi. Vom deveni nişte monştri mecanici, dacă nu vom şti în curând să scuturăm hidra care ne cuprinde. Garantarea constituţională a dispărut. Ştim că nici un om nu poate fi arestat, ucis. Garantarea individului este un fleac. N-avem reprezentanţi într-un Parlament, care să ne fixeze dările şi să ne spună păsurile. O tempora o mores! Regalitatea trebuie să fie potrivită dreptului ei, dar nimic mai mult. Cum trece limita, e ameninţată cu prăbuşirea.

Cariera mea politică nu este definitiv închisă. Viitorul îmi spune multe, cu toate că sunt bătrân. Mai ales vouă, tinerilor [...] Constituţia noastră trebuie să fie emanaţia naţiunii, bazată pe principii stricte ale sufletului şi manifestărilor poporului nostru. Prima Constituţie a

fost făcută de un anume Alecu Constantinescu, iar cea din februarie trecut de Istrate Micescu, un jurist idiot, care nu vede decât ce scrie în manualele lui și ce i-a spus Regele.

Oamenii care au cauzat nenorocirea țării să-și dea seama ce fac. Răbdarea noastră are margini. La noi trebuie să fie așa: monarhie legitimă într-o parte, libertățile publice în altă parte. Regele se desface de națiune, de legăturile Constituției, își ia libertate, își face singur groapa. Să lipsești o națiune întreagă de drepturile sale merită o pedeapsă cumplită. Acest lucru e o întreprindere a imbecilității. Jubilează spionii și lingușitorii Regelui. Dar violenței se răspunde prin violență. La noi acum domină omorul legal, domină teroarea. Sistemele politice nu m-au speriat, statul totalitar m-a lăsat rece. [...] Cred în inteligența mea și în inteligența fiecărei persoane conștientă de soarta țării“.

Vorbind despre libertatea presei, d-sa spune: „Pretinsa blândețe a cenzurei e o jonglerie. Guvernul nu poate exista prin cenzură și nici să fie o proprietate a lui. Libertatea presei urmează la noi nestatornicia sentimentelor acelor care conduc cenzura [...]“.

Această expunere a d-lui Iorga a fost expres stenografiată. D-sa a spus că o va publica undeva, aiurea, sub alt nume, sub o formă de parcă ar vorbi Chateaubriand, în opera sa politică, spre a nu da de bănuț poliției. Dl. Iorga a terminat expunerea făcând din nou apel la studenți de a fi discreți, deoarece începe acum o campanie binevenită, mai ales printre tineri.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 188–190.

¹ Cu mențiunea „Cenzurat din presă. 6 februarie 1939. Neamul Românesc. Cazul Wolbe“ și trimiterea „Dosar Tzigara Samurcaș“; articolul menționat în Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 186–187.

VII

CENZURAT DIN PRESĂ

17 februarie 1939

NEAMUL ROMÂNESC

Dl. N. Iorga a adresat fiului său Mircea, această scrisoare:

Dragă Mircea,

Ziarele anunță că, tu fiind în concediu, se verifică gestiunea ta ca director al Școlii Superioare de Arte și Meserii. Aceasta înseamnă că s-au putut găsi oameni dintre profesorii Școlii, pe care dintr-o ruină ai făcut-o un palat și dintr-o anarhie o admirabilă disciplină, cum s-a recunoscut în Senat de ministrul de Instrucție, dr. Angelescu, care să-ți bănuiască onestitatea.

Mai presus de orice contabilitate e educația pe care ai primit-o de la mine și maica ta și acea educație, căreia i-ai corespuns strălucit, pălmuește drept în față pe calomniatori.

Primește, dragă Mircea, asigurarea nu numai a iubirii mele, dar și a mării stime pe care o am pentru integritatea ta de om sărac și pentru caracterul tău de om drept și mândru.

N. IORGA

Arh. SRI, fond D., dosar 11382, vol. II, f. 201.

VIII

Operat la fișe¹

[februarie 1939]

După spectacolul de aseară al Teatrului Ligii Culturale, artiștii s-au retras în sala de consiliu a Ligii, unde se afla dl. profesor Nicolae Iorga, împreună cu întregul personal al Ligii Culturale din București, cât și de la Vălenii de Munte. În fața acestora, d. Nicolae Iorga a descris înfuriat, și foarte sumar, situația Teatrului. D-sa a

spus că M.S. Regele refuză să-i mai dea subvenția de 1.600.000 lei, astfel că Teatrul va fi închis. Personalul va rămâne pe drumuri, deoarece Suveranul și Guvernul au ordonat ca nici un membru al acestei Ligi nu va avea nevoie de aici înainte să ocupe vreo funcție de Stat.

În acest timp a venit un reprezentant de la Palat, cu scopul de a-l invita pe dl. Nicolae Iorga. În fața acestuia, dl. N. Iorga a început să gesticuleze și să strige că „nu se ploconește Regelui, n-are nevoie de Palat și întreaga camarilă care ordonă asasinate, etc.“ Apoi a afirmat că guvernul actual împușcă floarea Țării: studențimea română și creștină. Suveranul și membrii Guvernului sunt asasini și călăi. A mai arătat că d-sa a înțeles să dea o pedeapsă acestora, fiind contra crimelor sau oricăror violențe.

În tot timpul cât a vorbit, dl. Iorga a bătut cu putere cu pumnul în masă. Personalul Ligii Culturale a spus că va merge să arunce cu pietre în Palatul Regal, iar dl. Iorga, în loc să liniștească spiritele, a strigat și apoi a instigat pe cei de față ca să se ducă în corpore la Palat și să arunce cu pietre, spunând că d-sa îi desleagă de orice jurământ. După toate acestea, trimisul Palatului a plecat cu secretarul Ligii Culturale la Palat.

Pentru astăzi a fost anunțată o altă ședință a Ligii.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 330.

¹ Formulă șampilată.

IX

[1939, februarie]

Domnule Director,

Într-o convorbire a d-lui ministru de Interne cu dl. Ioan Farcaș, s-au adus înainte rapoarte ale Siguranței Generale în care se afirma că, în seminarul meu de la Universitate și la adunarea de sâmbătă a Comitetului Central al Ligii Culturale, aș fi vorbit contra ordinii în

Stat și contra Suveranului, mergând până acolo încât aș fi cerut să se arunce cu pietre în Palat.

Deci din serviciile d-voastre au plecat calomniile monstruoase, nepotrivite cu direcția politică urmată de mine totdeauna, cu datoria mea de profesor și cetățean și cu temperamentul meu, cu educația mea, pe care informatorul d-voastră, un miserabil fără cultură și creștere, a confundat-o cu a sa.

La seminarium s-au ținut numai vreo trei ședințe în care s-au prezentat cărți și s-au citit pasajii din izvoare contemporane. Una din lecții s-a și stenografiat.

La Liga culturală ne-am ocupat de unele măsuri dăunătoare ei și de mijloacele de a putea să menținem Teatrul.

La seminarium nu sunt decât vre-o douăzeci de studenți, oameni de onoare, ca la Ligă membrii Comitetului, demni de toată încrederea și stima.

Ați fost deci mințit de un nerușinat.

Vă scriu pentru a-l isgoni din rostul în care-și permite să atingă oameni pe cari de mult opinia publică și trei Suverani pe rând l-au pus în rândul valorilor naționale pe care oricine e dator să le respecte.

Sunt sigur că măsurile necesare se vor lua, și fără întârziere, pentru a nu se compromite un serviciu, a cărui misiune nu poate fi a unor delațiuni infame.

Primiți, vă rog, încredințarea considerației mele.

N. IORGA

Domniei sale,
Domnului Director al Siguranței Generale.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 85-86.

X

CORPUL DETECTIVILOR
GRUPA I-a

17 martie 1939
1410

REFERAT

Potrivit delegației primite de a verifica alăturata informație, în a cărei primă parte se arată că seminarul și cursurile de Istorie Generală ale d-lui prof. N. Iorga au fost suspendate, am onoare a raporta că acesta este un zvon care a luat naștere în urma suspendării pe timp de două săptămâni — în cursul lunii februarie — a seminarului de la Facultatea de Litere al d-lui prof. Iorga. Suspendarea seminarului s-a făcut de către dl. profesor nesilit de nimeni.

A doua parte a informației, prin care se arată că d. Iorga ar fi afișat în dimineața zilei de 21 februarie a.c. un anunț prin care aducea la cunoștința studenților că „un camarad de al lor a denunțat ceea ce se discuta la seminar“ și că din această cauză cursul și seminarul său au fost suspendate și că, prin același anunț, ar fi recomandat studenților să-l găsească pe denunțător și să-l scoată afară din cercul lor, am onoare a raporta că informațiunea corespunde adevărului, anunțul fiind afișat în avizierul de pe sala Facultății de Litere, Secția Istorie, și că a rămas acolo câteva ore, după care a fost luat de studenți.

Vă rog să binevoiți a dispune.

COMISAR[...]

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 80.

XI

24 aprilie 1939

Prelegerea prof. Iorga de la Academia Comercială

În ziua de 22 aprilie a.c., între orele 10,20 și 12,30 în amfiteatrul nr. 1 al Academiei Comerciale, profesorul Nicolae Iorga a continuat

cursul său de Istoria comerțului, cu studenții anului I și II. Vorbind despre crearea instituțiilor bancare din Germania, el a spus: „...trebuie știut faptul că în viața statelor au durat numai instituțiile cari s-au născut, nu și cele cari s-au făcut. Nu mă refer la anumite instituții de la noi, cari sunt în curs de a se face. Nu fac aluzie la nimic; dar să se știe că pe lângă râurile cari curg la suprafața pământului, mai sunt și izvoare cari curg pe sub pământ și cari sunt mult mai puternice decât cele care se văd. Diplomații și oamenii noștri de stat le văd numai pe cele de la suprafață, lucru foarte periculos pentru viața statelor ...“

Arh. SRI, fond D. dosar 11382, vol. II, f. 247.

XII

[1939, iunie 9]

D-l profesor Nicolae Iorga, președinte: D-lor senatori, dați-mi voie întâiu, să mulțumesc vechiului meu prieten, d-l Cuza, care, la vârsta pe care desigur nu dorește să i-o amintesc, reprezintă, cu atâta tinerețe și cu atâta avânt, un ideal care a fost și al meu, și de care cred că în momentul de față dv. sunteți mai însuflețiți decât oricând, fiindcă aceea ce a dorit el, cu atâta convingere și străjnicie, cu un curaj care, ași putea zice, i-a sfârâmat cariera politică, afară de un moment trecător, pe care este cel dintâiu care-l va uita, aceea ce a stat în gândul lui și s-a întrupat în lupta lui, acesta este marele adevăr în care trăim acuma: descătușarea dintre hotarele prea strâmte și din legăturile prea împovărătoare ale unei vieți politice pe care trebuie să o socotim sfârșită. Acesta este faptul îndeplinit și este o mare bucurie pentru cineva, ajuns la vârsta sa, să asiste la această biruință deplină a tuturor aspirațiilor sale, și la această încununare a unei așa de frumoase vieți.

În numele dv., cred că pot să aduc acest omagiu, care pentru mine este unit cu un sentiment de adâncă duioșie, care nu se poate exprima prin cuvinte.

În ceea ce privește aclamațiile dv., care s-au îndreptat către fostul președinte al Camerii, din momentul fericit când s-a făcut unirea tuturor provinciilor românești, amintire neuitată pentru mine, și neuitată pentru toți aceia dintre dv., care au fost acolo și au colaborat la acest mare act național, în ceea ce privește aceste simpatii pe care mi le-ați arătat, unii dintre dv., pe care v-am cunoscut mai bine, mi le-ați mai arătat o viață întreagă, și le-ați fi arătat poate și cu mai multă hotărâre, dacă nu v-ar fi legat anumite lucruri care aparțin acum trecutului. [...]

Dv. ați dorit să prezidez Senatul, în momente de înnoire deplină, pe care o doresc adâncă, — și sper că va fi adâncă pentru că este sinceră, — ați dorit ca în momentul acesta într-adevăr istoric să prezidez Senatul, — și să mi se dea voie să cred că această prezidare nu este o jucărie de o lună de zile; vreau căuta ca în Regulament să se stabilească și o statornicire a prezidării Senatului, ca să nu mai fie, cum era odinioară, la dispoziția tuturor ambițiilor și tuturor intrigilor, de câte ori era o nouă chemare a acestei Adunări. Dv. ați voit ca un om, care a trăit o viață grea a Nației, care s-a împărtășit de greutățile acestei vieți și care a primit asupra-i toate suferințele, de multe ori toate mizeriile acestei vieți, să fie aici în această clipă, pe care, cum vă spun, eu o socotesc nu un moment trecător, la discreția tuturor ambițiilor care pândesc și care nu pot urla mânia lor împotriva schimbării îndeplinite, ci o socotesc ca începutul unei noi și fericite ere pentru poporul românesc. (*Aplauze*).

Mulți dintre dv. sunteți oarecum frații mei de viață politică, dacă nu, din cauza împrejurărilor politice, și de partid pentru a ajunge unde am ajuns. Dar, deși această adunare este socotită ca reprezentând oameni în vârstă, fețele multora dintre dv. arată că nu este așa: dv. reprezentați o maturitate, care n-are a face cu bătrânețea. Și atunci să-mi dați voie să recunosc printre mulți dintre dv. pe foștii mai

elevi de odinioară, (*aplauze*), acea tânără generație de la 1906 — anul revoluției în domeniul moral — și de la 1907 — anul revoluționar nu prin noi, dar puținel și prin ideile noastre, în domeniul material și social. Așa încât, vedeți dv. cât de plăcută este situațiunea mea, înconjurată de atâtea amintiri.

Pe de o parte sunt foarte mulți din parlamentele cele vechi, de care să nu vorbim așa de mult rău, fiindcă au fost pe vremea aceea oameni eminenti, aparținând unei aristocrații și de rasă, și de inteligență, și de ținută, și de onestitate, și de statornicie, în care arivismul abia a existat și cei care îl reprezentau erau considerați cu un profund sentiment de dezgust, chiar de aceia cari îi întrebuițau.

Acesta este adevărul, și îmi place ca de aici, de unde am spus că este azi o eră nouă, să afirm că în așa numita eră veche erau atâția oameni care au făcut bine acestei țări, care au spirijinit-o pe umerii lor, care au apărat-o, în clipele cele grele și au lăsat-o celorlalți puternică și glorioasă. (*Aplauze prelungite*).

Ei ne-au lăsat o amintire și ne impun o datorie. Eu doresc să ajute Dumnezeu pe cei tineri să fie în inima și în mintea lor, cel puțin atât cât au fost ei. (*Aplauze prelungite*).

Pe de altă parte este desigur o bucurie pentru mine să revăd pe tinerii ridiculizați atunci de oamenii ajunși în situații, considerați ca un fel de ideologi, când caraghioși, când periculoși, să-i pot vedea, nu cu ideile pe care le-au primit mai târziu, în locul celor pe care le-au lepădat, ci cu ideile lor de atunci, cu crezul de la 1906 și 1907, aici în Parlament. (*Aplauze prelungite*).

Este o biruință nu numai pentru dânșii; este o biruință pentru întreaga generație căreia ei îi aparțin și care n-a putut până acum să aibă rol de conducere în această țară pentru care au muncit. (*Aplauze prelungite*). Și este în același timp o afirmare puternică a acestui spirit care, îndrăznesc să spun, se întrupează în cel mai strălucit tânăr al acestei țări, care este Regele Carol al II-lea. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate; Senatul, în picioare, ovaționează pe M.S. Regele*).

Mai am ceva de spus. În cele câteva cuvinte pe care mă simt dator să le adresez și ale căror idei le culeg după însemnările pe care le-am făcut în pripă, un moment, — fiindcă vă mărturisesc, multe aude omul, dar nu credeam că dv. înțelegeți într-adevăr să vă îndreptați către mine fără nici o deosebire între dv., fiindcă nu pot să vă fac nedreptatea, nu vreau să zic injuria, de a crede că jucăm cu toți un rol într-o piesă aranjată dinainte. Cred că și banca ministerială este de aceeași părere. Este vorba de un act spontan — singurul pe care îl pot primi...

Voci: Așa este.

Dl. profesor Nicolae Iorga, președinte: ...și nu de un act pornit dintr-un îndemn, act pe care nu l-aș lua din mâna nimănui, orice simpatie aș avea pentru dânsul și oricât am recunoaște, cum recunosc că Guvernul de astăzi îndeplinește un act revoluționar, la care sunt mândru că am participat și eu, la o lovitură de Stat, care ne-a adus aici și care ne putea duce aiurea. Dacă însuși sufletul poporului românesc n-ar fi sprijinit-o, putea să ne ducă acolo unde sunt destui care ne-o doresc și acum. (*Ilaritate*). [...]

Iată, eu cred că alegându-mă pe mine, dv. n-ați voit numai să onorați generația, acum mai mult decât încărunită, din care fac parte. Dv. ați voit să aduceți un omagiu intelectualității acestei țări, din care, într-un loc foarte modest, fac parte și eu. Și cred că este foarte bine că Senatul a luat hotărârea și pe această bază.

D-lor senatori, noi trăim într-o vreme pe care istoria liberă și curajoasă de mai târziu o va numi aspru, în afară de bunăvoințele care au fost și la noi și care ne-au adus rezultatele acestea fericite, în afară de inițiativele așa de îndrăznețe, care ne-au adus aici, dar, dacă privesc lucrurile în general, pretutindeni, la toate popoarele, noi trăim într-o epocă de scădere a omenirii. Ceea ce este în România astăzi nu înseamnă decât tocmai una din mișcările prin care omenirea încearcă să se ridice din nou la ceea ce a fost odinioară, și dacă se poate, să întreacă aceia care a fost la vremea ideologiei oamenilor care credeau în crezul lor și care erau în stare să-l realizeze altfel

decât pe căile unei revoluții sângeroase și pe căile desființării brutale a voinței naționale.

Noi trăim într-o epocă de materialism, un mașinism grosolan a pus stăpânire pe omenirea întregă, unealta pe care am creat-o a pus stăpânire pe noi și nu avem destulă putere a-i aminti că noi suntem creatorii ei și noi avem dreptul de a o întrebuința în marginile gândirii noastre, care gândire este mai puternică și întrece orice. Ați ales prin urmare pe unul dintre cei mai îndărătnici idealști ai acestei țări și, în numele acestei tradițiuni de idealism, eu vă mulțumesc.

Eu vă mulțumesc, cum vă mulțumesc și pentru generația mea pe care ați binevoit s-o onorați. Vă mulțumesc pentru această lume de profesori, de scriitori, de artiști, de gânditori, care nu este drept să fie așezată pe ultima treaptă de sărăcie și umilire a unei vieți care există prin credință, prin muncă și care nu poate trăi decât prin lumina ei. (*Aplauze*).

Cred, însă, că în hotărârea dv. a stat puținel și dorința de a onora o lungă luptă împotriva vechii organizațiuni de partid. [...] S-a spus mult rău despre partide în ele înseși, și sunt din aceia care cred că poate cel mai bun mijloc de a distruge partidele este să mai creeze încă unul, mai mare decât celelalte. Vă mărturisesc că nu este credința mea, care nu merge nici la limitarea factorilor politici prin nouă creațiune, dar nu merge nici către tăgăduirea oricărei idei de grupare a unor oameni onești, inteligenți și muncitori în jurul unei credințe. Credința nu se poate scoate din inimile oamenilor și nimeni nu poate uita un trecut în care a fost soldat credincios al unei idei.

Dar să-mi dați voe: cum încă de la 1907 în toate parlamentele am manifestat această părere, să-mi dați voe și acum să o manifestez. Noi nu am avut partide. Alte țări le-au avut, bune sau rele. Nu s-au desființat partidele care erau, ci au încetat de a exista partidele care nu erau. Acesta este adevărul. Nu este de ajuns să se adune un șef cu autoritate, împreună cu oameni care înțeleg să beneficieze de autoritatea lui pentru a impune Coroanei guverne, pe care Coroana de atâtea ori nu le-a voit, nu este de ajuns să existe o strânsă asociație

de oameni care să se satisfacă reciproc prin îndestularea ambițiunii și poftelor lor, pentru ca să se spuie că am avut partide.

În trecutul țării noastre au fost tovarășii boerești pentru putere, până la Regulamentul Organic. Până în vremea Regulamentului Organic n-a fost altceva decât o funcționărim boierită care se prindea în dregătorii. [...] Și lupta politică dusă atâta vreme a ajuns astăzi la biruință. Astăzi avem cele două elemente ale nației, pe care nu le-am avut înainte: Coroana, care a reintrat în rolul ei, care continuă pe Domnii noștri de odinioară: Regele care domnește (*aplauze*), și, pe de altă parte, nația, care a dovedit acum în urmă, a dovedit-o la 10 Maiu, a dovedit-o ieri prin admirabila înfățișare a țărănimii noastre, a dovedit-o la jumătatea lui martie, când ei, sutele de mii de țărani, s-au înfățișat gata de jertfă contra oricărui dușman (*aplauze*), desprețuind calculele lașe sau interesate, care au existat, pe care istoria le va osândi, și s-au întors de acolo cu o nouă siguranță, cum o spuneam acum câteva zile la Paris, când arătam că apărarea noastră ne-o datorim nouă înșine și nu am cerut nimănui nici un ajutor, că ne-am dat seama că marea noastră prietenă, Franța, avea greaua sarcină de a se apăra pe ea însăși. Atunci, clasele adânci ale acestui popor, adevărații țărani ai adevăratului țărănism moral, din inimile milioanei care formează România, aceștia au stat zid la graniță și câți au plecat cu părere de rău că nu au putut bate pe aceia care ne-au jignit și au tăgăduit drepturile noastre.

Iată, d-lor senatori, care este numai unul din sensurile acestei alegeri, dar care este și credința mea nezgduită pe care o aduc aici. M-am simțit dator cu această declarație de sinceritate. Cui îi place de dânsa mă va menținea, cui nu-i place de dânsa este liber oricând să-și aleagă un alt diriguitor al acestor dezbateri, care nu ar avea credința pe care, cu toată puterea sufletului meu și din tot ce s-a adunat din lungul vieții mele, am ținut să o afirm aici. [...] Așa încât, prezidarea mea, vă asigur, va fi o prezidare de deplină dreptate. De aceea, eu mă adresez, peste dv., cei prezenți și la cei care sunt absenți, pentru a le spune de aici, cred și în numele dv., a le spune un lucru, care nu este

numai sincer pentru mine, dar este în același timp foarte folositor pentru țară: Ce îi oprește de a fi aici, cu noi? Aceasta este întrebarea. Anumite forme? Ce plătesc formele acum, când se joacă soarta însăși a națiunilor și dănuirea Statelor? Când noi stăm, cum am spus-o și altădată, cu fața înaintea — nu aș zice a dușmanului sau a dușmanilor — ci stăm cu fața înaintea primejdiei? Cum, nici la un ceas ca acesta nu poate uita cineva anumite guvernări trecute, care s-au dovedit deseori total incapabile de a rezolva chestiunile cele mari ale țării? Nici acum nu se pot uita anumite satisfacții de iscălituri, de automobil, de remunerație și de călătorii? Nici acum nu se poate judeca mai presus de o formă, care poate fi una, poate fi alta: din moment ce forma aceasta întrupează necesitatea națională din momentul acesta, forma aceasta o primim, suntem datori să o primim cu toții, și trebuie să fie cineva îngust la minte ca să nu înțeleagă aceasta. (*Aplauze*).

Demonstrațiile de idei nu mai interesează pe nimeni. Demonstrațiile de stradă nu va cuteza nimeni să le încerce. Iar conspirațiile ridicole, am văzut de acestea în toate frondele, dar nu am văzut niciodată ca eroii frondelor să iasă altfel decât cu discreditul, pe care în chip larg li-l atribuie istoria. Și, în sfârșit, încă un lucru: Eu nu consider această adunare ca un lucru de suprafață, ca o îndemânare pentru puterea executivă, care astăzi prin Constituția nouă, fiind la îndemâna Coroanei, a Coroanei singure, a intrat în cercul care-i revine după orișice orânduire politică firească. Noi nu suntem pentru a-i schimba și a-i răsturna pe d-nealor de pe banca ministerială, și nici d-nealor nu sunt pentrua hotărî ceea ce va pleca din însăși voința noastră. [...]

Eu cred în rostul acestei adunări și sunt sigur că nu voiu avea să o apăr împotriva nimănui, dar vă rog să fiți siguri că este în mine destulă hotărâre tinerească la vârsta mea, pentru a fi apărătorul Parlamentului și împotriva pasiunilor care ar veni de jos și împotriva oricăror altor încercări, care ar trebui să sfarme frumoasa operă care suntem pe cale a o înfăptui.

Cu acest gând, d-lor senatori, încep o președinție pe care o doresc să nu fie altceva decât colaborarea mea neconținută la tot ceea ce este ca inteligență, ca putere de muncă și firește, ca iubire de țară și neam, în sufletul fiecăruia dintre dv. Să ne ajute Dumnezeu să facem lucrul bun pe care națiunea îl așteaptă de atâta vreme. (*Aplauze prelungite*).

„Monitorul Oficial“, partea a III-a, nr. 2 din 14 iunie 1939, p. 10–12 (ședința Senatului din 9 iunie 1939). Victor Iamandi, ministrul Justiției răspundea: „D-le președinte, îngăduiți-mi ca în numele Guvernului să vă exprim întregul nostru omagiu și totodată să vă asigurăm că vom ști să păstrăm în colaborarea dintre noi și această Adunare întreaga condescendență la care ea are dreptul“.

XIII

Scrisoarea d-lui dr. N. Lupu
adresată d-lui Nicolae Iorga,
președintele Senatului.

București, 13 iunie 1939

Domnule președinte,

La adresa dv. nr. 77 din 12 iunie 1939, cominatorie în fond și neelegantă în formă, făcută publică în ziarele din ziua de 13 iunie a.c., am onoare a vă răspunde:

În adevăr, în ziua de 9 iunie a.c. m-am prezentat la ora 10, împreună cu d-nii Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. Aurel Dobrescu și N. Georgescu-Tulcea, în calitatea noastră de senatori de drept, să luăm parte la dezbaterile Senatului.

Portarul, și în urmă dl. director N. Gheorghiu, ne-au oprit să intrăm în incintă, după spusele d-sale, din ordinul d-lui ministru al Justiției, nefiind îmbrăcați în uniformă.

Măsura luată m-a surprins și indignat.

Două constituțiuni, aceia din 1923, suprimată printr-o lovitură de stat, după cum într-o împrejurare v-ați exprimat și dv. și aceia din

februarie 1938, mi-au recunoscut calitatea mea de senator de drept. Pe temeiul acestui drept m-am prezentat la Senat, iar nu „în puterea dreptului transmis de Parlamentul precedent“, cum din eroare spuneți în adresa sus amintită.

Condițiunile de care vorbiți, care mi se impun pentru a-mi exercita mandatul, sunt anticonstituționale și nelogice. Nu pot să îmbrac o uniformă a unei formațiuni politice creiată prin lege, din care nu fac parte și în a cărei ideologie nu cred și, prin urmare, nu o împărtășesc și nici nu înțeleg să o accept.

De altfel, chiar profesorul Nicolae Iorga, după mari ezitări și-a îmbrăcat uniforma partidului politic, denumit și decretat al Renașterii Naționale. Ezitățile profesorului Iorga, făcute publice au născut nădejdi, dar tainele firii sale sunt de nepătruns...!

Cerința prestărei jurământului, deși impusă de Constituțiunea din februarie 1938, o socotesc nelogică pentru reprezentanții națiunii, senatorii și deputații reprezentanți ai națiunii, izvorul suveranității, al puterii și al legilor, care nu pot fi obligați să depună jurământuri pe Constituțiunea pe care ei însăși sunt îndreptățiți să o modifice. Obligativitatea jurământului nu poate fi decât pentru acei chemați să o aplice și chiar pentru cel mai înalt servitor al Statului, la suirea sa pe tron, al M.S. Regelui...

Aceste observațiuni am ținut să vi le comunic, să le aveți în vedere la proiectul Regulamentului ce-l veți supune dezbaterilor Senatului. Dreptul meu de senator, izvorât din activitatea unei vieți întregi închinată exclusiv țării, nu poate fi pierdut prin capriciile unui regulament dictat de dv. sau de oricare altul... Este suprinzător ca dv., în adresa ce mi-ați înaintat-o, să afirmați că prin Regulamentul ce va fi primit la Senat chiar în ședința de azi, marți, neîmbrăcarea uniformei va fi sancționată cu pierderea mandatului?! De unde știți că în sânul acestui Matur Corp nu se vor găsi suficiente conștiințe și caractere, care să se opună unor dispozițiuni care tind să înlăture „dorința mea (dvs) este ca intervenția dv. (mea) în dezbateri să ne

dea tot ce se poate aștepta de la patriotismul, prestigiul și experiența dv.“, așa cum vă exprimați în adresă.

Nădăjduim că interesele superioare ale acestui neam, disecate prin înțelegerea istoricului, iar nu prin deformația unei situațiuni efemere, vă va împiedeca să prezidați reglementarea unei măsuri ce va nedumeri viitorimea, binevoiiți a primi expresiunea deosebitei mele considerațiuni.

Dr. NICOLAE LUPU
fost prefect, fost primar în Capitală,
fost ministru în mai multe rânduri,
fost deputat timp de 25 ani, actual-
mente senator de drept.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 143–145.
Publicată în vol. *Iuliu Maniu în fața istoriei*, Bucu-
rești 1993, p. 383–384.

XIV

[1939, iunie]

NOTĂ

În colocviul pe care l-a ținut duminică, 25 iunie, cu studenții de la Litere, d-l prof. N. Iorga s-a arătat revoltat că străinii au început să se amestece tot mai mult în țara noastră. „Îl vezi pe nemțoi pe toate străzile cum își etalează figurile antipatice, în Canaanul românesc“.

A relevat apoi existența unei imixțiuni în politica noastră internă, spunând că la Palatul Regal s-ar fi primit din partea unei delegații, pe care n-a vrut s-o numească o listă care conținea numele tuturor „descreeraților“ lui Codreanu cărora li se va cere amnistierea. Această intervenție are caracter hitlerist. „Ce caută epigonii unui trist și sinistru partid în Germania? Ce pregătesc ei acolo? Desigur că aceste cereri nu vor fi satisfăcute, căci avem o demnitate națională.

Știți că acest Hitler a început să se amestece la noi și și-a găsit cozi de topor; cred că există câteva din ele și în Parlament“.

Din informațiunile primite, de la persoanele ce activează în jurul său, reiese că d-l prof. Iorga va tipări în curând o broșură care va conține un fel de scrisoare adresată lui Hitler.

Arh. SRI, fond D, dosar 2097, f. 89.

XV

Operat la fișe¹

Dl. N. Iorga a primit o scrisoare
de la Iuliu Maniu

18 august 1939

În cercurile apropiate d-lui profesor N. Iorga se afirmă că d-sa ar fi primit în ziua de 15 august a.c. o scrisoare de la Iuliu Maniu. Iuliu Maniu ar acuza în această scrisoare pe dl. Iorga de inconsecvență politică, fiindcă la început s-a declarat contra guvernului și Frontului Renașterii Naționale, iar actualmente s-a integrat complet noii stări de lucruri. Maniu ar mai reproșa d-lui Iorga că deși întreaga sa concepție istorică, literară și politică se bazează pe idei liberale, totuși, d-sa s-a încadrat într-un regim de dictatură, urmărind numai interese personale. Dovada este faptul că deși în Senat i s-a dat vot de neîncredere, la sugestia Guvernului, dl. Iorga a continuat, totuși, să facă parte din susținătorii actualului Guvern și să atace Opoziția.

Cercurile de mai sus afirmă că în curând dl. profesor Iorga va răspunde lui Maniu, în termeni egal de categorici.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 283.

¹ Formulă șampilată.

XVI

Conferința d-lui profesor Nicolae Iorga,
despre Danzig

16 septembrie 1939

În ziua de 15 septembrie, dl. Nicolae Iorga a conferențiat la Liga Culturală despre orașul Danzig. În rezultat, textul conferinței a fost următorul:

Obiectul aparent al războiului germano-polonez este Danzigul și Coridorul, pe care trebuie să le studiem pentru a înțelege actualele evenimente. A studia problema Danzigului este a-l privi din mai multe puncte de vedere național, economic și istoric.

Din punct de vedere național, lucrurile stau astfel: Danzigul este nu numai un oraș cu populație germană, dar și manifestările intelectuale în orice domeniu sunt de natură germană, lucru pe care totuși germanii nici până acum nu-l înțeleg, și au căutat să distrugă unele monumente cari pledau în favoarea lor. Marea problemă, însă, este origina acestei populații germane la Nordul și chiar în inima unui stat de origine slavă. Prin secolele VI–X întreaga populație a Poloniei era slavă — și nu mă feresc să spun că și o parte din Germania era slavizată, adevăr pe care îl arată numele a o mare parte din orașele germane: Dresda, Colonia, Leipzig (Lipsca) și chiar Brandenburgul, locul de origină al expansiunii prusace vine de la cuvântul slavon „Branîște“; de aceea Ludovic al XV-lea îi spunea lui Frederick cel Mare, Marchizul de Brandenburg, fiindcă știa că nu merită să poarte titlul de împărat. În timpul lui Cazimir cel Mare au fost aduși pentru colonizare, ca să favorizeze dezvoltarea comerțului, diferite alte naționalități, ca evrei, armeni și germani. Acum apare pentru prima dată în regiune Danzigul și în partea de nord a Poloniei elementul german. Nu este de mirare dacă nu cumva și dl. Beck, ministrul de Externe polon, care a contribuit în mare parte la declanșarea conflictului, fiindcă a înțeles să călărească odată pe doi cai, să fie de origină germană, însă german colonizat. Populația Danzigului

este deci de origine germană, venită în timpuri diferite și cu scopuri diferite, dar nu aceasta formează preocuparea adevărată a noastră.

Danzigul a fost cerut de naționalismul-socialist. În genere naționalismul de azi este foarte periculos. Noi, cari am creat un naționalism, îl înțelegem mult mai bine decât neofiii care au ajuns la brutalitate și agresiune, și implicit la distrugerea omenirii. Aceleași lucruri s-au întâmplat și la noi. Nu vă aduceți aminte la ce violență recurgeau naționaliștii noștri? Ei bine, noi cei cei bătrâni am înțeles altfel lucrurile. Nu distrugerea unei așezări istorice, sfărâmarea granițelor unui popor, și nu lupta contra Tratatului de la Versailles aduce pacea, ci colaborarea cu toate statele, în orice domeniu. Orice popor poate aduce ceva specific la îmbogățirea patrimoniului uman. Fiecare popor are o rațiune de a fi și aceasta trebuie respectată.

Cât despre chestiunea a doua, adică aceea a rasismului, cu care în cazul de față se completează naționalismul și de care fac paradă unii, eu îl detest. Nu poate exista o rasă pură antropologică. Pot fi rase pure sufletești. Deci și acest punct al rasismului nu dă dreptul la expansiune. Naționalismul și rasismul duc la un război continuu. În mod clar, după teoria lor ar trebui ca germanii să protejeze în mod efectiv populațiile de origine germană din toate țările din lume, și în fiecare țară să ceară câte un coridor sau un Danzig. Ar avea atunci un coridor la sârbi, unul la unguri, altul la ruși și în sfârșit ar ajunge și la noi. S-ar ajunge astfel la statul tentacular, propovăduit de o mare parte a profesorilor de la Universitatea din Berlin. Este profund greșită această teorie și ca să vă dați seama mai bine ce ar însemna să existe numai state tentaculare, vă spun că fiecare stat ar avea atunci dreptul să ceară coridoare prin celelalte. Nu se pot distruge statele pe motivul acesta. Toate statele își au o formațiune istorică, și minoritățile etnice pe care le cuprind depind de aceste state, fiindcă ele le dau viață și le garantează. Ce ar fi de exemplu dacă și la noi ar veni Germania și ar cere, sub pretextul protejării minorității germane, toate privilegiile posibile? Nimeni se îndoieste că suntem hotărâți să luptăm până la unul pentru drepturile pe care ni le-a conferit istoria.

În ceea ce privește chestiunea minorităților din țara noastră, eu sunt de părerea schimbului de populație. Caracterul și importanța unui oraș nu depinde de populația sa, ci de poporul pe care îl deservește, care l-a creat și care îl apără economicște.

Când Germania, în baza principiului național și rasist a cerut coridor prin Polonia, trebuia să ceară și Polonia prin Germania un coridor.

Din punct de vedere economic, Danzigul nu este o creațiune a Germaniei ci a Poloniei, și mai degrabă chiar a întregii Europe. Dacă Germania ia Danzigul, atunci Polonia se îndreaptă în altă parte; ce rămâne atunci din Danzig? Ce face cu el cuceritorul? Existența orașelor libere, a fluviilor internaționale și a zonelor libere e o necesitate internațională, care trebuie respectată.

Polonia nu a putut și nu va putea rezista decât sprijinindu-se pe pătratul Boemiei — pe cehi și pe slovaci — cu a căror istorie se împletește aceea a Poloniei, dar pe care, cum știm cu toții, în ultimul timp s-a năpustit împreună cu dușmanul de azi ca să-i împartă. Iată greșeala capitală a Poloniei, care nu și-a dat seama că iscându-se o dușmănie de moarte între ea și Cehoslovacia, amândouă sunt sortite pieirei. Dușmănia dintre ele a profitat aceluia care în nici un caz nu trebuia să profite de ea.

Din punct de vedere istoric, Danzigul la început a fost slav și chiar numele lui era Dansca, și nu numele de azi pocit, pe care i l-au dat nemții. Au venit apoi colonizările repetate ale regilor poloni, cari au adus aici populație germană. La anul 1544, Danzigul și Ston cad efectiv în mâna germanilor, cari nu aveau nimic în comun cu germanii de azi. Orașul Danzig, ca și celelalte orașe medievale rămâne liber. În Dieta polonă existau trimiși ai Danzigului. La 1790, prin socoteli greșite, bizare și puțin omenoase, Frederich al II-lea cere Poloniei să-i cedeze orașul Danzig în schimbul Galitiiei, pe care o lua de la austrieci. În 1804 Napoleon eliberează Polonia și planurile prusace cad, pentru ca în 1814 Danzigul să ajungă definitiv în mâna Prusiei. Frederich al II-lea a căutat pe orice cale, și fără drept, să

distrugă Polonia. Ca o paranteză, îndrăznesc să adaug că acest Frederich a fost un om fără scrupule și pe nedrept i s-a zis cel Mare, i s-ar zice mai bine o admirabilă fiară. Când a cerut Danzigul de la Polonia, a mai cerut și alte orașe, adică a vrut să facă o singură dată aceiași socoteală, cam cum se întâmplă și astăzi. De ce să ceri de două ori și nu o dată și bine.

Polonia a rezistat și va rezista grație caracterului ei catolic; cât despre Prusia, cu regii ei cei mari și admirabile armate, cari s-au înfruptat de câteva ori din corpul euharistic al acestei țări, vom vedea ce ne va mai spune istoria.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 297-301.

XVII

O declarație
a profesorului Nicolae Iorga

22 septembrie 1939

Intimii profesorului Nicolae Iorga afirmă că d-sa a spus următoarele, după asasinarea lui Armand Călinescu:

„Cei ce au comis asasinatul, ca și toți ceilalți care încă mai nutresc idei extremiste, trebuiesc să primească pedepse exemplare. Acum, pentru a nu știu câta oară, se vede că legionarii sunt conduși din afară. Ei aplică aceleași metode prin care alții vor săucidă popoare, să le impresioneze prin număr și să le surprindă prin ferocitatea lor. Națiunea trebuie salvată chiar dacă ar fi să piară câteva zeci de mii din buruienile neamului. Îmi voi pune toată puterea mea de muncă, de pricepere și de experiență la dispoziția Guvernului, și mă voi asocia la orice act sau dispozițiune pentru nimicirea definitivă a răului care, dacă nu va fi curmat, ne va aduce noi și mari suferințe“.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 309.

XVIII

21 octombrie 1939

NOTĂ

Anturajul profesorului Iorga discută că acesta fiind profund nemulțumit de modul cum a fost alcătuită noua formațiune ministerială, și-a manifestat în mai multe rânduri intenția de a demisiona din demnitatea de consilier regal. În primul rând, prof. Iorga — spun intimitii săi — este nemulțumit de chemarea în fruntea guvernului a consilierului regal Argetoianu, susținând că este germanofil și rău văzut în țară. A doua nemulțumire a prof. Iorga este că s-au promovat în Guvern oameni cu cari totdeauna a avut neînțelegeri, vizând pe ministrul Giurescu, iar partizanul său, părintele Nae Popescu, a fost înlăturat, deși fostul prim ministru îl apreciază ca singurul indicat a conduce Departamentul Cultelor.

Prof. Iorga s-ar mai fi exprimat că, prin toate mijloacele va combate politica hitleristă și că, tinzând spre Franța, care a întregit România, este decis ca în curând să plece la Paris, unde va ține o serie de conferințe la Sorbona. Va arăta, la Paris, că *în România sunt încă oameni cari nu înțeleg să sprijine Germania, și cu atât mai mult pe germanofilii din România.*

Ieșirea domnului Iorga — spun intimitii acestuia — va fi o surpriză pentru cercurile noastre politice.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 325.

XIX

[Direcția Siguranței
Grupa a II-a
Dosar — prof. Iorga¹

17 noiembrie 1939

NOTĂ

D-1 prof. Iorga a avut în ziua de 13 crt., un seminarium intim cu o serie de studenți de la Litere. Printre altele, d-sa a spus că de mult

și-ar fi dat demisia din postul de consilier regal, pe care îl consideră ca o născocire fără nici un rost a M.S. Regelui, căci se știe de toți că în domnie sau guvernare consilierii regali nu contează, dar are nevoie de cei 50 000 lei salariu, pe care îi întrebuințează pentru tipărituri și ajutoare culturale.

Arh. SRI, fond D, dosar 2097, f. 115.

¹ Mențiune făcută cu creionul de primitor.

XX

[Direcția Siguranței]
Serv[iciul] Pol[iției] Sociale
Dosar N. Iorga¹

[1939]

NOTĂ

La seminarul intim pe care d. prof. N. Iorga l-a ținut astăzi acasă la d-sa, a comunicat studenților că a primit acum câteva zile din partea prof. Niederle din Praga, o scrisoare care a scăpat de vigența Cenzurei germane și române. *Prin această scrisoare, dl. prof. Iorga este rugat din suflet să înceapă o campanie contra stăpânirii nedrepte a germanilor, printr-o serie de conferințe cu caracter istoric lămuritor.*

Dl. prof. Iorga a mai comunicat că a primit din partea Guvernului englez o serie de amănunte și indicații noi — care nu sunt cuprinse în Cartea Albă publicată de guvernul britanic — privitoare la împrejurările ce au dus la ocuparea Cehoslovaciei². Aceste indicații i-au fost trimise printr-o strategmă, ca din partea Universității din Montreal.

Având datele la îndemână, dl. prof. Iorga va începe campania mai întâi prin articole în „Neamul Românesc“, rămânând să vadă dacă poate să-și dea o mai mare extindere.

Arh. SRI, fond D, dosar 2097, f. 92.

¹ Mențiune făcută cu creionul de primitor.

² Sublinieri făcute de primitor.

XXI

NOTĂ

C[orpul] D[etectivilor]

27 ianuarie 1940

Operat la fișe¹

Dl. Nicolae Iorga și unitatea națională

Vorbind recent, într-un cerc de prieteni, despre solidaritatea la diferite popoare, dl. prof. Nicolae Iorga a afirmat următoarele:

„În toate războaiele, popoarele au fost mai mult sau mai puțin pregătite, după cum solidaritatea națională era mai mult sau mai puțin o realitate. La noi, în timpul marelui război, solidaritatea națională s-a realizat imediat, contribuind în mare măsură la victoria finală. Astăzi, spre fericirea Țării noastre, trebuie să constatăm din nou acest început de solidaritate. Mai sunt totuși unii cari fac opoziție; eu sunt însă partizanul concepției următoare: acel care are răspunderea vieții acestui popor, trebuie să impună această solidaritate și celor rătăciți. În consecință, doresc să se știe că aprob cu anticipație orice măsură, orice caracter ar avea, luată în scopul realizării unității naționale.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 60. Pe document s-a trecut, cu creion, „1482“ — probabil numărul de intrare.

¹ Formulă ștampilată.

XXII

NOTĂ

Operat la fișe¹

29 ianuarie 1940

În cercurile din apropierea consilierului regal prof. N. Iorga, se discută în legătură cu recente declarații ale ministrului britanic

Winston Churchill, privitoare la aprovizionarea Germaniei de către țările neutre, caracterizate prin afirmația „neutri cari hrănesc crocodilul“, că recent consilierul regal ar fi trimis confidențial primului ministru britanic, Neville Chamberlain, o scrisoare explicând motivele care au determinat România să adopte o politică neutrală.

Între altele, adaugă cercurile menționate, prof. Iorga a arătat că, dacă în mod oficial România a adoptat o politică de neutralitate, aceasta nu poate influența atitudinea spiritelor culte și intelectualilor din România, care nu pot fi decât alături de Anglia și Franța, hotărârea țării noastre în ce privește atitudinea în politica externă fiind determinată exclusiv de pericolul unei eventuale agresiuni germane. Apropiatăii prof. Iorga afirmă că scrisoarea acestuia ar cuprinde și aproximativ următorul text ca răspuns la afirmațiile ministrului britanic W. Churchill: „Crocodilul egiptean (Germania) amenințat de foame s-a repezit asupra unui copil (România), care îi dă o pâine; preoții (Anglia și Franța), muștrând pe copil că alimentează rapacitatea crocodilului, acesta le-a răspuns: „Dacă nu dădeam crocodilului să mănânce, acesta mă mânca pe mine“.

De către aceleași cercuri se afirmă că prof. Iorga, folosind calitatea ce deține de președinte al „Congresului Istoricilor de la Zürich“, ar fi protestat la Berlin împotriva tratamentului la care sunt supuși în lagărele de concentrare germane unele dintre personalitățile culturale poloneze. Se adaugă că protestul ar privi în special cazul profesorului polon Dembinski, care fiind internat într-unul din lagărele de concentrare germane, ar fi supus la un aspru tratament.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 61. Cu cerneală, este trecut „50234“ — probabil numărul de intrare.

¹ Formulă ștampilată.

XXIII

[Direcția Siguranței]

14.2.[1]940¹

La seminarul ținut cu studenții săi, în ziua de 12 februarie c., domnul profesor Iorga a povestit că în revista VIȚA ROMÂNESCĂ din luna ianuarie, s-a publicat un articol în care autorul face apologia Sovietelor, luându-le apărarea contra Finlandei, care împinsă de Anglia, a scormit războiul contra unei țări puternice.

Domnul Iorga a mai spus că în ziarul PRAVDA, din ziua de 10 februarie, se vorbește favorabil despre articolul din VIȚA ROMÂNESCĂ, afirmându-se că România își dă seama că a venit timpul să înlăture influența nefastă a Angliei. Profesorul Iorga a adăugat că a adus faptul la cunoștința domnului prim ministru, cerându-i să ia măsuri, dar neprimind un răspuns satisfăcător, este hotărât ca prin propriile mijloace să afle pe autorul comunit și, în același timp, să pășească la o acțiune de purificare la conducerea VIETII ROMÂNEȘTI.

Despre publicarea în VIȚA ROMÂNESCĂ a articolelor vizate s-a înaintat la timp celor în drept raportul GREVE DIN BUCUREȘTI și ACȚIUNEA COMUNISTĂ, în care s-a precizat că autorul acestor articole este comunistul Katz, care a semnat cu pseudonimul Nicolae

Arh. SRI, fond D, dosar 2097, f. 97.

¹ Data trecută cu creionul de primitor.

XXIV

NOTĂ

Operat la fișe¹

18 februarie 1940

Printr-o notă anterioară s-a semnalat că prof. N. Iorga, sesizându-se de unele articole defavorabile țării noastre, apărute în presa

engleză, ar fi intervenit pe lângă ministrul Mării Britanii la București, solicitându-i intervenția sa pentru încetarea acestei campanii.

Printre apropiații profesorului N. Iorga se afirmă că răspunzând consilierului regal, ministrul britanic i-a trimis o scrisoare, comunicându-i că a și intervenit pe lângă Guvernul englez în acest sens, și este în măsură să-l asigure că „*Anglia nu are nici un interes să enerveze opinia publică românească*, întrucât dorește ca acesta să simpatizeze cu cauza adversarilor Reichului“.

Arh. SRI, fond D, doar 11382, vol. III, f. 87. Cu cerneală este scris „51067“ — probabil numărul de intrare.

¹ Formulă ștampilată.

XXV

NOTĂ

Operat la fișe¹

8 februarie 1940

Printr-o notă anterioară s-a semnalat inițiativa luată de consilierul regal prof. N. Iorga, care printr-o serie de scrisori adresate șefilor politici ai statelor din Apus, ar încerca să lămurească motivele care au determinat România să-și mențină actuala atitudine în politica internațională. În acest sens, printre apropiații consilierului regal se discută că acesta ar pregăti actualmente o atare expunere pe care intenționează să o transmită șefilor guvernelor francez și englez, E. Daladier și Neville Chamberlain, primului lord al Amiralității Britanice, Winston Churchill, precum și ministrului de Externe al Reichului, von Ribbentrop. Expunerea prof. Iorga ar conține, adaugă aceleași cercuri, între altele, un istoric asupra neutralității României în perioada 1914–1916, o analiză a poziției politice a țării noastre în

timpul perioadei de pace 1918–1939, precum și o înfățișare a dorințelor și tendințelor noastre față de actualul conflict.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 74. Cu cerneală, este scris „50621“ — probabil numărul de intrare.

¹ Formulă ștampilată.

XXVI

C[orpul] d[etectivilor]

18.III[1]940

Operat la fișe¹

În ziua de 16 crt., la ora 18, dl. prof. Iorga a vorbit în sala Institutului de Istorie Universală despre SUD-ESTUL EUROPEAN. Au asistat aproximativ 250 persoane, printre care au fost remarcați domnii Al. Lapedatu, general Rosetti, Iulian Peter, prof. N. Constantinescu și alții.

Conferențiarul a înfățișat mai întâi scopul Institutului Sud-Est European, înființat de domnia-sa, gândindu-se că se poate ajunge la o unitate economică și culturală a țărilor ce ne înconjoară. Recunoaște însă că această intențiune nu prea a reușit. Sud-Estul nu are nimic comun cu Estul European, care cuprinde o lume euro-asiatică. Statul Rus are o evoluție proprie și cu tendința de a se apropia de fostele forme bizantine. Polonia este o masă slavă, dar fiind catolică, are o civilizație cu tendințe spre Occident. Ideea de Balcani este greșită și ne dezavantajează pe noi românii, fiindcă Balcanii sunt priviți ca o închisoare cu idei în permanent regres. În Balcani nu este România, nici Iugoslavia și nici Grecia. singura țară balcanică este Bulgaria, atât prin locul unde stă, cât și prin faptul că nu privește mai departe. Noi avem însă legături cu Balcanii: la Dunăre, în Timoc, în Dobrogea. Grecii sunt un popor de coastă, cu caracteristici speciale și nu au nimic comun cu bulgarii, cari sunt mărginiți la minte.

În continuare, domnul Iorga a arătat că totuși, țările sud-estice au o origină comună pe care a explicat-o astfel: peste stratul iliro-tracic s-a așternut romanizarea, și la aceasta s-a adăugat, în cursul Evului Mediu, mai multe popoare, formând popoare balcanice. Acest fapt ni-l dovedesc și elemente din sânul nostru, cum este inteligența care este tracă și firea războinică pe care o avem de la iliri. Bulgarii sunt tot cam aceiași, peste pătura tracică au venit romanii, apoi slavii și la urmă bulgarii asiatici; deci ei sunt apropiați de noi ca origină. Sârbii sunt o emanație asemănătoare, cu diferența că elementul romanic este mai accentuat decât noi. Grecii au caractere diferite, ca urmași ai grecilor antici. Grecii sunt un popor liber, deși acuma au în țara lor dictatură.

În încheiere, conferențiarul îndreaptă *câteva atacuri la adresa Germaniei*², care distruge națiuni și teritorii; caută să reabiliteze stăpânirea fanariotă din țările românești, găsimu-i idei noi și constructive, și pledează pentru necesitatea amicitiei strânse a țărilor din jurul Balcanilor, mai ales acum când trebuie să se facă față expansiunilor imperialiste ale unor puteri mari, care și-au impus samavolnicia ca linie de conduită în relațiile cu celelalte țări.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 107-109.
Lipsește titlul, fiind, probabil, o copie.

¹ Formulă ștampilată.

² Text subliniat de emitent.

XXVII

C[orpul] D[etectivilor]
Operat la fișe¹

16.IV.[1]940

La cursul ținut ieri după amiază studenților la Institutul de Istorie Universală, domnul prof. Iorga, care întârziase o oră, a spus că a fost reținut de ministrul Bierring al Danemarcei, venit să i se plângă de soarta țării sale cotropită de *bestiile germane*². Danemarca a fost

sugrumată — a spus domnul Iorga — după o scurtă rezistență, care a fost zdrobită. „Ministrul Bierring mi-a spus că țara sa servește Germaniei ca un loc de reîmpropătare a forțelor, fiindcă acolo vin nemții să se întărească cu mâncare. Cei 3 000 lucrători sunt trimiși în serii pentru a se hrăni. Regele Cristian, care mi-e prieten, mi-a trimis o scrisoare, prin care mă roagă să înfierez în toate ocaziunile și în toate cercurile opiniei mondiale, agresiunea forței brutale“. În altă ordine de idei, domnul Iorga a pomenit despre „*prostul de la Milano*“³ întrebându-se cine l-a trimis și pe acesta să ne reprezinte Țara. Dacă a fost trimis să ducă ceva tratative cu Guvernul italian, apoi s-a făcut o mare greșeală. După cum n-a făcut nimic domnul Sidorovici⁴, tot nimic o să facă și domnul Giurescu⁵. În concluzie s-a declarat contra faptului că, în vremurile acestea delicate, când țării noastre îi trebuiesc oameni destoinici și inteligenți, se alege astfel de *emanații amorfe, fără un pic de inteligență*⁶.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, p. 131–132.

¹ Formulă ștampilată.

² Text subliniat de emitent.

³ C.C. Giurescu trimis de Guvern cu o misiune la Milano. Subliniat de emitent.

⁴ Teofil Sidorovici — comandantul Străjeriei Țării.

⁵ C.C. Giurescu — ministru în Guvernul Tătărescu.

⁶ Text subliniat de emitent.

XXVIII

Operat la fișe¹

Conferința d-lui prof. Nicolae Iorga
la Institutul de Istorie Universală

C[orpul] D[etectivilor]
20 aprilie 1940

În după amiaza de 20 aprilie crt., ora 18,15, în sala Institutului de Istorie Universală, profesorul Nicolae Iorga a vorbit despre „Aspecte geografice și istorice din țările nordice“.

În dezvoltarea conferinței sale a spus următoarele: „Țin această conferință ca să-mi îndeplinesc o datorie de umanitate. Dezaprob în totul crimele care se fac contra umanității. Cu toții am asistat la drama Nordului, care se petrece sub ochii noștri. Țări neutre ca și noi au fost invadate de contropitori. Deși vorbesc într-o instituție de Stat nu am câtuși de puțin intenția ca prin afirmațiunile mele să aduc vreo îngreunare situației țării noastre, care și așa este destul de grea; totuși eu îmi voi spune părerile mele personale și cred că acestea sunt și ale dv.

Danemarca și Norvegia au fost invadate. S-a comis o nedreptate contra oamenilor și a popoarelor și mai departe întăresc prin a spune că s-a făcut o profanare a culturii Nordului. Indiferent de ideea pe care o are o țară despre neutralitate, care diferă de la stat la stat, eu cred că s-a făcut o nedreptate când s-a trecut peste neutralitatea țărilor nordice. Astăzi nu se luptă popoarele, cum susțin englezii, se luptă statele, fiindcă națiunile presupun ceva mai mult decât statele. Astăzi se luptă două ideologii: aceea a libertății și aceea a tiraniei și eu, drept să vă spun, indiferent de popoarele care reprezintă aceste două ideologii, fie ele chiar cele mai sălbatice din lume, eu, și cred și dv., voi merge cu acelea care luptă pentru libertate.

În continuare, profesorul N. Iorga spune că nu va relata decât cele ce a spus în seara zilei de 19 crt. la Radio, cu mici modificări și cu unele dezvoltări. Vorbind despre istoria țărilor nordice arată că Danemarca, țară de agricultori, a fost aceea care a întemeiat Anglia, care acum trebuie să-i plătească datoria; Suedia a înființat militarismul rusesc, iar Norvegia, Normandia și Regatul celor Două Sicilii. În încheiere arată că popoarele nordice au în cultura, limba, obiceiurile, arta și portul lor urme vizibil trace, întrucât goții care au trecut pe la noi și au împrumutat aceste urme, le-au transplantat în Nord. În plus pe noi ne mai leagă de Nord și faptul că mama Principelui moștenitor este din Familia daneză.

„Dacă istoria ne va întreba ce am făcut ca neutri, în timp ce alții erau cotropiți, noi poate vom răspunde că am stat pasivi; sigur că ne va crăpa obrazul de rușine. Aceasta nici unul din noi nu o dorim“.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 136–137.

¹ Formulă ștampilată.

XXIX

C[orpul] D[etectivilor]

22.IV.[1]940

Operat la fișe¹

În ziua de 20 aprilie c., la ora 18, în sala Institutului de Istorie Universală din șos[eaua] Jianu², domnul profesor Iorga a ținut conferința sa despre CÂTEVA CONSIDERAȚIUNI GEOGRAFICE ȘI ISTORICE ASUPRA DANEMARCEI, SUEDIEI ȘI NORVEGIEI.

Au asistat aproximativ 400 persoane.

În primele bănci au luat loc numeroși membri ai Corpului Diplomatic, printre cari F. Günther, ministrul Americii, Biering, ministrul Danemarcei, Viggo Theis Nielsen, secretarul Legației daneze, K. de Belfrage, secretarul Legației suedeze, Paul Köht, secretarul Legației norvegiene, de Weck, ministrul Elveției, Suphi Tanrioc, ministrul Turciei, Spitzmüller, secretarul Ambasadei franceze, atașatul aviatic francez colonel Sevin, atașatul militar englez Macnab, profesorul belgian Alexandre Eck, precum și domni N. Lenguceanu, prof. Tașcă, prof. M. Antonescu, prof. G. Fotino și prof. N.A. Constantinescu. *A fost prezent, de asemeni, și ziaristul german Max Obler, împreună cu un stenograf.*

Înainte de a veni la conferință, domnul prof. Iorga s-a întreținut aproape jumătate de oră acasă la d-nia sa cu persoanele din Corpul Diplomatic sus arătate. Reprezentanții Danemarcei și Norvegiei i-au arătat cu acest prilej, numeroase albume cu fotografii din țările respective.

Începând conferința, domnul profesor Iorga arată că *gestul său, de a vorbi despre cele trei țări, este pornit dintr-o datorie elementară de omenie, care în ziua de astăzi nu mai există nici la popoarele civilizate. Neutralitatea impune anumite lucruri, dar nu și interdicția de a judeca. Statele sunt neutre, dar sufletul națiunilor este liber. „Eu vorbesc în numele conștiinței popoarelor și în numele conștiinței mele, despre actul de profanare a celor mai sfinte sentimente ale membrilor. Trebuie să ne gândim la timpurile ce vor urma acestui război, când vor veni răspunderile și fiecare națiune va fi întrebată care i-a fost obrazul? Popoarele acele josnice și nesimțite care în ziua de azi înjosesc alte popoare, nu vor merita să mai trăiască”².*

„Situția Statului nostru este foarte grea și nu știu cum vom eși din ea. În unele părți luptă popoarele, în altele luptă numai statele. Națiunea, însă, e responsabilă în îndeplinirea misiunii sale și de soarta Statului. Îndată ce sunt idei înalte, nu luptă națiunea ci statul, care uneori poate să aibă atitudini reprobabile. *Voi începe cu descrierea celor trei state nordice, dintre care două au căzut pradă barbariei teutonice*³. Aceste trei state se confundă în aceeași origine, cu toate că sunt deosebite, au fiecare altă istorie, altă structură. Primejdia comună poate să apropie statele între ele, chiar dacă nu au nimic comun. În ziua de astăzi multe concepții se bat cap în cap; dreptul națiunilor, respectarea tratatelor, noțiunea de drept și omenie, etc. Toate acestea se bat cap în cap și nu pot încăpea în *mintea teșită a celui care împlinește azi 51 de ani*“. Unele state care se pretind inteligente și civilizate, merg spre cuceriri și distrugere, ca și ultimele popoare barbare ce fac acest lucru din instinct. Voi înfățișa geografia celor trei țări. Danemarca este o excrescență a Europei Centrale și o țară unde rasele sunt condamnate intemperțiilor și invaziunilor. Suma de insule care înconjoară Iutlanda formează Danemarca. Aceasta este o țară în care se consumă energiile vitale. E o țară în care lumea trebuie să roiască, dar cu toate acestea în decursul istoriei, poporul danez a săvârșit lucruri mari. Tendința de unitate a poporului german

s-a lovit de Danemarca, chestiunea Schleswig-Holstein-ului dând naștere la războiul din 1866 [1864]. *Germania este o țară neunitară, e o uniune de mai multe state cu rase diferite. În ziua de azi putem avea hărți frumoase ale țărilor despre care vorbesc, în culori vii și le găsiți mai ales în ziarele noastre care glorifică invadarea.* Danemarca, biata țară, va sărăci fiincă peste două luni nu va putea exporta pe bani, iar invadatorii flămânzi vor cumpăra totul cu bonuri fără valoare, ori cu moneda lor care e tot fără valoare. Norvegia și Suedia sunt două țări diferite. Fiecare țară are caracterul după fereastra pe care privește, nu numai după pământul pe care stă. Astfel, Danemarca are două ferestre spre două mări și, deci are tendințe mai mari de roire. Norvegia privește spre Anglia, Atlantic, America, iar Suedia are orizont îngust spre Baltica și Finlanda. Suedia are alt caracter ca al Norvegiei. Ea și Finlanda sunt țări lacustre. În Suedia și Norvegia predomină elementul finez, o veche rasă baltică urmașe a goților și vandalilor. Aceste rase au împrumutat popoarelor de nord un caracter special, cu totul diferit de cel germanic, deși geograficește cele trei țări par legate de Germania, totuși dezvoltarea istorică și culturală este cu totul diferită. Când țărilor scandinave se ridicau, Germania era o nulitate și a început să vadă Baltica mult mai târziu. Germania era o țară de interior, fără tendința de a ieși la mare și chiar Bismarck era de această părere. *Astăzi însă, germanii se întind și nu știu unde vor ajunge. Aliații Axei, mai ales cei cu capătul la Roma, ar trebui să fie mai atenți la Trieste și Veneția, deoarece descălcările lui Adolf se fac pe serii*“.

În continuare, conferențiarul face o paralelă între caracterele artei scandinave și germane, arătând că cea dintâiu s-a ridicat pe culmi neatinse de arta germană. Însăși limba scandinavilor e mai deschisă, mai vocalică decât cea germană, ceea ce demonstrează că sufletul poporului este mai deschis.

„După cum vedem, aceste popoare și-au plătit contribuția în istoria lumii. Ca să închei, fac un apel la toți acei care sunt *oameni*⁶ și le amintesc că popoarele acestea reprezintă izvorul națiunilor din

Evul Mediu. Singură această considerație este îndestulătoare pentru a le apăra de umilințele la care sunt impuse astăzi“.

După conferință au urmat proiecții cu vederi din cele trei țări, iar conferențiarul a dat explicațiunile necesare. Terminându-se proiecțiunile, domnul profesor Iorga s-a întreținut din nou câtva timp cu o parte din cei prezenți, mai ales cu membrii Corpului Diplomatic

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 141-144.

¹ Formulă șampilată.

² În timpul războiului i se va da numele Bulevardul Mareșal Ion Antonescu iar după război Bulevardul Aviatorilor.

³ Text subliniat atât de informatorul emitent, cât și de comisarul destinatar.

⁴ Idem: cel care împlinea 51 de ani era Adolf Hitler.

⁵ Text subliniat atât de emitent, cât și de destinatar.

⁶ Subliniere doar a destinatarului.

XXX

C[orpul] D[etectivilor]
Operat la fișe¹

aprilie 1940

Eri, la ora 18, domnul profesor Iorga a ținut, în sala Fundației „Carol I“, o conferință în cadrul Asociației Amiciția Italo-Română, vorbind despre ITALIA PE CARE O VEDEM ȘI ITALIA PE CARE NU O VEDEM. Au asistat aproximativ 1200 persoane, în frunte cu Comitetul Asociației organizatoare, domnul Bruno Manzoni, Antonio Valaperta ziarist, Costa Bertoni ziarist, episcopul Hossu, prof. Cancel, prof. Adina Belciugăreanu secretarul Consulatului italian și alții.

Întreaga conferință a avut scopul să arate ce este Italia și ce trebuie văzut în ea, că sunt multe Italii, pe cari mulți le ignorează, și mulți vizitatori cari nu pot cunoaște Italia. Italia nu trebuie privită cu aceleași sentimente ca unele națiuni ce s-au pus astăzi în poziția de a fi urâte de toată lumea, deși sunt pe aceeași Axă. „În conferința de

astăzi voiu arăta ignoranța noastră față de Italia, ignoranța străinilor și ignoranța italienilor însăși față de țara lor. Să nu pară curios acest lucru pentru domnii italieni, deoarece de la un strein se poate învăța mai mult asupra țării proprii, cu condiția ca străinul să fie fie obiectiv¹. În continuare conferențiarul vorbește despre numeroșii streini învățați cari au contribuit larg la descoperirea frumuseților Italiei. *Arată obiceiurile excursioniștilor români care merg la Veneția și neglijează să treacă pe la Casa Românească de acolo, care îi poate găzdui. Tot așa a fost acum și cineva (aplauze de la domnul Giurescu) care este în vizită în Italia, care s-a ferit de această casă, fiindcă are oroare de ea. Acel cineva face de râs obrazul Țării. „Am propus pe timpuri să se strămute de la Chioggia (lângă Veneția) câteva familii de pescari pentru a fi așezați în Dobrogea, ca să învețe pe ai noștri pescuitul în larg. Această strămutare ar fi contribuit mai mult la dezvoltarea relațiilor româno-italiene, decât sute de articole scrise de anumiți ziariști, multe conferințe și vizite cu răsunet. Dacă aș fi propus acest lucru „amicilor noștri nemți, desigur că ei ar fi trimis câteva sute de mii, și s-ar fi instalat binișor, spunând că aici e spațiul lor vital. Acest lucru este vizibil, și numeroasele comisiuni economice streine, cari mișună prin Țară, ar vrea parcă să ne-o dovedească“.* Mai departe, domnul Iorga vorbește despre vechimea legăturilor noastre cu Italia, îndreptând printre altele și atacuri la adresa Germaniei, ori aducând elogiul Casei de Savoia, care a contribuit la unificarea Italiei. „Nici o concurență actuală, exercitată de anumiți oameni, nu trebuie să răstoarne prestigiul regalității. Poporul italian are sufletul în casa de Savoia, care este esența Italiei“. În încheiere, spune câteva cuvinte despre cultura italiană și personalitatea fiecărui oraș al țării în această cultură.

S-a observat în mod evident, că această conferință n-a plăcut italienilor prezenți în sală. Nici unul nu a aplaudat, în timp ce asistența românească a aplaudat din cinci în cinci minute.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 146–148

¹ Formulă ștampilată.

XXXI

CORPUL DETECTIVILOR
OPERAT LA FIȘE²

4.VII. [19]40¹

Intimii lui Iuliu Maniu afirmă că acesta și-a reluat, în ziua de 2 iulie c. raporturi normale de prietenie cu d-nul profesor Iorga.

În aceeași zi, șeful național-țărăniștilor a trimis, prin Polizu-Micșunești, o scrisoare adresată d-lui profesor Iorga, prin care îi mulțumește pentru inițiativa și semnarea Memoriului referitor la chestiunea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Totodată, Iuliu Maniu a apreciat că o personalitate recunoscută ca d-nul Iorga trebuie să ducă luptă continuă pentru salvarea Țării și această luptă nu poate fi dusă cu succes decât alături de cele două partide din Opoziție.

D-nul prof. Iorga, primind această scrisoare, a răspuns chiar prin aducătorul ei, comunicând în scris lui Maniu că și d-nea sa socotește necesar ca toți oamenii de bine din Țară să-și dea mâna pentru a putea salva ceea ce a mai rămas.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 198.

¹ Datarea cu creionul.

² Formulă ștampilată.

XXXII

OPERAT LA FIȘE¹

4.VII[19]40²

În zilele de 2 și 3 iulie, dl. prof. N. Iorga a primit la d-nea sa acasă numeroși parlamentari, în special din Basarabia și Bucovina, cu cari s-a întreținut personal, luând de la fiecare informațiuni despre starea administrativă, politică, de siguranță, activitatea Rezidențelor Regale și beneficiile realizate de acestea, organizarea sanitară, etc. și însemnându-le cu grije într-un carnet.

S-a interesat, de asemeni, despre fortificațiile noastre de la Est și starea armatei de pe zonă.

Dl. Iorga a luat, de asemeni, contact cu d-nii consilieri regali G.G. Mironescu, g-ral Văitoianu și dr. C. Angelescu, cu care a avut un schimb de vederi asupra tratatelor româno-germane.

Memoriul privitor la ocuparea Basarabiei, care este semnat de dl. Iorga și numeroase alte personalități politice, este în cea mai mare parte opera sa. În această privință, dl. Iorga a afirmat că după încheierea sesiunii parlamentare, d-sa va scoate o carte albă, în colaborare cu d-nii g-ral Popovici, Ion Inculeț, Ștefan Ciobanu, Pan Halipa, Buzdugan și alții, în care, după ce va fi înfățișată, pe bază de documente, românitatea indiscutabilă a Basarabiei, va face o expunerea politice românești și a împrejurărilor care au dus la ocuparea ei de către ruși. Informațiile pe care dl. Iorga le culege în prezent vor servi la expunerea modului cum s-a executat ocupația, excesele semiților etc. D-sa crede că ne-am pierdut capul într-o împrejurare atât de grea, fiindcă elementele noastre tinere ar fi trebuit să rămână în Basarabia, pentru a rezista politice de desnaționalizare pe care desigur o vor pune în aplicare Sovietele.

În acțiunea sa de informare, dl. Iorga a trimis un om la Virgil Madgearu, cerându-i relațiuni explicit scrise și detaliate asupra unor fonduri speciale care au servit la înzestrarea Armatei în ultimele 8 luni. De asemeni, și-a exprimat dorința să vorbească și cu Iuliu Maniu, „unul care a văzut întotdeauna în negru politica Țării noastre“, pentru a afla cu cine vrea să meargă acest enigmatic.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 199-200.

¹ Dată cu creionul.

² Formulă ștampilată.

XXXIII

OPERAT LA FIȘE¹

5.VII.[19]30²

Cercurile apropiate d-lui consilier regal Nicolae Iorga afirmă că d-nya sa continuă să se mențină la punctul său de vedere, că *accep-*

*tarea ultimatumului sovietic constituie o greșeală de neiertat*³, care nu poate rămâne fără consecințe de ordin intern. Dl. Iorga susține că *M.S. Regele a fost în cursul dezbaterilor ultimatumului rusesc, adversar al cedării teritoriilor românești și cere ca acest fapt să fie cunoscut public, pentru ca Țara și Istoria să cunoască faptele în lumina lor reală, iar cei ce au avut o atitudine defetistă să tragă consecințele. Astfel, d-nia sa crede că rămânerea d-lui general Fl. Țenescu la conducerea Marelui Stat Major nu mai poate fi posibilă.*

Intimii d-lui prof. N. Iorga — Georgescu-Cocoș, Florescu — susțin că d-nia sa este în *dezacord cu noua politică externă*, pe care o socotea eronată și alăturarea de pluterile Axei, după atitudinea avută de Reich în timpul ultimatumului rusesc, înseamnă diminuarea demnității naționale și a Prestigiului Țării. Noua politică externă, crede d-nul prof. N. Iorga, nu va da rezultatele scontate și va crea noi greutăți în calea intereselor superioare românești.

Arh. SRI, fond D, doar 11382, vol. III, f. 201.

¹ Dată cu creionul.

² Formulă ștampilată.

³ Sublinieri de către primitorul raportului.

XXXIV

D[irecția] S[igurantei]

10 iulie 1940

Cercurile apropiate d-lui prof. Nicolae Iorga afirmă că d-sa, fiind informat că legionarii din Guvern intenționează a cere „pedepsirea oamenilor politici cari au adus Țara în situația grea de azi“, ar fi spus următoarele: „Vinozați de starea actuală a Țării suntem toți. În fruntea tuturor se găsesc însă legionarii, cari în goana lor după putere, au omorât pe cei mai buni dintre conducătorii români. Legionarii spun azi că ei preconizau o apropiere imediată de Germania și Italia. Dar să ne aducem aminte ce program avea Guvernul Goga-Cuza și cine era văzut mai bine la Roma și Berlin, Codreanu sau Goga? Nu pot să

spun decât că, în cazul când legionarii vor încerca cea mai mică mișcare, ne vor găsi pe noi, care am înființat naționalismul — de care ei se servesc acum — strânși într-un mănunchi care va rezista, sub orice formă, cu orice preț“.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 208.

XXXV

D[irecția S[igurantei]

12 iulie 1940

Schimb de scrisori între dl. prof
Nicolae Iorga și Dinu Brătianu

Cercurile liberale afirmă că dl. prof. N. Iorga a trimis, miercuri 10 iulie c., o scrisoare lui Dinu Brătianu, în care susține necesitatea constituirii unei UNIUNI SACRE a tuturor personalităților de răspundere din Țară. Dl. profesor N. Iorga ar fi convins că înființarea acestei Uniuni ar avea următoarele consecințe imediate:

a) S-ar putea evita constituirea unui Guvern legionar, „care astăzi pare inevitabil“.

b) S-ar putea constitui un Guvern de Uniune Națională, cu personalitățile care au aderat la UNIUNEA SACRĂ.

c) Acest Guvern ar fi în asentimentul opiniei publice românești, având un program naționalist și antisemit.

d) S-ar arăta Țării că oamenii politici știu să se grupeze în jurul M.S. Regelui, atunci când Țara este în pericol.

e) Țara ar arăta străinătății hotărârea noastră de a nu ceda nimic, nici la Vest și nici la Sud.

În cercurile liberale se afirmă că Dinu Brătianu a răspuns d-lui profesor N. Iorga, arătând că „Gruparea Liberală și cea Național-Țărănistă au luat de mult hotărârea constituirii UNIUNII SACRE, pe care ei au numit-o BLOCUL UNIC AL OPOZIȚIEI“. Dinu Brătianu s-a declarat de acord cu programul elaborat de dl. profesor N. Iorga.

Arh, SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 211–212.

D[irecția S[igurantei]
De la Grupul N. Iorga

13 iulie 1940

Intimii d-lui consilier regal N. Iorga afirmă că d-sa ar fi trimis recent o scrisoare d-lui prim ministru I. Gigurtu, în care își arată satisfacția față de intențiunea Guvernului de a aduce noi modificări regimului minorităților. În aceeași scrisoare, dl. profesor Iorga ar fi cerut înăsprirea măsurilor față de minoritatea maghiară, spre a se dovedi că tratamentul aplicat până în prezent acestei minorități a fost determinat de spiritul înțelegerii și umanitarismul poporului român, și nicidecum de teama acțiunii revizioniste maghiare. În încheiere, d-sa ar sublinia că va da tot sprijinul Guvernului, în cazul când va adopta o atitudine de intransigență față de revendicările teritoriale ale Ungariei.

Apropiații d-lui profesor N. Iorga afirmă că d-sa lucrează actualmente la un studiu referitor la raporturile italo-române în ultimii 30 de ani. Se spune că acest studiu va demonstra, prin documente istorice, că totdeauna poporul român și italian au întreținut cele mai amicale raporturi.

Intimii d-lui profesor N. Iorga pretind că d-sa le-ar fi făcut recent următoarea declarație: „Eu personal voi pune toată puterea mea de muncă, viața și avutul meu, dacă va fi nevoie, pentru a salva integritatea teritorială a României. Voi lupta contra indiferent cui, dacă voi vedea slăbiciunea să se accepte discuțiuni cu vreunul din vecinii noștri, referitoare la teritoriul Țării. În acest sens, nu voi cruța nimic, anunțând public orice act de slăbiciune al vreunei persoane politice sau Guvern, pentru a-mi salva Țara“ [...]

Aceleași cercuri afirmă că Dinu Brătianu va încerca o împăcare între dl. Iorga și Gh. Brătianu. Cei de mai sus cred că ar ști că șeful Grupării Liberale intenționează să dea tot concursul acțiunii d-lui profesor N. Iorga.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 213–215.

D[irecția] S[iguranței]
OPERAT LA FIȘE²

20.VII.[19]40¹

În ziua de 14 iulie c., dl. prof. Iorga a avut o consfătuire la Vălenii de Munte cu Munteanu-Râmnic, dr. Petre Topa, prof. Brătulescu, M. Schina și Ion Inculeț. Scopul consfătuirii a fost alcătuirea unui *prim comitet de inițiativă în vederea unei mari acțiuni care să polarizeze în jurul d-lui Iorga un important număr de personalități politice și din afara vieții politice, pentru a pune bazele luptei pe toate tărâmurile în vederea întregirii neamului*³. Secretarul acestui comitet, care va fi denumit „de salvare națională“, pentru Basarabia va fi dl. Ștefan Ciobanu.

Dl. prof. Iorga a și pus la dispoziție fondurile personale, o primă sumă de 50 000 lei pentru propagandă și va tipări pe spesele d-sale, la Tipografia Datina Românească din Văleni, o carte intitulată **VIAȚA ROMÂNEASCĂ ÎN BASARABIA**. Aurel Sacerdoțeanu, un intim al său, va fi însărcinat să pună bazele unei campanii naționale în Cadrilater, pentru populația macedo-română. D-rul Suciu Sibianu va primi dispozițiuni să întreprindă o anchetă în ținuturile secuiești din jud. Trei Scaune, pentru a scoate în evidență așezările românești din acele părți, înființând și patru filiale ale Ligii Culturale. Dl. prof. Iorga va cere și concursul Societății Tinerimea Română pentru propagandă și pentru întocmirea de statistici necesare acestei propagande.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III,
f. 228–229.

¹ Dată scrisă cu creionul.

² Formulă ștampilată.

³ Sublinierea făcută de pիրmitor.

În ziua de 29 iulie c., domnul profesor Iorga, discutând la Vălenii de Munte situația actuală a Țării cu d-nii N. Lenguceanu, Munteanu-Râmnic, g-ral Dabija, N.A. Constantinescu, M. Schina, dr. I. Bostinski, av. Farcaș și alți membri ai Universității Populare de la Văleni, a spus următoarele:

Trecem prin vremuri grele; hotarele Țării noastre au ajuns la discreția tuturor. Înconjurați de vecini puternici și hrăpăreți, vom avea mult de suferit și suntem la începutul acestor suferințe care au fost impuse poporului nostru. La cârma Țării avem un Guvern care se numește naționalist și care va face jocul politic al Axei Roma-Berlin. Nu critic acțiunea Guvernului și nici a aceluia care a ajuns la această formulă, dar vreau să arăt M.S. Regelui și poporului că la noi în Țara asta nu va fi, nici nu poate fi și nici nu poate rezista un Guvern care să cristalizeze anume tendințe ferme de atașament la o forță europeană. Țiu să amintesc că înainte vreme, când voiam să mergem, de exemplu, cu Polonia, domnii și boerii noștri creiau divanuri polonofile, dar turcii treceau Dunărea și ne cotopeau. Când mergem oficial cu turcii, ne invadau Țara poloniei. În experiența ultimului secol am făcut cunoștință cu amestecul puternicului și prea hrăpărețului vecin Rusia, care azi a devenit Sovietică, dar păstrează aceleași tendințe pravoslavnice de expansiune în direcția Mării Negre. Am stat multă vreme între ruși și austrieci. Când ne punem sub protecția unora, ceilalți ne trimeteau vorbă că vor veni peste noi. Așa este și istoria noastră și din ea trebuie să deducem că la noi în Țară nu pot fi guverne care să se aplece prea mult într-o balanță, fie a Axei, fie a URSS-ului. Dacă acum câțiva ani a apărut Codreanu și cu o ceată de tineri a vrut să formeze o mișcare naționalistă, aceasta ar fi fost necesară, mai ales că începuseră bine. Dar, deodată acești naționaliști au eșit pestre granițele Țării, cerând oblăduirea unora

cari ne-ar fi pus în conflict cu alții. Astăzi se încearcă o formulă nouă. Foștii legionari sunt în fierbere și spun că vor veni la cârma Țării, ba câțiva dintre ei, mai moderați, conduc și ministere. Cred însă că toate guvernele noastre, naționaliste ori democrate, nu vor putea salva ceea ce avem de pierdut, fiindcă vecinii noștri prea ne asaltează. Consolidarea naționalistă, de urgentă necesitate, nu se face astăzi cu guverne extreme, ci o seamă de oameni reprezentativi cari să poată cârmui bine Țara, iar la nevoie să ne luăm armele și să ne apărăm pământul. Căci gândurile la ajutoarele vecinilor mai tari nu sunt bune. Vecinii urmăresc altceva și dacă noi nu înțelegem scopul lor și persistăm în greșală, vom întâmpina încercări și mai grele.

D-nul prof. Iorga va veni în Capitală pe ziua de 1 august c., și după ce se va informa asupra rezultatului obținut la Salzburg și Roma, va hotărî dacă este sau nu cazul să organizeze o mișcare de rezistență națională, așa cum intenționează acum.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. II, f. 241–243.

¹ Formulă ștampilată.

XXXIX

Ora 16,40

22 august 1940

București, dl. Georgescu-Cocoș

vorbește de la casa Gigurtu cu Băile Herculane

— dl. Iorga (în limba română)

București — Aici Georgescu-Cocoș, directorul de la „Neamul Românesc“.

Herculane — Dl. profesor nu te aude. Spune-mi mie și eu îi fac tranzitul.

București — Domnul consilier regal Iorga să fie mâine la București, că la ora 5 e un Consiliu de Coroană și Maiestatea Sa și dl. prim ministru îl roagă respectuos să vie.

Herculane — Să comunică că nu poate veni.

București — De ce?

Herculane — Că nu vrea să vină!

București — Dl. profesor va fi invitat și de Palat să vie

Herculane — Dl. profesor Iorga comunică, că nu poate, nu vrea să vie atâta timp cât generalul Țenescu este șeful Marelui Stat Major.

București — Nu mai este! Spune-i că dl. prim ministru mi-a comunicat că dl. general Țenescu nu mai e șeful Marelui Stat Major, ci dl. general Mihail

Herculane — Că atâta timp cât generalul Țenescu e la Marele Stat Major, nu are încredere în armata română (?) De când s-a făcut schimbarea?

București — Azi dimineață.

Herculane — Când e consiliul?

București — Mâine după masă la 5. Dacă dorește, găsește la Craiova un vagon ministerial care pleacă imediat, dar numai la Craiova poate să-l ajungă.

Herculane — Vagonul așteaptă la Craiova?

București — Da, dacă vrea domnul profesor.

Herculane — Nu există tren.

București — E unul la ora 1 noaptea

Herculane — Sosește mâine și mi se pare că pleacă cu mașina.

București — Bine, la revedere

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 252-253.
Pe document, trecută, cu creionul, indicația: „Dat numai Palat, M.I.“

XL

DIRECȚIUNEA SIGURANȚEI

19 septembrie 1940

Cercurile apropiate d-lui Iorga
afirmă că d-sa a trimis d-lui
Maniu o scrisoare de adeziune

Valoare informativă: probabilă

În rândurile prietenilor politici ai d-lui prof. N. Iorga se afirmă că d-sa a trimis recent o scrisoare lui Iuliu Maniu, îndemnându-l să rămână pe linia intransigenței naționale.

Totodată, dl. Iorga anunță d-lui Maniu că se alătură fără rezerve la acțiunea sa, rugându-l să uite ceea ce i-a despărțit în trecut

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 60.
Pe document scris cu creion: „Comșa“.

XLI

OPERAT LA FIȘE¹

21.9.1940²

[sursă] verificată

Domnul profesor N. Iorga s-a pronunțat erii, în fața mai multor persoane de la conducerea Institutului de Istorie Universală din șoseaua Jianu nr. 1, că nu poate face nici un fel de protest contra atrocităților ungurești, căci el ar trebui să se adreseze d-lor arbitri³ și astfel ar putea să supere pe d-nii legionari, cari îi divinizează. D-nia sa a spus că nu știe cui să se adreseze în această țară pentru dreptate sau pentru a cere ceva, întrucât e un haos cum n-a mai pomenit niciodată.

D-nul prof. Iorga culege informații detaliate de la diferite persoane, adunând material pentru o broșură ce intenționează a tipări sub titlul CUM A CĂZUT UN MARE REGE. De asemenea, mai colectează într-un volum toate articolele apărute în „Neamul Românesc“ din anul 1938, prin care a atacat pe legionari, cu titlul CE-I

LIPSEȘTE ACESTUI POPOR?, pe care îl va tipări la tipografia „Datina Românească“ de la Vălenii de Munte.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 272.

¹ Formulă ștampilată.

² Dată notată cu creionul.

³ Miniștrii de Externe ai Germaniei și Italiei.

XLII

DIRECȚIUNEA SIGURANȚEI

21 septembrie 1940

Profesorul N. Iorga se va plânge
d-lui general Antonescu contra
insultelor ce i se aduc.

[sursă:] serioasă.¹

Intimii profesorului Iorga afirmă că acesta va interveni pe lângă dl. general Ion Antonescu, rugându-l să dea dispozițiuni „să i se respecte libertatea și să nu mai fie amenințat și insultat prin presă și scrieri“.

Profesorul Iorga crede că „dacă actualul regim nu-și face un principiu din garantarea libertății și vieții cetățenilor, se va prăbuși tot așa de repede ca și regimul trecut“.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 74. Mențiune cu creionul: „Petrescu“. Pe ciorna documentului, corectată cu creionul — Idem, f. 73— se găsesc mai multe indicații: „Dinu, dat notă referat. [...]“ „No. 20“; „Operat [la fișe]“. Tot aici și ștampila: „Arhiva Siguranței. Intrarea no. 4907“.

¹ Pe ciorna documentului, inițial s-a scris: „Sursa: frunțașii iorghști. Verificată“; text șters și consemnată, cu creionul, noua formulă.

XLIII

OPERAT LA FIȘE¹

22 sept[embrie] 1940²
[sursă] verificată.

Domnul profesor Nicolae Iorga a avut sâmbătă, 21 septembrie c., o întrevedere la d-sa acasă cu d-nul Biering, ministrul Danemarcei la București, un bun prieten al lui, cu care s-a întreținut timp îndelungat asupra problemelor actuale. D-nul Biering i-a furnizat o serie de informații cu privire la intențiile Germaniei în România, pe care le cunoaște direct de la d-nul Fabricius.

D-nul prof. Iorga s-a exprimat față de cercurile sale (N.A. Constantinescu, Aurelian Sacerdoțeanu și ing. Cezar Cristea), că, dacă aserțiunile din presă vor continua mai departe așa de dușmănos, d-sa va face o plângere conducătorului Statului și dacă nici astfel nu va reuși să potolească pe răzbuțătorii de azi, atunci d-nia sa va apela la opinia publică și la simpatiile unanime pe care le are printre dascăli, oameni de știință și cercuri ale Ligii Culturale din Țară.

În afară de simpatiile Italiei, d-sa va însărcina pe d-nul ing. Cezar Cristea să țină mai multe conferințe, la Liga Culturală și la sediul AGIR-ului, contra sistemului de expansiune al Germaniei. D-nul Iorga va ataca prin câteva articole pe d-nul Paul Reinike, profesor la Universitatea din München, precum și întreaga școală nouă de istorie a Germaniei, pentru inconsecvența ei științifică.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382,
vol. III, f. 273–274.

¹ Formulă șampilată.

² Dată notată cu creionul.

XLIV

OPERAT LA FIȘE¹

29 sept[embrie] 1940²
[sursă] verificată

D-nul prof. N. Iorga este foarte neliniștit de câteva zile, fiind vizitat de către intimii săi, d-nii G.G. Mironescu și mareșal Prezan,

care l-au sfătuit să întocmească un memoriu asupra rolului pe care d-sa l-a avut în prigoana legionară, cât și a legăturilor d-sale cu Armand Călinescu.

D-nul prof. Iorga își va exprima, de asemenea, dorința de a lua parte la procesul de revizuire a lui C.Z. Codreanu, deoarece d-sa este convins că a fost condamnat la maximum de pedeapsă pe nedrept. D-sa dorește, de asemeni, să cerceteze dosarele aflate la Tribunalul Militar, pentru a vedea dacă actele de naștere și naționalitate ale căpitanului au fost veritabile sau dacă nu au fost plăsmuite de acei ce au avut interes să-l ponegrească.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 279

1 Formulă șampilată.

2 Dată notată cu creionul.

XLV

OPERAT LA FIȘE¹

2.X.[19]40²

[sursa] verificată

D-nul prof. N. Iorga, văzând că actualul regim este cu totul împotriva sa dându-i lovitura de grație prin pensionare, intenționează *a se încadra în Frontul opoziționist al d-lor Maniu și Dinu Brătianu*, cu cari a și început tratativele. În intențiunea sa este ca după aceasta să întemeieze în București, la Liga Culturală, o *Universitate Liberă*, unde va ține conferințe *contra actualului regim și mai ales contra Axei*.

D-nea sa intenționează, de asemeni, ca în ședința Academiei Române de vineri 11 octombrie, să aducă un viu protest în *contra abuzurilor cari se fac sub actualul regim*, fiind susținut de d-nul Lupaș, A.C. Cuza și Rădulescu-Motru.

Cercurile literare comentează faptul că d-nul N. Iorga a trimis pe fiul d-sale, Mircea Iorga, la d-nul Dinu Brătianu cu un mesagiu personal, prin care cere șefului liberalilor să se solidarizeze cu d-nea

sa atunci când Guvernul legionar ar lua măsuri împotriva d-nei sale ajutați de Legația germană. În acest sens, d-nul C. Angelescu a afirmat că este de partea d-nului N. Iorga, căutând să-l convingă pe d-nul Dinu Brătianu de dreptatea acestuia³.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 284.

¹ Formulă șampilată.

² Dată notată cu creionul.

³ Sublinieri făcute de primitor.

XLVI

OPERAT LA FIȘE¹

10 octombrie 1940

51257

Sursă serioasă

NOTĂ

Prof. N. Iorga se va alătura acțiunii revizioniste inițiată de Iuliu Maniu.

Printre apropiații prof. N. Iorga se afirmă că acesta, intenționând să se alătore acțiunii revizioniste pe care o va întreprinde șeful Partidului Național Țărănesc, a decis să trimită lui Iuliu Maniu o scrisoare prin care să-i aducă la cunoștință hotărârea sa.

Cercurile menționate afirmă că prof. N. Iorga socotește acțiunea lui Iuliu Maniu necesară, atât timp cât acesta nu afectează interesele superioare ale acțiunii².

În prealabil, completează aceleași cercuri, fostul prim ministru a însărcinat pe ziaristul N. Georgescu-Cocoș să se intereseze în cercurile maniste despre modul cum fruntașul ardelean înțelege să conducă acțiunea sa revizionistă și îndeosebi despre modul acestuia de a vedea cum trebuie condusă politica externă a Țării.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 297.

¹ Formulă șampilată.

² Probabil greșeală de dactilografiere: „interesele superioare ale Țării“, nu „ale acțiunii“.

XLVII

CORPUL DETECTIVILOR

GRUPA I-a

Prof. Iorga invitat

la Ankara

Sursă serioasă

24 octombrie 1940

No. 20

Prof. Nicolae Iorga a afirmat intimilor săi că a primit recent o invitație, din partea unora dintre membrii Academiei din Ankara, pentru ca, la începutul lunii noiembrie să țină acolo câteva conferințe despre Istoria poporului otoman, de pe ultimele descoperiri de documente.

Intimii prof. Iorga cred că acesta va răspunde că nu se poate deplasa acum și va cere să i se amâne vizita pentru anul 1941¹.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 84. Însemnări pe document: „5977“; „Operat“; „Arhiva Siguranței. Intrarea no 10024“. Și o corespondență, cu creionul: „Gr[upa] 3. Are ceva informații în această direcție? 26.X.[1]940 [...]“; „Gr[upa]3: 28.X. Nu se cunoaște aceasta la Grupa 3“.

¹ Frază ștearsă cu creionul.

XLVIII

28 octombrie 1940

NOTĂ

Activitatea prof. Nicolae Iorga

Intimii profesorului Iorga afirmă că acesta intenționează să publice un articol privitor la atitudinea sa în problema naționalistă. În acest articol, fostul consilier regal va arăta că împreună cu prof.

A.C. Cuza a fost primul care a pus pe plan politic problema naționalismului integral și rezolvarea chestiunii evreești. Articolul urmează a fi publicat în revista săptămânală „Cuget Clar”.

Intimii prof. N. Iorga afirmă că actualmente acesta își cataloghează documentele pe care le posedă, menite să evidențieze atitudinea sa din timpul prigoanei deslănțuită împotriva Mișcării Legionare. Aceleași persoane adaugă că prof. Iorga deține o serie de copii de pe unele scrisori pe care le-a scris lui Armand Călinescu, în care atrăgea atenția fostului prim-ministru asupra greșelilor ce le săvârșește procedând la reprimarea Gărzii de Fier.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 309. Pe document mențiunea: „Sursă serioasă”.

XLIX

CORPUL DETECTIVILOR

26 noiembrie 1940

Grupa I-a.

Sursă serioasă

Dl. N. Iorga și revendicările
Bulgariei asupra Macedoniei
Iugoslave.

No. 20¹

Cercurile din jurul lui Nicolae Iorga afirmă că, în ziua de 25 noembrie a.c., luând cunoștință de revendicările Bulgariei asupra Macedoniei Iugoslave, acesta a adresat o scrisoare, printr-un intim al său, ambasadorului Iugoslaviei la București, prin care își exprimă speranța² că „Iugoslavia nu va ceda presiunilor din afară și va dovedi, încă odată³, vitejia poporului său”⁴.

Opinia publică românească — mai scrie Nicolae Iorga — formată din aceia cari, în timpul războiului mondial, s-au înfrățit pe câmpul de luptă, rămâne alături de Iugoslavia.

În încheiere, Nicolae Iorga își exprimă dorința ca această scrisoare să fie publicată în presa din Belgrad.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 101. Pe document a fost aplicată ștampila: „Arhiva Siguranței. Intrarea no. 8459“. Tot ștampilată și mențiunea: „Operat“. Cu creionul: „D[osar] 31940“și „V[ezi] d[osar] III. [...]“

¹ Tăiat cu creionul.

² „își exprimă speranța“ — formulă adăugată cu creionul, în locul formulei „arată că este sigur“.

³ „din afară și va dovedi, încă odată“ — formulă adăugată cu creionul, în locul formulei „cum am făcut noi și“.

⁴ Textul final — „vecin și amic, se va dovedi și acum“ — este tăiat.

L

DIRECȚIA SIGURANȚEI

29 noiembrie 1940

Verificat

Înmormântarea prof. N. Iorga

Astăzi, 29 noiembrie a.c., ora 17, la Cimitirul Belu, a avut loc înmormântarea lui Nicolae Iorga.

Au asistat aproximativ 2 000 persoane, printre care d-nii Gh. Brătianu, prof. Mircea Djuvara, Andrei Rădulescu, Ion Nistor, I. Al. Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Rădulescu-Motru, Ionescu-Sisești, Simon Mehedinți, Polizu-Micșunești, C.C. Brăescu, C. Ardeleanu, V. Brătulescu, Aurel Stino, N. Georgescu și Munteanu-Râmnic.

Ministrul Angliei, Sir Reginald Hoare, dl. Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. N. Lupu și Mihai Popovici, care luaseră parte la înmormântarea lui Virgil Madgearu, au asistat aproximativ 20 minute, înaintea oficierii slujbei religioase, după care au plecat.

De asemenea, au mai asistat aproximativ 100 ofițeri de diferite grade¹, o delegație a Ligei Culturale, cu drapel, precum și un mare număr de studenți și studente.

O companie de onoare a dat onorul.
Nu s-au ținut cuvântări.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. IV, f. 104, Idem, f. 103 — prima formă a raportului, stilizat cu creionul; are elemente în plus: ștampila: „Arhiva Siguranței. Intrarea no. 8628“; tot ștampilată și mențiunea „Operat“; „D[irecția] O[perativă]“. În locul „Direcției Siguranței“, apare „CORPUL DETECTIVILOR, GRUPA I-a“.

¹ În locul formulei „au mai asistat“, în prima formă se scrie „au mai luat parte“. În prima formă și formula și diferite unități“.

LI

[1940, decembrie]

În cursul săptămânii trecute unii profesori de la Facultatea de Litere și Filosofie au amintit în cursurile lor de profesorul Nicolae Iorga.

Astfel, dl. Gh. Brătianu, la Catedra de Istorie Universală al cărei titular a fost N. Iorga, la începutul orei de curs a spus că totdeauna a dezaprobat actele de violență și acum ca și atunci când a fost omorât Vasile Cristescu, care era asistent la această Facultate și a cărui figură a evocat-o în fața studenților, protestând cu toată tăria într-un loc pe care el nu-l poate spune. Nici acum nu putem trece cu vederea peste figura ilustrului profesor al acestei Catedre, fără a păstra un minut de reculegere în memoria lui. Din mulțimea de studenți ce erau de față, un număr destul de redus nu s-a sculat în picioare, deși acest lucru a fost observat de dl. Gh. Brătianu.

La fel dl. prof. Nicolae Bănescu, în ora de bizantinologie, a evocat în fața studenților figura lui Nicolae Iorga, într-un mod atât de mișcător, încât a plâns el însuși și a renunțat la oră.

La societatea de Filologie Modernă, în cadrul unei ședințe literare, studentul Georgescu Ion a adus elogii lui Nicolae Iorga, fapt ce a generat scandal în ședință și vorbitorul s-a ales cu amenințarea unei aspre corecții.

Arh. SRI, fond D, dosar 11382, vol. III, f. 327. Documentul are mențiunea „verificată“.

INDICE

Nume de persoane

A

- Acterian, Cezar 207
- Agârbiceanu, Ion 106
- Alexandru, Ioan 231
- Alexianu, Gheorghe 162
- Andrei, Constantin 37
- Andrei, Petre 59, 75, 88, 105, 154, 238
- Andrieșescu, Ion 229
- Angelescu, Constantin (dr.) 82, 86, 105, 118, 150, 157, 160, 163, 166, 187, 214, 225, 281, 293
- Angelescu, Constantin 59
- Angelescu, M.C. 154
- Antipa, Grigore 211
- Anton, colonel 162
- Antonescu, Ion (general) 45, 130, 169, 174–176, 178, 179, 181–185, 187, 188, 191, 200, 201, 207, 212–215, 223–226, 228, 278, 290
- Antonescu, Mihai 140, 275
- Antonescu, Petre 88
- Antonescu, Victor 122, 154
- Ardeleanu, C. 296
- Ardeleanu, Ion 156, 170
- Argeșeanu, Constantin (general) 200
- Argetoianu, Constantin 14, 21, 47, 96, 98–101, 111, 119, 120, 154, 200, 265
- Arghir, Nicolae 161
- Averescu, Alexandru (general) 32
- Avramovici 102

B

- Baicu, Ion St. 101, 151, 161, 162, 191, 193, 195, 200, 203, 224

- Baliff, Ernest 111, 118, 154
 Balotă, Anton 28
 Bălan, Nicolae (mitropolit) 229
 Bănescu, Nicolae 209, 222, 297
 Beck, Joseph 261
 Bejan, Petre 166
 Belciugăreanu, Adina 278
 Belfrage, K de 139, 175
 Bémont, Charles 155
 Bengliu, Ion (general) 200
 Bentoiu, Aurelian 154
 Berindei (Dimitrie) 61
 Bertoni, Costa 278
 Bethlen, Stefan 220
 Blaga, Ionel 231
 Blaga, Lucian 59
 Blank, Aristide 63, 64
 Blănaru-Flamură, V. 201, 206
 Bârlădeanu, Alexandru 230, 231
 Bârzescu 10
 Biering (Erik) 139, 189, 272, 273, 275, 291
 Bitay, Arpad 220
 Bocu, Sever 84, 127–130
 Bodea, Cornelia 155
 Boeru, Ion 226
 Boeru, Remus 226
 Boeru, Romulus 226
 Boeru, Traian 200, 203–205, 223, 226–229
 Bogdan, Ioan 231
 Boilă, Zaharia 129
 Bostinski, I. 286
 Brăiesku, C.C. 96–98, 296
 Brăileanu, Traian 185, 187
 Brandenburg, marchiz de 261
 Brătescu-Voinești, Alexandru 210, 296
 Brătianu, Constantin (Bebe) 157, 225
 Brătianu, Constantin I.C. (Dinu) 26, 96, 102, 130, 151, 157, 159, 166, 187, 225, 238, 283, 284, 292, 293
 Brătianu, Gheorghe 21, 105, 129, 142, 169, 186, 209, 210, 238, 296, 297
 Brătianu, Ion I.C. (Ionel) 13, 131, 212
 Bratu, Aurel 200
 Brătulescu, Victor 285, 296
 Bréhier, Louis 222
 Bucuța, Emil 229
 Buda, Cezar 231
 Buescu (Pană) 128, 195
 Bujoiu, Ion 59
 Buzdugan, Gheorghe 160, 281

C

- Calafeteanu, Ion 110
 Cancel (Petre) 278
 Cancicov, Mircea 59, 154
 Capidan, Theodor 180, 181
 Caracostea, Dumitru 211, 229
 Carol I (rege) 89, 152, 242
 Carol al II-lea (rege) 8, 14–16, 18–23, 25, 44, 47, 50, 54, 55, 58–60, 66, 68, 69, 74, 75, 79, 80, 83, 88,

- 91–93, 99, 101–103, 109, 111, 112, 120, 121, 129, 131, 146, 149, 150, 152–155, 167–169, 171, 174, 176, 192, 215, 216, 232, 234, 242, 252
- Cartoian, Nicolae 215
- Cazimir cel Mare 261
- Călinescu, Armand 27, 28, 30, 31, 33, 35, 39, 41–43, 46–48, 50, 53, 55, 59, 60, 62, 63, 68, 70, 75, 78, 82, 84, 86, 89, 96, 98, 99, 104, 109–111, 117–119, 177, 179, 191, 192, 197, 264, 292, 295
- Câmpeanu, Iosif 172
- Cârciumaru, Gheorghe 226
- Cevola, Giuseppe 217
- Chamberlain, Neville 134, 135, 270
- Chateaubriand 245
- Chemale, Anton 178, 179
- Chirculescu, Nicolae 157
- Chirescu, Dumitru 207
- Churchill, Winston 134, 135, 268, 270
- Ciobanu, Ștefan 154, 155, 160, 161, 211, 281, 285
- Cipăianu, Gheorghe 158
- Ciucă, Marcel Dumitru 88, 155
- Ciuceanu, Radu 231
- Ciupercă (general) 165
- Cochiș, Elena 226
- Codreanu, Corneliu 19, 21, 27–33, 37–42, 64, 68, 69, 119, 129, 163, 164, 172, 176, 177, 187, 192, 195, 196, 199, 214, 217, 223, 259, 282, 292
- Cojocaru, Nina St. 226
- Cojocaru, Paul (chestor) 203, 223, 226
- Cojocaru, Ștefan 226–229
- Costandache (general) 229
- Constantinescu, Alecu 80, 245
- Constantinescu, Mitiță 59, 75, 154
- Constantinescu, Nicolae A. 140, 163, 183, 186, 271, 275, 286
- Constantinescu, Tancred 225
- Costea, Gheorghe 205
- Costin, Miron 228
- Costinescu (dr.) 166, 211
- Costiniu, Ion 150
- Cotună, Ion 195
- Crainic, Nichifor 42
- Cristea, Cezar 186, 291
- Cristea, Ion 227
- Cristea, Miron (patriarh) 25, 35, 38, 78, 82
- Cristescu, Eugen 18, 73, 74
- Cristescu, Vasile 40, 41, 297
- Cristian (rege) 273
- Cristu, Ion 154
- Csáky (conte) 124
- Culea, Apostol 211
- Cuza, Alexandru C. 21, 64, 92, 97, 99, 163, 196, 212, 250, 292, 295

D

- Dabija (General) 163, 286
- Dacu, Alexandru 226
- Dacu, Constantin 226
- Dacu, Gheorghe 226
- Dacu, Tudor 226, 227

Daladier, Edouard 135, 270
Dame, Frédéric 61
Dan, Marțian 230
Dekanozov 171
Dembinsky 268
Diaconescu, Ion 212, 213, 230, 231
Dimitriu, C.D. 47, 94
Dinescu, Gheorghe 198, 201
Dinischiotu, Nicolae 181
Dinu, Valeriu 168
Djuvara, Mircea 210, 225, 296
Dobrescu, Alexandru (Aurel) 95, 100,
102, 158, 257
Dobrescu, Constantin 101, 151, 161,
162, 191, 193, 195, 200, 203, 224
Domanovsky, Alexandre (Sándor) 220
Dragomir, Silviu 59, 88, 96, 154, 155
Duca, I.G. 14, 42
Dumitrașcu, Gheorghe 231
Dumitrescu, Miti 119

E

Eck, Alexandre 275
Elefterescu (colonel) 201
Emandi, Teodor G. 158
Enăchescu, Victor 201
Enescu, George 102

F

Fabricius, Wilhelm 291
Farcaș, Ioan N. 155, 162, 197, 247,
286
Faur, Viorel 230, 231

Fătu, Mihai 150, 200
Ferdinand (rege) 65, 68, 81, 243
Flondor, Constantin 74
Florian, Zaharia 211
Flueraș, Ion 59
Focillon, Henri 217, 218
Folberth, Otto 66
Fotino, George 140, 225, 275
Frateș, Nicolae 198
Frederick cel Mare (rege) 261, 263,
264

G

Gafencu, Grigore 43, 53, 54, 59, 111,
122, 123, 151, 171
Galdi, Ladislau 220
Garoflid, Constantin 59
Georgescu, Ion 209
Georgescu, Petre G. 46, 72
Georgescu, Titu 55, 209
Georgescu-Cocoș, Nicolae 43, 55, 56,
58, 63, 71, 108, 126, 168, 179,
183, 192–194, 282, 287, 293, 296
Georgescu-Tulcea, G. 95, 100, 257
Giurescu, Constantin C. 45, 46, 62, 65,
120, 121, 142, 146, 149, 154, 215,
243, 265, 273, 279
Gigurtu, Ion 59, 150, 152, 154, 163–
165, 168, 174, 200, 284
Gârneață, Ilie 205

Ghelmegeanu, Mihail 59, 75, 88, 96,
141, 154, 238

Gheorghe, Ion (general) 204

Gheorghide, Nicolae 95

Gheorghiu, Lizetta 32

Gheorghiu, V. 212

Gherman, Eftimie 59

Goga, Octavian 21, 22, 163, 282

Grigorovici, Gheorghe 59

Groza, Petru (dr.) 233

Grozea, Dimitrie 199

Gudi, G. 205

Guguianu, Nicolae 204

Günther, F. 139, 275

Gurie (mitropolit) 229

Gusti, Dimitrie 75, 239

Guțu, Ion 165

Gyr, Radu 176

H

Halippa, Pan 10, 161, 281

Hamangiu, Constantin 91

Hațieganu, Iuliu 59

Henry, Paul 222

Hitler, Adolf 38, 57, 64, 83, 100, 117,
140, 141, 143, 164, 189, 223, 260,
278

Hoare, Reginald 134, 135, 210, 296

Hodoș, Cezar 211

Hossu (episcop) 278

Hortolomei, Nicolae 59, 88, 154

Hotineanu, Romulus 30, 31, 55, 63, 65

Hudiță, Ioan 211

I

Iacobuță, Ștefan 226–228

Iamandi, Victor 59, 75, 89, 93, 95, 96,
104, 120, 154, 155, 163, 166, 200,
257

Ilasievici, Constantin 79

Ilcuș, Ion (general) 154

Inculeț, Ion 160–162, 175, 188, 189,
195, 281, 285

Ion, Narcis Dorin 88, 155

Ionescu, Alexandru 200

Ionescu-Gion, Gheorghe 61

Ioniță, Gh. I. 209

Ionescu-Quintus, Mircea 231, 235

Ionescu-Șișești, Gh. 59, 121, 210, 296

Iorga, Ecaterina 86, 167, 215, 217, 224

Iorga, Mircea 85, 86, 183, 191, 196,
201, 217, 218, 246, 292

Iorga, Nicolae *passim*

Iorga, Nicolae (asasin) 228

Iorga-Pippidi, Liliana 86

Iunian, Grigore 95, 100, 102

J

Jinga, Victor 59

Jószika (conte) 185

K

Kirileanu, G.T. 70, 77, 84, 94, 96, 131,
164, 212, 213

Köht, Paul 139, 275

L

- Lapedatu, Alexandru 182, 197, 211, 215, 229, 271
Lavrentiev 155
Lazăr, Ilie 211
Lăzărescu, Dan Amedeo 231
Lazzarini, Vittorio 222
Leoveanu, Emil (general) 225
Lengucianu, N.N. 140, 186, 275, 286
Ludovic al XV-lea (rege) 261
Lugoșianu, Ion 158
Lupaș, Ioan 292
Lupescu, Elena 242
Lupu, Nathan 15
Lupu, Nicolae (dr.) 95, 96, 99–102, 210, 225, 257, 259, 296

M

- Macnab 139, 275
Macovei, Ion 154
Madgearu, Virgil 125, 157, 160, 200, 202–205, 207, 210, 212–215, 220–227, 230, 231, 296
Maierberg, I. 63–65
Mailat, Vasile 30–33
Maniu, Adrian 229
Maniu, Iuliu 13, 14, 18–21, 26, 48, 53, 54, 66, 67, 70, 92, 94, 96, 100–102, 105, 110, 126, 127, 129, 130, 151, 157, 158, 169, 170, 172, 185, 187, 188, 210–215, 224, 225, 233,

238, 257, 259, 260, 280, 281, 289, 292, 293, 296

- Manoilescu, Mihail 167–169, 171
Manzoni, Bruno 217, 278
Marcu, I. 221
Marin, Ion 214
Marinescu, Gabriel (general) 27, 35, 187, 200
Martinescu, Pericle 210
Mateescu, Nicolae 224
Mârza, Alexandru 204
Mehedinți, Simion 210, 296
Merușcă (episcop) 229
Messedaglia, Luigi 222
Micescu, Istrate 27, 80, 99, 121, 245
Mihai (mare voievod) 38, 75, 82, 91, 118, 155, 174
Mihai (rege) 186, 216
Mihail, Gh. (general) 166, 288
Mihalache, Ion 94, 100, 102, 150, 151, 157, 210, 257, 296
Mihăilescu, Virgil 204
Mironescu, G.G. 64, 85, 111, 154, 157, 160, 163, 197, 281, 291
Modreanu (general) 229
Moruzov, Mihail 200
Moța, Ion 214
Moțiu, Aurel 231
Munteanu-Râmnic, Dumitru 161–163, 183, 186, 188, 210, 229, 284, 286, 296
Murnu, Gheorghe 181

Mussolini, Benito 38, 57, 164

Mușat, Mircea 156, 170

N

Nagy-Talavera, Nicolas M. 86, 205, 228

Negrei, Gabriel (general) 211

Nicodim (patriarh) 118

Nicolae (episcop) 10

Niculescu, Gh. (general) 167

Nikolae al II-lea (țar) 150

Nielsen, Viggo Theis 139, 275

Nifon (mitropolit) 229

Nistor, Ion 88, 121, 210, 296

Nițescu, Voicu 59

O

Obler, Max 139, 275

Obrocea, Gheorghe 97

Onicescu, Octav 211

Oprescu, George 218

Orleanu, Mihai 102

Oromolu, Mihai 102

P

Pană, Alexandru 205

Palaghiță, Ștefan 119, 150

Panaiteescu, P.P. 214

Papasotir 10

Pelivan, Ion 59

Penescu, Nicolae 127, 128

Periețeanu, I. Gr. 98

Perpessicius 215

Pétain (mareșal) 217

Pëter, Iulian 186, 271

Petrescu, Alexandru 227

Petrescu, Cezar 99, 106

Petrescu-Comnen, Nicolae 53

Petrovici, Ion 50, 59, 211

Pippidi, Andrei 14, 24, 28, 65, 69, 71, 75, 79, 83, 89, 99, 156, 167, 178, 182, 184, 186, 192, 216, 217, 223, 232

Pippidi, D.M. 217

Pârvan, Vasile 64

Polizu-Micșunești, Nicolae 157, 158, 296

Pop de Băsești, Gheorghe 126

Pop, Traian 154, 155

Pop, Valer 229

Popescu, Constantin 183

Popescu, David (general) 178

Popescu, Nae (pr.) 162, 211, 265

Popescu, Stelian 157, 184

Popovici (general) 160, 281

Popovici, Mihai 102, 126, 210, 225, 296

Popp, Gheorghe (Ghiță) 158

Portocală, Radu 88, 154

Potârcă, Virgil 27

Prezan, Constantin (mareșal) 102, 175, 187, 197, 291

Prundeni, I.P. 175–177, 179, 193

Puaux 15

R

Radion, Alexandru 120
Radovan 214
Radovici, Sebastian 32
Ralea, Mihail 59, 154, 238
Rasoviceanu, Gheorghe (general) 72, 211
Rădulescu, Andrei 82, 161, 210, 229, 296
Rădulescu, Ilie 178, 179, 193
Rădulescu, Savel 211
Rădulescu-Motru, Constantin 59, 182, 190, 208, 210, 229, 292, 296
Râpeanu, Sanda 17
Râpeanu, Valeriu 17
Rebreanu, Liviu 210, 296
Reinicke, Paul 138, 291
Ribbentrop, Ioakim von 135, 270
Roman, Ionel 231
Roques, Mario 217
Rosettii, Radu (general) 209, 211, 229, 271
Roșal 72
Roșu, Nicolae 28
Roth, Hans Otto 184
Rujinschi, Nicolae 59
Rusescu, Gheorghe 59
Rusescu, Radu 167

S

Sacerdoțeanu, Aurelian 161, 162, 186, 197, 291
Sadoveanu, Ion Marin 96
Sadoveanu, Mihail 210, 296
Samsonovici, Nicolae 59

Sassu, V.P. 95, 100, 102, 157
Savu, Al. Gh. 44, 98, 100, 118, 233, 234
Schickert, Karl 202
Schina, Mihai (general) 51, 60, 161, 163, 285, 286
Schweninger 228
Servin 139, 275
Seston, Enrico 222
Sibianu, Suci 161, 285
Sichitiu, Ion 59
Sidorovici, Teofil 273
Sima, Horia 150, 174–176, 179, 181, 184, 187, 199–206, 214, 223
Simionescu, Ion 211
Slăvescu, Victor 59, 88, 106, 154, 211, 229
Solomonescu 10
Spălățelu, Ion 150, 200
Spitzmüller 139, 275
Stamatiad, Al. Th. 215
Stănescu, Al. 227
Stănescu, Vartolomeu (episcop) 102
Steleșcu, Mihail 42
Stelzer, Gerhard 202
Sterian, Constantin 10
Stino, Aurel 183, 210, 296
Stoica, Vasile 146
Stoicescu, Nicolae 227
Stratilescu, Scarlat 225
Surdu, Victor 231
Szvatko, Pal 219

Ș

Șeicaru, Pamfil 24, 53, 72, 98, 141, 194, 196, 203

Ștefănescu-Govora 204

Ștefu 18

T

Talfon (comisar) 195

Tanrioer, Suphi 139, 275

Tase, Gheorghe 205

Tașcă, Gheorghe 140, 211, 229, 275

Tăslăoanu, Octavian 157

Tahsin, Gemil 231

Tătărescu, Gheorghe 20, 38, 47, 88,
111, 118, 120, 123, 146, 151, 154,
200, 273

Teleky (conte) 185

Teodorescu, Anibal 156, 161

Theodorescu, Barbu 209, 210

Thierry, Adrien 144

Tillea, Viorel V. 59

Titeanu, Eugen 65

Titulescu, Nicolae 102

Tomoroveanu, Ion 204

Topa, Petre 74, 121, 161, 162, 181,
189, 285

Tucanu, Ion 226–228

Tucanu, Maria 226

Tucanu, Nicolae 226

Tucanu, Zoica 226

Tzigara-Samurcaș, Alexandru 243, 245

Ț

Țenescu, Florea (general) 154, 156,
161, 167, 168, 282, 288

Țoni, D.V. 15, 59, 65, 120, 121, 243

Țurlea, Petre 16, 19, 72, 83, 87, 145,
156, 157, 168, 171, 172, 182, 184,
185, 194, 216, 231, 234

U

Urdăreanu, Ernest 69, 70, 76, 111, 152,
154–156, 242

Urechia, Vasile A. 61

Ursache, Nicolae 231

Uscătescu, Gheorghe 204

V

Vaida-Voevod, Alexandru 38, 59, 111,
118, 124, 126, 129

Valaperta, Antonio 278

Vâlcovici, Vasile 211, 229

Valota, Alessandro 24

Vasilescu-Karpen, Nicolae 59, 211

Vaum, Ecaterina 55, 71, 167, 182, 184

Văitoianu, Arthur 111, 118, 160, 187,
281

Veriotti, Ștefan 181

Vișoianu (cenzor) 208

Vlad, Radu-Dan 27, 202, 203

Volansky 17

W

Watts, Larry 201

Weck, (René de) 139, 275

Wolbe, (Eugen) 243

Z

Zamfirescu, Ion 210

Zeciu, Vasile 200

Zigre, Nicolae 96

Zincă, Haralamb 196, 205, 207, 211

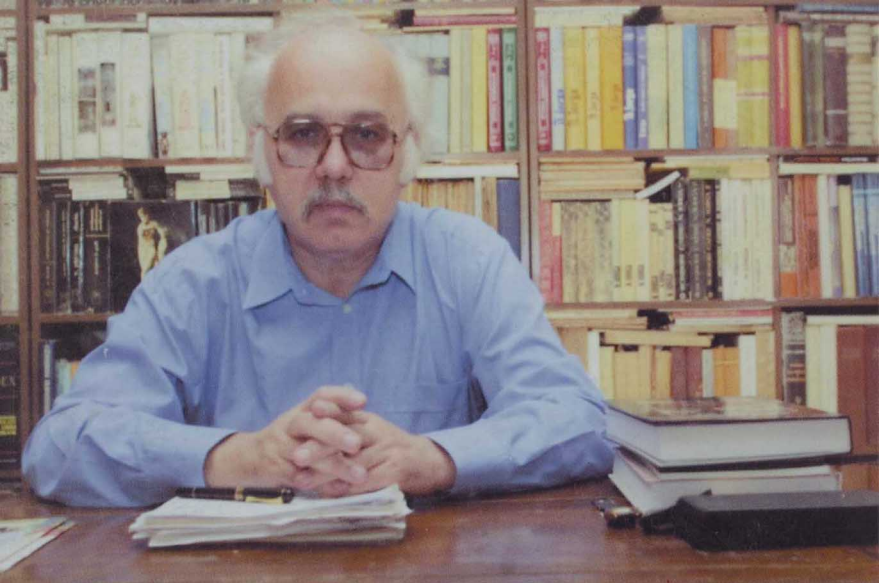
CUPRINS

Motivație	7
I. Nicolae Iorga și dictatura regală	13
II. Frontul Renașterii Naționale	44
III. România în fața războiului	108
IV. Nicolae Iorga și dictatura legionară	174
O concluzie	230
Anexe	237
Indice. Nume de persoane	299

Tiparul executat la **IMPRIMERIILE MEDIA PRO BRAȘOV**
tel: 068 - 333028; 333031; 332469; fax: 068 - 332499

<https://biblioteca-digitala.ro>

81

Aflat între două dictaturi, regală și legionară, Nicolae Iorga a sprijinit-o pe una și a luptat împotriva celeilalte. Aceea pe care a sprijinit-o l-a șicanat și urmărit permanent; cea contra căreia a luptat, l-a asasinat. Istoria a făcut dreptate savantului: amândouă dictaturile sunt considerate pete negre în evoluția poporului român; Nicolae Iorga, în schimb, rămâne una dintre cele mai mari personalități ale neamului său, trecerea timpului consolidându-i această poziție.

Petre Țurlea